**Ала Сямёнава**

# Перад геніем лёсу

*Літаратурныя версіі паводле рэальнага, ірэальнага, дамысленага*

Мінск
2006

УДК 821.161.3-4
ББК 84/4 Беи/-44 С 99

**Сямёнава А.**

Перад геніем лёсу. Літаратурныя версіі паводле рэальнага, іррэальнага, дамысленага. / А. Сямёнава.— Мн., 2006.— 358 с.

ISBN 985-6628-40-7.

У кнігу ўвайшлі некаторыя творы аўтаркі, што былі замысленыя даўно, займелі магчымасць з'явіцца ў друку толькі ў пасляцэнзуровы час і вызначаюць адметныя творчыя накірункі аўтара.

Размова — пра адухоўлепае верай і думкай існаванне чалавека, пра сэнсавыя рытмы жыцця. Роздум і факт, эстэтычна-філасофскія разважанні і побытавыя замалёўкі, лірычны наіў і лёгкая іронія, гарэзліва-з'едлівае пацвельванне і жорсткі скепсіс спалучаюцца на старонках выдання, дзе існуе асоба — ў спробах спасціжэнняў Часу і Вечнасці, Гісторыі і Быцця. У канкрэтных рэаліях, на зямлі Беларусі, на шляхах Еўропы: Італіі, Францыі, Германіі, на прасторах Балтыі, Расіі, Украіны і г.д.

УДК 821.161.3-4
ББК 84/Беи/-44



**ISBN 985-6628-40-7**

Маім землякам,
людзям Наваградчыны,
прысвячаю

# Святло загадкі

**Дрэва жыцця.**

Раней гэта быў горад рыцараў і паэтаў. У пару сваіх ружовых мрояў і белых бантаў яна адчувала іх прысутнасць не толькі ў памяці чытаных кніг. І нават не толькі ў гэтым, спракаветным: „Дзве вежы вякі тут збіраюць на веча...” Ёй здавалася — у самім паветры ёсць нешта куды больш адчувальнае, як сама рэальнасць атачэння. Водгук, водбліск ідэалаў мінулага, ідэалаў вечнага. Аблічча ж зямлі нібыта давала расшыфроўку душы гэтых мясцін.

Ёй пашанцавала. Яна мела магчымасць зведаць гэты эліксір, бальзам, канцэнтрат духу. Глытала не разбаўленае бензінавым чадам і мітуслівым галёканнем натоўпу паветра, а зведала чысты, натуральны экстракт нябёс, настоены на паэзіі быцця, водары эпох, рамантычных марах, практыкаваннях інтэлекту і па непахісным кодэксе мястэчковых суадносін. Ёй пашанцавала. Тут — яе пачатак...

Яна кожнага года вяртаецца сюды...

Дзеля чаго? Каб заканесерваваць надзейна ўспаміны? Пахі, колеры, адчуванні маленства? сустрэць людзей юнацтва? Большасць з іх далёка адсюль. Ці ўвогуле па той бок добрага і злога. Не, яна едзе не толькі таму, каб пакласці кветкі на іх магілы. Хаця на могілкі абавязкава ідзе...

...Можа, яна вяртаецца сюды таму, што толькі туг і было сапраўднае? Бо толькі чаканне — існае? У сапраўджаным канкрэтыка руйнуе наслойванне сэнсаў. Гармонія першапачатковая, harmonia praestabilitata, раскідваецца, распадаецца на відавочнае, веды трушчаць непахіснасць таямніц. Цуд быцця блякне ад нудоты штодзённага, рэчаіснасць запіхвае індывідуума ў натоўп, у выпадковыя соцыумы — суседзяў, сунрацоўнікаў, сустрэчных, пляжыць асобу ў чарговых гістарычных сутаргах. ...Яна ўвесь час. збіраецца ехаць. А дні бяруць у палон. Мінае зіма, ідзе вясна, пракручваецца, як у калейдаскопе, лета, надыходзіць восень. І толькі недзе прыземкам, як у палонку, яна кідаецца ў вандроўку. І, прыехаўшы, разумее, чаму нікому не дала званка. Не напісала. І не будзе спяшацца тэлефанаваць.

Яна павінна быць тут сам-насам. Любая прысутнасць канфіскуе яе галоўны скарб. Прывідны? Мабыць. Рэальны? Таксама магчыма. Але ў кожным выпадку бясспрэчна — калі нехта побач, знікае адчуванне сябе адзіным суб'ектам сярод мноства існасцяў, якія так доўга і пэўна — займаюць сваё месца — у Космасе, Сусвеце, на планеце Зямля, на гэтай геаграфічнай прасторы, з пэўнымі гістарычнымі адзнакамі.

Замкавая гара... Касцёл... Цэрквы... Пагоркі...

Горад увесь на пагорках. Скрутак вуліц, што стройным рэзрухам, ладным бязладдзем колькі ўжо стагоддзяў імчаць уніз з цэнтральнага пляца стромымі зломамі.

Гэты пейзаж пракручваецца ў яе ўяўленні як часткі Святога Ружанца. Sanctum Sanctorum. Святая Святых.

Яна магла б прамовіць, як Сальвадор Далі: горад майго дзяцінства, юнацтва і ўсяго жыцця.

...Людзі яе жыцця. Знаёмыя...

Абавязковыя візіты...

Ці блізкія ёй людзі, якім яна абавязкова надае ўвагі? Блізкія. На аддаленасці. І аддаленнасць тая не залежыць ад прасторавай дыстанцыі, што паміж імі. На суседняй вуліцы, у недалёкім горадзе, побач... Аддаленасць, дыстанцыя — як неабходны і бясспрэчны гарант суадносін. Гэта мела для яе надзвычайную прыцягальнасць. Не інакш. Аддаленасць рабілася абсалютам,ператваралася у самамэту, у нешта выразна эйдэтычнае.

Гукі званоў плывуць — як некалі. І гак, як тады, галсчуць вароны у восеньскі, халаднавата-адчужаны дзень. І водар гэтае пары — даўні, памятны. І сённяшні — недалёкія кастрышчы, спелы яблычны дух... Дадаецца яшчэ нешта — раней не было... Смурод ад машын... Нешта няўлоўнае... Пах часу?

І яна спадзяецца... І выракаецца ўсяго... Як тады. І як сёння. Нават смерць, што падціснулася бліжэй, на велічыню збытых гадоў — на аддаленасці непрыняцця. На нейкі час. Не in aetemum — не назаўсёды.

Яна едзе ў гэты горад, каб адчуць свой сённяшні стан як інерцыю папярэдняга руху.

Бяжыць ад будзённага жыцця? Так. Але і не толькі таму. Хоча наноў адчуць хараство свету? Пазнаць, дзе ж там, у высокай Натуры, месціцца яе мястэчковае ego?

Вярэдзіць пытанне — у якіх усё ж суадносінах яно з еўрапейскай свядомасцю? З усяленскім вопытам? Які спектр мае для яе святло

Загадкі? Загадкі Быцця. Дзе самая найвялікшая таямніца вымагае маўчання. І самае Высокае Імя не вымаўляецца наўслыш...

Горад пачатку... Частка яе істоты. Яе існасці. Горад, у якім спрасаваліся Вечнасць і Гісторыя. І імгненні рэальнага сённяшняга жыцця. Горад, што ніколі не знікаў у яе ўсведамленні. Горад, на гербе якога быў Чорны Анёл — Анёл у ценю сваіх крылаў.

Менавіта тут ім згадвалі некалі — урачыста, пафасна, з націскам — уваходзіце ў жыццё. Адным з іх жыццё здавалася простым арыфметычным дзеяннем: дадаць, падзяліць, вылічыць. Другім — складаным рэбусам. Трэцім — рызыкоўнай гульнёй. Чацвёртым — абавязкам. Пятым... Вялікай Таямніцай, загадкай, калі магчыма „пабачыць тое, пра што не было сказана ім, і даведацца таго, чаго не чулі...”.[1]

Яна вяртаецца сюды. Да пейзажу жыцця. Пейзажу душы. „У кожнай справе май давер да душы сваёй...”

І хаця знаёмая тут амаль кожная цагліна і кожнае дрэва, гэта яе orbis terrarum[2] і terra incognita[3].

## In rerum natura[4]

Тую частку магістралі, што па Брэсцкай шашы, Дана прамінае, быццам похапкам перагортвае старонкі кнігі, дзе важна хутчэй патрапіць на патрэбныя радкі. Аўтобус збочвае да Міра. І тут яна ўглядаецца ледзь не ў кожную сцежку і кожную травінку.

Пачынаюць тоўпіцца ўспаміны.

І недзе за Сяльцом, калі па сутнасці пачынаецца ўжо яе горад, віднеюцца вежы. Як сімвал. Як аблічча жыццёвай інерцыі.

Прыгожыя. Можа, асабліва прыгожыя таму, што гэта рэшты вежаў. Рэшты былой велічы. Былой славы. Адзнакі былой красы.

Калі толькі адзнакі — можна заўсёды намысліць Бог ведае які цуд, што некалі меўся быць. Яна так сабе і ўяўляла. Трансфармуючы абрысы. То маючы ў думках вытанчаную тэктоніку і дэкор, як у Ішкальдзі і Сынкавічах — маці неяк вазіла Дану паглядзець славутыя святыні, едучы ў Баранавічы і Зэльву, — на тую пару вялікае падарожжа. Пурпуровы спакой цэглы і белая цнота аздобы. А то можна было ўявіць сабе непахісныя змрочныя муры, як дзе-небудзь у Шатландыі. Або — ганарліва-надзейны данжон і бакавыя вежы, нібыта ў

---

[1] Тут і далей цытаты, за выключэннем выпадкаў, калі ёсць друкаваны беларускі варыянт, падаюцца ў перакладзе аўтара. Там, дзе перастварэнне на беларускую мову змяняе стылістыку і рытміку тэкста, пакінуты выразы на мове арыгінала

[2] Зямны круг, зямля, свет (лац.).

[3] Невядомая зямля (лац.).

[4] У прыродзе рэчаў (лац.).

Каркасоне. А ўсё можа быць — высілася тут гарэзлівая ці то вежа, ці то званіца, накшталт Сэн-Мішэль д'Эгіль — наўпрост выйшла на размову з небам.

Фантазія Даны рэальна сыцілася скарбам на гарышчы суседскай бабулі — Варвары Мікалаеўны. Побач з Дзюма-бацькам і Стывенсанам там былі Сянкевіч, кнігі па гісторыі архітэктуры: Рандэлье, Факільён, Обэр, Забжыцкі. Кнігі на польскай, расейскай, французскай. Асобныя нумары „Нашай Нівы” — лацінкай. Французскай Дана не ведала, але школьны ангельскі даваў нейкі ключык, і муры у аўры незнаёмых, загадкавых слоў, сэнс якіх часам можна было ўгадаць, былі яшчэ больш ваблівa-таямнічымі. І мелі сувязь з крушняй камення і цэглы на гары перад яе вокнамі.

Неяк пазней Дана пабачыла зроблены паводле ўсіх навуковых высноў малюнак-рэканструкцыю замка і была не тое каб расчараваная, але гэтая зусім пэўная, застыглая ў сваёй відавочнай завершанасці форма пярэчыла мройлівай перманентнасці яе рухомых вобразаў.

Вежы тыя бясконца малявалі, фатаграфавалі, здымалі ў кіно, апісвалі — і ў яе было адчуванне гонару: маё. І адчуванне крыўды, нібыта ў чалавека, якога рабуюць белым днём. Маё! Ракурс, у якім найбольш падавалі вежы, быў відам з іх вокнаў. Хаця ў картатэцы яе памяці было некалькі вобразаў-краябразаў горада. Калі глядзець на горад з прабоіны бакавой вежы — касцёл, дахі дамоў, купы дрэў, воданапорная вышка, белыя калоны яе дома, ускраек лесу каля Сяльца. Калі ісці абарончым валам замка: панарама горада, ваколіц, вуліцы, вулкі, зялёная пестрадзь парку, пагоркі, жыты, хмызнякі... І яшчэ — яе горад, які мала хто паказваў і ведаў, — не з усходняга, а з паўночна-заходняга боку. Падобны на ўсе старажытныя, сярэднявечнай забудовы, гарады. Горад — на ўзгорку, увесь бела-зялёны, з высакароднымі бела-чырвонымі адзнакамі. Шэравата-чырвоныя цагляныя вежы замка, белы касцёл пад чырвонай дахоўкай. Бела-зялёны — таму, што Дана бачыла горад адсюль улетку і ўвосень — класа з чацвёртага яны хадзілі ў калгас каля возера Літоўка. Летам — палоць лён, восенню — капаць бульбу. Пешшу — хто ж ездзіў за чатыры кіламетры на тую пару! У Літоўку ісці было лёгка — раніца, свежа, ненатомлена. З Літоўкі — прыемна: дахаты.

Гасцінец быў стары, „екацярыненскі” — не такія нікчэмныя былі тыя „пацёмкінскія вёскі” — абсаджаны дрэвамі. Брукаванка. Ісці было зручна — усе спрэс дзеці і падлеткі, з вясны да восені, шыбавалі ў „балетках”, тапках-гумавіках. Ісці было звычна — радыус кіламетраў з дзесяць, а то і дваццаць пераадольвалі больш пехатою. Ці на фурманцы. Машынэрыя прыйшла пазней. І хаця ад вайны было ўжо га-

доў сем — дзесяць, аўто лічыліся нармальнай з'явай, але звычайным сродкам перасоўвання не сталі.

Горад нейкі час ваблiва захоўваў выгляд старадаўняй гравюры, што набыла колер. Потым паволі набліжаўся — нібыта наязджала на яго кінакамера. І ўрэшце набягаў знаёмымі вулканамі — яны спяшаліся ад цэнтральнага пляца на шляхі: Гародзенская, Слонімская, Менская.

Тое даўняе жыццё ішло пэўным, зададзеным нібыта самой натурай рытмам. Лета доўжылася некалькі месяцаў, не праскоквала гарачым бензінавым пеклам. Былі канікулы: бясконцыя, бесклапотныя. Можна было рабіць усё, што зажадаецца. Сноўдацца бясконца па парку і ваколіцах, чытаць кніжкі, сядзець на ўлюбёнай лаўцы пад касцёлам, хадзіць да касцёла, ляцець сгрымагалоў на Замкавую гару. Стаяць доўга-доўга — у праёме вежы і адчуваць вецер, які ляцеў здалёк і тут увачавідкі даводзіў, што ён — рух паветра. Рух быў заўсёды імклівы, свавольны і нібыта даказваў няўмольна, што жыццё — таксама рух. І яна адчувала тое фізічна, усёй істотай. Нібыта існаванне вось у гэтыя хвіліны набывала свой сутнасны сэнс, а сутнасць кандэнсавалася ў моманце.

Пасля таго бязмежнага лета надыходзіла восень — непаспешліва, спакваля. І шкаленне здавалася разумнай зменай, натуральнай, патрэбнай. Пачыналі выбіраць бульбу, лістота спакойна ўбіралася ў вераснёва-кастрычніцкі цвет, на гарышчы пахла штрыфелем і грабштэйнам, над печчу падвісалі вязкі цыбулі. Ваколле поўнілася загадай, паспакайнелым сонечным светам. Ставілі другія рамы, мылі аконныя шыбы, варылі журавіны з ігрушамі, сушылі грыбы. Журавы зацягвалі сваю шчымліва-развітальную коду. Ва ўсім было адчуванне законапарадку прыроды. Дзень не драбніўся мітуснёй, поўніўся зменшанай даўжынёй сваёй. Саступаў месца доўгай ночы. А спакойная цеплыня — ліставею. Прымаразкам.

Зіма таксама не абрынлася знянацку, а прыходзіла — чаканая, светлая, снежная. Снег полуднем на гасцінцы заўсёды падтаваў, але горы, пагоркі меліся быць густа заснежанымі, парк стаяў нечапана белы, а клёны, што звісалі насупраць іх дома над студняй і дарогай, набывалі суцэльна казачны выгляд. Каляды і Новы год, а вясной — Вялікдзень надыходзілі пад канец чвэрці, кантрольныя зазвычай ужо адбыліся, адзнакі выстаўленыя, усе рыхтуюцца да святаў: ладзяць яліны, фарбуюць яйкі, пякуць, смажаць, вэндзяць. Рыхтуюць маскарадныя строі. Розрыўка канікул. Бібліятэкі. Кнігі. Санкі. Драмгуртокі. Вечары...

...Усе былі заняты сваёй справай. Маці хадзіла на працу, Ніна, а пазней — Зося — паліла ў печы і гатавала. Дана хадзіла . ў школу. Зіма, лета, восень — кругазварот адбываўся ў тэмпе і рытме, зададзеных адвеку, упэўнена і цвёрда. Аднастайнасць была адзнакай жыццёвага парадку. Не ператвараючыся ў сумоту, яна, гэта аднастайнасць, нібыта нагадвала пра той вобраз, што мы трымаем у сваім усведамленні — ідылію. І неяк зводзіла на нішто крыўды, няўладзіцы, боль.

Ці гэта ружовы падман памяці? Салодкае мроіва з-за завесі гадоў? А быў — звычайны распарадак правінцыі? І для Даны ён выдаваў прыдатным пачаткам жыцця. І яна яшчэ ўспрымала гэты кругабег як адну са шматлікіх фігур жыццёвай дыстанцыі, уяўляючы, што сваім намаганнем зможа выбіраць варыянты — простую лінію і актаэдр, трохкутнік і спіраль. Гармонія — адзіна магчымая выява светапарадку, лічыла яна. Апакаліпсіс, катастрофы — гэта адбываецца на біблейскім, гістарычным прасцягу. Адно чалавечае жыццё можа і прамінуць тыя катаклізмы. Вайна — была. У раннім маленстве. Усявышні не можа дадаваць шмат выпрабаванняў на адно жыццё.

Маці хутчэй за ўсё гэтай гармоніі не адчувала. Для яе той кругабег, мабыць, быў калаўротам дзён.

### Душа рэчаў

З ранку да вечару маці была ў судзе. А людзі па звычцы заходнікаў ішлі любым часам і да хаты. „Пані адвакат, маю да Вас інтэрас". З таго „інтэрасу" маці рана займела гіпертанію. „Святар, лекар і адвакат не маюць права адмовіць, калі іх просяць", — прамаўляла яна. Грошы ад таго таксама не вяліся. Што? Яна?! Па-за працай будзе браць ганарар? З каго? Маці прыгадвала які выпадак з практыкі. Як хлопчык ухапіў бохан хлеба са стала гаспадыні, дзе рабіла яго маці: у сваёй хаце з голаду заходзіліся плачам тры малодшыя дзяўчынкі. „Грамадзяне-суддзі, пашкадуйце мяне, як я пашкадаваў сваіх сястрычак",— даводзіў ён у сваім „апошнім слове".

Маці абуралася: „І я буду браць грошы?" І ехала з апеляцыямі ў абласны суд і ў Менск — у Вярхоўны суд. „Паводле 55-га" — быў такі артыкул у кодэксе. У перакладзе на мову звычайную гэта мела на ўвазе: без грошай, без ганарару. Да працэсаў маці рыхтавалася, як да экзамену — не, як да прэм'еры, бенефісу. Штудыявала матэрыялы справы, чытала прамовы Цыцэрона, Коні, Плевака, Спасовіча, Аляксандрава, Карабчэўскага... Згадвала вершы — паэзію вельмі любіла, да прозы ставілася досыць прахалодна. Пакрыёма цытавала Біблію.

Маці мела поспех і кліентуру. Ездзіла і ў Баранавічы, і ў Ліду, і ў Дзятлава, і ў Гародню. Тамтэйшыя юрысты меркавалі, што па справах непаўналетніх у іх калегіі адвакатаў ёй не было роўных, тое ж пацвярджаў Яша Найман з суседняга класа. Яго меліся судзіць за крадзеж зброі — і Яша скрушна згадваў: „Ледзь было не расказаў усё. Ну, умее...”

Адзетак быў на маці заўсёды, што з голкі зняты. Чорная спадніца, белая шыфонавая блузка з нейкімі выштукаванымі складкамі. Або строгая ліловая сукня з крыпсаціну. І яшчэ нейкія строгія, бэжавыя, шэрыя, белыя, бэзавыя — заўсёды аднакалёрныя — строі. І самы прыгожы, на погляд Даны, гарнітур: шыфонавая чорная сукенка з набіўнымі, далікатпага абрысу, кветкамі — і белае паўпаліто з воўны. Паліто пазывалася труакар. Заўсёды высокі абцас, панчохі, нават калі ўсе млелі ад спёкі. „Суд — установа сур'ёзная”, — мелася тлумачыць маці. Учасанне ў яе было не падобнае ні да кога. Як на здымках і карцінах канца — пачатку стагоддзя: высока паднятыя, забраныя з усіх бакоў валасы, адзін да аднаго. Божа барані, аніякіх свавольных кудзерцаў.

Дану маці прымушала плесці косы, каб аж валасы трашчалі, ніякіх гарэзлівых пасмачкаў, на патыліцы снежна-белыя банты.

Усё павінна было, паводле ўяўленняў Вольгі Станіславаўны, блішчэць і зіхацець — вопратка, хата, бялізна. Маці не давала фарбаваць падлогу — яе мылі гарачай вадой з мылам і драцяной шчоткай. Чатырнаццаць вёдраў на другі паверх, чатырнаццаць — назад. Бялізну, абрусы, сурвэткі — маці мыла сама, устаючы гадзіны ў чатыры раніцы. Была ў іх хатняя гаспадыня. Але Ніна глядзела на патрабаванні абсалюту як на дзівацтва пані — а хай яна спрахне, тая белізна. Калі толькі надыходзіла пара мыць, Ніна пачынала, як цяпер кажуць, гнаць карцінку прыгнечанай істоты. „Увесь свет насілля мы разбурым...” Ніна ляпала дзвярыма, грукацела вёдрамі, у яе псаваўся настрой, і яна з пакрыўджаным выглядам пазірала, як яе пані ўвіхаецца каля балеі і падкідвае ў печ дровы. Няхай гаспадыня сама таго шыку дабірае. І калі пані, засопшыся, прасавала сукенку і прыбірала ліхаманкава валасы, каб паспець у суд, Ніна касавурылася і чакала яе адыходу. І калі ўрэшце пані адвакат бегма бегла ў суд, Ніна здымала бак з бялізнай з печы, падкідвала дровы — хай сабе гараць, вунь колькі бярозы назапашана — і клалася падрамаць на сваю канапку. Потым шла „правіць візіт” да Палонскіх, што жылі насупраць. Потым варыла — дзень пры дні, лета, восень, зіму, вясну — кіслую капусту. І прыйшоўшы з працы, маці пачынала з таго, на чым прыпынілася а палове восьмай. Пра дапамогу Даны пакуль што гаворкі не было. „Рукі

як граблі", — Нінчын прысуд быў канчатковы і безапеляцыйны. А маці — проста шкадавала дачушку.

Стомленая, спрацаваная, маці рабіла пад добрую ноч. Назаўтра, недзе як паласкаць бялізну — рабілі гэта каля студні, на вуліцы, у Ніны выпраўляўся настрой, і яна ўсчыняла такую беганіну, што памосціны лесвіцы стагналі, нібыта выконваў практыкаванні звяз салдат. Паласкаць, развешваць, пільнаваць бялізну — о, тут аказваўся непадробны імпэт. А яшчэ большы энтузіязм граў у жылах Ніны, калі яна пякла пірагі і булкі. Асабліва, як гаспадыня была дзе-небудзь у камандыроўцы. Пірагі ў Ніны былі смачныя — тут яна і гаспадыні не саступіла б, у яе вучылася. І цэлая латанка печыва вандравала праз дарогу да Палонскіх. Ніне падабалася заскочыць да іх, перакінуцца словам, да таго ж, да іх часам наязджаў пляменнік з Рыгі, і Ніна мела на свае мыслі пэўную надзею. Валік з Брацянкі, называў сябе на тамтэйшы балцкі лад Валдысам, печыва цаніў, але з'ехаў — ні пылу, ні следу. А Ніна доўга яшчэ бегала з булкамі да суседзяў. І дзьмулася, як толькі надыходзіў дзень мыць бялізну. Ці парадкаваць хату.

А хата... кватэра — была для маці яе крэпасцю, яе кастэляй, яе рэальным апірышчам, набыткам, гонарам, прытулкам не толькі целу, а і душы. Тры светлыя, прыгожыя пакоі. Напачатку і маці, і Дана спадзяваліся, што адзін, асобны, будзе або кабінетам маці, або пакоем Даны. Але такія вольнасці былі не ў пашане, і маці аддала гэты асобны пакой удаве Луізе Генрыхаўне. І засталіся два сумежныя і кухня — агульная, але метраў пад трыццаць, з двума вокнамі, з вялізнай печчу, і гэткай духавой шафай — хоць ты сам у яе садзіся. І пакоі — святліцы, з тым самым відам на замак. Два акны і гаўбец — у адным, шырокае акно — у другім. Прыгожыя кафлянкі-печы. Шафы для кніг, дубовая шафа для адзення. І — гонар Вольгі Станіславаўны, гасцінны гарнітур — дзве вузенечкія высокія шафы, між імі зялёная канапка, а над ёю — авальная люстра. І высознае, пад самую столь, люстра ў аздобе з чырвонага дрэва.

Яны знайшліся нейдзе на хутары. Легенда, а не мэбля.

Маці выправілася неяк у камандзіроўку, на паказальны працэс у вёсцы. Стала на кватэру ў самотнай, статэчнай жанчыны. Калі вячэралі, тая дастала фоткі — ці не ведаеце? У маці мову адняло. Яе маладыя бацькі з незнаёмымі людзьмі. Здымак жанчына не аддала, нават адбіць копіі. А на гарышчы ў скрынях, сярод рознага ламачча, паказала разбраны гарнітур. Пылу на ім нагрувацілася гэтулькі, што быў ужо не пыл нават, а зямля. Грошай за схоў жанчына браць не хацела, але маці паклала нейкую суму на рахунак і завезла ашчадную кніжку. Кніжка зрабіла ўражанне.

А маці рупілася з хатай. З задавальненнем запрашала гасцей. Пэўна ж, на тую пару ў іх мясцінах мала хто мог пахваліцца такім інтэр'ерам. Маці — барані Бог — праўды нікому не аказвала, а прыдумала вельмі верагодную байку: купіла з „трафейнага" дабра. Тым больш што шафа з надпісам на дзверцах „Emil Bartel. Mübel" на самой справе была прыдбаная такім чынам.

Вольга Станіславаўна засталася здаволеная — фантастычны выпадак, нешта з былога вярнулася. Хай сабе не котлішча, але нейкаке гняздзечка ёсць.

...Прыехаўшы на Беларусь напрыканцы вайны, у свой горад яны трапілі не адразу, а вярнуўшыся, з паўгода жылі ў судзе, дакладней — у юрыдычнай канторы маці. У вялікім пакоі быў пісьмовы стол і некалькі зэдлікаў — матчын „кабінет". Занавесаю з паркалю была аддзелена „кватэра": два ложкі і стос валізак пад покрыўкай — тут табе і стол, і камода, і шафа. Урокі Дана рабіла або на стоўчыку, паставіўшы да яго маленькі нізенькі ставец, або на „камодзе" . Сталаваліся зазвычай на матчынам рабочым стале, палуднавалі — што над сігнал трывогі. Крыху зевануолі — і кліенты пачыналі барабахаць у дзверы.

Увогуле суд месціўся ў катэджы, дзе да вайны, да 39-га, „за польскім часам", жыў адзін з тутэйшых адвакатаў. Іх было ці не дванаццаць. Горад меўся цэнтрам ваяводства, і, дарэчы, амаль усе лепшыя дамы належалі адвакатам і натарыусам. За лапік зямлі тым часам судзіліся ледзь не ўсё жыццё.

Цяпер у судзе на першым паверсе быў доўгі калідор, дзе тоўпіліся людзі, налева — канцылярыя маці, направа — зала пасяджэнняў, вялізны доўгі пакой, перароблены з ранейшых двух. За ім маленькі пакойчык, у якім Дана ніколі не была, менавіта туды „суд накіроўваўся дзеля нарады", як абвяшчаў суддзя. Там выносілі прысуды. Маці заставалася ў зале. „Выступленні бакоў" адбываліся тут. Маці была адным з „бакоў".

Напрасткі па калідоры быў пакой сакратарак і справаводаў — прыёмная, а па абодва бакі прыёмнай — кабінеты суддзяў, першага і другога ўчасткаў. У адзін з гэтых кабінетаў Дана ўвайшла ўпершыню толькі праз шмат гадоў — падзякаваць суддзі, што прыехаў на пахаванне маці. А тады — тады для яе надзвычай прыцягальны быў прыёмны пакой: аграмадныя шкляныя дзверы вялі наўпроста ў сад. Ці то пад час вайны разабралі веранду, ці то не паспелі пабудаваць. Гэта былі не вокны-эркеры, а менавіта дзверы, шырачэзныя, з дзвюма дзверцамі і акном пасярэдзіне. Мелася ў доме яшчэ былая кухня з печчу, на старасвецкі лад прасторная кухня. Прыстасаваць яе, дарэчы, да казённай карысці было цяжка. Усюды толькі дзверы — і

адно вузкае акно на пакой метраў трыццаць пяць: мабыць, пан адвакат і пані адвакатова лічылі, што кухарыць можна і ў прыцемках. Дык функцыянальнага прызначэння кухня не займела і засталася, так бы мовіць, дадаткавым калідорам, побач з якім быў маленькі пакойчык, што ўвесь час мяняў сваё прызначэнне, як і два пакоі мансарды.

Пракуратура месцілася асобна ў двухпавярховым будынку. Стаўленне да гэтых служак закону сярод судоўцаў было насцярожаным, а тыя, падобна, лічылі менавіта сябе асноўнымі носьбітамі ісціны і ўлюбёнцамі Феміды: карычневы мундзір, бліснучыя гузікі і недаверлівы позірк. Пракурор з гучным прозвішчам Трубецкі ставіўся з сумнівам нават да самой прафесіі Данчынай маці. „Вось ты, Вольга Станіславаўна, — цадзіў ён, ты абараняла солтысаў, старастаў, розных фашыстоўцаў. Гэта таму, што не член партыі. Не разумееш, што абараняць варожы элемент — гэт-та...” Ён шматзначна падымаў палец.

У маці ўзлятала брыво, яна моўчкі адкрывала карабок „Казбека”. Ведала, што людзей з НКУСа і пракуратуры лепш слухаць моўчкі.

Трубецкі неяк увесь час стаяў на шляху Вольгі Станіславаўны. І нават калі ёй далі пуцёўку ў Кіславодск, ухапіў сабе, хаця ўрачы забаранялі — толькі што пасля інфаркту. Ён так і не паглядзеў на той Кіславодск: памёр пад час палёту...

Усё гэта толькі фіксавалася ў памяці Даны, сам Трубецкі быў чалавек нецікавы. А маці сябравала і з гэтымі людзьмі ў мундзірах. Былі ў яе сяброўкі.

Цікавы для Даны быў судовы сад. Зімовы — калі Азарэвічы толькі прыехалі, белы цалік. Судовым не было часу на шпацыры, іншыя не насмельваліся шыбаваць без дай прычыны па садзе гэтай установы. Аснежаныя прысадзістыя яблыні, зусім замеценыя кусты парэчак. А ўвесну сад рабіўся празрыста-ружовы, светлавата-зялёны, і судовыя сакратаркі, Ядзя і Марыля, хадзілі садам пад час перапынкаў у працэсе. Астатнія чамусьці дымілі цыгарэтамі па сваіх пакоях — баяліся збыцца гонару, ці што? Быў адзіны выпадак-выключэнне, але гэта было пазней...

Да лета Азарэвічы з'ехалі з судовай „кватэры”. Аднак сад надоўга застаўся ледзь не прыватнай уласнасцю Даны — у судовых былі свае садэ, як казалі ў іх краі, ці службоўцам было не да збору садавіны: кірмаш побач, танны, багаты. Адным словам, парэчкі і маліны з куста ела Дана колькі хацела. А парэчкі былі і белыя, і чырвоныя, і чорныя. Выбірала Дана белыя, пераспелыя, нават крыху падвялыя, салодкакіславатыя. Яблыкі раслі тут нейкага зімовага гатунку, летам былі, што камень, Дана не вельмі давала ім рады. Удома хапала наліву і малінаўкі, штрыфелю і грабштэйну, а ўзімку — папяровак.

Так засталося ў Даны ўяўленне пра суд як пра нешта хатняе, звычайнае і — чужое. Хатняе — не так ад таго, што яны там жылі, як ад самога будынка — утульнага катэджа, на самавітае і прыватнае жыццё. Чужое... Таму што Дана ніколі не дабрала да стадыі зацікаўленасці тым, што адбывалася ў будынку. Закон — у гэтым слове было для яе нешта далёкае і жорсткае. Суд. Прысуд. Дана ўяўляла пакаранне толькі справядлівым, але тое, што пачынаюць дзейнічаць катэгорыі свету пагрозлівага і таямніча-варожага, выдавала бояззю: кодэкс, прэзумпцыя невінаватасці, падсудны... Некага забілі, некага ашукалі, нехта рабаваў, нехта латраваў... Яна інстынктыўна адстранялася ад гэтага. Ніводнага разу не ўвайшла падчас працэсу ў залу суда... І не ведала, што гэта было — суцэльны эгацэнтрызм ці натуральнае стаўленне натуральнай істоты? Пазней, калі Дана ўжо толькі наязджала ў свой горад, дык не любіла прыходзіць у суд яшчэ і таму, што павінна была ўвасабляць палепшаны, квінтэзіраваны, матчын стандарт. Гарнітур, паліто, капялюш, пальчаткі — усё павінна было быць у лепшых традыцыях сям'і Азарэвічаў. „Ты памятаеш Чэхава?" І ў тэатр, і на візіт, і на службу і ўдома каля печы — трэба апранацца адпаведна — і ніякіх капотаў наросхрыст або пакамечаных спадніц. Ці аксамітавых сукенак на кірмаш — так меліся фарсіць жонкі вайскоўцаў. Праўда, памылак сваіх папярэдніц 39-га года яны не паўтаралі: тыя шыкавалі ў начных кашулях па горадзе, лічачы іх за святочныя строі. Дасюль на гэны конт хадзілі здзеклівыя анекдоты.

Дана разумела маці. Але прыязджала яна пад час адпачынку, каб мець нейкі пярэдых, і эстэтычныя атурны даставалі ёй дух. Потым яны паразумеліся — візіт перад ад'ездам. Свой час ягадзе, свой час баравіку. А да таго Дана хадзіла па хаце і ў парку і на замку ў вузкіх нагавіцах і нейкіх блузах і свэдрах — кампрамісны варыянт: і ёй зручна, і маці не супраць.

На вакацыях і пад час адпачынку Дана прыглядалася да здымка, што быў навідавоку: бацька ў цывільным гарнітуры стаяў, абапершыся на стаяк з кветкамі; бацька ў вайсковым убранні разам з маці, а Дана стаіць паміж імі; бацька глядзіць з-пад палёў капелюша — загадкавы, таямнічы, знаёмы і незнаёмы, як герой фільма. Маці не вельмі ахвотна гаварыла пра яго, вобраза ідэальнага бацькі і героя збройнай справы не рабіла, але нічога кепскага таксама не згадвала. Дана магла выдумляць сама...

Свае ж уласныя карані маці хавала і ганарылася імі. Маці Вольгі Станіславаўны памёрла, калі ёй было восем год, а бацька, дзед Даны... О дзед! Дзед прыехаў сюды разам з імі. Ці хутчэй — яны прыехалі разам з дзедам. Называлася гэта — спецыялістаў накіроўваюць на вы-

зваленую тэрыторыю. Спецыялістам была маці. Здаецца, яе не вельмі каб хацелі сюды выпраўляць: шосты пункт анкеты не адпавядаў высокім запатрабаванням. Там стаяла б/п, беспартыйная. Не зусім той спецыяліст. „Недаспецыялізаваны спецыяліст”, — пасміхаўся дзед. Дзед быў не проста беспартыйны. Горш — некалі сасланы. Пра тое не гаварылі нікому.

### Сілуэты і постаці

Да свайго горада, да Беларусі была доўгая дарога. Праз Сібір. Праз багаты горад Растоў. Праз станцыю з язычніцкай назвай Варажба. Ехалі таварнякамі. Нават і на платформах. Галоўнае ўражанне ў Растове — вялікі шыкоўны кірмаш. Сорак чацверты год, яшчэ ідзе вайна, яшчэ карткі на харч і талоны на адзетак. А тут што табе абрус самабраны. Белыя булкі, пернікі, рыба, сыры, ікра. Яблыкі, ігрушы, слівы — іх Дана бачыла ў свае шэсць год упершыню, як і ікру. Увогуле столькі наедку бачыла ўпершыню. Колькі гэта ўсё каштуе, нават не мела значэння. Аказвецца, магло быць гэтулькі харчу.

Прыпыніліся ж у Растове з-за Данчынай хваробы. Жнівень, спёка, а ў яе ангіна.

У Варажбе чакалі цягніка. Вакзала не было. Туліліся каля нейкай разбуранай хаты. Трагедыі руінаў Дана яшчэ не ўсведамляла, успрымалася толькі казачна-райскае: жыццё наўпрост пад жнівеньскімі зорамі, у садзе, поўным белага наліву і спелых вішняў. У Растове ёй купілі адзін яблык, а тут можна было раскашавацца, што ў раю. Зоры былі яркія і здаваліся добрымі і цёплымі. Здавалася яшчэ, што маюць яны нейкую патаемную сувязь з пладамі саду. Плады віселі на галінах і ўжо гатовыя былі асыпацца — месяцова светлыя яблыкі і загадкава цёмныя вішні.

А ў дарозе дзед распавядаў пра іх родны край. Якія там людзі. Як увесну ўсё цвіце, а ўлетку спее садавіна і гародніна. Зімой там няма лютых маразоў, летам — спёкі, а восень — улашчаная Богам, залатая, багатая.

...У свой горад яны прыехалі ўжо зазімкам, надвячоркам. Святла ў хатах яшчэ не палілі, дамы стаялі цёмныя, пагоркі — пад снегам, і Дане падалося: едуць нейкім тунэлем. Па-за часам. Па-за падзеямі. Недзе існаваў іншы свет, карыстаў плён перамогі, ачомваўся ад паражэння, прыкідваў набыткі ад нейтралітэту і адкрыцця Другога фронту. Вёў рахунак ахвяр, страт, болю. Недзе грымелі маршы перамогі і гралі мірныя вальсы. Недзе. Тут былі толькі гурбы снегу — і цішыня.

А да свайго горада быў яшчэ адзін — Вілейка. Казалі — Старая Вілейка. Бо недзе існавала і Новая.

У Вілейку прыехалі зусім уначы. На хаду з платформы раскідалі рэчы, праз увесь перон. На хаду — замаруджаным, павольным — дзед скокнуў на зямлю і прыняў на рукі Дану. Дзед быў зусім сівы, але спрытны, хударлявы, высокі. І вочы невыцвілым блакітам пазіралі на ўсіх халаднавата і спакойна.

Да дзедавага сябра яны і рушылі ў Вілейцы. Матчына накіраванне было ў Маладзечна, і яна цалюткі год ездзіла кожнага дня туды і назад. Затое для Даны гэта быў год казкі маленства. Дзедавы сябар быў каморнікам і жыў ва ўтульным старасвецкім доме. Вялізная кухня, гасцёўня з узорыстай кафлянкай, паўпусты дзіцячы пакой, спальня гаспадароў і пакойчык, дзе сталі жыць Азарэвічы. Іх вокны выходзілі на вуліцу, у гародчык з бэзам, а ўсе астатнія вокны ў доме глядзелі на сад. Ён быў такі ж, як пазней судовы: пасярэдзіне — агарод, у судзе здзірванелы, а паабапал, паўз плот, прысады, альтанка з блакітнаватых хвоек і лаўка з акуратным столікам. Вербы, ліпы, бэз і півоніі. А двор паміж хатай і свірнам — зялёны-зялёны. Газон — гэта слова Дана тады пачула ўпершыню.

Электрычнае святло было толькі зрэдзьчасу, і ўвечары ўсе збіраліся спачатку ў кухні, а потым — у гасцёўні. Са столі побач з жырандоляй звісала на ланцужках парцэляновая 10-лінейная лямпа. Дана з малодшай дачкой каморніка Светай разглядвалі малюнкі ў кніжках, слухалі, што ім чытаў дзед. Вера Аляксандраўна, гаспадыня, нешта шыла, цыравала або чытала. Яе муж, Андрэй Мікалаевіч, або чытаў нешта сабе, або гуляў з дзедам у шахматы. А найчасцей яны шлі з дзедам з хаты і вялі нейкія свае размовы. І не любілі, калі іх слухалі. Маці часцей за ўсё прыязджала позна ўвечары з Маладзечна, перакусвала і клалася спаць. Яна была заўсёды стомленая, тоненечкая, як свечка.

Там упершыню Дана па-сапраўднаму адчула свята. Каляды, Новы год, Вялікдзень. На Каляды былі цукеркі з амерыканскіх падарункаў, пячэнне, а галоўнае — яліна, з сапраўднымі свечкамі. А тыя цукеркі доўга віселі на ёлцы ў прыгожых абгортках — разам з цацкамі, і дзяўчаткі паглядалі на іх зусім не як па сапраўднае рэчыва. Затое калі напярэдадні свята ў кухні пачынала разгортвацца дзейства, тут яны, нягледзячы на пост, не тое каб ласаваліся ад душы, але добра ўваходзілі ў смак — пост доўжыўся круглы год. А тут нешта тэрмінова прадавалася, нешта вымяньвалася, з-за нейкага заробку маці сядзела ночы ў працэсе — і вынікам быў падсмажаны парсючок — хоць не спі ўжо да канца Адвэнту, і ахвяра Веры Аляксандраўны —

усмажанае куранья. Толькі пазней Дана заўважыла, што знікла, як не было, матчына сукня колеру „фрэз”, і дзедавы фрэнч, і яшчэ нешта. Але ж на свята цуды не мелі канца. Ці не самым вялікім цудам былі піpожныя „безэ” залацістага колеру, не, яны былі колеру дзіцячай мары ўзору 1945 года. Потым, калі прысмакі можна было набыць любым днём, крамныя, бела-ружовыя „безэ” здаваліся Дане ненатуральнымі, нібыта толькі падробка пад тыя, сапраўдныя „безэ” Веры Аляксандраўны.

Да святу дзед навучыў дзяўчатак „паланэзу”, вершам... «Падаюць сняжынкі, дыямснты-росы...», «Мой родны кут, як ты мне мілы...”. Вера Аляксандраўна рыхтавала Святлане блакітную сукенку. Дана цвёрда трымала сябе — у яе ёсць адзетак: камбінiраваная з сінім сукня, на ўсе выпадкі жыцця. Дана не мела моды на зайздрасць: ёсць дык ёсць, няма дык няма. Енчыць не будзе, выпрошваць — тым больш. Але паводле калядных канонаў напярэдадні свята з'явілася чараўніца. „Таксама адвакатэса”, — мовіла пра яе Вера Аляксандраўна. На вачах у аслупяненых сведкаў яна раструшчыла сваю сукенку і сфастрыгавала Дане святочны ўбор: чырвонае з белым крэпдэшынавае плацце і аграмадныя белыя банты. Усе цуды не запозніліся, як гэта здаралася пазней у яе жыцці, усё было ў пару. „Канцэрт” прайшоў над нечуваныя воплескі прысутных.

А самае прыемнае было, мабыць, пазней. Дарослыя вярнуліся да сваіх спраў, а ў Святланы з Данай доўжыліся Каляды: ялінка, рознакалёрныя свечкі, амерыканскія дарункі — да цукерак далучыліся яшчэ дзве шакаладкі і два пачкі пячэння. І прыгожая кніжка з малюнкамі на польскай мове — адна на дваіх. З прозвішчам аўтара, што гучала таямніча і надзвычай прыгожа: Шарль П'еро.

Летам, калі Азарэвічы наважыліся ад'язджаць, панаехалі, так бы мовіць, былыя насельнікі дзіцячага пакоя. Двое сыноў і дачка Таццяна. Выправіліся вучыцца яны якраз перад тым, як Азарэвічы прыехалі ў Вілейку. Дзед спісваўся, як ён гаварыў, са спадаром Андрэем. Тэлеграфаваў. Атрымаў згоду на прыезд.

„Якое паветра”, — глыбока ўдыхаючы, паўтаралі адно за адным маладыя гаспадары. Яны выпроствалі рукі, удыхалі доўга-доўга, нібыта пілі прастору. На тую пару Дана не ўяўляла задухі вялікага горада і не магла зразумець: паветра і паветра, пра што тут весці гаворку. Але новыя дарослыя ёй падабаліся. Асабліва Таццяна — высокая, ясная, з русай касой вакол галавы. Ці надавала яна ўвагі сяброўцы сястры? Дана на тое і не зважала, не бегала за Таней, не шукала яе сімпатый, не назаляла — Дане было проста прыемна адчуванне блізкасці гэтай красуні, падабалася бачыць яе, ведаць, што яна недзе тут, непадалёк.

Не шукаючы сустрэч, не разлічваючы на нейкія стасункі, Гэта засталося на ўсё жыццё — ніколі не шукаць знаёмства, калі нехта падабаецца. Калі здараецца сустрэча і сімпатыя самі сабой — выдатна, не — значыцца, так і павінна быць. Дана не ведала, што гэта — фаталізм ці то лянотнасць і інерцыя натуры. Але плішчом у сябры не лезла. І не заўсёды любіла, калі ёй навязвалі сваю таварыскасць.

Тым часам перад самым ад'ездам Азарэвічам далі на нейкі час службовую кватэру. Маці па-ранейшаму ездзіла ў Маладзечна, ад'язджаў, каб даведацца, што там, на радзіме, дзед. Дану вырашалі аддаць у садок. Гэта было відавочным гвалтам яе свабоды, на розум Даны. І дзяўчынка вырашала пытанне проста: пералазіла цераз плот садка і прыходзіла дамоў. Але там з'явілася Ніна. Каб весці гаспадарку і пільнаваць Дану. Ніне было гадоў васемнаццаць, была яна з вёскі, з „паненкай" вырашыла ладаваць адносіны выключна з пазіцыі моцы, найперш фізічнай. Першы дзень гаспадарання Ніны быў азначаны поўнай хатай дыму. Ніна смажыла бульбу на голай патэльні — удома ў яе зроду ніхто бульбу не смажыў. варылі, пяклі ў печы. „Гэтага панскага заводу ў нас не было", — пачала яна і асеклася. Хацелася застацца ў горадзе — дык што яна, не засвоіць тую навуку? Другой падзеяй першага дня гаспадарання Ніны было высвятленне адносін з Данай. Ніна спавядала і ведала адну навуку выхавання, на яе погляд, бясспрэчную — добрую поўху. Дана была прызвычаена да падвышэння тону і натацый. Таму, атрымаўшы аплявуху, Дана, сцяўшы зубы, кінулася абараняць свой гонар. Дужая дзеўка Ніна, пра яе суседзі гаварылі: „Хоць у воз запрагай", адкінула Дану, што шчанюка, і абаронца свайго гонару бразнулася патыліцай аб драўляную канапку. І — страціла прытомнасць. Менавіта ў той момант, як маці з'явілася ў хаце. Ніне было моўлена, каб яна ніколі пальцам не кранула дзяўчо. Усе высвятленні адносін толькі праз дзеда або Вольгу Станіславаўну. Дане было загадана слухацца Ніны.

Дана як магла потым пазбягала Ніны. А тая, меўшы вялікую хэнць шчыкнуць па носе або адхвастаць ганарлівую „паненку", даводзіла ёй вусныя прысуды: квёлая, гнілая, тоўстая. Першыя два азначэнні з повадy таго, што Дана часта хварэла на ангіну. Апошняе — у параўнанні з бледнымі і худымі, што чарацінкі, пасляваеннымі адналеткмі — мала хто еў сытна — дагледжаная, з тварам ружова-вяршковага колеру Дана не адпавядала агульным „стандартам". Маці звяла добрую частку свайго гардэробу і ездзіла па камандзіроўках, але „дзіця" было сытае. Калі Ніне зусім ужо карцела дапячы Дане, яна пачынала выводзіць рэчытатывам: „Паненэчка мала, рана дысей

устала...” Што падкрэслівала эксплуататарскі сэнс Данчынай істоты і перавагу сялянства Ніны.

Дана вяла, так бы мовіць, лінію грамадзянскага непаслушэнства. Ніна, калі не было дарослых, мелася ўчыняць хатні дыктат. Дана касавурылася і вяла сваё. Тым часам Дана пайшла ў школу, на другую змену, і Ніна мела абавязак сустракаць яе. Дана вынаходліва шукала маршруты, вядомыя толькі ёй адной, і шыбавала дамоў з сяброўкамі. Злацешылася Ніна, калі Дана заліла сваё белае цыгейкавае футра чарнiлами. „Во, глядзіце, нягодніца! Пястунка матчына!”. Дана не апраўдвалася. Што зробіш, даводзіла сваё блазнюкам-хлопцам, што дражнілі яе. Дана выліла ім на галаву ўсю сваю „непралівайку” — былі такія чарніліцы. Пацярпела і сама, але ж дражнілкі скончыліся. Ніхто нікому не жаліўся: закон гэты правілі ўсе.

Урэшце яны з Нінай сталі суіснаваць, прымірыўшыся з непазбежнасцю прысутнасці адна адной. Калі Дана перайшла ў восьмы клас, Ніна з'ехала ў горад Калінінград, былы Кёнігсберг. Пабрала там, ці на шчасце, ці на няшчасце, шлюб з равеснікам Даны — дагаджала яму, як магла. А Дана з маці ездзілі аднойчы ў той горад да яе ў госці. Як Дана перайшла ў дзесяты клас. Калі Дана стала дарослай, да яе неаднаечы прыязджала Ніна з мужам — на правах пяшчотнай выхавацелькі і клапатлівай гаспадыні. Дана зла на яе не трымала, але і злагады таксама не было. Можа, таму, што пасля Ніны з'явілася Зося, вясёлая, гаваркая. Смажыла смачныя катлеты, цыравала ўсё, што было ў хаце, лічыла кожнага паўрублёвіка. І — галоўнае — любіла Дану. Не гаварыла пра тое, але Дана заўсёды гэта адчувала. І дзяўчынай, і дарослай. Спрабавала быць уважлівай, хаця не заўсёды ўдавалася: марнасць марнасцяў, жыццёвая мітусня...

Тым часам дзед з'язджаў — і надоўга — у іх горад. Некага шукаў і не знаходзіў. Некага знаходзіў і, падобна, радасці ад таго вялікай не меў. Маці таксама амаль што не бывала дома. Летам збіраліся пераязджаць. Спачатку ў Баранавічы. Ніна таксама кіравалася з імі.

У Баранавічах яны жылі — ці не месяц — у старшыні калегіі адвакатаў. І ягоная жонка ўсё нагадвала: „Вось забяру Дану, і мы з'едзем да Ракасоўскага”. Дана мела тую пагрозу за сур'ёз і мысліла: Ракасоўскі — няблага, бацькі ў яе усё роўна няма, а той — маршал і з выгляду прыгожы: у кінахроніцы паказвалі. Да таго ж асоба надзвычай папулярная — хто яго не ведаў на тую пару на Беларусі! — чаму б і не. Але ж маці відавочна была ёй больш даспадобы, як гэта гаваркая кабетка. Маці густоўна апранута, маці — адвакат, а не хатняя гаспадыня, маці ўсе паважаюць, лічаць, што практыкуе яна вельмі ўдала. Да сораму свайго, да высновы, усведамлення, што яна, маці Даны,

Вольга Станіславаўна Азарэвіч — для яе адзіная ў свеце, Дана прыйшла пазней.

Ну, але старшынёва жонка да Ракасоўскага не спяшалася, а неўзабаве Азарэвічы з'ехалі на іншую кватэру. З той прыватнай кватэры доўга помнілася акно з выстаўленай шыбай і без фіранак. Там іх абрабавалі. Знеслі ўсё — нават мытую бялізну, і шторы, што чакалі праса і былі акуратна складзены на стуле. Засталіся Азарэвічы — як стаялі. Дзякаваць Богу, быў лістапад, і снежны, то ўсе было у зімовых паліто.

Да таго ж яшчэ з Вілейкі маці Даны ездзіла — чамусьці ў Гомель — па багаж. І папрасіла нейкіх сімпатычных самавітых людзей, мужа і жонку, пасцерагчы хвіліну яе валізкі. Калі Вольга Станіславаўна вярнулася, тых дабрадзеяў як чорт накрыў. Разам з куфрам, дзе было багацце Азарэвічаў: Бібліі, кнігі, альбомы са здымкамі, дакументы іх сям'і, розная драбяза, пра якую гавораць: дарагая, як памяць. Зніклі і дзве валізкі з кнігамі. Усё гэта было цяжэннае — і наўрад ці спатрэбілася тым. А дзед і маці ўчарнелі ад тых страт. Дзед маўчаў, Вольга Станіславаўна ведала сваю правіну — сапраўды, толькі яна магла ў сорак чацвёртым (!) ваенным годзе займець вялікі давер да незнаёмых людзей.

А ў Даны з тых падзей пэўная старожкасць засталася на ўсё жыццё.

І калі ў хаце з вокнаў здымалі фіранкі, парадкуючы хату перад святамі, вокны, як запаляць святло, зеўралі адкрытай цемрай, Дана заўсёды адчувала няўтульнасць і трывогу. І прысутнасць злодзеяў у свеце.

Яшчэ горш за злодзеяў помнілася клятая табліца множання. Яе вучылі якраз тады, як жылі на той кватэры. Большага пакарання, як вучыць табліцу, не было. Потым засвоілася неяк сама. Але са школьнай навукі, што давалася лёгка і неўпрыкмет, найвышэйшай пакутай выдавала табліца.

У Баранавічах, здавалася, усё было супраць іх. Нават у дзень нараджэння Даны. Менавіта тады Ніна кляла яе: „Гэта ж не дзеўка, а чорт з макам. Квелая-квелая, а тут зямля гарыць пад нагамі!” Прынамсі, прычына для гневу была: новая блакітная маркізетавая сукенка да прыходу дарослых мала што пераўтварылася ў нешта невыразна шэрае і выразна бруднае, дык шматок ад яе застаўся — навекі — на баранавіцкім плоце. Да прыходу Ніны (яна выкіравалася на кірмаш) Дана, пабіўшыся аб заклад, з гонарам асвойтала вішню і чарэшню і, уздзябурыўшыся на плот, падбіралася да клёна. Пачуўшы лямант Ніны, тарганулася, і... высветлілася, што маркізет не самая тры-

валая матэрыя. Ну, праўда, заклад у сына гаспадароў і яго сябрукоў — яны перайшлі ажно ў чацвёрты клас — выйграла Дана. Хто гэта выдумаў — што дзяўчаты не ўмеюць лазіць па дрэвах? Хто? У іх дурны футбол і ў вайну яна гуляць, пэўна, не будзе, ажно тут — трымайцеся, жаўнеры! (Хлопцы ўсё меліся падкрэсліць, што яны — будучыя ваяры) У Даны свае меркаванні ёсць — але ўсё тое вялікая таямніца: яна яшчэ стане — не кім-небудзь, капітанам дальняга плавання! У свае сем год — не, ужо восем! — яна не мела ў тым сумніву.

...Пазней Дана неаднойчы была ў Баранавічах і неяк не выпадала трапіць у Вілейку. Так і засталася Вілейка горадам, у якім ёсць утульная гасцінная хата. Дзе святкуюць Каляды. Дзе цудоўнае паветра. Дзе бываюць розныя прыемныя выпадкі. А Баранавічы ляглі на памяць як горад перасадак, пераездаў, непрыемнасцяў... Для некага таксама, мабыць, засталіся горадам дзіцячай мары...

Але тое ўсё было пралогам, інтэрлюдыяй. Галоўнае — было ў іх горадзе. Дзе было незалежнае жыццё душы. Замак. Касцёл. Ваколіцы. Сябры. Настаўнікі. Суседзі. Людзі яе жыцця.

### Непахіснасць рэальнасці

Напачатку, калі весці гаворку пра суседзяў, — Луіза Генрыхаўна.

Луіза Генрыхаўна была акуратая, абруселая, абеларушаная, украінізіраваная немка. Вырасла яна на Украіне, потым жыла ў Расіі, замуж пайшла за беларуса. Дзеля зручнасці яе ўсе, акрамя маці Даны, называлі Лізаветай Андрэеўнай, і яна не крыўдавала. Луіза Генрыхаўна была ўдава і чакала са службы сына. Рабіла ў краме. У аддзеле галантарэі і парфумы. Усё жыццё, прыйшоўшы купіць духоў ці мыла, Дана згадвала Луізу Генрыхаўну.

Луіза Генрыхаўна не стаяла, скасавурыўшыся, за прылаўкам, нібыта яе сюды накіравалі за нейкі грэх ці правіну. І не глядзела на пакупнікоў як уладарыня на сваіх васалаў, што прыцёгліся немаведама чаго на яе светлыя вочы. Не мелася трымаць усіх з таго боку прылаўка за злодзеяў. Луіза Генрыхаўна — у чорным бліскучым халаце з бездакорна белым карункавым каўнерам — увасабляла сабою ветлівасць, прыязнасць, добразычлівасць. Спакой. Яна была напагатове. Не: „Чего изволите?” Але — „чаго зажадаеце?” Па тым часе ў яе заўсёды былі духі „Магнолія” і „Камелія” — іх любіла маці Даны. Заўсёды была і „Чырвоная Масква” — Луіза Генрыхаўна сведчыла, што жонкі вайскоўцаў аддаюць перавагу толькі гэтай парфуме. Акрамя Кацярыны Пятроўны. Тая любіць „Белы бэз”. Кацярына Пятроўна была знакамітасцю лакалёвай. Жонка кампалка, яна сама рулявала адзінай у

іх горадзе „Пабедай”, пад час вайны была на фронце. Яе звалі Капітаншай, хаця, здаецца, у мужа быў вышэйшы чын. Можа, сама мела капітанскія пагоны? Ну, а ў іх горадзе чыста жаночы чын у яе быў не меншы за генеральскі. Кожным выпадкам, жонкі мужчын вайсковых і цывільных гатовыя былі зашчаміць зрок сваім шаноўным палавінам, калі Кацярына пераможна бліскала нязбытным блакітам вачэй перад кінасеансам у РДК, дзе збіраўся „ўвесь горад”. І ці не менш мясцовыя жонкі, шчаслівыя „ўладарніцы” мужоў на той небагаты на маладых мужчын пасляваенны час, баяліся новай следчай — Норы. Высокай, як выструненай, з такой жа пераможна залацістай хваляй валасоў, як у Кацярыны Пятроўны, заўсёды — у скураным паліто і ў кіцелі. Кацярына ззяла не стомленымі аніякімі заняткамі вачамі і свежым тварам (яна нідзе не рабіла), шыкоўнымі трафейнымі футрамі, сукенкамі a la Марыка Рок і была падобная на „дзяўчыну мары”.

Кацярына Пятроўна больш падабалася Луізе Генрыхаўне — можа, таму, што Нора не купляла ў яе духоў? Можа, таму, што ваенны статус капітаншы быў у мінулым, а суровая Нора ўвасабляла сабой сённяшняе рэальнае становішча. Луіза Генрыхаўна неяк прамовіла — каб выбіраць, то яна не вельмі б ірвалася мець суседкай каго з двухпавярховага пракурорскага будынка. А найлепшай рэкамендацыяй у вуснах Луізы Генрыхаўны былі словы: „Гэта ж мой сталы кліент”. І Луіза Генрыхаўна здабывала, прасіла па базе ружовую пудру, пудру „рашэль”, модныя рыдыкюлі, нейкія карункі, сутажы, гузікі, духмянае мыла — каб збыцца прэйскурантнай нэндзы пасляваенных гадоў. Шаснаццатая крама, дзе рабіла Луіза Генрыхаўна, месцілася ў былых гандлёвых радах з традыцыйнай каланадай. Адразу як увойдзеш — аддзел Луізы Генрыхаўны. Нібыта даніна традыцыі і добраму густу.

У выхадны свой дзень Луіза Генрыхаўна смажыла вялізныя смакотныя катлеты, варыла кісель і ўвечары ішла ў кіно. На „Вялікі вальс”, „Серэнаду Сонечнай Даліны”, „Петэра”. Яна любіла трафейныя фільмы: там былі прыгожыя жанчыны і шчаслівы канец. Ніхто, між іншым, не зважаў, здаецца, на тое, што гэтая кабета належала да пераможанай нацыі: дзіва, калі згадаць лёс яе супляменнікаў у Саюзе.

Прыйшоўшы з кіно, Луіза Генрыхаўна ўсплёсківала рукамі: „Ах, Франчэска Галь!”, „Ах, Дзіна Дурбін!”, „Ах, Марыка Рок!” І рашуча падводзіла рысу: „Ажно да Веры Халоднай ім далёка!” „О-о-о!” Луізы Генрыхаўны была шматзначным і важкім. Запярэчыць ніхто не мог. Веру Халодную ніхто не бачыў.

Тымчасам Дана ўжо ведала таямніцу — хаця гэта былі тыя веды, што нічога, акрамя расчаравання, не даюць. Гадоў да васьмі Дана лічыла, што для кіно нехта ходзіць, глядзіць і здымае, занатоўвае на

стужку. І было крыху ніякавата — а раптам і яе нехта здымае? Потым яна даведалася, што ёсць акцёры, рэжысёры, аператары, процьма розных дюзей, якія здымаюць фільмы, што ёсць спецыяльныя кінастудыі, — і ўздыхнула з палёгкай і расчараваннем.

Да таго ж, мабыць, больш за кіно Дана любіла кнігі.

Луіза Генрыхаўна таксама любіла чытаць. Да раманаў ахвоты не мела. Затое была ў яе незвычайная цікавасць да кніг пра падарожжы і мемуары. Незацярушаная памяць Даны трымала ўсе прозвішчы і геаграфічныя назвы да вялікага захаплення Луізы Генрыхаўны. Тая неаспрэчна ўсім абвяшчала: „Хадзячая энцыклапедыя”. На іх кухні гэта гучала куды больш прывабна за Нінчына: „Рукі як граблі”. І Дана была ўдзячная Луізе Генрыхаўне за падтрыманае саліднай асобай яе рэнамэ.

Зорны час Луізы Генрыхаўны надыходзіў, калі набліжаліся святы і — асабліва дні нараджэння. Ну, перад святамі ўсё ў непараўнана значных маштабах штогодна паўтарала дом каморніка ў Вілейцы. Толькі тут былі нейкія кілбаскі па-венску, струдзелі, бужаніна. Час быў ужо больш багаты. І маці рабіла горы хрустоў, булкі, булачкі, пірагі, рулеты, гуся з яблыкамі, парасят з грэчневай кашай. Абавязковымі былі паляндвіцы і кумпякі ад Буячыхі іКівачыхі — лепш за іх у горадзе не вэндзіў ніхто. У святочны дзень збіраліся ў вялікім пакоі Азарэвічаў. На Каляды аб'ядноўваў Новы Год. Увесну — Першае Мая. Святкавалі і Кастрычнік. І Май. Таксама са смакам.

Ну, а дні нараджэння і дні Анёла былі ў хаце падзеяй. Луіза Генрыхаўна падымала ўсіх на золку. Як прачнецца герой дня, кветкі павінны быць у вазах, падарункі раскладзены, вокны расчынены, — і ўсе павінны выструніцца каля дзвярэй, Нібыта прычэкваючы выхаду каранаванай асобы. Асабліва ўрачыстым, святочным выдаваў дзень нараджэння маці. Тое здаралася на пачатку чэрвеня, і хата літаральна патанала ў кветках. Чаромха, бэз, півоніі: бела-ружовыя, ярка-ружовыя — „каменкі”. Кветкі ў іх хаце былі не толькі данінай звычаю — яны панавалі, задавалі тон жыццю, былі сімвалам — красы, прыязнасці. Мабыць, знакам мастацтва. Музеяў у іх горадзе не было, не было і карцін, калі не лічыць аматарскіх спроб доктара Мазурка, што жыў пад імі на першым паверсе. На яго кабінеце ў клініцы вісела назва „вуха-горла-нос”, усе паважна гаварылі пра яго: ларынголаг. Ён быў добрым спецыялістам, а да таго яшчэ мастаком і паляўнічым. Маляваў ён пейзажы і нацюрморты, кветкі ў вазах. Луіза Генрыхаўна і Данчына маці аддавалі перавагу кветкам жывым, а на зіму ставілі букеты з аўсяных сцяблоў і белых, празрыстых, як матылькі, лунарый. Вазы — гэта таксама быў не проста посуд для кветак, а нібыта ўздых

па былым сеўрскім, гесэнскім фарфоры. Побач, у Бярозаўцы, быў шклозавод. І кватэра — і ў пакоях Азарэвічаў, і ў пакоі Луізы Генрыхаўны — была поўная вялікіх, меншых, малюпасенечкіх крышталёвых ваз. Для півоняў і гладыёлусаў, для хрызантэмаў і астраў, для канваліяў і пралескаў. Праўда, у Вольгі Станіславаўны была яшчэ ваза, у якую мелі гонар трапляць толькі бэз і чаромха, ну, і самыя высозныя півоніі і гладыёлусы. Ваза было аграмадная (туды месцілася вядро вады), з вузкаватым горлам. А на яе высокіх баках блакітам выдавала возера з прыгожа-карычневымі чаратамі, сярод якіх паважна шпацыравалі буслы.

Ваза стаяла на цяжкім дубовым стале і дадавала старасвецкай важкасці знойдзеным дзедавым дабротам. А Луіза Генрыхаўна ставілася да вазы і да мэблі Азарэвічаў з павагай старога антыквара, што знайшоў нечуваны рарытэт. Луза Генрыхаўна любіла рэчы трывалыя, самавітыя і надзейныя. Асабліва любіла дубовую шафу з бляшанай чорнай этыкеткай. Шафа была перакупленая ў маёра, што з'ехаў у Пухавічы, і надавала праўдзівасці легендзе пра астатнюю мэблю — хаця, на погляд Даны, сапраўдная гісторыя была куды цікавейшая. Але пра тое маці загадала аніколі ні словам не азвацца. Дана была паслухмяная дачка — а маці пэўна ведала: рамантычныя гісторыі не маюць вялікай пашаны ў тых людзей, што вызначалі і вызначаюць лёс многіх. Луіза ж Генрыхаўна нейкім генным чуццём, мабыць, адчувала сапраўднуто „нямецкасць” шафы і дабрала да яе сімпатыі.

Як і Вольга Станіславаўна, Луіза Геныхаўна любіла чысціню. І стромая лесвічка ў два пралёты з пераходам была, як і падлога ў хаце, заўсёды мала што вышараваная да яйкавай жаўцізны, але і засланая чысцюткімі ходнікамі, зробленымі нейкай вясковай майстрыхай з матузкоў розных тканін — яны былі светленькія, стракатыя, яркія.

Пазней, жывучы ў гарадскіх менскіх кватэрах з запляванымі лесвіцамі — чым далей да канца стагоддзя, тым больш, — Дана заўсёды згадвала ясную, як з просценькай казачкі, лесвічку: „У нейкім царстве, у нейкім гасударстве жылі-былі...”

Жылі-былі...

Луіза Генрыхаўна любіла рэчы як відавочнае ўяўленне непахіснасці рэальнасці. Любіла рэчывы. Прысмакі. Гародніну. Садавіну. Мяса. Яйкі. Каронннымі яе днямі былі яшчэ дні кірмашовыя. Аднак тут займелася не абы-якая суперніца — Ніна.

**Плён зямлі**

Кірмаш быў справай сур'ёзнай. Тут былі свае законы. У нядзелю — у кірмашовы дзень — усё ажно гуло ад вазоў на брукаванцы. А парсючкі вішчэлі так, як быццам іх тут, на возе, і смаляць. У хатах спяшаліся — на кірмаш. Кірмашовы гандаль — да гэтага ставіліся з павагай. Асноўны набытак быў адтуль, з кірмашу. Мяса, масла, яйкі, садавіна, гародніна — усё адтуль. Купіць добрае і танна — было справай гонару.

Луіза Генрыхаўна ў адзінаццаць гадзін павінна была быць у краме, і яны з Нінай выпраўляліся з дому гадзіне а сёмай. Чамусьці заўсёды цягнучы за сабою Дану. Ніна любіла хадзіць на кірмаш без гаспадыні. Калі ішла маці, людзі пазнавалі яе і скідалі якую капейчыну. Хто яго ведае, як жыццё абернецца, няпэўнае паваеннае жыццё. Куды ж кінешся? Да адвакага. Абаронца. Дарадчык. Дзе ж тут Ніна магла аказаць свой талент? Ну, а калі адна... Дана ў разлік не бралася, хіба што было перад кім пакрасавацца. Ну, а паглядзець было на што. Ніна і Луіза Генрыхаўна разбягаліся ў розныя бакі ледзь не ад гары Міндоўга — кірмаш месціўся пад гарою. І кожная пачынала свой „спектакль?" гульню? экзамен на спрыт? Дана заставалася пры Ніне. Ніна ж... Трымайцеся, гаспадыні і гаспадары! Ніна перашчупае ўсіх курэй, пакаштуе ўсё масла, папераварочвае ўсё мяса. Спрачаецца за кожнага паўрублёвіка так, як быццам ад гэтага залежыць дабрабыт і лёс усіх яе сваякоў, нашчадкаў і знаёмых. Абабяжыць дзесяць разоў усе вазы, перастарэкаецца з усімі.

— Ой, бацюхны, дык вашаму пеўніку столькі ж год, як майму свёкру, — адчайна ледзь не драла пер'е няшчаснай птушцы Ніна.

Дане хацелася ўкінуць свае тры грошыкі наконт неіснуючага свёкра, але яна моўчкі падтрымлівала непадробны Нінчын гандлёвы імпэт.

А Ніна раскідвала на возе яблыкі.

— Даражэнькі, мне такіх смакаўных да прыгожых, як ваша жонка перад вяселлем!

Той даражэнькі і слова мовіць не паспяваў, як Ніна спрытна напакоўвала поўны кошык, адабраўшы самыя-самыя, адзін да аднаго.

— Го, яблычкі, хоць на Калядную яліну, — пасміхаўся паважна гаспадар.

— Ну, дзе вы бачылі, каб у жніўні ды такая цана? Дзе вы бачылі?

— І адкуль ты такая спраўная? — рагатаў дзядзька.

Яму відавочна падабалася весці гандаль з гэтай кабетай: ну, што за кірмаш, калі словам не перакінешся?

Ніна ўжо на хаду нешта вясёла крычала і неслася далей. Ухапіўшы ледзь не тузін куранят і сунуўшы Дане кошык з яблыкамі, яна вяла свой маналог: „Во акурат, крыху іх падгадую і ў смятане, з баравічкамі і з бульбай". Дана ведала, што ў смятане з баравічкамі будзе гатаваць маці, але Ніне не пярэчыла, хай сабе галёкае. Яе фэст. Ды Ніна і не пачула б, ляцела, што ганчак за зайцамі. А было дзе раскашавацца — кірмаш быў ад гары Міндоўга, і да таго месца, дзе пазней нейкі час быў аэрапорт, лёталі „кукурузнікі", сорак хвілін — і ў сталіцы. Як вецер, то быў „кукурузнічак" як трэнажор для касманаўтаў, а нічога: тутэйшы народ трымаўся, што тузін Гагарыных: самалёцік меў якраз дванаццаць месцаў.

Дык тым часам Ніна бегла да вазоў на ўзгорках, вярталася ў павільёны з мясам, борздзенька нахілялася, каб пакаштаваць масла, яшчэ патузаць куранят, ухапіць сыру — гаспадыні кідалі саломы на бруканку і раскладалі тут свой тавар у кошыках: масла ў зялёным лісце капусты або ў палатнянай чысценькай анучыне, сыр, смятана ў слоіках. Яблыкі, ігрушы, слівы, вішні, чарэшні продалі ўсё больш з вазоў — прывозілі многа, парэчкі, агрэст, маліну, клубніцы таргавалі таксама не менш як кошыкамі. На тую пару ў іх ніхто не меў моды ні прадаваць, ні купляць шклянкамі — такой абразы гандлю ніхто б не знёс. Вялікія гарады былі далекавата, даехаць да іх горада было не проста — чыгункі не было, аўтобусы яшчэ доўга не засвойвалі мясцовую прастору, асабісты аўтамабіль быў немаведама якой раскошай. І мінчукі, якім здаралася трапляць у іх горад, глядзелі на мясцовы кірмаш як на філіял зямнога раю. А нехта і злосна кідаў: „Распанелі — заходнікі! Вось прыйдуць да вас калгасы". Калгасы і сапраўды неўзабаве прыйшлі... Тыя кірмашы засталіся толькі ў памяці. І цэны кірмашоў — таксама...

Ніна, зразумела, не рабіла футуралагічных прагнозаў, яна жыла імгненнямі. Яна адчувала сябе гаспадыняй на кірмашы — зразумела пазней Дана. І — толькі што з вёскі — мела, мабыць, тут і роднаснае атачэнне. І ўмела ў ім аказаць сябе. Ад яе было не ўтоіць ёлкага масла ці жарсткаватага творагу ці мяса кароўкі, пра год нараджэння якой не памятаў нават сам гаспадар.

Да таго ж на кірмашы былі ўсе. Шаўцы, краўцы, настаўнікі, урачы, людзі са швейнай фабрыкі, народ з трыкатажнай, з прамкамбіната, з ліцейнага цэха... Ішоў саністы ганаровы грамадзянін рэспублікі Чэхаславакія, што партызаніў у тых краях, судмедэксперт Харытончык з жонкай, дырэктар дзіцячага дома, пазней „мэр" горада — Ірына Паўлаўна Касцючэнкава, сябар сям'і Азарэвічаў, намеснік

ваенкама Варава з жонкай— яе Дана ведала як цёцю Шуру, як увасабленне дабрыні і чалавечай спагадлівасці...

Гандлёвы, кірмашовы дзень.

Увечары Ніна і Луіза Генрыхаўна рабілі, так бы мовіць, рэестр перамог. Кожная хваліла куплёнае суседкай: гэтага вымагала этыка адносін. „О, якія вішні! Варэнне будзе — хоць да царскага стала!” „Божа літасцівы! Якое кураня! Хай крыху пагадуецца, з маёй качкай рэзаць будзем!” Птушак продалі і куплялі жывых. І галоўнымі „экзекутарамі” былі Ніна і Луіза Генрыхаўна. Трэба было, каб істота не пакутавала, адсекчы галаву за адным разам, спусціць кроў, а потым чысценька-чыценька абскубці, абсмаліць — ну, не смаленне вепрука, але таксама навука. Вольга Станіславаўна той навукі не ўмела, і не любіла. Дана ж увесь рытуал уяўляла толькі тэарэтычна, і то не вельмі пэўна. Але куранят, асабліва ў смятане ды з маладой бульбай і баравічкамі ці лісічкамі, ела. Хаця смаку дэгустыйнага дабралася пазней, з гадамі. На тую пару лічыла ўсё гэта мітуснёй, баўленнем часу — гэта ж не пташак слухаць гадзінамі: во, то справа для яе!

Калі ж пачыналіся слоўна-рэчавыя гульні на кухонным рысталішчы, хто каго перахваліць, хто каго перасіліць, хто на рубель выйграў у кірмашовым турніры — Дана ціхенька сыходзіла з хаты ці зашывалася куды-небудзь з кніжкай. Свет не існаваў для пераможцаў.

Да кірмашу ў Даны адносіны былі складаныя. Яна любіла летні ранак у нядзелю. Зазвычай добрым надвор'ем клалася спаць на гаўбец і прачыналася гадзін у шэсць ад заклапочаных крыкаў варон на клёнах праз дарогу, ад скрогату вазоў па брукаванцы, ад віску парсючкоў на вазах, ад шлёгання пугі ў гаспадарскіх сялянскіх руках.

Было надзвычай добра — ад свежасці раніцы, ад, незамглёнага блакіту неба, ад шоргату вазоў, ад адчування пачатку дня. Было ва ўсім гэтым нешта неадольна трывалае, надзейнае, усім патрэбнае. Анёл у ценю сваіх крылаў не адно стагоддзе глядзеў на тыя вазы, на парсючкоў, на яблыкі, на акуратныя кошыкі — і благаслаўляў зямное дзейства, і меў асалоду ад выявы пладоў зямлі, ад плену яе.

Дане падабалася віраванне натоўпу на кірмашы, і сыры на мокрым палатне, і жоўценькае масла на лістах капусты, светлае, свежазбітае, з кропелькамі-расінкамі ў ямінках-рэбрынках, зробленых лыжкай. І вязкі залацістай цыбулі, і вазы з яшчэ цвердаватымі грушамі і празрыстымі летнімі яблыкамі, і кашы з алычой і слівамі, яблычкамі-”райкамі”. І вочы каней — вільготныя, спакойныя, мудрыя, нібыта яны, коні, ведаюць нешта такое, пра што сном-духам не ведаюць людзі. У вогуле ёй спадабалася вясёлая мудрасць местачковай імпрэзы. Хаця мітусня, таргі, гвалт — тут Дана не ўмела дабраць цікавасці. Мо

таму, што была толькі сведкай і Ніна нават спробы не рабіла, каб далучыць яе да сваіх ведаў, да таямніц куплі-продажу, да ўласцівасцяў рэчаў: што такое ёлкае масла? Мо таму, што Дана не мела да гандлю прыроднага спрыту. Так і не займела ніколі. „Ат, паненка”, — махала на яе рукой Ніна. І злавалася, калі Дана ўставала да ўзыходу сонца, прыцемкам, каб сустрэць пачатак дня на замку. „І чаго ўзбілася? Сама спаць — канікулы, рабіць ёй няма чаго!” Дана не магла растлумачыць Ніне, чаго яна ўставала на золаку і імчала на гару.

**Інтанацыі жыцця**

Узыход сонца ўвогуле было лепш за ўсё сустракаць на замку. Сонца толькі-толькі з'яўляецца, перасоўваецца ад Сяльца да Градзілоўкі, што яшчэ не мела свайго сумнага прызначэння як месца вечнага спакою, а была ўтульным лясочкам з рачулкай і млыном.

Свет суцішыўся ў будзённа-ўрачыстым чаканні дня. Гаючая самота. Сума гадоў яшчэ не абавязвае, не пагражае, не прыціскае да зямлі, нагадваючы: „Таму што зямля ты і ў зямлю сыдзеш”. Душа засяроджана. І лётна свабодна. Далягляды прыгожыя і на пару Данчынага дзяцінства яшчэ не маюць дакучных адзнак цывілізацыі. Мабыць, усё так, як было ў часы Гражыны. Ці Міндоўга. І нехта таксама глядзеў адсюль на спакой зяленіва і Боскую чысціню неба. І аднекуль таксама назіраў на яго Анёл Боскі. Чаму, дарэчы, Анёл іх горада з шалямі і цёмны, нібыта на яго ўпаў цень? Што ён узважае — рух жыцця, яго зменлівыя аблічча? Можа, час? Прыкідвае — каму колькі гадоў адшкадаваць? А магчыма, вызначае меру поспеху? Меру славы і няславы? Меру таленту? Меру сумлення?

Дана зазвычай углядвалася ў неверагодную верагоднасць фарбаў, ліній, абрысаў, ідучы абарончым валам. Потым скіроўвалася самым стромым схілам гары на дно былога рова (напрадвесні і вясною тут заўсёды вада), бегма бегла на наступны пагорак, з яго — у парк, да сажалак, і паўз ручэй, цырклівы негаманкі, цацачна нешырокі, выкіроўвалася да прыступак фарнага касцёла — Фары.

Тут Дана зазавычай прыпыняла хаду, ішла доўга, павольна, садзілася на лаўку ля касцёла. Проста сядзела. Слухала птушак. Глядзела на дрэвы. І адчувала амаль фізічна гармонію існага. Раніцы. Цішыні. Свежасці. Адчувала на сабе ясвіны святла вялікай Загадкі Быцця.

Гадзін у сем дзверы касцёла адчыняліся. Там было строга-прыгожа. Заўсёды многа кветак. Увесну — бэз і півоніі. У ліпені — белыя лілеі. У жніўні — гладыёлусы і астры. А потым ад восені да самай вясны — хрызантэмы. Асабліва ёй падаліся лілеі і хрызантэмы. І дзіўна —

у пакоях у хаце пах лілеяў меў нейкую склівую слодыч, быў даўка-задушны. Тут, у храме, пах раствараўся ў паветры, у прасторы і набываў адухоўленую вытанчанасць, рабіўся ўстойліва-няўлоўным. Нейкім асаблівым хараством выдавалі лілеі каля абраза Святой Тэрэзы — мо таму, што і Святая, і кветкі былі сімвалам цноты і чысціні. Тоеснасць сэнсаў. А хрызантэмы — белыя як снег і пяшчотна-дробныя, як сняжынкі (тут ніколі не стаялі тыя, падобныя на баб-снегавікоў, з галовамі-шарамі). Гэтыя хрызантэмы ўвогуле нібыта з'явіліся на свет дзеля таго, каб упрыгожваць касцёл. Невялікі — фарны то і ёсць фарны. Без асобай аздобы, але з арыстакратычна-спакойнай прастатой. Ніякага дэкору. Строгая готыка, межаваная з раманскім абрысам. Стральчастыя вокны, аднакаляровасць сценаў, цёмнае, самавітае разьбярства спавядальні і абмона, нешыкоўная завершанасць алтару. Цішыня храма была працягам наўкольнай. Імшу на тую пару тут не правілі. Афіцыйна. Ксяндза не было. Касцёл лічыўся нібыта зачыненым. Даглядала, вартавала, садзіла кветкі каля касцёла сястра Малгажата, незарэтанка.

Яе сясцёр у Хрысце расстралялі пад час вайны немцы. За міласэрнасць. За дабрату. Яны прынеслі ахвяру. Сястра Малгажата пад час арышту законніц была ў шпіталі на службе і засталася жывою.

...Дзверы храма былі адчыненыя. Парафіяне хадзілі да касцёла. А зазвычай гадзін да васьмі там нікога не было. Дана была адна. Доўга стаяла каля дзвярэй, потым праходзіла ў правы неф, да абраза Святой Тэрэзы. Урэшце садзілася на лаву...

Тады Дана яшчэ нічога не ведала ні пра споведзь Святога Аўгусціна, ні пра „Шматграннасць рэлігійнага вопыту” Уільяма Джэймса, нічога не чула пра „Суму тэалогіі”... Не ведала, што было Святая Тэрэза Авільская і святая Тэрэза з Лізьё.

Афіцыйна касцёл адчынілі, калі Дана ўжо ад'ехала з горада, атрымаўшы атэстат сталасці, ва універсітэт. Але ж усё роўна тут, у святыні, адчынялася ёй нешта вельмі важнае, пакрыёмае, падсвядома яна адчувала неабходнасць сваіх стасункаў з Сусветам, а дагмат Святой Тройцы рабіўся зразумелым, ачышчэнне здавалася блізкім, абавязковым, натуральным. Бог-айцец вядзе шляхам Памяці, Бог-сын — шляхам Розуму, Бог-Дух Святы — шляхам Любові.

А ітэнерарый (шлях) падаваўся адзіным, выпрабаваным і зацверджаным канонамі спосабам жыцця. Аскеза... Толькі так... Гіём з Сен-Т'еры, Тама Аквінскі... Іх высновы — непарушныя...

Як цішыня і маўчанне. Ідэальныя ўмовы для яе modus vivendi[1]. Засяроджанасць і праца. Хаця пазней цішыня стала вялікай раскошай. Рэдкім святам. Як за маску, Дана стала хавацца за шматслоўе — так было зручна, так яна раскідвала шматкалёрныя пацеркі і зачыняла галоўнае, што было на душы. Улюбёны ж стан быў — маўчанне. Але маўчанне як стратэгію паводзін, як зброю жыцця яна ніколі не засвоіла. Не ўмела маўчаць — калі ганьбілі іншых, не ўмела — калі спрабавалі таўчы яе. Анёл у цяню сваіх крылаў — што ён узважваў на шалях у гэтыя хвіліны?

Як ён паглядаў на калякасцельных жыхароў, на суседзяў Даны?

**Вопыт суіснавання**

Ці не самыя прыкметныя суседзі былі Хмары. Іх хата — першая ад касцёла: два, адзін да аднаго, блакітна-шэрыя дамочкі, прыгожая альтанка, гарод, два клёны, што звісалі над агароджай. Пазней новыя гаспадары ссеклі тыя клёны — яны ім цянілі агарод, і альтанка знікла...

Тады... Пані Хмара ў свае ці не дзевяноста гадоў дайсці магла ўжо толькі да плота свайго дворышча. Аднак — у капялюшыку, пальчатках, у гарнітуры шляхетна-арыстакратычнага пэрлёва-шэра-бэзавага колеру. Яе муж ішоў у касцёл таксама ў шэрым гарнітуры, абавязкова з парасонам — тросткай-лясачкай. Сёй-той памятаў яшчэ, якія скалікі строілі мясцовыя кабеты, калі гэты хлопец-зух, бухгалтар (прафесія — не на млыне кола круціць), у свае крышталёвыя дваццаць год узяў шлюб са статэчнай удавой удвая старэйшай за яго.

Час замірыў і гэтыя порсткія плёткі, і прыцішыў дваццацігадовую розніцу, нібыта зменшыў яе. Двое людзей спакойна і годна падыходзілі да канца свайго жыццёвага шляху. У Даны яны так і засталіся на памяці. Сышлі з гэтага свету яны, калі Дана вучылася ў Менску, нейк не за яе прысутнасцю, і не засталося адчування страты, што накладваюць немінуча хаўтуры. Нібыта адышліся Хмары — як дзень позняй, але прыветналагоднай восені.

А насупраць касцёла жылі дзве сястры Жыжылеўскія. У іх былі самыя прыгожыя флёксы ў гародчыку. А ў гародзе было ўсяго патроху — бульбы, гуркоў, маліны, трускалак. Гарод сыходзіў да дрэў, што выструніліся, як жывы плот. За дрэвамі — яркая, прыгожая лугавіна. За домам Жыжылеўскіх быў размешчапы дзіцячы дом, былы пансіён назарэтанак, адабраны ў іх пад час вайны немцамі. Праз шмат гадоў

[1] Спосаб жыцця (лац.)

Дана прачытала ў адной кніжцы, выдадзенай у Ватыкане, што Хмары далі прытулак назарэтанцы, сястры Імельдзе, калі немцы сталі гаспадарыць у доме сясцёр Хрыстовых.

А ў доме Жыжылеўскіх на пару юнацтва Даны жыла сястра Малгажата, калі адчынілі касцёл, месціўся першы святар, які распачаў афіцыйныя набажэнствы ў касцёле.

За дзіцячым домам жыла Хайтайба. Яна продала гародніну: моркву, капусту, буракі, памідоры, гуркі, цыбулю. І сама Хайтайба нагадвала нейкі дзіўны гароднінны гібрыд — ці то капусты з буракамі, ці то морквы з памідорамі. Разбухлая, з абсіверaным рыхлым тварам, у нейкіх трантах: немагчыма было разабраць, дзе спадніца, дзе камізэля, дзе хустка.

Палонскія, што жылі насупраць Азарэвічаў, пабудаваліся тут, прыехаўшы з вёскі, і ён адразу пачаў рабіць на мясакамбінаце. Жонка была праваслаўная, ён — каталік, святы ў іх звычайна падвойваліся, але дзякаваць Богу, хапала і на працяглыя Каляды, і на Вялікодную двухтыднёўку, і на будзённы дзень. Гэта іх пляменніку надавала вялікай увагі Ніна, а заадно і ягоным сваякам. І мала цікавасці мела да суседзяў побач з іх домам — прырода любіць захоўваць раўнавагу.

А побач з домам Азарэвічаў на месцы згарэлага котлішча ўсталяваўся чалавек сур'ёзны, акуратны, якога чамусьці ўсе звалі не па мянушцы, а выключна па роду заняткаў: цырульнік. У яго ўсё было дагледжанае і акуратнае, як бы стрыжанае і прычасанае. Хата з зашклёным ганкам, садочак, гарод. І ён сам і яго жонка. І дачка іх, якую малой ніхто не бачыў і не чуў. Нібыта яна адразу стала падрослай, падгадаванай.

З другога боку Азарэвічаў жыла ўладальніца Дзюма і іншых прыцягальных тамоў — Варвара Мікалаеўна са сваёй даўняй пакаёўкай, а цяпер з жанчынай, што вяла ўсю гаспадарку і мелася трымацца заведзенага некалі стылю адносін. Палову будынка ў Варвары Мікалаеўны рэквізавалі, і там жылі нейкія нетутэйшыя людзі. Заўважная была адна жанчына. Летам у нядзелю яна расчыняла вокны і дзверы і брала на змор усіх суседзяў, ставячы адну і тую ж пласцінку. „Валенки, валенки, да не подшиты, стареньки", — салодкім, густым рэчытатывам выводзіла Русланава. Сама ўладальніца пласцінкі часам выходзіла на ганак — да вялікага здзіўлення і гневу Варвары Мікалаеўны, у бліскучым цвяцістым капоце, які ўсё расшпільваўся ў самых нечаканых месцах, і — да яшчэ большага канфузу гаспадыні дома — пачынала лузгаць семкі пад любімым бэзам Варвары Мікалаеўны. Ну, але тая жанчына вольная бывала толькі зрэдзьчасу, і зазвычай тут было

ціха і спакойна, і ніхто не спакушаўся на этычныя і эстэтычныя асновы тутэйшых.

Затое Варвара Мікалаеўна ставілася з павагай да насельнікаў хаты, дзе жылі настаўнікі. Выкладчыца беларускай мовы і літаратуры Надзея Адамаўна і расійскай — Марыя Пятроўна.

Дом быў прыкметны яшчэ і тым, што жыў у ім некалькі год фізік Яфім Пятровіч, што кіраваў у школе струнным аркестрам, а сваім прадметам быў захоплены так, што калі пачынаў тлумачыць урок, дык завітваў у такія эмпірэі, дзе яго ўжо мала хто разумеў, а ён нікога не чуў і не бачыў. Тым не менш — яго любілі, трошкі пацвельваліся, але не злосна, і ў свой аркестр ён нейкім чынам зацягнуў і старанных адэптаў школьнай навукі, і кончаных бэйбусаў.

У доме, дзе жылі Азарэвічы, былі яшчэ тры кватэры. Той самы ларынголаг на першым паверсе, што часам абвяшчаў сваю нязгоду з нейкімі высновамі ці то свайго сямейнага жыцця, ці то ўвогуле са светапарадкам — тады ў іх хаце было шумна, гаспадар аказваў уладу спосабам старым, як шлюбны лад, і жонка выяўляла незвычайны для яе важкай постаці спрыт, порстка выскокваючы праз акно.

Пасля перасялення Мазуркоў у гэтай трохпакаёўцы часта мяняліся гаспадары. Жыла старасвецкая пара з сястрой жонкі. Сястра, Вольга Іванаўна Ліпская, змусіла, не быўшы вялікай дзяячкай, адседзець тэрмін „за польскім часам”, з прычын палітычных. Не пакінулі яе сваёй увагай немцы. Ну, а паваенныя саветы далі тэрмін трывалы. Аднак Вольга Іванаўна, у акулярах такой таўшчыні, што вачэй не відаць, была сталай чытачкай бібліятэкі, праглынала ўсе часопісы і закідвала Дану пытаннямі. А як там Еўтушэнка? Той толькі набываў вядомасць. А што піша Аксёнаў? А як зараз пачуваецца Максім Танк? А хто гэта — Уладзімір Караткевіч? А што новага надрукаваў Брыль?

Нязбытная была ў гэтай жанчыны цікавасць да людзей. І вера ў добрае. Зведала пакуты, спазнала іх сэнс і перастварэнне душы пакутамі і праз тое — глыбінную сутнасць быцця... І дзень развітання з ёй быў вясновы, ясны, пагодны. І Анёл у ценю сваіх крылаў, мабыць, узважваў у той дзень на сваіх вагах меру дабраты і даравання... Можа, заўважыў і машыну Антона Іванавіча, суседа яе, што выпраўляўся ў чарговы рэйс. Машыну сваю ён любіў, даглядаў, як рысака з радаводам, і вёў свой аграмадны „МАЗ” адначасна засяроджана і гуляючы. І з далёкіх сваіх рэйсаў вёз усё ў свой дом. Дзе была жонка, пра якіх у народзе кажуць: „У дзеўках — поўная вуліца, у жонках — поўная печ”. Што тых слоікаў — з варэннем, з кампотамі, што кумпякоў вяндліны, кілбасаў — было-было ў доме Лізы і Антона.

А галоўным аўтарытэтам у доме была Вольга Станіславаўна. Хіба што жыхары на першым паверсе, у двухпакаёўцы, не падзялялі таго піетэту. Самога, таямнічага супрацоўніка НКУСа, амаль ніколі не было ўдома. Затое яго адсутнасць кампенсавалі сваёй неаспрэчнай заўсёднай прысутнасцю жонка Клаўдзя Фёдараўна і яе маці. Абедзве яны нідзе не рабілі — вялі дом. Вялі ўзорна, Клаўдзя Фёдараўна, маладая жанчына, мабыць, мела ахвоту быць на людзях, але з-за адсутнасці асяродка, што мела б столькі ж вольнага часу, як яна, больш займалася хатай, і цэлыя гадзіны яны з маці сядзелі на вышараваным да жаўцізны, як лесвіца, ганку і вышывалі. Клаўдзя Фёдараўна была гладка ўчасаная, з тонкімі рысамі твару, дагледжаная, ненатомленая, зазвычай у крэпдэшынавых квяцістых сукенках. Калі яна ўставала з ганка, дык здавалася, што нехта жартам падкінуў да гэтага тонкага твару і зграбнай таліі важкія, сялянскія клубы. Але Клаўдзя Фёдараўна на комплексы не пакутавала, была задаволена сабой, сваім жыццём, дагледжаным домам, магчымасцю чытаць, вязаць, вышываць.

Летам яны, здавалася, жылі на ганку. А Данчына маці адчувала няёмкасць ад гэтай кожнадзённай варты — яна праходзіла спрацаваная, не заўсёды ў гуморы, і ёй былі зусім недарэчы позіркі гэтых вольных, адпачыўшых жанчын.

Не была ў вялікім захапленні ад візітаў Іры, пляменніцы Клаўдзі Фёдараўны, і Дана. Сталічная госця была ўпэўненая, да правінцыялкі Даны ставілася звысоку, аднак таварышаваць ёй, падобна, тут не было з кім. І яны хадзілі разам гуляць у „два агні". Наладжвалі на ганку дома гульні ў „ручаёк", „глухі тэлефон", „фанты", „садоўніка".

У „ручайку" нехта „непарны" дабіраў сабе „да пары" з тых, хто выстройваўся ў шэрагі пар. У „садоўніку" кожны браў сабе назву кветкі — ружа, лілея, бэз... А „садоўнік" крыўдаваў на тое, што ўсе кветкі яму абрыдлі, акрамя... Тая кветка, якую ўпадабаў „садоўнік", крычала „Ой", а на пытанне: „Што з табой?" адказвала: „закахана"; а на чарговы запыт: „у каго?" мелася назваць чарговую „кветку"...

Гульні нечым падабаліся. Магчыма, тым, што лёгка так вымаўлялася пакрыёмае слова „закахана", а яшчэ і выбарам — часам ён прыпадаў на таго ці на тую, на каго прыпадала і ўвага ў жыцці. Як і ў тым „ручайку" — трэба было ўзяць за руку, прайсці разам, нахінуўшы галовы праз узнятыя рукі: адчуць сябе абранай, выбранай і мець магчымасць выбраць самой. Проста так, як то бывае ў маленстве і юнацтве. Ты пэўна ведаеш, што гульня — гэта гульня і ўсе трымаюцца яе правіл. І ўсё „понарошку" і крыху сур'ёзна. І нібыта не толькі Анёл у цені сваіх крылаў паблажліва пазірае аднекуль з бліжэйшага ад замкавых вежаў воблака, але і цэлы гурт небанасельнікаў злёгку пасмі-

хаецца з наіўнага спектакля, рэпетыцый будучага дзейства, што ў рэальнасці часта несла ў сабе магчымасць махлярства, аблуду, здраду, імкненне перахітрыць, нешта схаваць, а ў нечым пазначыць тое, чаго там ніколі не было. І тым больш чароўнай і нязмушанай чулася музыка былога, якою тут, здавалася, было насычана паветра, і незвычайнымі здаваліся зусім шэраговыя суседскія хлопцы і дзяўчаты. І нават просценькая камізэлька выдавала рэнесансным калетам ці якім-небудзь шыкоўным брандэбурам часоў Людовіка XIV. А ўвогуле такое прымройвалася на хвіліну, бо гэтыя постаці рэальнасці выдавалі чарнавым накідам тых, што павінны былі з'явіцца ў -”сапраўдным”, „дарослым” жыцці. Нейкі гібрыд-абсалют — з кніг Дзюма і Грына, Джэка Лондана і Майн Рыда. І герояў фільмаў Жана Марэ і таго невядомага, што быў на экране Робін Гудам. Жыццё пазней крышыла і ламала стэрэатыпы і класічна-юнацкія ўяўленні: істоты са знешнасцю Марціна Ідэна аказваліся Санчо Пансамі, а Жульены Сарэлі лічылі сябе Сірано дэ Бержэракамі. А паскуднікі, накшталт тых, што жылі каля МТС, рабіліся начальнікамі і неяк мелі гарт захоўваць свой статус пры ўсіх выкірунках грамадскага лёсу. Якое пакаранне ўзважваў для іх на сваіх шалях Анёл у ценю сваіх крылаў?

А хлопцы, што жылі за МТС, заўсёды дражніліся — неяк цёмна, малазразумела. І адчувалася — вельмі крыўдна. Дана не ведала іх у твар, былі яны нейкай падплотнай, бруднай масай. Заўсёды вышчэрваліся наўздагон — і адразу збягалі. Заставалася ўражанне, што яе закідалі камякамі зямлі...

Такі ж быў Драбышэўскі ў іх класе. Паскудненькі, хітранькі. І, як пазней зразумела Дана, заўсёды згаладнелы. Калі ў школу прывозілі батоны з ізюмам — за два рублі трыццаць капеек, Драбышэўскі хапаў батон і глытаў яго за некалькі хвілін. Можа, таму і быў такі злосны?

## Наіў міласэрнасці

Хаця.. Прыехаў у іх клас Віця Собалеў. З Севастопаля. З сям'і, мабыць, не багацейшай за сям'ю Драбышэўскага. Дана зразумела гэта, калі Валера Чыкала, сын вайскоўца, амаль што выдатнік, прыйшоў, парыпваючы новымі чаравікамі, а Драбышэўскі зрабіў з таго рыпу падзею, дык неяк адразу высветлілася, што Віця старанна хавае пад лаву свае ногі ў нечым цыравана-латаным. І што чорная яго суконная гімнасцёрачка (яна нагадвала гімназічную форму) — таксама цыраваная на локцях. Але Віця быў упэўнена-спакойны, амаль заўсёды ніжэй за адзнаку „выдатна”, як і ўладальнік новых чаравікаў, не апускаўся.

Увогуле-то ўсе яны мелі амаль што аднолькавы шык. І хлопцы, і дзяўчаты — у фуфайках, якія зваліся чамусьці футболкамі, фланелевых ці вельветавых. Усе — зімой у валёнках з галёшамі. Хлопцы — як хлопцы — у нагавіцах, а дзяўчаты ў форменых сукенках, карычневых ці сініх з белымі каўнерыкамі, чорных фартушках і — дзе ж было ўзяць цёплыя панчохі ці гетры? — усе спрэс у шараварах: сацінавых, байкавых, вельветавых. Пасляваенная школьная дэмакратыя. І яны ўсе былі ў той уніформе: і дачка першага сакратара райкома Ларыса Бандарэнка, і Галя Каспяровіч, бацька якой рабіў на электрастанцыі, і яна, Дана.

Ці было гэта справядліва? У кожным выпадку — не было зайздрасці. Не было бегу навыперадкі. Яны былі па-за прывілеямі. Па-за рэчавай мітуснёй. У іх проста быў нейкі абутак. І адзетак. Калі Дане справілі бела-чырвоную сукенку: белыя крэпдэшынавыя рукавы і манішка, а ўсё астатняе — чырвоная воўна, а да таго ж яшчэ і шыкоўныя чырвоныя басаножкі на венскім абцасіку, Дане было няёмка. Яна выдзялялася з усіх. „Заможнасць" прыціскала яе. Нават заахвочваючае Ірына: „Ой, вось бы табе зараз у Менск! На праспект!" — неяк не дадавала настрою. Белая варона. Яны праглі спавядлівасці. Меліся быць міласэрнымі. Хаця само то слова не было ў цане.

Яны праглі актыўнай дзейнасці. Тым часам прачыталі „Цімура і яго каманду" і „Як гартавалася сталь". І хацелі свае высакародныя памкненні ўвасобіць у канкрэтных учынках.

Трэба ствараць суполку. Першы збор быў прызначаны ў Галі Каспяровіч. Яна жыла наўпрост на электастанцыі, у маленькім пакойчыку, дзе месціліся яе бацькі і двое дзяцей, малодшых за яе. Аднак удзень дарослых не было, ды і малых звычайна да вечара адводзілі ў садок. У Галінай хаце былі дзве прыцягальныя рэчы: радыёпрыёмнік і радыёла. Прыемнікі былі ў многіх, радыёла была прыналежнасцю адметнай. А планы ашчаслівіць, ну, не так каб усё Чалавецтва, але ўсіх нямоглых акругі неверагодна супадалі, як ім здавалася, з хрыплаватымі галасамі Бернеса і Уцёсава. „А помирать нам рановато, есть у нас ещё дома дела", — пэўніў адзін. „В этом доме пустом мы танцуем вдвоем, ну, скажите хоть слово", — сцішана прасіў другі. Тэарэтычная частка наконт вялікіх учынкаў міласэрнасці была адпрацавана дасканала, але на практыцы здзейсніць подзвігі ананімна, інкогніта ім не ўдалося. А менавіта ж так і рабіла ўся каманда Цімура. Слоўцы гэтыя — „ананімна" і „інкогніта"— усім падабаліся, прынеслі іх Валера і Віця, вымаўляліся яны з адчуваннем уласнай вагі.

Ну, а калі цэлы гурт падшыванцаў з'явіўся з прапановай прынесці вады і дроў адной апекаванай, дык яна, разліўшы з перапуту

ваду з вядра, ляснула веснічкамі перад іх носам, а ўжо з ганка перапалохана паабяцала давесці да ведама ў школу. Гэта зусім рушыла іх планы.

Пазней, калі Дане даводзілася чытаць з'едліва-крытычныя заўвагі наконт тэорыі малых справаў, яна згадвала іх няўдалы дзіцячы вопыт. Але ніколі не пагадзілася з марнасцю тых малых учынкаў. Часам прынесці каму хлеба і слоік малака дае куды больш карысці, чымся высокія тэарэтычныя памкненні і словы, словы, словы... „Любіць чалавецтва лягчэй, як зрабіць дабро суседу”, — Рыгор Скаварада меў рацыю. Дана ў сваім жыцці сустракала столькі гарачых барацьбітоў, змагароў, трыбунаў, палымяных прамоўцаў — і так мала проста прыстойных людзей... І чамусьці заўсёды інтарэсы груповак выдаваліся за інтарэсы прагрэсіўнага чалавецтва, а сябра абавязкова выдавалі за вялікі талент. І перспектыўна патрэбную асобу абавязкова рабілі незвычайна даравітай, імя прыгадвалі пры выпадку і без асобай патрэбы — і ўсе спадала ў нябыт, калі раптам асоба знікала са сваёй службовай арбіты ці зусім пайшла з жыцця. Тут, праўда, здаралася і іншае. Памяць пра істоту часам пачыналі любіць, абагаўляць, рабіць рэальнае з неіснуючага. Тады... Тады ў іх была нагода прыходзіць да Галі. Не абы-што — збор цімураўцаў. Іх было некалькі чалавек. Таямніца захоўвалася шчыра і старанна. Яны адчувалі на сабе гэты водсвет патаемных добрых спраў — не мела значэння, што больш прывідных — і, як матылькі на агонь, ляцелі на гукі радыёлы. Тым часам у Галі з'явіліся новыя пласцінкі. Раберціна Ларэці, хлопчык з Італіі. Не голас — мара. „Авэ Марыя”... „Санта Лючыя”... „Джамайка”... І — ці то анёльскі голас Ларэці паўплываў , ці то Шульжэнка так чароўна махнула знакамітай сіняй хустачкай, але 5 „В” вырашыў перайсці на тактыку асобных учынкаў. Бачыш — трэба дапамагчы, дапамогай. „А потым — справаздачы на зборы атрада”, — вякнула было Алка Паравая, але яе зашыкалі і засмяялі. Губляецца ж ўвесь сэнс. Яны павінны рабіць дабро — пакрыёма. Так, як рабіў Цімур. Ці Робін Гуд. 5 „В” быў пад ўражаннем трафейнага фільма пра героя Шэрвудскага лесу.

Потым і гэтая задума, як большасць высакародных задум... не тое каб зусім не спраўдзілася, але неяк зачаўрэла. Ці то ў Галі не з'явілася больш новых пласцінак, ці то бацькі даведаліся пра зборы і яны ім не прыйшліся даспадобы. Ці то з прычыны ад'езду завадатараў — Собалева і Чыкалы. Ці, можа, з натуральнай прычыны — дабро неабавязкова рабіць гуртам. Можна і паасобку.

**Маскарад**

Да таго ж надарыліся дзве падзеі. Першая — Новы год. Другая — выбары. І не проста Новы год, а баль-маскарад. Для старэйшых — восьмых — дзесятых класаў. Але для ўладальнікаў маскарадных строяў будзе зроблена выключэнпе. Калі зробяць касцюмы, пусцяць недалеткаў. Колька Шаптун з 6 „А” надзеў кірзавыя боты і шаўковую чорную сукенку і пачапіў медаль маці-гераіні. Тады адносіны да ўзнагарод былі самыя пашанотныя. Але гэтая дзёрзкасць і відавочная гарэзія ўсім снадабаліся. Рогату было на ўсю школу. Колька адчуваў сябе сапраўдным героем. Прэміі яму, праўда, не далі. Першую прэмію атрымаў Сурвіла — з дзесятага класа. У яго касцюм быў звышідэйны — „Мір”. На галаве паняровы Крэмль, а на ім самім — нейкі цёмны балахон. Тэма была модная і яшчэ вельмі актуальная — у школе былі дзеці з дзіцячага дома — з-за вайны. У школе былі бязбацькавічы — з-за вайны. Галоўны тост у застоллях дарослых быў — „За мір ва ўсім свеце”. Пакаленне Даны, крыху падросшы, пасмейвалася над рытуальным тостам-заклінаннем, ажно калі іх жыццё перайшло на сваю другую палавіну, яны зразумелі сакральны наіў сваіх бацькоў: зноў больш ці менш лакальныя канфлікты адбіралі жыццё старых і маладых, ператваралі ў нішто дабрабыт, адбіралі веру ў справядлівасць.

А на тым, першым сваім маскарадзе Дана таксама мела касцюм „у дусе часу”, як любіў паўтараць пазней адзін чалавек, што лічыў сябе літаратарам. Касцюм меўся паказваць „голуба міру”. Тады ўсюды быў растыражыраваны „Голуб міру” Пікаса, і большасць цывілізаванага грамадства адной шостай часткі зямной кулі сур'ёзна лічыла малюнак галоўнай працай вялікага іспанца. „Адкрыцці” Пікаса, імпрэсіяністаў, імажыністаў, экспрэсіяністаў, кубістаў сталі адбывацца гадоў на пяць-сем пазней. І прыпалі на студэнцкія Данчыны гады.

Напярэдадні маскараду маці Даны сядзела не адну ноч, нашываючы белае пер'е ці то курэй, ці то качак на белую марлю. Галоўны акцэнт быў на какетцы, рукавох і шапцы. Рукаво было аблямавана пер'ем, і калі Дана ўздымала рукі, дык выгляд атрымліваўся досыць дыстынктоўны. Ну, а каб яе строі не прыняў хто за намёк на пазасацыяльнае адзенне той інфанты, на блакітнай стужцы праз плячо было пазначана: „Голуб міру”.

А прывезла ў школу Дану сама капітанша Кацярына, на адзінай у горадзе „Пабедзе”. Праўда, высвятлілася, што Дана прыняла гэтю каралеўскую міласць зусім не як дарунак лёсу. Яна буркнула: „Дзякуй”, — і збегла. Аднак Кацярына аказалася міласцівай да канца. І прыехала за Данай а дванаццатай гадзіне. Смяялася — забіраю, як

Папялушку. Праўда, у Даны крышталёвых чаравічкаў не было. Былі — тыя самыя класічныя „балеткі”, начышчаныя зубным парашком да нечуванай белаты. Гэта быў першы баль. Першае свята, амаль як у дарослых, старшакласнікаў. І Дана чакала яго. Павінна здарыцца нешта незвычайнае. „Вайну і мір” Дана ўжо „праглынула”. І была ўражаная Балконскім і Дорахавым. Наташа Растова ёй не вельмі спадабалася, але першы баль Наташы Дана запомніла. Ну, школа, безумоўна, не вялікасвецкая зала, аднак фантазія магла прымроіць што заўгодна...

На ганку школы Дана вызвалілася ад футра Капітаншы Кацярыны і ад яе самой. Перайшла пад апекаванне маці. Насунула на вочы маску: „Маска, хто вы?” Але яе адразу ўсе пазналі. І чароўныя прынцы недзе, мабыць, збіліся з дарогі, не трапіўшы на баль. І добрыя феі, падкінуўшы „карэту” Капітаншы Кацярыны, вырашылі далей пралога казкі не пасоўвацца. Дана таксама яшчэ не мела на мэце, што казачны прынц, Капітан Грэй, князь Балконскі павінны з'явіцца да яе. Дана была згодная на чужы баль. Але ж не было нікога, падобнага да Руі Блаза, Асоль ці хаця б на Наташу Растову!

Няўжо прыгоды больш не адбываюцца на іх зямлі? У іх горадзе рыцараў і герояў? Ніякага мройна-ўзнёслага свята, толькі строгія воклічы маці: „Выпрастай спіну, што ты як ваду пясеш?”, „Не хіхікай”, „Ты не змерзла?”

А можа, некаму здавалася ўсё зусім інакшым? І для некага гэта быў баль? І свята? Вось для іх, незнаемых, недасягальна дарослых старшакласнікаў? Яны збіраліся купкамі, гаварылі пра нешта сваё... І здаваліся Дане звычайна-празаічнымі, як і настаўнікі, што сядзелі на лаўках уздоўж сцяны. Толькі пазней Дана ўсвядоміла і ацапіла — 31 снежня, а дванаццатай гадзіне — настаўнікі былі ў школе! Са сваімі вучнямі!

Першы баль не адбыўся. Дзіцячыя святы адыходзілі ў мінулае. Дана была расчараваная.

І доўга яшчэ расчароўвалася ў святах, немаведама чаму чакаючы цуда, пакуль не зразумела — да свята трэба быць падрыхтаванай. Трэба набыць унутраны вопыт, каб спрычыніцца той радасці. У школе. Дома. У касцёле. У жыцці.

**Дыялог**

Затое вось гэтае свята было заўсёды з ёю. Будзённым днём. І ўрачыстым. У дзяцінстве і ў сталым веку. Вежы замка, касцёл пад чырвонай дахоўкай, зачынены і напаўразбураны, але ўсё роўна пры-

гожы касцёл дамініканаў, звівы вуліц, з якіх вясной лятуць маладыя і рамантычныя ручаіны — адвеку і заўсёды — маладыя і рамантычныя. За Ягайлам, за Міцкевічам, за Пілсудскім, за Брэжневым — маладыя і рамантычныя. Ім няма справы — які ў каго настрой. Які час, якая эпоха: ці то паскілзаюцца на схілах горада вершнікі магутнага князя, ці то фанабэрыста ляціць вазок асадніка, ці то фукае маторам эмтээсаўскі „газік". Зімой гэтыя вуліцы-горкі — пакаранне для ног, што ўжо досыць папахадзілі па зямлі, і вясёлая рызыка — для ступакоў гарэзліва-ненатомленых. Канькі, прыстасаваныя да валёнак пастромкамі і драўлянымі друзачкамі (шык пасляваеннага часу), імчаць адсюль самі. І кожны хлопец-зух пачувае сябе ўвасабленнем руху, вечна маладым, назаўсёды спрытным, на ўсё жыццё — бесклапотна вясёлым. Імгненні лятуць, бы святочныя канфеці, свет — поўны зіхоткіх чараў.

Дана не мела ні такога спрыту, ні такое рызыкі — яна з'язджала з замка на лыжах. Ці седзячы на ўласным футры. Разам са шчанюком Вітусам. А ягоная маці — аўчарка Рэгіна — пяшчотна-паблажліва пазірала на малечу: свайго нашчадка і маладую гаспадыню. Хай сабе гарэзуюць — на тое і маладосць. Колькі год было Рэгіне — ніхто не ведаў. Яе вывез з Нямеччыны вайсковец, што займаў да іх кватэру, той самы, у якога была набыта дубовая шафа. Азарэвічы ці не месяц-другі жылі ў адным пакоі, накуль маёрава сям'я не з'ехала ў Пухавічы. Ці то нечым упадабала Азарэвічаў Рэгіна, ці то былі яшчэ якія абставіны ў яе сабачым жыцці, аднак праз нейкі час аўчарка з'явілася ў іх доме і стала паўнапраўным сямейнікам. Прыгажуня. З вачыма, што разумелі ўсё. Калі былая гаспадыня Рэгіны, маёрава цешча, гулькала пульхнага — вочак не відаць — дзіцёнка-ўнука, прыгаворваючы: „Ой-ёй-ёй, шейка, как у чаечки", — Рэгіна паглядала на яе відавочна іранічным позіркам. Можа, таму і трапіла ў няміласць?

На Дану, Рэгіну, Вітуса, на ўсіх гараджан пазіралі звысоку вежы замка. Што ім да згрызот гэтых часовых насельнікаў? Яны, вежы, стаяць тут стагоддзі. Што ім змена часоў? Рэжымаў? Нораваў? Строяў? Што ім да парафіян, што ідуць да касцёла? Да забудоў гэтых парафіян? Тэатральныя дэкарацыі чарговага спектакля часу. Хаця... Яны таксама частка дэкарацый. Ды і... толькі вежы. Толькі рэшты. Вось і храм дамініканаў, замыслены на даўгалецце, на працягу аднаго жыцця Даны зачынялі, рабілі сховішчам, спалілі... і ўрэшце сабраліся рэстаўрыраваць. Той рэжым, на які прыпала значная, не, мабыць, большая частка яе жыцця, відавочна не быў у згодзе з вечнасцю. І са старадаўнінай. Тое, што прыйшло на замену, таксама было мала падобна на патрэбны людству лад. І тых, і другіх гаспадароў жыцця хто вёў

шляхам Розуму? Шляхам Памяці? Шляхам Любові? Якім было іх sensibilite — адчуванне? Чаму адны выракліся Таямніцы, а другія, падобна, абвясціўшы свабоду, выракліся ўсяго, што цэніць чалавек? Палітыкі ставяць спектаклі часу — „до полной гибели всерьез”, надаюць масштабы мізэрнаму. Гуляюць гульні эпохі.

І чым далей, тым часцей згадвалася сцэна пад Аўстэрліцам. І нават празарэнне Андрэя Балконскага: „Ён ведаў, што гэта „Voilä une belle morte[1]„, — вымавіў Напалеон, гледзячы на Балконскага... Князь Андрэй чуў, як называлі sire[2] таго, хто сказаў гэтыя словы...Ён ведаў, што гэта быў Напалеон — яго герой, але той хвілінай Напалеон здаваўся яму такім маленькім, мізэрным чалавекам у параўнанні з тым, што адбывалася зараз паміж яго душой і гэтым высокім, бясконцым небам з воблачкамі на ім... Яму падаліся такімі нікчэмнымі ўсе інтарэсы Напалеона, такім дробязным падаўся сам герой яго, з гэтым дробным славалюбствам і радасцю перамогі, у параўнанні з тым высокім, справядлівым і добрым небам, якое ён бачыў і зразумеў.

І усё жыццё Дана аддавала перавагу гэтаму паразуменню з небам і воблакамі, гэтаму бясконцаму дыялогу, што ніколі не надакучваў, перад любымі інтарэсамі. І усё больш пэўнілася — толькі гэта сапраўднае. З людзьмі дыялог здараецца вельмі рэдка. Але ёй пашчасціла.

### Шчасце выпадку

Пэўна — той раніцы Анёл у ценю сваіх крылаў відавочна паспрыяў ёй. З касцёла, калі Дана падышла да яго, даносіліся гукі — яна нават не ўсвядоміла адразу, што нехта спявае. Сапрана было чыстае, як усмех дзіцяці. Лірычнае сапрана, што мела, мабыць, схільнасць і да калатуры. Старэнькі клавесін нягучна падыгрываў голасу. А голас не ляцеў, а ўзносіўся — і сціхаў недзе высока пад скляпеннямі, потым зноў — узнікаў і лёгка плыў далей.

Так было цэлае лета — дзяўчынка прыходзіла і слухала ў пустым касцёле голас. Пазней адбылося знаёмства з жанчынай, што пела. На вуліцы яна сама падышла да Даны. А тая не схацела звязаць голас, тыя хвіліны з будзённага выгляду жанчынай у шэраватай паркалёвай сукенцы. Чар голасу не супадаў з уражаннем ад яго ўладальніцы. Дана яшчэ была ў палоне рамантычных мрояў, і несупадзенне выгляду і голасу было не тое каб асабістай абразай, але відавочным непара-

---

[1] Вось выдатная смерць (фр.).
[2] Ваша вялікасць (фр.).

зуменнем. Яна ніколі ў жыцці не будзе глядзець на хоры, нібыта яе можа прычакаць пакаранне Лотавай жонкі. І таму, што не схоча парушаць канон, і таму, што будзе баяцца пабачыць твары, падобныя на выцвілую кашулю ці квяцісты чайнік. Яна будзе толькі слухаць што-небудзь накшталт:

*Чысцейша Панна,*
*Без жаднай сказы,*
*Усцеражы нас хвароб, заразы,*
*Ты найстрайнейша*
*Райска лілея,*
*Авей паветра —*
*Вітана будзь, Марыя!*

Жанчыну Дана не ўпадабала, але ўражанне ад голасу ў касцёле засталося. Уражанне, якое выпадала з часавых і побытавых рэалій, незвычайнасць гукаў, за якімі нібыта і не было нікога — як быццам Высокі Дух сублімiраваўся ў гэты ясны і высокі голас. І пустата касцёла, яго строгія і класічна вызначаныя абрысы толькі падкрэслівалі гэта, акустыка святыні несла гукі пад нефы храма, нагадваючы пра першапачатковую існасць музыкі, яе Боскую надзвычайнасць.

Тады Дана кампазіцыю жыцця ўяўляла сабе ідэальнай. Свет выдаваў добрым, прыязным, добразычлівым. У тыя гады ёй пашанцавала — яна мела стасункі з істотамі, што нібыта выпраменьвалі дабрату і цноту. На тую пару ёй гэта выдавала натуральным — хіба бывае інакш? І потым яна адчувала сябе безабароннай перад злом, не тое каб слабай, проста не была падрыхтаваная да тых хітрыкаў, якімі д'ябальскага складу дэміург надзяляе сваіх „пратэжэ”.

Тады... жыццё давала ёй свае шчасныя знакі.

Тады днём яны былі з Ірай. Каля касцёла кульгаваты Яцак пілаваў так бы мовіць, дровы. Былі то тоненечкія сухадрэвіны, але цягаць пілу аднаму было нязручна. І яны падбіліся дапамагчы. Узнагародаю былі дзве шклянкі смачнага малінавага сіропу. І — галоўнае! Знаёмства. З сястрой Малгажатай. І пані Магдай.

Сястру Малгажату Дана заўсёды бачыла здалёк. Тая — нязвычна і прыгожа апранутая — доўгая спадніца, чапец. Не падобная ні да каго. Гэтая асобнасць адзеткам яе толькі падкрэслівалася — галоўнае было не ў тым. Адчувальным было episleme[1], тое веданне, што было недасягальным для атачэння. Тое празарэнне існага, дачыненне да субстанцыяльнага — адухоўленасць. Для Даны, і не толькі для яе, сястра Малгажата была стварэннем іншага парадку. Хаця рабіла

---

[1] Веды (ст.-грэч.).

сястра, — а яна ўвесь час нешта рабіла, — „не ўжывала хлеба ляноты”, — працу звычайную: гадавала кветкі, прыбірала касцёл (калі яна даводзіла яго да ладу? — з ранку да вечара касцёл быў адчынены), рабіла — з вялікім густам, вось тую самую, жывую аздобу з кветак, акрасу... Гатавала... Мыла...

Як пазней зразумела Дана, сястра Малгажата па сутнасці ратавала касцёл — ад нядобрых рук нядобрых людзей, пражыла не адзін і не два гады ў муры, прыняла пакуты хваробы веку: памёрла ад раку лёгкіх.

Дана вазіла сястры Малгажаце з Менска лімоны, цукеркі, нейкія прысмакі. А яе на вакацыі заўсёды чакаў букет хрызантэм, а ўлетку — пунсова-ружовыя трускалкі — іх сястра Малгажата прыносіла ў парцэляновым кошыку, абкладзеныя лютом. Твор мастацтва, абразок местачковай культуры...

Маці Даны ў касцёл хадзіла — нібы выпадкова, між іншым. Адвакат, здаецца, не ўлада, і беспартыйная, але ўсё ж афіцыйная асоба...

Аднак Вольга Станіславаўна не адну ноч праседзела разам з пані Магдай, каб пісаць апеляцыі, — трэба адчыніць касцёл для вернікаў. Маці з таго таксама мела, мабыць, на тую пару рызыку... Як і ад знаёмства дачкі з жанчынамі пры касцёле. У жыццёвых, побытавых варунках — найперш з пані Магдай.

Пані Магда была чалавекам свецкім, святовым, у адрозненне ад сястры Малгажаты. Сваёй сям'і ў пані Магды не было — і Дане пашчасціла зазнаць увагу і спагаду яе. Дарэчы, Дана не разумела ні тады, ні пазней гэтага з жальбой прамоўленага: самотная, адзінокая. Магчыма, то не было splendid isolation[1], але было станам, які дае магчымасць засяродзіцца на руху душы, спрычыніцца волі духу, спазнаць мудрасць не затлумленага клопатам жаночым, сямейным існавання. Пані Магда не была ні маралісткай, ні ментаркай, яна проста прыходзіла да іх у дом. Да маці. Пазней, можа, больш да дачкі. Без нагоды. З нагоды. Яна адна называла Дану яе імем, „Панна Дамініка”, — прамаўляла яна, пасміхаючыся. Хто і калі стаў клікаць Дамініку Данай — ніхто на памятаў. І мала хто ведаў, што яна не Данута, як то павінна было б вынікаць са скарочанага імя. „Дамініка!”, — пані Магда прамаўляла гэта нават радасна-ўрачыста. Потым мала хто ў жыцці яе так клікаў, але было тое неверагодна прыемным напамінам. Часам пані Магда давала сабе клопат аднавіць строі, часам распачаць якое шытво. „Крыху памадэліруем”, — прамаўляла пані Магда. І яны

---

[1] Бліскучая адзінота (англ.).

мадэліравалі — больш, падобна, душу, як постаць. Калі была пашытая тая самая сукенка, якую саромелася апранаць Дана — занадта шыкоўная, — дзед быў задаволены: „Насі доўга. Колеры нашай дзяржавы”. Пані Магда падтрымала: „Святыя колеры”.

З пані Магдай яны вялі доўгія размовы пад час школьных і студэнцкіх вакацый. Калі Дана з'ехала ў Менск, пані Магда пісала ёй: „Дарагая мая! Набліжаецца нікому не вядомы дзень Твайго Імя. Сапраўдныя твае імяніны. І толькі тая твая старая, несучасная сяброўка лічыць гэты дзень важным для цябе.

Ліст гэты ты павінна атрымаць напярэдадні, тады згадай сабе, што некалі жыла маладая, можа, прыгожая асоба з такім імем, што фігуруе ў календары. Звярніся да Яе, пад Яе абарону...

Не май сумніву, па той бок могуць быць у нас Сябры і Абаронцы. І калі нам цяжка, мы ва ўзбуджэнні можам да іх звяртацца і ў іх шукаць парады. Толькі трэба прыслухоўвацца да іх адказу, а можа, іх адказ нам не заўсёды прыйдзецца даспадобы.

Мы жывём сёняшнім днём, але здараецца гак, што тое, што сёння выдае важным, надалей у будучым прымае зусім іншую вагу”.

„Sursum corda[1]„, — суцяшала Дану пані Магда.

Sursum corda! Трымайся! Згадвала Дана пані Магду, калі было скрушна і крыўдна, калі лірычныя ілюзіі і рамантычныя мроі раструшчваліся безапеляцыйнай рэчаіснасцю, што шчарупкі пад ботам рыбара, і брала мудрую кнігу і чытала: бачыў я пад сонцам, што не прыткім даецца ўспешлівы бег, не храбрым — перамога, не мудрым — хлеб, і не спраўным — благасць, але час і выпадак для ўсіх”.

Час і выпадак здараліся зрэдзьчасу, але здараліся. Былі дарункі жыцця. І знаёмства з пані Магдай і сястрой Малгажатай — з найважнейшых. І ведучы, больш падсвядома, у будзённай сумятні, падлік страт і набыткаў у адвечнай спрэчцы паміж Боскім і чалавечым, Дана ўсё сваё існенне ў чарадзе дзён адчувала іх прысутнасць у сваім жыцці як сімвал сапраўднага і справядлівага. Яны не прысутнічалі на дзействе яе жыцця, яны далікатна нагадвалі пра ідэалы і светлы наіў маленства.

Хаця рэчаіснасць пасміхалася з ідэалу і наіву. І ў гады маленства. І ў часы дарослыя. Падкідваючы дзействы па прынцыпу абсурду.

---

[1] Трымайся (лац.).

## Прынцып абсурду

99,9 працэнта — іншых лічбаў статыстыка краіны не ведала. Толькі так — амаль аднагалосна. У адзіных шэрагах. У адзіным парыве.

„Адзіны парыў” рыхтавалі пастаўнікі, службоўцы, розныя канцылярысты, актывісты-рабочыя. І, безумоўна, павінны былі весці рэй юрысты. І маці, разам з Галінай Яўгенаўнай, суддзёй, ішлі пешшу — лютаўскай завеяй, па вёсках. З'яўляліся закуржавелыя, скасцянелыя — варылі бульбу, пілі гарбату. Галіна Яўгенаўна, адтаўшы, голасна смяялася і расказвала, як яна рабіла ў міліцыі Маскоўскага метро. А на выбарчы ўчастак суддзя з'яўлялася, як на свята, у яркай-яркай сукенцы — гэты колер лічыўся надзвычай модным і зваўся „электрык”. У працэсе і на працы Галіна Яўгенаўна заўсёды была ў суровым ангельскім гарнітуры — ён выглядаў на ей мундзірам. Можа, быў перашыты са старой формы? У госці ж да Азарэвічаў яна прыходзіла ў той самай сукенцы, што і на выбары, заўсёды спявала, нібыта ўскрыквала, нейкія рускія прыпеўкі. І распеўна вяла шчымліва-голасныя песні. „В красной рубашоночке, хорошенький такой”, — захаплялася Галіна Яўгенаўна.

Дзень выбараў быў што судны дзень. Маці падрывалася ледзь не сярод ночы: у шэсць гадзін трэба было ўжо адчыніць дзверы выбарчага ўчастка і быць напагатове. Здаецца, гадзіны са дзве-тры камісія сядзела там сам-насам. Потым пачыналі паціху ісці выбаршчыкі. Гадзіне а дванаццатай аж гул ішоў. А ў дзве гадзіны пачыналі шнырыць па адрасах. Хто не прагаласаваў? Тое было страшэнным грахом — адмовіцца ўдзельнічаць у выбарах. Калі хто настойваў на сваім вольным праве не галасаваць — больш за ўсё пакутавалі агітатары: не змаглі давесці важнасць падзеі, садзейнічаць парушэнню блока камуністаў і беспартыйных.

Маці Даны і Галіна Яўгенаўна, так бы мовіць, сімвалізавалі сабой той блок — і шчыравалі як маглі і нават больш за свае фізічныя магчымасці. Маці пасля ўсіх урачыстых падзей пакутавала на галаўны боль — потым высвятлілася, што гэта былі гіпертанічныя крызы. Галіна Яўгенаўна таксама не цвіла здароўем.

Ну, але то быў нуднаваты і афіцыйна зацыклены свет дарослых. Для Даны і яе аднагодкаў цікава было зусім іншае. На ўсіх выбарчых участках — у дзвюх школах, у тэхнікумах, у школе механізацыі — грала музыка. І можна было зусім свабодна, без запрашальных білетаў ці яшчэ якіх „квот” зайсці і танчыць. Незалежна ад узросту. Увогуле Дана не спяшалася стаць дарослай. Але ў дарослых было досыць многа пераваг, перш-наперш — незалежнасць. І магчымасць заходзіць куды

хочаш — так ёй здавалася. А пад час выбараў у іх, падлеткаў, з'яўляліся паравагі. Ніякіх абавязкаў, нават галасаваць не трэба, а танцаваць можна колькі заўгодна і дзе заўгодна.

Урэшце выбарчая мітусня заканчвалася. Абраннікі народныя, клішыравана падобныя адзін да аднаго, займалі свае месцы на партрэтах, якія выцягвалі аднекуль пад час дэманстрацый. Здавалася, што нідзе канкрэтна, акрамя тых сховішчаў і партрэтаў, яны не існуюць.

Пазней Дана столькі разоў і ў такіх кантэкстах чула пра свабоду выбараў. Бачыла змены дэкарацый і змены „каравула” асноўных дзеючых асоб, але галоўнае заставалася нязменным: прага ўлады, мітусня слоў пра волю, пра шчасце народа, а шчасце ўсё неяк, паводле вялікага паэта, было такім блізкім, такім магчымым, але заўсёды блукала, вандравала недзе там, дзе быў яе народ, людзі, што жылі побач з ёю. І прыходзілі новыя гападары, з тымі ж і новымі лозунгамі — а нічога не мянялася. Стракацелі новыя героі, з іх ужо не паспявалі рабіць партрэтаў, абыходзіліся фотаздымкамі і кадрамі хронікі — тым часам тэлехронікі, бо скрынка гэта замяніла сабой і сад, і агарод, і відовішчы. Прынамсі, для большасці яе суайчыннікаў. І не суайчыннікаў таксама. Прыходзілі новыя, спрачаліся, ішлі напярэймы, выходзіў зазвычай не лепшы. І ўсё адбывалася наноў. Круг рабіўся шырэйшы, але заставаўся кругам. Колцам. Палітычныя міжсабойчыкі. Мастацкія міжсабойчыкі. Каляграшовыя міжсабойчыкі. Там таксама былі таленавітыя, менш таленавітыя, зусім бязладныя і бяздарныя, але пры пасадзе ці нават пры месцейку, што жывіла многіх, і вабіла, і давала калі не наедак, дык магчымасць падыграць, пакрасавацца, падстаўбуніцца. І які-небудзь вызнаны дзеяч Адраджэння цягнуў на п'едэстал побач з Блокам цётачку-паэтачку, якой цана ламаны грошык у самы ўдалы кірмашовы дзень.

Людзі Данчынага маленства — ці фарысействавалі, ці шчыра памыляліся, хто іх ведае, але цапу памылкам сваім плацілі высокую, сваёй, не чужой, „гибелью всерьез”. Галіна Яўгенаўна, пазней старшыня абласнога суда ў Гародні, калі яе везлі ледзь не ў непрытомнасці, каб рабіць тэрмінова пункцыю спіннога мозгу, даводзіла, лежачы на насілках: „Завязіце мяне ў суд. Мне трэба здаць партыйныя дакументы”. Яна была сакратаркай партбюро. Цвікі, паводле таго вызнання паэта, былі б з яе кволай абалонкі нетрывалыя, але свой шлях яна прайшла і Галгофу сваю займела. Дзеля чаго ахвяра? Яна была ўпэўнена, што дзеля сапраўднай справядлівасці. А ці была справядлівасць пазней? І ці ўвогуле яна была калі-небудзь на зямлі? Хіба што якімі момантамі. Спарадычна. Як нагадванне пра найвышэйшы закон. А

што Анёл у ценю крылаў? Што тыя сілы, да якіх звяртаецца амаль кожны, нават знясіленыя духам?

Пакеты і выпрабаванні — як сэнс жыцця з Хрыстом? „Я выравшыў нічым не хваліцца, акрамя як Крыжам Госпада нашага Ісуса Хрыста". „Цяпер радуюся ў пакутах маіх за вас і імкнуся дастачыць тое, чаго не стае ў плоці маёй ад пакут Хрыстовых". Ну, гэта веданне было дадзена апосталу, а што нам, шэраговым? Дане не хапала гэтай прасветленасці пакутай, хаця яна цярпліва трывала, надавала веры і тлумачыла сабе нават не тэарэтычна, а тым, што глыбей і вышэй за тэарэтычнае, — існаваннем Духа, што дае светлату і абнаўленне.

Выбар... Гэта заўсёды засталося нейкай стрэмкай у душы, нечым, што даецца цяжка і чаго хочацца пазбегнуць. Некуды адысціся, сысці. Збегчы. Выбар нагадваў пра дысанансы існуючага. І хацелася выпасці з рэальнасці, апынуцца ў нейкай прасторы і ў нейкім часе, дзе ўсе гэтыя мітуслівыя выбары, людзі, што лічаць сябе абраннікамі — людскімі і Боскімі — не ў цане. Дзе ўвогуле само разуменне „цана", „кошт" не існуе. А ёсць упэўненасць, і вера, і тое адчуванне святла, што бывае толькі пасля цямніцы.

І няма ніякіх законаў, прэзумпцый нявінаватасці, ніякіх дэфініцый, фактаў, доказаў... Арсенала з атачэння яе маці.

Дане падабалася і не падабалася прафесія маці. Падабалася — быць дачкой адваката. Маці адзіная ў горадзе мела такую прафесію. Гэта потым з'явіліся яшчэ яе калегі. Падабалася, што маці робіць „у судзе". Так казалі. Падабаўся знешні рытуал. „Устаць. Суд ідзе". І ўсе застываюць — як пры выкананні гімна.

Дане не падабалася, што прафесія юрыста грунтуецца на фактах, дэталях, дробязях. Гэтыя бясконцыя старонкі судовых спраў, што вывучала маці. Жыццё потым пасмяялася над Данай. У музеі яна, не самая дурная, заўсёды складала каталогі, рыхтавала выставы, пісала анатацыі. А нехта ездзіў ладзіць вернісажы, галёкаў з подмасцяў, красаваўся на імпрэзах...

Можа, і варта было стаць адвакатам? Патрэбны чалавек. Як стаматолаг. Як кравец.

Як гэта? „Хай згіне свет, але здзейсніцца правасуддзе!" — „Fiat justitia, pereat mundus!"

**Fiat justitia, pereat mundus!**

Так пацвельваўся адвакат Галіцын з суддзі Кацяўца — самага галоўнага старшыні з Гародні. Замест прывітання ён гаварыў: „Fiat justitia, pereat mundus!"

Было гэта пад час так званых выязных сесій. Бясконцых паказальных працэсаў.

Пад час выязных сесій у іх часам нехта спыняўся — атэль быў малы і няўтульны. А калі ніхто не атабарваўся ў іх хаце, дык абавязкова прыходзілі пасля заканчэння працэсу. На вячэру. Дана не ведала, ці залежала гэта ад прысуду ці не. Мабыць, ва ўсіх была патрэба лучнасці, гаворак, нейкага пярэдыху пасля шматдзённай, з ранку да вечара (часам і гадзін да дзесяці) працы.

У суседні пакой, дзе сядзела Дана, даносіліся фразы, чапляліся за слых словазлучэнні накшталт „склад злачынства", „абвінаваўчы акт", „касацыйная скарга", „факт злачынства"... Або незнаёмая прыцягальная латынь: „Confessus pro judicato habetur". „Той, хто прызнаўся ў злачынстве, лічыцца асуджаным". Латынню звычайна карыстаўся Кацявец — вымаўляючы фразы ўрачыста, прыгожа, паводле ўсіх правіл рыторыкі. І нібыта між іншым, як рэпліку ўбок, кідаў пераклад. Высокаму, са строгім класічным тварам, Кацяўцу нібыта самім лёсам вызначана спраўджваць справядлівасць паводле законаў. Яму была б вельмі дарэчы мантыя. Але на тую пару мантый не насілі, і свой класічна-адукацыйны „дэкор" старшыня абласнога суда спраўджваў без знешніх атрыбутаў. Затое — на класічнай латыні. Яго барытон аксамітна пераліваўся: „Jus talionis, закон таліёна, заўсёды мае сваіх прыхільнікаў", — даводзіў ён Галіцыну. Той быў адвакатам. Прыехаў у Гародню з Пецярбурга — ён інакш не называў гэты горад: ніякіх там пралетарскіх „Піцераў" ці афіцыйных „Ленінградаў". Галіцын падкрэсліваў сваю багемнасць, знаёмства з тамтэйшым акцёрствам. Падкрэслена, не на првінцыйны лад насіў доўгі шалік — перакінуўшы праз плячо. І — як Кацярына Пятроўна сваімі футрамі — так і ён уражваў уяўленне гурый абласнога і раённага маштабу шырачэзным паліто бэжавага колеру і карычневым велюравым капелюшом. Тым часам большасць мужчын афіцыйнага статусу фарсіла ў ботах, галіфэ і мундзірах — ці то даношваючы ваенную форму, ці то мімікруючы пад правадыра, дык Стас Апалінарыевіч быў постаццю не толькі заўважнаю, але і з пэўным эпатажам. Латыні ён не ведаў, але затое ведаў процьму вершаў, памятаў немаведама колькі трапных цытат, вершаваных і невершаваных, меў не меш гучны голас, як Кацявец, і мог паводзіць сябе куды больш вольна за старшыню суда. Адвакат...

Пабачыўшы Кацяўца, ён абвяшчаў тую самую каронную фразу пра ўсемагутнасць юстыцыі і дадаваў: „Да, да, и знал он хоть не без греха, из „Энеиды" два стиха". Самаіронія не была чужая яму. „Анатоль Петрович, — звяртаўся ён зноў да Кацяўца, — не испепеляйте

меня взором, грешен, грешен... На площади, знаете, харчевня, вполне, знаете ли... Самое забавное — её называют: «Чайная Бескина». Запад...” Кацявец хмурыўся, але маўчаў — працэс скончыўся, дзякаваць Богу... А Стас Апалінарыевіч мог „аскароміцца” і ў самы непрыдатны момант. Аднак, як с хітрынкай прамаўляў Галіцын, той „мирволил ему”. А сам Кацявец гаварыў: „Люблю таленавітых людзей, маю слабасць”.

Затое Кацявец вокамгненна пачынаў збірацца, калі з'яўляліся мясцовыя чыннікі правасуддзя. „Свірын — ён прысуды робіць наўгад, па-вяцку”, — рабіўся раптам калючым Кацявец. „Слюсараў... Лікбез... смерш... нарсуд... Такая амплітуда поспеху”. Пра Галіну Яўгенаўну гаварыў коратка і нейтральна: „Службістка”. І пеяк не рэагаваў, калі нехта ў застоллі пачынаў распаводзіць „навіну” пра сімпатыі мясцовага чырвонашчокага прыгажуна і „службісткі”. Прыгажун быў намеснікам пракурора, і яго пільна даглядала мізэрненькая, шэранькая, што мышка, жанчына — яго жонка. Былая медсястра, член партыі, член нейкіх жэнсаветаў і г.д.

Галіна Яўтенаўна, зразумела, таксама мела чырвоную кніжачку, без такой кніжачкі ў юрыспрудэнцыі савецкага часу можна было рабіць толькі адвакатам ці натарыусам. І даражыла сваёй кніжачкай і сваім статусам сацыяльным, як і яе амант, і неўзабаве Галіну Яўгенаўну перавялі ў Гародню на павышэнне, а крыху пазней з'ехаў у іншы горад і намеснік пракурора, з жонкай, вядома. Яна была такой жа неад'емнай спадарожніцай яго пасады, як і чырвоная кніжачка.

Часам на выязныя працэсы выязджалі і адвакаты — з Гародні і Баранавіч. Мэтр-абаронца з Гародні — Ямніцкі. І свяцілы мясцовых калегій — Старцэвіч і Бялецкая з Баранавіч.

„У нас пацешыць публіку — што арэх згрызці. Можаш ім не тое што цытаваць, цалкам чытаць усё што заўгодна, хоць Біблію, усё на рахунак адваката ідзе. Ды і, прабачце, прававерных суддзяў як заўгодна далёка можна завесці. Любы спектакль ладзіць. Я не пра Вас, Анатоль Пятровіч, тут я схіляю галаву”. Кацявец — гэта было вядома ўсім, скончыў не толькі універсітэт, дыпломам маглі пахвастацца многія, — але скончыў некалі класічную гімназію, і мала хто меў такія веды, як ён.

Іраніст і хітраван Старцэвіч — і Бога ашукае, і ў чорта адхопіць — пасмейвацца любіў: „Памятаю, якія воплескі адхапіла Абуховіч — амаль цалкам працытавала Плеваку. Без спасылак, без спасылак. „Грамадзяне суддзі, колькі бядот, колькі выпрабаванняў давялося перанесці нашай дзяржаве за яе існаванне. Нямецкія рыцары, пілсудчыкі, фашыстоўцы... (Гэта яна ўжо ад сябе дадала, так бы мовіць,

асучасніла, у сааўтарства ўвайшла.) Усё вынесла, усё пераадолела. А тут... Хлопец скраў кавалак кілбасы. Гэтага наша краіна не знясе, загіне, загіне канчаткова і назаўсёды”.

Кацявец пярэчыў: „Ну, скажыце дзякуй, што хаця б чытала. Трансфармавала печэнегаў і татар на немцаў, і дыкцыю мае, і паўзы трымаць умее. А вось з ёю сапраўды анекдатычны выпадак быў. Яна ўвайшла ў смак, гаварыць — толькі што не спявае. Падсуднага не тое што апраўдаць, а хоць да святых можна залічыць. Ну, і ён у апошнім слове, спрабуючы аддзячыць абаронцы — выступала паводле 55-га — так бы мовіць, у якасці ганарару, адсыпаў: „Вы ўжо даруйце, грамадзянка адвакат, каб ведаў, што вы такі чалавек, дык нізавошта б ваш радыкюльчык у мінулым годзе на вакзале не...” Падсудны ніяк не мог знайсці далікатнае слоўца да свайго „дзейства”. А ў судзе паўза — што ў „Рэвізоры”.

Яе, мабыць, не вельмі любілі, тую Абуховіч, таму што Старцэвіч тут жа не вытрымліваў: „Яна, між іншым, не праміне пры выпадку і без выпадку пазначыць, што зямлячка знакамітага Спасовіча”. „Ах, ну что там ваша Речица, — узмахваў шавялюрай Галіцын. — Я родился в Москве. Кто там только не явился на свет. Ну и что? Урусова из меня все равно не вышло. Уехал в Петербург — Кони из меня тоже не получился”. Бялецкая падымала рукі ў гаырачэзных прыгожых рукавах: „ Супакойцеся. У нас жа не практыкум паводле знакамітых юрыстаў. Давайце лепш спяваць”. І яна пачынала нізкім, мяккім голасм: „Ostatnia niadziela...”

І Кацявец, прыгожа-ссівелы, шляхетны, слухаў моўчкі, гледзячы некуды ў сваю, аднаму яму вядомую далячынь. А потым распачынаў сам: „Утро туманное, утро седое...” Голас яго нібыта нешта згадваў, змысліваў, адыходзіў ад латыні, юрыспрудэнцыі, ад строгага афіцыйнага выгляду. Але не губляў сваей вытанчанай класічнасці, арыстакратызму, толькі мяняў рытм і настрой: „В движеньи мельник жизнь ведет, в движеньи...” На „біс” яны з Вялецкай выконвалі „Вечерний звон” і „Зорку Венеру”. „Зорку...” Бялецкая вяла высокім голасам, здавалася, зусім не тым, што спяваў даваеннае танга, а Кацявец тураваў, нібыта вуркочучы, зусім ціха, толькі каб стварыць тон.

Цвяроза-заклапочаны нават тут, Ямніцкі спрабаваў перавесці застолле ў дыскутыйнае рэчышча: „А майму падсуднаму варта было пару год скасціць. Гэта не злачынства, гэта махлярства”. — „Падайце апеляцыю”. — „Ужо напісаў. Паеду ў Вярхоўны”. — „Ваша воля”, — Краявец карцінна схіляў галаву: „Трэба ж і гаспадыні явіць свае непрацэсуальныя таленты”. Кулдыркаеў — Дана не ведала, хто ён, заўсёды сядзеў моўчкі і толькі граў на акардэоне — Данчыным.

Нязбытную „Цыганачку” Вольга Станіславаўна не саступала нікому. У чорнай шаўковай сукенцы, у аксамітавай камізэльцы з блыскаткамі, з амерыканскіх дарункаў — яна доўга шла павольна, толькі паводзячы плячыма, потым пачынала адбіваць рытм абцасамі, і ўрэшце толькі віхурна мільгацела спадніца, і здавалася, танчылі нават каралі на камізэлі. І толькі матчын твар быў нерухомы, засяроджаны, як таго вымагала класічная традыцыя цыганоў.

Калі пачыналася „мастацкая частка”, клікалі і Дану. Яна павінна была граць на акардэоне і спяваць ці танчыць.

Праўда, чытаць вершы, і такія, якіх яна не ведала, аматараў была процьма. Чыталі Блока, Міцкевіча, Тувіма, Ясеніна, Надсана... А на акардэоне граў толькі Кулдыркаеў — але ён быў госць рэдкі. Данчына ж умельства граць на акардэоне было вельмі адносным. Маці наняла музыкантшу — тая, пабачыўшы, што ў дзяўчынкі ёсць слых і неблагая зрокавая памяць, хуценька навучыла яе вальсам, танга, а дзеля атракцыі яны засвоілі яшчэ і „Гумарэску” Дворжака. Там былі патрэбныя жвавыя пальцы, і неспрацавапыя рукі Даны скакалі па клавіятуры, беручы неймаверныя акорды — да вялікага захаплення гасцей. Дана ж даўно адчувала ва ўсім гэтым нейкі падман, але з чаго ж і як вучаць музыцы — не ведала. Маці неяк сама высветліла, што Дана не мае ўяўлення пра ноты, спытала пра „методу” — і абурылася страшна. Аднак Лідзія Сямёнаўна, пабраўшы «колейны шлюб”, з'ехала тым часам у невядомым напрамку. Выходзіць замуж — было яе галоўным заняткам, сэнсам жыцця, хобі, а між іншым, дзеля рызыкі і грошай, яна давала ўрокі музыкі: на фартэпіана і акардэоне.

„Навука” тая адбылася недзе ў трэцім-чацвёртым класе, але ж прывідны плён музіцыравання доўга цешыў наведвальнікаў хаты Азарэвічаў. Каронпым нумарам Данчыных спеваў была песенька ці не з гарадскога фальклору, што сталася ў 50-я гады ў выкапанні Розы Багланавай шлягерам — „Самара-гарадок”. Дана сумленна падраблялася над спявачку, пасмейвалася над гераіняй песенькі і ўключыла, так бы мовіць, у рэпертуар яшчэ гарэзліва-іранічны раманс „Душачка”. Сам-пасам Дана захлыналася і арыяй Разіны, і душазначнымі рамансамі „Цёмна-вішнёвы шаль” і „Веснічкі”. І збірала патроху па для „Болеро” Равэля”: з кіно, з малюнкаў у кніжках, дзе ў прыгожых позах застылі тарэра і пікадоры, гранды і пеоны, ідальга і вакерас. Яна заліхвацкі блытала на караколес, сапатэо, оле, усе танцы Іспаніі і розных куткоў амерыканскай Лаціны, дадаючы туды і нешта ад маўрытанскай самбры і нават італьянскай карманьолы. Тады яна гэтага не ведала. Але Іспанія таямніча высверквала з ілюстрацый да Сервантэса, са старонак Мерымэ, ледзь не кожны дзень нагадвала пра сябе

знакамітай сегідыльяй Бізэ. Пазней Іспанія казытала ўяўленне рэпрадукцыямі і альбомамі Гоі і Сальвадора Далі, фіестамі і карыдамі на старонках Хемінгуэя. А потым магутна плынула кніжнай лавінай: Гарсіа Лорка, Рафаэль Альберці, Мігель дэ Унамуна, Рамон дэль Вальє-Інклан, Піа Бароха... І іх моўнымі калегамі з-за акіяна: Алеха Карпенцьер, Гарсія Маркес...

А свае інтуітыўныя харэаграфічныя практыкаванні ўжо ў сталым узросце Дана згадвала, калі глядзела Антоніа Гадэса і Крысціну Оес — іх танец пераўзышоў усе самыя вялікія яе ўяўленні. А тады... на яе незабыўнае ўражанне зрабіла крэолка з фантастычным найменнем — Ісідара Каварубіа дэ Лос-Ланос. Сюжэт Майн-Рыда не вымагаў да крэолкі асаблівых сімпатый, павінны былі падабацца Морыс Джэральд і Луіза Пойндэкстэр, але на памяць запала гэтая красуня. І вярэдзілі ўяўленне таямнічыя, ваблівыя назвы: савана, серапэ, гасіенда, прэрыя, пампасы... Іспанізіравана-энглізаваная, з індзейскім каларытам гэтая мясцовасць — Тэхас — ва ўяўленні Даны чамусьці супадала з настойлівым наступам гукаў Равэля.

„Балеро” Дана танчыла з задавальненнем. Публіка не шкадавала апладысментаў. Дана — нават тады — разумела ім цану. Ну, хіба можна не захапляцца талентамі гаспадарскай дачкі? Тым больш што добраму настрою спрыялі смажаныя качкі і пульхныя пірагі, і мноства розных прысмакаў, і іскрыстыя хатнія наліўкі. Крамы ў гарадах не ламіліся ад харчу. І гэты кірмашова-хатні пяропых, выключна раённага, местачковага кшталту, пасля пасяджэнняў па дванаццаць гадзін запар — хіба ж ён не схіляў да авацый. Да таго ж Дане пасавалі вузкія, упрыцён, чорныя нагавіцы з высокім пасам, са старых дзедавых, белая матчына блуза і тая ж самая аксамітавая камізэля з блыскаткамі. Гэта было падобна на гульню — нават на тэатр.

Тут, у пакоі, маці таксама была вясёлая, бадзёрая, ззяла ўсмешкай, гасціннасцю, любасцю. Ажно Дана ведала і той бок гасціннасці, па-за заслонай. Ніна касавурылася і кволілася, як толькі падаваўся знак пра гасцей, і маці смажыла, мясіла, выпякала, упрыгожвала, раскладвала — тут Ніна і сапраўды не мела ад матухны-прыроды і намёку на густ. А маці стамлялася, злавалася, шыкала на ўсіх — і Дана ненавідзела тых качак і тыя пірагі.

Святы — зусім іншае. Усё рабілася загадзя, спакойна, спакваля, спраўна, не за адну ноч. Аднак маці, мабыць, усё ж любіла быць гасціннай. Любіла гэтыя нячастыя сходкі, зборні, гаворкі. Проста хацела зрабіць добрае людзям. І калі частавала іх, і калі запрашала, каб жонка нейкага адваката, быўшы бухгалтарам-рэвізорам, пад час сваіх камандзіровак жыла ў іх. Шаблінская, як і Кацявец, вучылася ко-

ліcь у гімназіі, латынь і французскую яна, праўда, не ўжывала, але прывозіла здымкі, дзе яна была зусім не падобная на сённяшнюю паважную кабету. У гімназічнай форме, у прыгожым капелюшы, у старадаўнім жакеце і з муфтай.

Аднаечы да іх прыязджала і матчына сяброўка, пагроза вобласці, палкоўнік юстыцыі, пракурор Антаніна Фёдараўна Сталыпіна.

Выпадак быў не з пракурорскай кампетэнцыі і не з яе, так бы мовіць, практыкі. Антаніна Фёдараўна прыехала прыватным парадкам. Данчынай маці зрабілі прапанову ўзяць шлюб. Ці не з лёгкай рукі некага з яе калег, здаецца. Прэтэндэнтам на шлюб быў не хто-небудзь, а оперны спявак з Вільні. Бачыў і чуў яе пад час працэсаў у Гародні: можа, тэатр быў там на гастролях, можа, акцёр трапіў па нейкай іншай нагодзе. Але так ці інакш — чуў, бачыў, шукаў. Знайшоў. Маці была настроена рашуча: „Мысліцца, яму патрэбна ахмістрыня і кухарка". Антаніна Фёдараўна — з высока плоенымі валасамі, з паставай патомнай уладарыні, высокая, паважная, у доўгім бліпчастым крэпсацінавым капоце — сядзела за сталом, як на троне, кубак кавы трымала ў руках, што сасуд капланкі. Словы нібыта падалі ў той кубачак і раствараліся там — не, звякалі і асядалі на донцы. „Зразумей, мая ка-ха-ная, ка-лі на а-кен-цы ня-ма фі-ран-кі, дык лепш газет-кай пры-крыць. А тут са-а-лідны чала-век. Ну, нават калі аманткі там, кветкі, што табе? Ты ж не паміраеш ад вялікай любві. Кватэра ў цэнтры Вільні, дача (па тых часах немаведама якая раскоша). Будзеш жонкай не нейкага клерка ці настаўніка, а саліста тэатра. Такі шлюб, нават скасаваны, надае вагі жанчыне. А тым больш адвакатэсе. Уяўляеш, як кліенты будуць ляцець?"

Але маці газеткі, нават сталічнай, на вокны не хацела. Яна любіла шторы з добрай тканіны. І яшчэ занавесы з цюлю. Кастэля дык кастэля. А не — дык лепш акенцы зачыніць і нікога не пушчаць.

Дана тым часам нічога не мела супраць таго, каб маці, як меліся гаварыць дарослыя, „уладкавала жыццё". У Даны парады не пыталіся, і яна ўшчымілася са сваім маналогам-дазволам сама. Яна — не супраць, будзе трымаць нейтралітэт. Бацькам нікога называць не збіраецца, але ж чыніць перашкод не стане.

Пазалетась у маці быў яшчэ адзін сур'ёзны прэтэндэнт. Матчыны калегі ведалі пра „зайздросную партыю" і тым часам папікалі Вольгу Станіслаўну: „Ну, чаго ж..." Маці рабілася яшчэ больш сур'ёзнай, як звычайна, падымала правае брыво і з выглядам пакрыўджанай дабрачыннасці адпрэчвала: „У мянс ёсць дачка. Я жыву дзеля яе". Часам тое гаварылася і ў прысутнасці Даны, і ёй было няёмка. Чулася нешта тэатральнае, астэтанцыйнае ў словах маці. Як і ў тым, што Вольга

Станіславаўна любіла летам пад час адпачынку ці проста выхадным днём, апрануўшы Дану ў блакітную матроску і капялюш з блакітнай стужкай — выкапаная класічная дзяўчына з „добрай сям'і", — выпраўляцца ў парк на шпацыр.

Дана любіла маці, але не любіла гэтую абавязковую, падкрэслена перыядычную акцыю. Горад меў тры месцы, дзе збіраліся ўсе: круглым годам — кірмаш, зімою і вяснова-восеньскай слотам — кіно ў РДК, а пазней у кінатэатры, летам — замак і парк. Гулялі, дарэчы, не па замчышчы, а ішлі ў парк той гарою, дзе быў пагорак Паэта, танцпляцоўка і пахілы доўгі спуск у парк. Нехта ішоў у парк каля школы, нехта кіраваўся паўз касцёл, як яны.

Пазней Дана зразумела маці. Так, Вольга Станіславаўна дэманстравала сваю сямейнасць, сваю незалежнасць, сваю абароненасць, сваю жаночую строгасць. Так, яна адна. Але ў яе ёсць праца, любімая, ёсць дачка, любімая, яны маюць што апрануць, ім не грэх выйсці на людзі. Пасля працы, пасля сумленных турбот. І гэта Дана была яе заслонай, яе фіранкай. Не, жалезнай занавесай кастэлі: накшталт тых, што апускаліся і падымаліся ў замках перад мастом цераз роў. Да таго ж пакрыёма гэтыя шпацыры аднаўлялі нешта з мінулага Азарэвічаў. І, дарэчы, калі быў дзед, праменады мелі нейкі іншы сэнс. Дзед не падкрэсліваў нічога. Апранаўся ён проста, але не падобна да іншых: грубай вязкі камізэля з пасам і кішэнямі або шарачковая куртка і выцвілая шапка з доўгім казырком — канфедэратка, як тлумачыў Дане дзед. Маці нешта цёмна паглядала на тую шапку і купляла дзеду капелюшы — велюравыя, саламяныя, і розныя фуражкі-кепачкі. Дзед дзякаваў і складваў усе тыя ўборы ў шафу. І насоўваў на лоб выцвілую канфедэратку. Сустракаючыся са знаёмымі, ён цырымонна здалёк падымаў шапку. Урэшце мясцовы майстар-кравец Бузук аднавіў дзедавы гардэроб — аднак выключна ў тым жа выглядзе, як таго схацеў дзед.

**Справядлівасць募 мараў і несправядлівасць рэчаіснасці.**

Здаецца, неўразуменні паміж дзедам і маці адбываліся не толькі з-за канфедэраткі. „Я не хачу нічога хаваць, — даводзіў дзед. — Я не злодзей. Я вярнуўся да сябе на радзіму". Маці садзілася на канапу, запальвала папяросу „Казбек" — іншых не ўжывала, — і выгляд у яе рабіўся такі, нібыта ўсе бядоты свету абрынуліся на яе. „Зразумей, тата, пачнуць высвятляць, што, калі, як. Мне абавязкова з гэтай нагоды нагадаюць не толькі пра мужа, які згінуў пад час вайны немаведама дзе. Але і паходжанне. І сасланага бацьку. І... А ў Даны напе-

радзе жыццё”. Аргумент быў неабвержны. Дзед схадзіў з хаты — гуляць у шахматы. Калі Дана перайшла ў трэці клас, ён з'ехаў да стрыечнага брата. Той жыў адзін і быў ужо зусім нямоглы: паміраў ад раку. Пахаваўшы брата, дзед прыехаў, але праз год выправіўся да малодшага сына. Да магілы жонкі. У Сібір...

Перад тым ён павёз Дану ў Вільню. Гара Гедэміна, Вострая Брама, касцёл Святой Анны, сабор Пятра і Паўла на Антокалі... Касцёл, у якім ён браў шлюб са сваёй Марыяй. Не расказваў, больш хадзіў моўчкі, згадваючы нешта сваё. Толькі часам прамаўляў слова: „Што б табе ні згадвалі, ведай: самая мудрая кніга — Біблія. Чытай яе...” Дзед скрушна ўздыхаў — у тым страчаным у Гомелі куфры была і Біблія, і яшчэ патрэбныя кнігі, якіх сёння не знойдзеш. „Зараз табе б самы час пачынаць чытаць. Сёння ты, можа, і не зразумееш мяне. Прыйдзе час — зразумееш. Хачу верыць, зразумееш. Вось вы ў школе вучыце Багдановіча. А ты запомні такі ягоны верш: „Пагоня”.

*Усё лятуць і лятуць тыя коні,*
*Срэбнай збруяй далёка грымяць...*
*Старадаўняй Літоўскай Пагоні*
*Не разбіць, не спыніць, не стрымаць.*

А яшчэ памятай — калі Міцкевіч піша: „Litwo! Ojczyzno moja”, — ён гаворыць пра наш край, пра Беларусь. Мы — ліцвіны. Ты не забывайся пра гэта, што б там ні прапісалі ў пашпарце.

Чар Вільні застаўся на ўсё жыццё, хаця больш ніколі не давялося пабыць там хаця б некалькі дзён. Была ў Таліне, гадоў з дзесяць кожнага года ездзіла ў Юрмалу і адтуль наладжвала доўгія шпацыры на самоце ў Рыгу, а ў Вільні была заўсёды ад цягніка да цягніка. Дзень. Не было дзе прыпыніцца, не было да каго звярнуцца, а потым Вільня і ўвогуле сталася замежжам, ці то блізкім, ці то далёкім, але недасяжным. І заўсёды — з адзнакай таго даўняга ўражання, пад якое падпадаеш толькі ў маленстве.

А перад тым, як з'ехаць з іх горада, дзед пайшоў з Данай на замак, раскапаў ямінку, узяў у капшучок жменю зямлі і доўга стаяў каля бакавой вежы. Ціха і нібыта паміж іншым кінуў Дане: „Ніколі не з'язджай адсюль”. Потым Дана раздумвала, што меў на ўвазе дзед — з іх горада ці з Беларусі? І што было ў яго на душы... Кім ён быў, яе дзед? Няўдаліцай? Чалавекам, у якога ўсё сублімiравалася ў сумленне? Ахвярай рэфлексій? Энтузіястам? Героем? І ў якіх стасунках ён быў з гісторыяй? Дане хацелася неяк абмінуць гэтую жорсткую і несправядлівую пані. Яна заўсёды пазбягала так званых грамадскіх подмасцяў, крыху выйшаўшы з піянерскага ўзросту. Партыі — доўга была адна, як адзінае апірышча, увасабленне адной ідэі, і партый — калі іх рап-

там стала такое мноства, што нава і запомніць іх было немагчыма. Пазбягала з'ездаў, сімпозіумаў, канферэнцый, нарад. І гэтаксама не любіла прыватнае, непрыбранае жыццё гарадскіх мікрараёнаў, гэтых сімбіёзаў вёскі, лагера і інтэрната. Некалі з жахам глядзела на расхрыстанае жыццё італьянскага поўдня ў неарэалістаў: гвалт, бялізна вісіць паміж дамамі, нейкае жыццё — нібыта ў шкляным посудзе. А потым гэты вар'яцкі modus vivendi вісеў у яе над галавой, лез у вочы, раздзіраў немым галасам магнітафонаў вушы, запаўзаў ва ўсе куткі свядомасці, церушыў смеццем галёкання розум, парушаў дысцыпліну адчуванняў.

Дане падабалася адстароненая халаднаватасць і знешняя ўпарадкаванасць Балтыі, магчымасць быць незалежнай і ад мітусні перанаселеных, як вуллі, дамоў-карабкоў, і ад гісторыі з яе салодкімі клішэ афіцыйных уяўленняў, забаронамі-вердыктамі і крывавымі разорамі. І Дане заўсёды хацелася ўцячы ў тое імгненне, паводле Андрэя Балконскага пад Аўстэрліцам, адчуць сваю повязь з небам і аблокамі і лічыць, што гісторыя — грымзлівая настаўніца, святло ісціны, жывая памяць — і што там яшчэ пра яе гаварыў вялікі прамоўца? Дык што вось гэтая шматаблічная і старая-старая пані ціхамірна спачывае пад кустом бэзу ці пад якой немудрагелістай стакроткай. Нават пад той момант, калі можна было, утульна ўладкаваўшыся ў крэсле, глядзець, як гісторыя проста шыбуе да цябе: праз экран тэлебачання відаць, як падпісваюцца пагадненні, ратыфікуюцца дамовы, узнікаюць і знікаюць дзяржавы, як недзе адбываецца землятрус, усё заліла паводка, як забіваюць людзей і нішчаць будаванае чалавекам, яна не адчула гарманічнай сувязі з дзействамі той няўтомнай ткаллі Кліо. Плыня часу віравала сама па сабе, яна ішла сваімі сцежкамі, старымі і непрыкметнымі, дзе часам з'яўляюцца здані выйшаўшага з моды рамантызму, А рэальнасць выдае сваю прывіднасць і мройлівасць.

У дзеда, мабыць, адносіны з гэтымі пані былі яшчэ больш складанымі. Ён усё спрабаваў у тую вузельню са стагоддзяў і тысячагоддзяў уплесці і нейкую сваю нітачку ці пакінуць літару (ці кропачку?) у вавілоне тамоў. Аднак аналы тыя былі раўнадушныя да статыстаў. Што для гісторыі чалавечая адзінка? Яна пераходзіць у індывідуум толькі на ўзроўні „вяршыцеляў лёсу”.

А як паглядаў на статыста Анёл у ценю сваіх крылаў? Падобна, яму не вельмі падабалася, што дзед ад'язджае з радзімы. У кожным выпадку быць пахаваным побач са сваёй Марыяй дзеду не выпала...

Тады Дана яшчэ не ведала безвыходнага значэння слова „назаўсёды”. Ды і слова тое не вымаўлялася. „Да сустрэчы”, — пагладзіў па

галаве Дану дзед. Мелася на ўвазе, што яны з маці будуць прыязджаць да яго.

Усё ж — чаму з'ехаў дзед? Не пабачыў той зямлі, да якой імкнуў? Не знайшоў на іх котлішчы нават цагліны? Ад фальварка не засталося і знаку. Не хацеў хаваць свайго мінулага? Не паразумеўся з дачкой? Маці ўгаворвала яго. „Дана расце. Бацькі няма. Ёй сама вучыцца. Вучыць мовы. Ды і мяне амаль што не бывае". Дзед, нават не пацвельваючыся, сцішана даводзіў: „А ці на карысць будуць тыя веды? Ды калі захоча — „для разумнага веды лёгкія". А так спытаюць — адкуль? Навошта? Супакойся, дачка. „Валадар неба і зямлі дасць табе радасць замест смутку твайго. Супакойся..."

Дзед, верагодна, мудра здагадваўся, што яны могуць і не пабачыцца больш. Маці пачала хварэць. Дзед набіраў гады. Паміж імі было дзесяць тысяч кіламетраў.

Паехала Вольга Станіславаўна ўжо толькі пакласці кветкі каля крыжа...

Адышоў дзед у восемдзесят шэсць гадоў, пахаваўшы сваю Марыю ў сорак і так і векаваўшы адзін увесь век.

Тады, у іх горадзе, дзед — у сваёй неадменнай канфедэратцы — памахаў Дане з „кукушкі", так зваўся цягнічок на іх вузкакалейцы. Маці праводзіла яго да Баранавічаў...

Мабыць, ад дзеда — Дане лёгка даваліся мовы. Але веды старога Азарэвіча адышліся разам з ім — ніхто з нашчадкаў не пераняў іх: іронія лесу, іронія часу. Калі Дана пачула неяк, што вядомы акцёр у дзяцінстве страшэнна злаваўся на бабку, як тая клікала яго па-французску, яна згадала свайго дзеда, і маці, і сябе.

На тую пару ўжо і маці знайшла апошні прытулак на сталічных могілках.

І праводзілі яе землякі і суседзі. І калегі. Прыехаў суддзя Жыткевіч, з Гародні, праз дваццаць год пасля сумеснай працы ў іх горадзе. На тую пару ён займаў колішнюю Кацяўцову пасаду — быў старшынёй абласнога суда. Прыехалі суддзі, натарыус, справаводы, сакратаркі... Суседзі... Была нейкая нітка ў хаосе жыцця, што не давала гэтым людзям забыць адзін аднаго. Гульні і трагічныя каверзы часу ўспрымаліся імі як нешта абавязковае, жудасна лагічнае, тое, чаго нельга пазбегнуць, і трэба падпарадкоўвацца нейкім вызначаным законам. Сацыяльным? Усясветным? Лакальна вызначаным? Пражытае і непражытае для іх яшчэ мае сваю сувязь, якую нельга парушыць. І ўмоўнасці побыту і звычаяў падпарадкоўваюць іх сабе. Яны не рушылі той „свет насілля", яны жылі за ладам, што праіснаваў 74 гады, прымалі гістарычныя і сацыяльныя рэаліі як устойліва існуючыя,

дзяржаву як уладаванне, у якім трэба весці сваю лінію жыцця, адпаведна з прынятымі законамі: юстыцыі, этыкі, маралі.

У якіх адносінах яны былі з тымі старонкамі гісторыі, калі людзі іх прафесіі наўрад ці маглі быць убаку — гэтага Дана не ведала і не даведаецца ніколі. Адно было пэўна зазначана ў біяграфіі маці. Пад час вайны яе выклікалі ў НКУС: людзей не хапала. І яна згадзілася ісці ў ваенізаваную пажарную ахову — відаць, гульні з агнём былі самымі бяскрыўднымі. Потым яна наказвала Дане абавязкова ў біяграфіі пазначаць гэтую яе службу, хаця жарты з агнём працягваліся нядоўга: Вольгу Станіславаўну выправілі ў дзіцячы дом, дзе былі „цяжкія” падлеткі пасля ўцёкаў на фронт. Маці мела, акрамя юрыдычнага факультэта, яшчэ і педтэхнікум. Дана памятала з тых часоў пасёлак з пазабіванымі вокнамі — замарожаны аб'ект. Ночы на адзіноце, з сабакам, і маці ў галіфэ і фрэнчы. А з дзіцячага дома помніліся — пад'ём а шостай гадзіне, ссунутыя сталы, на якія маці клала яе дасыпаць. І яшчэ — перавернутую мэблю дзіцячага дома і маці ў нейкім кажуху: гулялі ў вайну. Пасля НКУСа Вольга Станіславаўна гатовая была хутчэй за ўсё і на месячык на возе ехаць.

**Постскрыптум дабрачыннасцяў**

„Усё для фронту, усё для перамогі”, — гэты лозунг маці ўспрымала літаральна. Яна здала ўсе клейноты у „фонд абароны”. І здавала кроў. Група крыві ў яе была першая — вельмі зручная для прамога пералівання. І тры разы з маці выкачвалі столькі, колькі было трэба. Донар-патрыёт — пісалі ў мясцовых газетах. Газеты „з'ехалі” ў тым жа знакамітым куфры.

Як высветлілася, дзейнасць донара-патрыёта мела досыць сумныя вынікі. Дванаццацігадзінны працоўны дзень таксама зусім не спрыяў здароўю, а камандзіроўкі — тым больш. Аднаечы раніцай Вольга Станіславаўна не ўстала. І гэта была не якая-небудзь ангіна — Дана з іх не „вылазіла”, як відавочна грэбліва пазначала Ніна. У маці накрыж адняліся рука і нага. Доктар Гордзін дыягназ паставіў адразу — гіпертанічны крыз. І дамовіўся з нейкім сваім знаёмым у Менску пра кансультацыю. А мясцовая ўлада нават адшкадавала стары, зацёўханы „опель” з шафёрам на падарожжа.

„Опель” глохнуў на самых рызыкоўных скрыжаваннях, шафёр злаваўся, маці нервавалася, медсястра, што суправаджала іх, захоўвала выгляд індыйскага Буды, а Дана нават не глядзела па баках, хаця ў Менску была ўпершыню. Запомніла з таго разу больш назвы: Другая клініка, неўралагічнае аддзяленне, Ніжні базар — незразумела

чаму, бо ніякага базару не было. Лысаватыя горкі з нейкімі кволымі дрэўцамі каля Опернага тэатра і каля Свіслачы — яны выраслі разам з ёю і сталі пазней, калі Дана атабарылася ў сталіцы, яе любімымі паркамі.

Маці хварэла ўвесь красавік, травень, чэрвень — і толькі недзе ў ліпені стала, пакульгваючы, збірацца на працу. А тут Анёл у ценю сваіх крылаў згадаў пра іх і, мабыць, з ласкі сваёй міласць сваю аказаў. Маці выйграла грошы па аблігацыі. Ні тады, ні пазней Дана не ведала колькі. Яна ўвогуле неяк адстаронена ставілася да грашовых зпакаў. Але вандроўку ў Менск, вось гэтую, мела ў памяці доўга.

Маці вырашыла павезці яе і Ніну ў Менск. І зняла там апартаменты — інакш і не скажаш — нумар-люкс у атэлі „Беларусь”. Тры пакоі і дзве спальні-нішы. Сіні аксаміт мэблі і штораў. А на вокнах яшчэ крэмавыя шаўковыя са зборамі фіранкі. Калі Дана чатала Булгакава, дык згадвала вось такія крэмавыя шторы. У зале быў нават раяль.

Маці набыла білеты ў оперны. І яны глядзелі балет. Музыка Залатарова — ішоў ягоны балет „Князь-возера” — уражання не зрабіла, але сам спектакль, танец, атмасфера тэатра, нейкая ўрачыстасць, храмавая узвышанасць надоўга былі з ёю. І як Вільня згадвалася саборамі, нейкім архітэктурна-ландшафтавым дзівам, так Менск меў свае асацыяцыі — з оперным тэатрам, люксам з сінім аксамітам і Другой клінікай. Пакуль не прыйшоў універсітэт...

Анёл у ценю сваіх крылаў, безумоўна, вырашыў узнагародзіць Дану тым летам. На дзень нараджэння маці прэзэнтавала цэлую гару кніг: чатырохтомнік Лермантава ў блакітнай вокладцы, „Новую зямлю” з прыгожымі малюнкамі, маленечкія кніжачкі Багдановіча і Купалы. І „Дыпламат” Джэймса Олдрыджа. І яшчэ — „Віцязь у тыгровай шкуры”. Напачатку Дана захапілася „Віцязем...” Потым, высвятляючы, чаму кніга зрабіла такое ўражанне, шукала перакладчыка: ён не быў пазначаны. І толькі праз доўгі час, ужо ў іншым, дарослым жыцці, даведалася, што гэта быў класічны пераклад Забалоцкага, забароненага на тую пару.

Чытала Дана ўзахліп Лермантава — яго постаць уяўлялася трагічна-таямнічай, прывабнай. Сваіх, беларусаў, яна адкрыла для себя значна пазней — не было дзеда? Не дарасла? Занадта яшчэ ліхаманілі яе ў дванаццаць год іншыя аповеды.

У тое ж лета Дана адкрыла для сябе, на яе погляд, цэлы скарб — праз некалькі дамоў ад іх зняла жытло жанчына, што рабіла ў гарадской бібліятэцы. Дана, як усе „запойшчыкі” — з іх і суседняй школы, брала кнігі ў школьнай, раённай і гарадской бібліятэках.

А ў бібліятэкаркі былі зборы твораў Стывенсана, Вальтэра Скота, Жуль Верна, Майн Рыда, Фенімора Купера, Дзюма-бацькі — спакуса падлеткаў. Але з парады той жа бібліяфілкі Дана ўпершыню прачытала Шэкспіра і Ралана, Стэндаля і Філдзінга, Голсуорсі і Растана, Шоў і Уайльда.

Гэты свет, размаіты і яркі, быў куды як больш цікавы, чымся ў тых кніжках, што стосам ляжалі на століках у бібліятэках і пра якія зазначалася: рэкамендаваныя. „Кавалер залатой зоркі”, „За цябе, Масква”, „Жніво”... Гэтыя кніжкі не мелі ні пераваг фантазіі, ні судачынення з рэальнасцю. У іх былі нейкія сувязі з рэчаіснасцю, якіх не магла ўспрыняць Дана, і яна падзяліла: прыцягальны свет яе кніг і неаспрэчная рэальнасць, якая выдавала таксама вельмі цікавымі сустрэчамі, кантактамі, сувязямі. Стварала атмасферу, у якой кожны пэўна адчуваў факт свайго існавання.

### Факты існавання і субстанцыі быцця

Факт свайго існавання гэтая кабета з вёскі Нягневічы выдавала заўсёды грымотнымі гукамі голасу, мажной постаццю, нязбытна мажорным, нягледзячы на ўсе згрызоты лёсу, настроем. Быўшы кірмашовым днём у горадзе, яна абавязкова заходзіла да Азарэвічаў. Кандратчыха — інакш удаву Кандратчыка ніхто не зваў, — трапіўшы ў кватэру да Вольгі Станіславаўны, адразу ішла ў „залю” — толькі так уяўляўся ёй вялікі пакой кватэры. Скідала хустку з галавы, ставіла стул чамусьці пасярод хаты і вымала з торбы слоікі. „Во! Малачко і смятанка”. Малачком зваліся густыя вяршкі, а смятану можна было нажом рэзаць. З маці Кандратчыха была на „ты” — на знак незвычайнай павагі, прыязнасці і таварыскасці. „Ты ж мне самы найблізкі чалавек. У царкву і да цябе”.

Дана ведала, што ў Кандратчыхі сваякі забілі мужа — сякерай. Ці больш дакладна — пасеклі. Колькі было ранаў — нават экспертыза баялася памыліцца ў падліку. А зямля, з-за якой так крывава біліся, неўзабаве адышла ў калгас... Маці на судзе бараніла інтарэс Кандратчыхі. І даўно тое было, але Кандратчыха нечым так упадабала абаронцу, што ледзь не кожнага месяца прыязджала з дабрадзейнай данінай. І — барані Божа — каб узяла грошы. Ці села за стол. Пачостка ў доме Азарэвічаў была рытуалам абавязковым, але ў цёткі з Нягневіч былі свае завядзёнкі. Затое ад варэння ці ад печыва не адмаўлялася. „Я так не ўмею”, — тлумачыла Кандратчыха.

А на сваёй сядзібе яна ўмела ўсё: за жанчыну і за мужыка. Рабіла ў калгасе, на сваім дворышчы і ў хаце. Жыццё яе было паднача-

лена адвечным законам, паводле якіх жылі яе аднавяскоўцы, яе маці, бацька, дзед, бабка і гэтак ледзь не да Адама і Евы. Райскіх садоў яна не прагла, Кандратчысе выдаваў зусім прыстойным яе ўласны надзел з ігрушамі і яблынямі. Вымогі цывілізацыі засталіся для яе на нейкім даўнім этапе, функцыянальна пазначаным гадавым гаспадарчым цыклам і асноўнымі кадяндарнымі святамі, што вагаліся недзе паміж паганствам, хрысціянскімі канонамі і сённяшнім атэістычным ладам. Кандратчыха давярала больш каню, як трактару, лічыла надзейнымі не грошы, а рэальны прадукт: сала, мяса, масла. Колькі іх ужо змянілася на яе вяку, тых грошай. А ўвогуле была стыхійнай экзістэнцыялісткай і факт існавання лічыла вышэйшым за субстанцыю быцця. Не раздумвала над сэнсам цуда жыцця, не тлуміла сабе галаву марнасцю хуткаплыннага часу. Яна — існавала. І кожным сваім пражытым днём тое пацвярджала, і адчувала сябе вельмі надзейна на зямлі. На гэтай, сваёй, нягневіцкай. І іншай не ведала. І не мела вялікай ахвоты зазнаць. Яна разумела, што недзе, па яе меркаваннях, не так скора, надыдзе немінучы момант расстання з гэтым светам. Але ў яе была і пэўнасць — усё будзе, як у людзей. Нават свайго забітага мужа яна выправіла па той бок дабра і зла як належыць. Ну, дык будзе каму тое справіць і з ёю. Грунтоўна, сур'ёзна. І, пакуль яна жыве, яна падпарадкоўваецца сваім уяўленням пра дабро, удзячнасць і справядлівасць.

За што была ўдзячная пані Тэрэза, адкуль было знаёмства, Дана не ведала. Падобна — фальваркі Азарэвічаў і бацькоў пані Тэрэзы былі некалі побач. Хаця пра тое ніколі не гаварылі. З'яўлялася пані Тэрэза раз ці два на год, улетку, з кошыкам малінаўкі, з аграмадным букетам гольчастых астраў. У шаўковай сіняй сукні з белым каўняром, урачыстая, старанна ўчасаная — тугія косы ляжалі цяжкім вузлом на патыліцы. Яна ніколі не адмаўлялася, у адрозненне ад Кандратчыхі, ад пачосткі: піла гарбату, каву, відавочна атрымліваючы ад таго рытуалу і ад гасцявання ў іх хаце задавальненне. Назад вярталася з кніжкай, скрыначкай духоў, крэмам ці вазелінай.

Некалі пані Тэрэза пабрала шлюб з мужыком, мела з таго вялікую знявагу сваякоў. Муж загінуў у трыццаць дзевятым годзе, на пачатку другой сусветнай, яна засталася адна з двумя дзецьмі. Цяпер мезальянс абярнуўся да ласкі лёсу, яна засталася ўдавой хаця і жаўнера польскай арміі, што не вельмі каб віталі сённяшнія ўлады, але затое — бедняка. Рабіла пані Тэрэза ў школьнай бібліятэцы і за адным — тэхнічкай, прыбіральшчыцай. Пані Тэрэза была прыгожая, ветлівая, негаваркая. І, падобна, той суцэльнай гарантыі ўпарадкаванасці лёсу, як Кандратчыха, не адчувала. Як і не адчувала суцэльнай мэта-

згоднасці свайго існавання, сваёй працы, ладу свайго жыцця. І, мабыць, апошняе сваё імгненне не прадчувала завершаным акордам, заканамерным канцом шляху. Ёй відавочна яшчэ хацелася прайграць нейкі акт жыцця, хаця было зразумела, што ўсе варыяцыі сюжэта ўжо вычарпаныя. Пані Тэрэза ніколі не гаварыла пра сябе, не распытвала пра жыццё Вольгу Станіслаўну, ажно не прамінала выпадку пазначыць агульнае паміж імі — удовы. І жанчыны, на якіх трымаецца дом. Можа, гэта вабіла і Кандратчыху? Але, падобна, тая не адчувала, што ў ланцужку яе існавання не стае нейкага звёнца.

Жанчына, что насіла малако з Градзілоўкі, прыходзіла праз дзень, і гэта былі, так бы мовіць, рабочыя візіты. Кабета вылівала малако са збанка ў збанок, брала грошы і ішла дамоў. Тым больш што Вольга Станіслаўна была на працы, а ў Ніны гэтая наведвальніца цікавасці не выклікала. Ужо ў Менску Азарэвічы і сям'я гэтай жанчыны апынуліся ў суседстве. І Данчына маці мела з таго незвычайную асалоду: акраечак былога, тамтэйшага жыцця. У сваім горадзе. Данчына маці змушаная была прыехаць у Менск да дачкі з-за хваробы. Нё любіла ні гэтага горада, ні мікрараённага атачэння. Разумела неаспрэчнасць ходу жыцця, не пакутавала ад адзіноты — ды яе і не было, — але часам прамаўляла нібы сама сабе: „Там людзі гаварылі мне: „Пані адвакат, маю да вас інтэрас”. А тут я толькі твая мама. Ну а паколькі Дана не была ні знакамітым чалавекам, ні санавітым, дык той статус быў ані зайздросным, ані грунтоўным. А субстанцыяльныя, быційныя стрыжні былі для Вольгі Станіславаўны неад'емна злучаныя з фактам існавання, са статусам сацыяльнага існення. Немаштабнасць, расплывістасць становішча, што так упадабала для сябе яе дачка, відавочна, было не „пад мыслі” Вольгі Станіславаўны. Сядзіць у сваім музеі, піша артыкульчыкі пра мастакоў. Хто іх чытае? Хто іх цэніць? Хіба што героі допісаў...

Дана лічыла спраўджанасць па іншых мерках. Гаварыць пра тое ніколі не было заводу, аднак Дана адчувала маўклівую незадаволенасць маці.

Цікава, яе Хрысціна таксама была б расчараваная? Яна любіла пазначыць Дане лёс з пячаткай выбраннікцтва...

Хрысціна... Ні з кім не было так добра, легка, нікога Дана не любіла так, як Хрысціну. Іх часам былі вакацыі. Пра тое не дамаўлялася, не вызначалася. Так — было. Хрысціна — на год і на клас старэйшая за Дану, і пад час шкалення сустракацца ім не выпадала. Затое як толькі надыходзіў іх час, яны ледзь не штодня хадзілі адна да адной. Каб не размінуцца, рушылі па вуліцы Савецкай, паўз сабор дамініканаў, не заўважаючы, між іншым, парадаксальнасці гэтых злучэнняў.

Потым дзяўчаты ішлі ў бібліятэку, выпраўляліся пасля яе да Даны, садзіліся на канапу, у розныя куткі, і чыталі. Часам — сабраўшыся, наладжвалі гульні: паводле чытанага, гледжанага ў кіно і прыдуманага. Хадзілі па парку. Навыперадкі імчалі на замак. Лезлі на цэнтральную вежу — на апошнюю, самую верхнюю, прыступку, дзе была невялікая пляцоўка. Сядзелі моўчкі. З дзяўчат іх горада толькі яны з Хрысцінай „бралі гэтую вышыню”. Але не лічылі тое ані гонарам, ані надзвычайнай рызыкай, проста адтуль быў асабліва прыгожы краявід. Ну і, безумоўна, падабалася лезці на вежу, намацваючы нагой трывалы камень, адчуваючы паслухмянасць і спрыт цела.

Да касцёла Хрысціна хадзіла з маці, адкрыта. Дана — заўсёды адна. Але пані Магда чамусьці не вельмі любіла маці Хрысціны. Аднак гэтую звестку Дана пакідала ў нейкім далёкім закутку памяці. Без пані Магды яна не ўяўляла свайго жыцця. Ажно Хрысціна і яе маці, іх дом каля раённай бібліятэкі і могілак — былі неад'емным, натуральным, абавязкова існуючым.

Хата Хрысціны былі непадалёк ад могілак, і дзяўчаты лічылі натуральным хадзіць туды. Могілкі былі старыя, мармуровыя мадонны і анёлы выйгравалі ў параўнанні з цяжкімі стандартнымі помнікамі аднаму і таму ж чалавеку. Іх горад чамусьці аддаваў перавагу правадыру ў цывільным.

Мармуровыя мадонны сведчылі пра сувязь з найвышэйшым. Відавочна нагадвалі тыя часы, калі стандарт не гнаў ні дамоў, ні помнікаў. А самі эпітафіі і іх змест мелі на ўвазе ахоўную ўрачыстасць спрадвечнай латыні і высокую ісціну, што небыццё — гэта толькі іншабыццё.

„Прымі, Дух Святы...”

Благачыннасць Даны і Хрысціны выдавала відавочныя хібы. Яны неяк не задумваліся пра тое, што тут месца апошняга супакою, часцінка вечнага... Успрымалі гэтую супольнасць дрэў, статуй, агароджаў, камяніц як прыгожае месца. І проста хадзілі па ім, часам нават сядзелі на лаўках. І не адчувалі ні ўлады Вялікай Здані, ні свайго знаходжання на самым краі Леты. Не было страху, не было разумення, што гэта побач — зусім іншы пласт Быцця. Яны існавалі — і не задумваліся над гэтым фактам.

І Анёл у цені сваіх крылаў, мабыць, паглядаў на іх не злосна, але з відавочнай прыкрасцю. А мо і злаваў? Ажно гневу свайго не аказваў. На Хрысціну ўвогуле, здаецца, не злаваў ніхто. Яна заўсёды была ў гуморы, мілая, сімпатычная. З худзенькай, што драцінка, дзяўчынкіператварылася ў крамяную, ладную, спрытную дзяўчыну. Калі ім надышла пара хадзіць на танцы, Хрысціна ніколі не падпірала сцяну ці

печку-кафлянку плячыма, робячы выгляд, што астылая печка казыча цяплом. Хрысціна, як кажуць, мела поспех. Яна ведала — стыхійна — нейкія таямніцы спакойнага, ураўнаважанага стаўлення да ўсіх, мела немітуслівую ўпэўненасць у сабе. Рабіла толькі патрэбныя справы. І прафесію выбрала неабходную, вартую і спакойную — фармацэўт.

На вакацыі Хрысціна любіла доўга і соладка спаць, потым, лежачы ў ложку, чытаць да полудня — да вялікага дзіва сяброўкі. Дана ўзбівалася з ложка яшчэ да сонца, займалася рознымі справамі, не займалася нічым — але прачыналася абавязкова рана, прачнуўшыся, павінна была ўскочыць з ложка, прыбраць яго, пераплесці косы, вымыцца сцюдзёнай вадой. А ўвогуле — пачаць дзень з ранку. І з дзеяння. Тым не менш Хрысціна настойвала на нейкіх малапрыдатных амплуа для Даны. Дана аддавала належнае шчодрасці сяброўкі і скептычна глядзела на свой адбітак у люстры. Не, „у тваім гербе — цнота лілей" — не пра яе. Да таго ж рэчаіснасць сведчыць пра тое, што ў іх горадзе звяліся і рыцары, і героі. І ўсё ж — ёй падабалася пайсці да Хрысціны надвячоркам. На плошчы, на „пятачку", як на плошчах усіх невялікіх гарадкоў свету, збіраліся мясцовыя маладзёны. Нормы этыкету патрабавалі, каб праскочыць, не пазнаючы і не вітаючыся. І сама праходка, немаведама чаму, выдавала рызыкоўнай. Не тое каб там атабарылася плойма мушкецёраў, але ж чуўся запал гульні, не абвешчанай, аднак пакрыёма прызнанай.

Анёл у ценю сваіх крылаў, мабыць, сцішана пасміхаўся над ёю. А пані Магда з вышыні — ці далечыні? — свайго паўвеку канстатавала: „Які ў цябе прыгожы ўзрост". Дана не разумела — узрост як узрост. Не разумела і сваю гаспадыню, у якой кватаравала ва універсітэцкія гады: „Ну, што ты ўсё з кніжкай сядзіш? Такія гады..."

Пазней, калі Дана дасягла пары, якую гжэчныя поляцы падаюць як узрост элегантнасці, часам, зірнуўшы ў люстра, яна згадвала і пані Магду, і сваю гаспадыню. Сапраўды, у тых год была безліч пераваг, таму ўзросту належала калі не логіка развагі, не неаспрэчнасць ісціны, дык, безумоўна, перавага беспрычыннай радасці, напрыклад. Калі сам факт існавання — святочны выпадак. Усё выдае ўдачай — нечаканыя сустрэчы, неспадзяваныя візіты, планавыя, так бы мовіць, загадзя падрыхтаваныя дзействы. Потым надыходзіць час, калі кожная неспадзяванка раздражняе, што парушае пазначаны ход падзей, неабходнасць некуды ісці выдае толькі абавязкам і патрабуе „пратакольнай" адпаведнасці выпадку. А яе, той адпаведнасці, няма. І твар, які глядзіць з люстра, мае адбітак усіх нудот і згрызот жыцця. Стомленыя вочы, змардаваныя „ланіты", непатрэбныя, абмяклыя мышцы і непатрэбіыя лініі твару. „Сотри случайные черты..."

Дана не пакутавала ад тых метамарфоз, але ёй здавалася алагічным, што на той момант, калі ёй трэба, яна не можа накінуць, прыстачыць, як урачыстае ўбранне, нейкі больш-менш прыстойны, адпаведны выгляд. Яна заўсёды рабіла, заўсёды да стомы, натура помсціла за гэта. А мастацтвазнаўца ў Дане аспрэчвала гэты вердыкт натуры. Дана прытрымлівалася традыцыйна класічных поглядаў і мела за асноўнае крэда мастацтва хараство. А ў жыцці хацела ўпарадкаванасці — унутранай і знешняй. І для сябе хацела не красы, а дабрачыннага яе эрзацу: пэўнага стылю, дагледжанасці, прыстойнай касметычнай маскіроўкі. Праўда, калі мець давер да анатамаў, дык ёй усё ж пашанцавала — яны сцвярджаюць, што з цягам часу ў людзей большае нос і вытыркаюцца вушы. Падобна, гэтае пакаранне яе абышло, дык і трэба дзякаваць лесу.

А ў тым, іх з Хрысцінай агульным існаванні, часам погляды сустрэчных гаварылі больш за люстэрка. Вочы людзей выдавалі нават больш лагоднымі і добразычлівымі, як тая халодная гладкасць шкла. Вочы Хрысціны таксама былі добразычлівыя. Як яна сама.

І тым не менш — ці то з бясспрэчнай логікі жыцця, ці то з-за легкадумнасці маладосці — яны згубілі адна адну. Ніколі не перапісваліся. Было зразумела — прыедзем дамоў, пабачымся. Ажно з'ехала ў Гародню маці Хрысціны. Жыла апошнія гады з Данай яе маці. Сувязь часоў знікла ў стракатай мешаніне геаграфічных кропак і значных і нязначных падзей. Дзе і як вядзе свой рахунак з жыццём Хрысціна? Ці яшчэ вядзе?

А можа, ёсць сэнс у тым, што яны засталіся адна для адной маладымі? І Хрысціна недзе далёка глядзіцца ў люстэрка. Ці паклала так званая мудрая сталасць адбітак на яе „лице”?

Тады — Хрысціна прынесла зачытаную польскую кніжачку. І Дана пазнала адзіную мелодыю, лейтматыў жыцця душы. Вобраз, ідэю ўвасаблення жаноцкасці і дзейснага існавання. Гражына! Нават этымалогія гэтага слова высвятляла яго сутнасць. Прыгожая... Красуня...

І не дзе-небудзь, у чужых краёх, а тут, у іх, на замку, куды Дана лётае кожнага дня, адбыліся гераічныя падзеі. І выратавала ўсіх жанчына. Гэта не ціхамірная дыкенсаўская Аінэса ці яшчэ якая „кроткая”, пяшчотная, квелая дабрачыннасць, што ўзнагароджвалася чамусьці хэпі-эндам. Не, прыгожая, смелая, высакародная...

Бясспрэчна, гэта яе ідэал. З Хрысцінай яны не гулялі ў Гражыну, яны, так бы мовіць, загартоўвалі сябе. На выпадак. А раптам — іх горад зноў стане горадам рыцараў і герояў?

З Бэцяй такога быць не магло. Там заўсёды заставалася нейкая паласа адчужэння і існавалі паразуменні і непаразуменні нечага.

Жыла Бэця ў тым месцы іх горада, якое звалася Псігуркамі — Сабачымі Горкамі. Там і сапраўды адзін пагорак каціўся ў яміну, а яму насустрач бег другі, гэткая сабачая гарэзія. А мо — гэта здавалася Дане, і на самай справе нейкія іншыя прычыны паспрыялі назве. Але так ці інакш, месца было такое — пагорак, лагчына, зноў пагорак. Жыла Бэця ў цемнаватым паўпадвале. Страшэнна худы і вясёлы яе бацька даводзіў ім: „Уяўляеце, колькі прэмій атрымаў бы Пушкін? За „Каўказскага палонніка", за „Цыганоў", за „Палтаву"... Ну, а за „Яўгена Анегіна" — хоць адразу ўсе прэміі яму аддавай".

Чытанне было яго любімым заняткам, яго салодкай пакутай, яго сапраўдным жыццём. Усё астатняе — толькі малацікавы абавязак. Бэціна маці, чалавек практычны, прымала рэчаіснасць, не наракаючы ні на што, заўсёды нешта гатавала, цыравала, мыла. І, да вялікага здзіўлення Даны, падавала на стол спачатку тушаную бульбу з вынятай з супу курыцай, а толькі потым суп. Курыца была рытуальнай. У доме Азарэвічаў аддавалі перавагу ялавічыне, свініне, бараніне, і толькі летам, разам з грыбамі і маладой бульбай, з'яўляліся кураняты. На пост назапашвалі алею і селядцоў, калі ўдавалася натрапіць на тую рыбку. Апошні тыдзень перад Вялікаднем звычайна елі сухары і пілі гарбату з варэннем. А ў Бэці на Пасху рабілі мацу. Як на погляд Даны, прыдатны на самы шчыры пост наедак: тоненечкія сухія пласціны. Пра зыход, пра пустыню Дана даведалася пазней. А мацу Бэця прыносіла ў школу — Катляры на свята не запрашалі. Быў такі негалосны закон канфесійнага суіснавання. Пазней, у кніжцы, выдадзенай Ватыканам, Дана прачытала пра іх горад:

„Трапілі ўрэшце ў той горад, дзе палякі жылі побач з беларусамі, габрэі з татарамі, а ўсе разам выяўлялі ўласныя звычаі, уласную культуру, уласную ментальнасць, уласную веру, уласныя звычкі, схільнасці і непрыманні". Непрыманні? Анёл у ценю сваіх крылаў, мабыць, пільна сачыў за згагадай канфесійнай і нацыянальнай. Ну, а класічныя Liberte, Fraternite, Egalite[1] былі ўзведзеныя, здаецца, да рангу абсалюту. Недасягальнага, але абвешчанага. Які нельга аспрэчваць, ажно і прытрымлівацца можна больш у тэорыі, што, як абвяшчалася, без практыкі безнадзейна мёртвая. І ўвогуле — гэта толькі настаўленне да дзеяння. Таму кожны інструктар самай галоўнай установы ў кожным горадзе меркаваў па-свойму і прымерваў сяк-так пачутую і прачытаную тэорыю да ўласнага інтэлекту і інтарэсу. Паколькі большасць інтэлектаў мела грунтам біялагічным не вельмі складаны генетычны код і досыць стабільна стандартызаваныя паўшар'і мозгу, дык кожны

[1] Свабода, роўнасць, брацтва (фр.).

інструктар быў роўны свайму начальніку, а кожны ўпаўнаважаны быў роўны інструктару. І ўраўнаважваць біялагічныя імпульсы і гістарычна спазнаны ход думак і дагматы (не, настаўленне да дзеяння) адзінай самай справядлівай тэорыі імкнуліся на ўзроўні класічнасхаластычным і адначасова ваенізаваным і канцылярскім. „Даеш!” Сяўбу, жніво, выбары, вытворчыя паказчыкі. Штурм, аўрал — як норма жыцця. Натура Данчыных землякоў не прымала гэткага рытму, і жылі яны ледзь не да сярэдзіны пяцідзесятых на хутарах, адасоблена, адштурхоўваючыся падаткамі ад назалялага націску. Але паважаючы свабоду і роўнасць, з недаверам ставіліся да брацтва. Яно і ў сваяцтве не ўсё бывае добра, а чужыя — браты? Не, тут нешта не тое. Наконт светлых далячыняў недалёкай і далёкай будучыні не пярэчылі, больш трымаліся сённяшняга дня і вякамі зазначаных пастулатаў.

Бацька Бэці, падобна, падзяляў гэтыя настроі, аднак гаварыў зазвычай з дзяўчатамі выключна на тэмы літаратурныя. І аддаваў перавагу класіцы. Бэціну маці і сацыяльныя, і эзатэрычна-літаратурныя акалічнасці мала цікавілі, усё, што адыходзіла ад канкрэтнага, уласнага, сямейнага клопату, не мела для яе сэнсу. Жыву тут, у гэтым падполе, што мыш. Затое калі сям'я Катляроў перасялілася ў вялізны светлы пакой — ці не перад самым ад'ездам — яна акрыяла, часам нешта спявала сабе пад нос. І нават перамаўлялася з Данай якім слоўцам — чаго раней ў думках, здаецца, не мела. „Мой бацька быў нэпманам. Такі, як гэты, у мяне быў асабісты пакой”. І Дана ўяўляла сабе Бэціну маму ў футры, з клейнотамі і чамусьці ў вазку рамізніка. І з вялікім рыдыкюлем.

А ўвогуле гэта не мела для Даны значэння — якая была маці ў яе сяброўкі, тым больш у мінулым. Усё гэта існавала недзе на ўскрайку свядомасці і ўражанняў. А Бэця была выдатнай кампаньёнкай па чытаных кнігах і разумела самыя рызыкоўныя рамантычныя залёты Даны. Дана — падзяляла Бэціны мроі. Абедзве мелі адна да адной тую ступень разумення і іроніі, як то трэба было для падтрымання сяброўскіх адносін. Калі пачыталі таго самага знакамітага „Авадня”, таксама ў іх гульнях не было ніякага сумніву — Бэця — Джэма, Дана — Артур.

Калі Бэця з'ехала з горада, Дана засталася ў салодкім, мройлівым свеце кніг, і толькі кніг. Хрысціна з'явілася пазней, а Іра з Менска была толькі госцяй, якую трэба было займаць, памятаючы святыя законы гасціннасці.

Дана ці не трыдзесятым разам перачытвала „Авадня” і не магла пазначыць, што больш вабіла яе — ці лёс Артура, ці рамантычнае каханне, ці водар таго спосабу жыцця, што на першых старонках кнігі: бібліятэка, расчыненыя вокны з узорчастым чыгунным ліццём,

сад старажытнага кляштора дамініканаў, ружы... „Так, на пачатку дзён была бібліятэка, пыл, вавілон тамоў, пергамент, цішыня...” Потым, у Менску, пабраўшы ледзь не за сталае жытло галоўную бібліятэку рэспублікі, яна прачытала гэтыя вершы вялікага француза і падсвядома, не згадваючы канкрэтна, заўсёды памятала лаўку пад магноліяй, дзе вялі гаворку Мантанэлі і Артур, зал бібліятэкі кляштора... Наконт „Трох мушкецёраў” — Дана магла пэўна зазначыць, што гісторыя з клейнотамі каралевы не цікавіла яе, але стыль паводзін шэвалье, дуэлянтаў і малайцоў, Парыж часоў кардынала Рышэльё, водар эпохі — гэта яна ледзь не глытала. Як пазней старонкі Хемінгуэя і Эрэнбурга — з тым жа неверагодным горадам, куды ёй пашчасціла трапіць, на жаль, ва ўзросце, далёкім ад таго, у якім быў харобры гасконец, калі ягоны конь, невядомай свету масці, трапіў на брукаванку горада бясконцых Людовікаў.

Дана ўвогуле была апантаным, але недысцыплінаваным чытачом — чытачкай. Асвойваючы „Як гартавалася сталь”, яна вельмі палюбіла першыя старонкі кнігі, дзе баявіты хлопец-зух Паўка бярэ знаёмства з дзяўчынай „з добрай сям'і” Тоняй Туманавай. Дана проста на свае вочы бачыла гэтую сажалку, мабыць, такую, як у іх, вуду Паўкі, капялюш Тоні... Як пазней спазнавала на слых, пах, на кожны гук маёнткі Сенкевіча, горад Пруса, сядзібы Тургенева і Буніна...

Дана умела неяк абмінаць увагай выпадак „з махрой” у Паўкі Карчагіна і ніякавага сябе адчувала, калі Артур сек малатком крыж. І была амаль упэўненая — таямніцы споведзі маглі здрадзіць толькі недзе там, далёка, у Італіі. Хіба пані Магда ці сястра Малгажата маглі б каму здрадзіць? Выдаць? Назарэтанкі прынеслі ахвяру... Тут, праўда, чым далей, тым болей, Дану казытала пытанне — а як сябе адчуваў ксёндз, якога шукалі немцы і з-за якога па сутнасці арыштавалі законніц? Нават калі іх ахвяра была ахвярай за ўсіх мешканцаў горада, што адчуваў гэты святар? Якія словы мовіў на споведзі? Як жыў пасля гэтага сваё жыццё? Зямное жыццё? Ён, святар?

Яшчэ вельмі непакоіла Дану, за што не толькі людзі, але і Вышэйшая Воля пакаралі вязня з Аляксееўскага равеліна? „Адзетыя ў каменне” адымалі спакой, ціснулі на ўяўленне — усё жыццё ў каменнай пастцы. Горш за смерць. І калі смерць прыняць за іншабыццё — дык што ёсць гэтае дваццацігадовае паміранне? Ці варты быў замах на цара, нават толькі задума замаху, гэткага катавання быццём? Ці варта? І ці вартая была самаахвярная аскеза і вымогі разумовыя і фізічныя Паўкі Карчагіна таго, што займелі яго нашчадкі? Ці трэба дзеля шчасця іншых абавязкова прыносіць ахвяры? Хаця — і дагматы найвышэйшыя таксама сцвярджаюць, што пакуты жывяць душу,

пераўтвараюць яе. Але які быў сэнс у тым абвяшчэнні Liberte, Fraternitc, Hgalite, а потым у моры крыві ў Францыі і ўсёй Еўропе? Ды і егіпецкі паход — не прывід у пустыні. Inferno[1] ў Афрыцы. І дзе ж тыя свабода, роўнасць? Дзе логіка гісторыі?

Калі ў жыцці ўсё стала мяняцца месцамі, Дана ніяк не магла зразумець, чаму жанчына, што абараняла дысертацыю пра дзекабрыстаў і, безумоўна ж, пісала яе паводле ўсіх канонаў савецкага часу, інакш не абаранілася б, раптам, быўшы жонкай чалавека, якога людзі на Няве абралі мэрам горада, начала весці гаворку пра піэтэт перад домам Раманавых. Які піэтэт? Чаму? Навошта? Дана любіла таямніцу старажытных партрэтаў і складана-заблытаныя, што лабірынты, адгалінаванні генеалагічных дрэў, але дваццатае стагоддзе мае свае правы і свае законы. І сваіх тытулаваных асоб. І тытулы тыя маюць мала дачыненняў да карон.

Логіка гісторыі... Пасля войнаў Напалеона французы сталі на шаснаццаць сантыметраў ніжэйшымі. Другая сусветная забрала кожнага чацвёртага беларуса. Рэпрэсіі ў Саюзе звялі самых разумных і незалежных. „Задумваюць рэвалюцыі філосафы, здзяйсняюць фанатыкі, карыстаюць плён прайдзісветы”. Афарызм Бісмарка час ад часу рабіўся модным. Прыходзіў лейтэнант артылерыі ці камунальнага маштабу Шарыкаў...

І ўсё ж тады — і пазней — з мройлівага вэлюму часу выступалі постаці... І прага рамантыкі ставіла ў адзін шэраг Касцюшку і Артура — Рыварэса, дАртаньяна і Кастуся Каліноўскага, філаматаў, філарэтаў і чараду іншых, рэальных і кніжных герояў.

*Pochlebstwu, chytrość i zbytek*
*Nech każdy przed progiem miota,*
*Bo tu wieczny ma przybytek*
*Ojczyzna, nauka, cnota*[2].

Уяўленне дражнілі і вабілі гэтыя радкі і тое, што жывыя, рэальныя філарэты і філаматы жылі тут, на гэтых вуліцах, дыхалі гэтым паветрам... Раней то быў горад рыцараў і герояў...

Дом Паэта аднавілі пазней. Тым часам, на пару іх юнацтва, наўскасяк ад плошчы былі толькі рэшты таго будынка, толькі фундамент. Пазней тут стаўся музей. Пазней былі розныя імпрэзы, святы, угодкі. Да іх ні Хрысціна, ні Дана дачынення не мелі. Прыязджала тады ў

---

[1] Пекла (лац.).
[2] Ліслівасць, хітрасць і раскошу
Хай кожны кіне ў парозе,
Таму што вечныя ёсць святыні —
Айчына, навука, цнота. (пол.)

горад мноства людзей, вучоных і менш вучоных, стаяў пафасны галас, і на гэтыя літаратурныя фэсты іх, вядома, не запрашалі. І, мабыць, добра. Спакладаны архівамі і няўтомнымі росшукамі фактаў дух галоўных персанажаў гэтых дзействаў наўрад ці меў уяўленне пра шматгалоссе вякоў, пра яго невымоўны чар. Удзельнікам імпрэз так падабаліся каментары і лагічная расшыфроўка фактаў, што рэальнасць губляла свой першаіснасны водар. І шмаглікія „я” ў гэтай духоўнай прасторы пераўтвараліся на тых дзействах у зацяганы, зарытуалізаваны ў часе стандарт — аднолькавы ад Ромула да нашых дзён. Усё прывідна, падманліва, фальшыва. Ёсць рэальныя лозунгі, шэрагі маршыруючых, плоймы спевакоў... І — прамоўцы, прамоўцы, прамоўцы. Але няма той духоўнай прасторы, што давала строй думкі Паэтам.

У вершах, што чытаюць тут, на вялікіх дзействах, адчуваецца гвалт нагоды — і няма руху жыцця. Ёсць толькі жалезнае ляскатанне слоў. І імкненне ўпіхнуцца ў плынь часу. Тыя, філаматы і філарэты, таксама былі дзецьмі свайго часу, ажно жылі свежымі ўяўленнямі, любоўю і болем. І не стрыглі купонаў ад любові да Айчыны. І не былі залежныя ад афіцыёзу, што мяняе назвы і формы, але захоўвае status quo ў існасці сваёй. І характарыстыкі існавання сладаюцца ў гэтых выпадках са спарахнелых матрыц і клішэ. Але публіка — тая, што дзейнічае, і тая, што сочыць за дзеяннем, ці то сапраўды не разумее, ці то робіць выгляд, што адбываецца толькі відачынства, „лицедейство”, і новыя дзейныя асобы нічога не дадаюць да гэтага адвечнага спектакля. Хіба што з'явіцца ладзіць відовішча той, каму цесна ў вузкім рацыянальна-пафасным прагматызме. Але такія на відовішчы не трапляюць. Інакш яны абавязкова ператварылі б іх у нешта іншае. І там не было б нудотных прамоў, запраграмаваных мізансцэн з дзеячамі раённага і сталічнага маштабаў, не было б безаблічных постацей сацыяльнага мімансу на амплуа сацыяльных герояў, не было б справакаванага традыцыяй энтузіязму эталонных людзей натоўпу, а паміж імі існуе нейкая неўклюдна абавязковая сувязь, якую наўрад ці мае чалавек, блізкі да Натуры, чалавек, што адчувае сапраўдную каштоўнасць існуючага і разумее прыроду рэчаў.

Гэта раней іх горад быў горадам паэтаў і герояў. А пазней выцвілыя ілюзіі абвяшчалі вяснова свежымі ідэямі, свет вечных каштоўнасцяў замянялі на актуаліі хвіліны, а хцівых бадзяг абвяшчалі пілігрымамі.

Але ў пару жыццёвай раніцы Хрысціна і Дана мелі сваю радасную веру ў шчаслівую рэальнасць. І Анёл у цені сваіх крылаў хітравата паглядаў на іх: маўляў, яшчэ ўсяго хопіць на вашым вяку.

А пакуль яны хадзілі ў бібліятэкі, аднаўлялі кожнага года звычай „узяцця вяршыні” на замку, абмяркоўвалі чытанае, знаходзілі новыя крыніцы здабывання кніг.

І тут была яшчэ адна асоба, што магла даць фору ім абедзвюм. Дэвік Гальдштэйн, той самы сын цырульніка, выдатнік і жыццярадасна-іранічная асоба.

І да сябе, і да сваіх сяброў Дэвік заўсёды ставіўся з добрай доляй гумару. Недзе ў душы яму, заўсёднаму пяцёрачніку, хацелася мець іншыя заслугі. І ён ахвотна, ледзь не ўзахліп прамаўляў: „Ну, мы з Мусяй ім далі!” Муся быў сынам вайскоўца ў немалым чыне; высачэзны хлопец, з нейкай сваёй тугой думай. Асабліва цяжка і маўкліва ён задумваўся каля дошкі — застываў, нібыта егіпецкі сфінкс. І ніякія высілкі Дэвіка, што ахвяраваў сваім „выдатна” на паводзінах, шыпеў, тэатральным шэптам вымаўляў ледзь не па складах — ніштo не магло зрушыць глыбіню самасузірання Мусі. Хіба што любімая гульня — Муся мог у самым натуральным сэнсе пераплюнуць усіх у класе. Або „цюшка” — тут таксама Мусіенка выходзіў са сваёй „нірваны”, вочы яго гарэлі, і тут ён таксама не меў сабе роўных. Падкідаць нагой гэты кавалачак свінцу з аўчынным верхам ён мог хоць цэлы дзень. Не меў ён сабе роўных і пад час боек „мясцовага значэння”. Вышэйшы за ўсіх у класе, куды мацнейшы за аднагодкаў, ён усур'ёз не прымаў нікога. І тут ужо Дэвік быў „пры Мусі”. Але ўспрымаў подзвігі сябра блізка да сэрца і імкнуўся дачыніцца да іх. Асабліва пад час аповедаў пра чарговы турнір. Ну, што там былі ўсе пяцёркі Дэвіка побач з такімі непараўнанымі вартасцямі...

У Мусі, як і ў Даны, збіраліся па святах: да таго схілялі памеры іх кватэр. Да Дэвіка шасталі кожным днём, хаця ў Гальдштэйнаў быў толькі адзін пакой, у якім месцілася пяць чалавек: Дэвік, дзве яго сястрычкі і маці з бацькам. Хата ў іх не зачынялася, але не было выпадку, каб Дэвікава маці каму-небудзь паказала на дзверы. У іх хаце быў заўсёды добры настрой, было тлумна і весела. Як Дэвік рыхтаваў урокі ў гэтым гармідары — невядома, але пяцёрка была яго звычайнай адзнакай. Дэвік і Дана былі заклятыя выдатнікі і пазней — залатыя медалісты. Аднак Дане грэх было б вучыцца абы-як: два пакоі, дзе заўжды была кляшторная цішыня, ніякага хатняга клопату. А Дэвік жыў, што на вакзале.

Ён быў адзін з тых, хто вярнуўся пасля інстытута ў іх горад. Маючы паважаную ва ўсе часы прафесію ўрача.

Дана ж атаясамлівала гэту прафесію найперш з адной асобай.

Доктар Гордзін — яго ведалі ўсе. Ён меў загартоўку старога, „за польскім часам” эскулапа. Загартоўку, што мелі некалі „уездные” ўра-

чы. Прымаў у лякарні, удома, хадзіў на візіты. Доктар Гордзін не быў участковы ўрач, за візіты браў грошы, але бег на просьбу, што на пажар. Аднoечы, калі Дана атруцілася, ён ляцеў а трэцяй гадзіне ночы да Азарэвічаў, накінуўшы паліто на бялізну. У дзяўчынкі тэмпература сорак!

Доктар Гордзін быў сямейны ўрач, і не ў іх адных. Пазней Дана аніяк не магла прызвычаіцца да іншых дактароў і дакторак. Урач — гэта доктар Гордзін.

Калі Дане давялося запрашаць да маці ці вадзіць яе па дактарах і лякарнях, прыгадваўся доктар Гордзін — з яго пэўнай таксай, пэўнымі стасункамі паміж пацыентам і ім. Не трэба было квахтаць: „Ах, доктар, я вам так абавязана”, — і пакутліва прыкідваць — ну, як жа матэрыялізавана ўвасобіць тое абавязацельства! Каб аддзячыць і не пакрыўдзіць. Праўда, калі Вольгі Станіславаўны ўжо не было на гэтым свеце і грымнула крутая „дэмакратыя” і карабок духоў стаў каштаваць ці не двухгадовага заробку Даны, а банбаньерка цукерак — месяцовага, гэтае пытанне сышло з парадку дня.

Як маці суадносіла сваё, выключна „сацыялістычнае” стаўленне да парад (Вольга Станіславаўна брала грошы адпаведна таксе толькі на працы, усіх, хто прыходзіў дадому, так ці інакш, нейкай парадай ды цешыла, але грошы не брала ніколі), дык якія былі суадносіны з „хатняй” таксай доктара, Дана не ведала. Здаецца, маці гэта лічыла зусім заканамерным: кожны мае свой стыль працы.

Між іншым, Дана не магла згадаць, каб нехта абразіў Бэцю або Дэвіка, а ўжо тым больш Гордзіна з-за іх нацыянальнасці. Была прымоўка: „Тваё „зараз”, як жыдоўскае „пачакай”. Або: „Дружым, як браце, лічым, як жыдзе”. Але то была беларуска-польская традыцыя назвы — і не больш. Куды горш гучала, калі некаму даводзілі: „Ну, ты, як Антэк варшаўскі”. Хто быў таямнічы Антэк, Дана не ведала, пэўна, і да Варшавы ён меў дачынне вельмі ж апасродкаванае, але чамусьці так казалі, калі некаму хацелі давесці, што ён клёку ў галаве не мае.

На Фулімэну гэтага не гаварылі. Яе шкадавалі. А эмтээсаўскія дзецюкі, канечне ж, паскудна смяяліся. Імя тое бясспрэчна было знявечанае імя Філумены. І сама Фулімена была непраўна знявечаная. Высокая, мажная, чарнявая жанчына — час ад часу яна аднекуль з'яўлялася і імчалася па горадзе. Каля фарнага касцёла распраналася ўшчэнт і лятала вакол яго пад угагаканне эмтээсаўскіх бэйбусаў.

Гаротніца недзе знікла. Мабыць, у шпіталі... Дана доўга памятала гарачы бляск яе агромністых цёмных вачэй, і калі чытала „Джэн Эйр”, дык жонку Рочэстэра ўяўляла як іх Фулімэну.

„Не дай мне Бог сойти с ума, уж лучше посох и сума”. Вялікі паэт — ён ведаў кошт і цану фактам існавання...

Дана пра гэта не задумвалася. Яна жыла. І не ведала, дзе яна, „страніца лепшая ў штодзённіку жыцця...”

**Верасень**

У кожным выпадку ёй аднолькава падабаліся і вакацыі, і шкаленне. Асабліва першыя, вераснёўскія дні.

Напрыканцы лета ў гародчыках расцвіталі настуркі і мальвы, цягнуліся з-за плотаў вяргіні. Падалі на зямлю пераспелыя яблыкі. У паветры з'яўляўся той непаўторны водар, што бывае толькі напрыканцы лета. Гэта той самы водар, у якім ёсць наіўнасць чакання і трывога пераходу з аднаго стану ў другі. Суцэльна вольная істота заставалася за парогам першага верасня. Але і ўнармаваны, цалкам падпарадкаваны звычнаму цыклу дзень — яшчэ наперадзе. А пакуль што — некалькі ні на што не падобных тыдняў. Ужо заняткі — але няма нудотнага атожылка „маці вучэння”: няма чаго паўтараць. Няма кантрольных, і хатнія заданні нагадваюць хутчэй гульню — розныя ўводзіны, перадумовы, уступы. А затое — сустрэчы: за лета ўсе змяняліся больш, як пазней за гады. А затое — новенькія: цікава. Затое — новыя настаўнікі — адкрыццё.

Увосень і ўвесну Дана выпраўлялася ў школу паўз замак, вузенечкай сцежкай каля Буячыхінай хаты — потым ад той сцежкі не засталося ані знаку: адзін хмызняк. А тады можна было хуценька прабегчы тут, падняцца на горачку, прайсці па валейбольнай пляцоўцы, дзе пазней паставілі помнік Паэту, і з задавальненнем адштурхоўвацца ад гравейкі па шырачэзнай строме — да школы. Шлях гэты быў карацейшы, але не тое мела асобы смак. Ісці кругаля вуліцай было нецікава, тут ішлі ўсе, тут ты нібыта ўступаў у шэрагі і павінны быў крочыць крок за крокам у агульным рытме, агульным выяўленні, агульным... А ёй хацелася ісці сваім шляхам.

...Вокны іх класа глядзелі на гару, і пад час урокаў беларускай мовы і літаратуры па гэтай горцы гойсалі дзеці вайскоўцаў, вызваленыя ад заняткаў і гэтай мовай, і гэтай літаратурай, а яны ўсе — амаральна і непатрыятычна — зайздросцілі ім. Што гэта амаральна — Дана разумела і тады. Што непатрыятычна — даўмелася нашмат пазней. Што яны, бэйбусы на горцы, згубілі непапраўна многае — уявіла сабе таксама не ў тыя вераснёўскія дні. Ажно — яны так і не даведаліся аб прыгодах дзядзькі ў Вільні і пра тое, што было раніцай у нядзельку ў лесніка Міхала, не ведалі нічога пра адвечную песню, спраў-

джаную „ўсясільнай рукою тварэння”... Не адчулі горкай асалоды слоў:

*Калісь глядзеў на сонца я,*
*Мне сонца асляпіла вочы,*
*Ды што мне цемень нечнай ночы,*
*Калісь глядзеў на сонца я.*

І пазней — яны не ўведалі ні пра ўцеху думкі — выспу Патмас, на якую трэба ехаць у залатым чаўне ўспамінаў, бо „ўспаміны маюць вялікую моц”. Ні пра ладдзю Роспачы і Хрыстоса, што меўся прызямліцца ў Гародні. Ні пра Алеся Руневіча, які хадзіў тымі ж сцежкамі, што і яны. Ні пра „смаленне вепрука”. Ні пра краіну Ідылію.

Тады Дана не магла ўсвядоміць гэтага і не брала да галавы тых думак. Але ж у ласкавы верасднёвы дзень, калі самая пара ўсё кінуць і гойсаць па парку, яны, пакутнікі, павінны сядзець на ўроку суседкі Даны, Надзеі Адамаўны. Праз нейкі час пра „шчасліўцаў” на горцы забываліся і слухалі — пра Нясвіжскую семінарыю, пра Горы-Горацкую акадэмію... Голас Надзеі Адамаўны ўтульна парыпваў, як пёра на паперы, а рука секла паветра, нібыта падкрэслівала яе ўлюбёнае: „Мысліце пра будучае”.

Тады Дана не думала ні пра будучае, ні пра мінулае. Яна нібыта плыла на чоўне нейкага вераснёвага дабраўладдзя. Да дошкі яшчэ не выклікалі, не трэба было нервавацца. Дана амаль заўсёды ведала ўрок і амаль заўсёды хвалявалася. Сутнасць была нават не ў тым, што Дана павінна была атрымаць сваё абавязковае „выдатна”, а інакш — страта „рэнамэ”, рэзрух ладу, завядзёнкі і няспраўджаныя надзеі настаўніка. Было нешта невытлумачальнае, падсвядомае ў гэтым рытуале ісці да дошкі, як да месца — ці то пакарання, ці то допыту, ці то прымусовага акту споведзі. Хочаш — не хочаш, расказвай. Да таго ж — ніхто не дасць пераскашавацца тым, чаго не ведаюць яе аднакласнікі. Абавязкова прыпыняць: хопіць. І заставайся сам-насам з усімі Рычардамі, Генрыхамі, Сапегамі, Карыбутамі, з радкамі вершаў — ганяй іх сабе з паўшар'я ў паўшар'е. Ці яны маюць там пэўнае месцейка? Пэўную клетачку? Нейкія скрыначкі, дзе размешчаны яе, Данчыны, набыткі?

...Дана любіла ўрокі Ганны Севасцьянаўны. Тая тлумачыла ўрок, нібыта прыпячатваючы ўказкай да карты Пунічныя войны, войны Пунсовай і Белай ружаў, усіх Плантагенетаў і Капецінгаў, Макіявелі і Саванаролаў... А патлумачыўшы, Ганна Севасцьянаўна давала хвілін дзесяць-пятнаццаць на чытанне і пыталася: „Хто будзе адказваць?” Гэта былі зорныя хвіліны Абумава і яе, Даны. Падабаўся момант не спаборніцтва нават, а гульні — нібыта ляціш да фінішнай стужкі. Ад-

чуваючы імклівасць думкі. Бачачы антычныя каланады, брамы гарадоў, вузенечкія вулачкі, застыглыя муры замкаў, пепласы грачанак і верцюгарды часоў Людовікаў. Разгортваючы стужку падзей. Тады не мыслілася, што крывавых. На старонках падручнікаў і кніжак усё выглядала так прывабна... І недзе там заўсёды блукала пазагістарычная постаць гасконца ў гістарычным антуражы. Тым часам яны паглядзелі фільм пра славутага героя і маглі хоць сярод ночы праспяваць:

*В Гаскони я родился,*
*В Гаскони я и жил*
*И двадцать лет*
*Об этом нисколько не тужил.*
*Но — вот мне дали шпагу,*
*Отцовский пистолет,*
*И я решил изведать,*
*И я решил изведать,*
*І я решил изведать*
*Шумный свет.*

І так нечувана вабліва гучала: „Поэтами воспетый от погребов до крыш!” І здавалася — чуеш нават цокат капытоў коней, калі згадваліся радкі прыпеву: „Туда, где день яснее, вино всех вин краснее, красотки всех милей, туда, в Париж!”

Адкуль узяліся словы песні, ніхто не ведаў, ці дакладны пераклад — тым больш, але песеньку спявалі, а Парыж, які яны ўбачылі ў гэтым фільме, застаўся сярод шматлікіх мрояў-вобразаў Парыжа, адным з самых прыцягальыіых. Праз шмат год Дана даведалася, што музыку гэту напісаў брат таго Пакраса, што меўся складаць безліч зухаватых, баявітыгх песняў у Саюзе. Брат тым часам жыў у Парыжы. У горадзе д'Артаньяна. Дзе ёсць вуліца Фэру, Сент-Анарэ, ёсць — была? — вуліца Старой Галубятні. Вуліцы авантур і прыгод. У Гюго тапаграфія горада неяк азмрочвалася трагедыйнымі перыпетыямі сюжэтаў. А равеснікі Даны, як усе падлеткі, праглі хэпі-энду...

Гісторыя на хэпі-энды была не вельмі багатая. Але затое там быў калейдаскоп надзей, якіх не магло быць і ў раманах. І можна было адчуць сябе ў плыні часоў на чоўне, які кіруе са старадаўняга ў зусім старажытнае і наадварот. Менавіта чоўне — машына часу, гэта знаходка змардаванага тэхнічным прагрэсам інтэлекту — не мела для Даны прыцягальнасці. Ні тады, у іх горадзе, у гады яе наіву і веры, ні пазней, калі ўжо засталіся толькі ясвіны таго, даўняга святла, толькі аддюстраванне, адбітак светлага, але прымроеная фантастамі машына часу нават і ў прысмерках уяўленняў не займела ніякай, нават фантасмагарычнай вабнасці.

На ўроках гісторыі Дана нават пераставала хваляваццa, але сакральнае „хопіць” Ганны Севасцьянаўны перапыняла Дану. Ганна Севасцьянаўна паважала рэгламент праграмы.

А ў клас пасля перапынку ўваходзіў Іван Данілавіч. „Какурат”, — пачынаў ён, падцягваючы рэмень на бездакорнай гімнасцёрцы.

Дана сумленна вучыла батаніку і заалогію і не мела аніякай цікавасці да ўсіх гэтых тычынак, песцікаў, кровазваротаў. Тут цараваў Драбышэўскі, Дана нават прозвішча яго вымаўляла гідліва — нібы датыкалася да слізняка. Драбышэўскі асалодна-юрліва тыцкаў показкай па развешаных схемах, пераможна лапатаў і чамусьці гыгыкаў.

Дзіўная завядзёнка тых год — ці ўвогуле школьыхай навукі? — батаніку трэба было вывучаць каля дошкі. Хаця побач быў жывы свет кветак, дрэў, птушак. Дана не ставіла таго дакорам Івану Данілавічу. Ён не парушаў афіцыйных высноў. Не парушаў ён іх — і высока ставячы павуку Лысенкі — Мічурына і абвяргаючы ўсіх вейсманістаў-марганістаў. А хто ж парушаў тыя ўстанаўленні — ды яшчэ ў школе? А Іван Данілавіч горача абараняў інтарэсы праграмы і граміў вейсманістаў-марганістаў так, нібыта яны былі яго асабістымі крыўдзіцелямі і маглі нанесці шкоду не толькі ўсяму чалавсцтву, але і непасрэдна школе № 2.

Спакойна Дана ставілася і да алгебры з геаметрыяй, хаця на усё жыццё засвоіла, што $(a-b)^2=a^2-2ab+b^2$. Ці спрыяла гэта яе лагічнаму мысленню і крутагляду, яна не ведала, але была пэўная, задачкі трэба рашыць, тэарэму засвоіць, аксіёму запомніць. Разам з алгебрай і геаметрыяй з'явіўся яшчэ адзін прадмет — чарчэнне. І калі магла быць поўная неадпаведнасць схільнасцяў — дык гэта былі суадносіны Даны і чарчэння. Выгляд злева, выгляд справа. Паралельныя прамыя... Гэтыя мыя ў Даны існавалі відавочна паводле Лабачэўскага і не мелі адносін да Еўкліда. Гэтыя нязломныя, някельныя паралельныя абавязкова імкнуліся да перасячэння. Праўда, тут усё вырашалася, як пазначылі б у пару ўсеагульнага гандлю і абмену, спосабам бартэру. Дана рабіла задачкі, перакладала з ангельскай, а ёй рабілі, хай ён гарыць гарам, чарцёж.

Затое — ангельская мова... Тут было прыцягненне — што там Ньютан... Дана лавіла ў трафейных, недубліраваных фільмах — яны ішлі з субцітрамі — вымаўленне Робін Гуда і лэдзі Гамільтон, шыкоўна даводзіла пагрозлівае „th”, ставячы язык роўненька паміж зубамі, не саслізваючы на прымітыўныя „фазэр”, „мазэр”, дыфтонг „ing” цягнула доўгім насавым «iŋ», а не шкалярскім „інг”. Праўда, і тут у Даны была свая засцярога. Англічанін падазрона хваліў Дану: „Яна на дзве га-

лавы вышэй за вас усіх". Клас слухаў насцярожана. І зразумела — каму магло падабацца быць ліліпутам?

Потым, пры розных студыях і штудыях Дана наслухалася досыць кампліментаў наконт сваей схільнасці да моў, але ўсё скончылася тым, што ў яе доўга пыліліся на паліцах Марк Твэн, Голсуорсі, Айрыс Мэрдак... The Sandcastle — замак на пяску. У жыцці ёй толькі пару разоў давялося зграмаздзіць некалькі фраз, не даючы сабе асаблівага клопату ні пра вышукі лексікі, ні пра вымаўленне — тым больш. Тады яна спакойна магла сабе ўяўляць шлях ад гэтых: „Who is on duty today?"[1] і „This is a pencil"[2] да дыпламатычных гасцёўняў ці стасункаў на якіх далёкіх экзатычных астравах — Барнэа, Галапагосы, Туамоту...

Асабліва на той час, як у Даны быў перыяд вострага марынізму. Мела гэтае захапленне выток непасрэдна ў яе нараджэнні. Нарадзіцца ж ёй пашчасціла на далёкім-далёкім паўвостраве. Бацьку перадалі: „З'явілася на свет капітан з парахода „Чавыча". На караблі была ці не адзіная на тую пару ў свеце жанчына — капітан далёкага плавання. І Дана лічыла фразу наканаваннем Вышэйшым і, як умела, рыхтавала сябе да акіянскіх выпрабаванняў. Былі „засвоеныя" ўсе маладаступныя дрэвы ў ваколіцах і тыя самыя вежы на замку. Вядома, досыць прымітыўна, Дана гэта разумела, але па каментарах да Станюковіча, Стывенсана, Жуль Верна і іншых кніжак так-сяк вызначыла для сябе прызначэнні бом-брам-рэяў, бізань-мачтаў, гітаў, каб, не дай Божа, не выправілі па ваду на клоцік. Падкінуў ёй неяк неацэнную кніжачку сын аднаго з матчыных калег — таксама збіраўся падацца ў маракі. Там іх было трох сыноў — тры Будрысы, смяяўся бацька. І пасміхаўся — кавалеры для Даны. Бацька быў чалавек натуры шырокай і будучай „нявестцы" даслаў на дзень нараджэння паўдывана, шыкоўнага, падобна, з нямецкіх „трафеяў". Царскі падарунак. Але падарунак, мабыць, шчыры, ён праз усё жыццё спадарожнічаў з Данай: аскепак германскай утульнасці.

А сярэдняга сына задражнілі: абышла, маўляў, Дана яго — вучыцца ў вучылішчы, вось, калі ласка, у форме. Здымак Даны ў марынарцы і сапраўднай бесказырцы быў не толькі падараваны будучым „прэтэндэнтам", але і прышчаміўся на самым бачным месцы на вітрыне фотамайстэрні. Спачатку — як знешне спраўджаная мара, потым — як відавочна страчаная. Але заўсёды — як нешта недарэчнае. Дана ніколі не мела пашаноты да рэкламы.

---

[1] Хто дзяжурны? (англ.).
[2] Гэта аловак (англ.).

А мару раструшчыла кантрольная па фізіцы. Дана не мела звычкі вытыркацца на першыя парты і займала сабе спакойнае месца на перадапошняй лаўцы. Так бы мовіць, ледзь не ложу абаніравала. Тут можна было пры выпадку нешта пачытаць на ўроку. І адстароніцца, глядзеўшы ў акно. Тым драматычпым ранкам, пад час кантрольнай па фізіцы, „варыянт" Даны, ціхамірна і не даючы сабе клопату нешта абвяргаць, спісаў у яе рашэнне. А праз два дні фізік раздаў кантрольныя. І трымаў, паводле ўсіх законаў драмы, маналог. З якога выявілася — зразумела, хто спісаў. Зразумела, у каго. Усім — двоечкі. А вам, шаноўная Азарэвіч, перасесці на першую парту і сказаць маці, каб завяла да акуліста.

Што там драма... Трагедыя. Шэкспір... Палавіна класа з-за яе маюць двойкі. Павінна сядзець, як апошняя двоечніца — менавіта іх садзілі за першую парту — перад вачмі настаўніка. Ганьба — ёй патрэбны акуляры. Ну, хто ж у іх школе насіў акуляры? Акуляры — гэта яшчэ горай, як без косаў. Стрыжаныя хадзілі толькі інтэрнатаўскія. А ў акулярах не было нікога.

Але самае галоўнае — бывай, мараходка! Які ўжо марак, калі яна пераблытала 3 з 9.

Ну, але на сушы таксама безліч цікавых заняткаў, акуляры можна не насіць, а толькі раз-пораз карыстацца імі. Да таго ж на пачатку і напрыканцы года заўсёды, акрамя кантрольных, была падзея, якая казытала ўяўленне. Збор дружыны.

Вогнішча на замку. З ранку світальна пелі горны. Вербел бубнаў нагадваў пра мушкецёраў, італьянскіх берсальераў, касінераў Каліноўскага, пра рыцараў тых часоў, калі ў іх горадзе адбываліся гераічныя падзеі.

Дане падабаўся цвёрды, рублены крок, урачыстая радасць, полымя кастра: „Рапарт здадзены!" — „Рапарт прыняты!"

Ці надавалі яны веры, калі адказвалі на заклік: „За справу Леніна-Сталіна будзьце гатовы!" — „Заўсёды гатовы!"? Яны мелі на ўвазе — гатовыя да барацьбы да справядлівасць. Ці былі кумірамі тыя правадыры? Безумоўна, не. Былі сімваламі нечага — так. Дыскутаваць ніхто не збіраўся. І задаваць пытанні — таксама. Таму лічылася, што ў каралеўстве, гэта значыць, у Саюзе, усё цудоўна. Дзед сваіх таямніц не раскрываў. Маці — таксама.

А ў касцёле ні сястра Малгажата, ні пані Магда не задавалі ніякіх пытанняў. Ці то загадзя выдаючы ёй індульгенцыю. Ці то лічачы, што ўсё прыйдзе сваім парадкам.

Што гэта было ў Даны? Своеасаблівы дуалізм? Легкадумнасць? Саўязычніцтва з хрысціянска-каталіцкай акрасай? Сумесь сацыяль-

нага верніцтва і нармальнай веры? Тады яна не задумвалася, а пазней адкінула адно і пакінула другое. Не адкінуўшы і не адрынуўшы мінулае. Яно — было.

На думку Даны, усе ці амаль усе часы, хіба што за выняткам часоў вайны і помарачы, мелі нейкія знакі адметнасці і сваю акрасу. Сістэма... Дана мелася абыходзіць яе ўладныя высновы. Заўважаць і не заўважаць. Не лезці ёй на вочы, але і не прыстасоўвацца. Не ісці ў авангардах, не плішчыцца ў „маякі”, захоўваць свой унутраны суверэнітэт. Як і пазней, калі на нейкай адзнаке яе жыцця людзі сталі спачатку роіцца ў натоўпы мітынгуючых, потым наспела пара — пачалі хапаць маёмасць, ваяўніча настойваць на суцэльнай уладзе грошай, а нехта і на ўладзе зброі, не забываючыся галёкаць пра высокія ідэалы.

Ці бываюць увогуле добрыя часы і добрыя ўлады? А змест быцця — не ў палітычных плынях. У рытуале прыроды, у паху зямлі, ва ўтульнай завесі туманоў. У слоіку з малаком. У бохане хлеба.

Хаця... ёсць моманты, калі здаецца, што кожная брама ўдзельнічае ў жыцці дзяржавы. І кожная шыльда, кожны плакат сведчаць пра статус палітычны, эканамічны, сацыяльны. Гаркам партыі. Выканкам. „Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!” „Прыорбанк”. „Філіпс”.

Чамусьці абавязкова ў самым прыгожым, самым прывабным месцы — нахабна, буйнамаштабна: „Павялічым надоі малака!” — на лінялай чырвані. А пры іншым рэжыме на тых жа прыгожых узгорках — як наўскапыта ўзняліся: „Мальбара”, „Кэмэл”, „Кока-кола”.

Былі лагеры, потым — нібыта ўтварылася суцэльная зона, дзе гаспадары жыцця ганддяры і крымінальнікі. Як на гэта глядзіць Анёл у цену сваіх крылаў?

Сістэма... Дана часам адчувала ўсё ж яе ланцуговы хапок. У сёмым класе ўсе гуртам падалі заявы ў камсамол. І вось тут ачмурэлы троечнік Філіпенка, што заўсёды бессаромна спісваў у яе, абвясціў, што, па-першае, бацька Даны Азарэвіч немаведама дзе, прапаў без вестак — але ж адкуль ён, паскуднік, гэтую звестку вышкрабаў? Дана сном-духам не ведала, дзе ягоны, Філіпенкавы, бацька, хто ён, ёй гэта было нецікава. Па-другое — адкуль у гэтага слімака з'явіўся пафас? — дык вось, па-другое, адзначыў Філіпенка, прымаюць толькі тых, хто нарадзіўся ў першай палове года, а Дана Азарэвіч з'явілася на свет толькі ў жніўні. Зноў — адкуль ведае? Яна яго ніколі на дзень нараджэння не запрашала. Дырэктар школы абурыўся, выдаў гнеўную філіпіку таму Філіпенку. Ажно „праўдашукальнік” давёў свае важныя „агентурныя звесткі” ў райкам камсамола. Прынятыя важна пачапілі адзнакі УЛКСМ. Дана ціхенька адышла ўбок.

Пасля сёмага класа Філіпенка знік — упёкся, падобна, недзе ў тэхнікум. А Дану прынялі ў камсамол у ліпені. Усе былі на вакацыях, Дана зайшла ў райкам адна, атрымала білет, як звычайную паперчыну ў вокладцы, і спакойна рушыла дадому. Крыўды не было, не было і свята. З урачыстасцямі запраграмаванымі Дане не вельмі шанцавала. Не супадалі яны з нейкім рытмам светапарадку.

А што да Філіпенкавага выпаду і ўвогуле подласці, дык тут Дана так ніколі і не навучылася вялікаму мастацтву папярэджваць удар. Не навучылася недаверу і асцярожлівасці. У яе заставалася не толькі ахілесава пята. Гэтых пят было больш, як павінна быць паводле натуры. І іх можна было ўджыгнуць, параніць, падпаліць. І тады, мабыць, Анёл у цяню сваіх крылаў паглядаў на яе спагадліва. Ажно і з іроніяй. Ну, што? І калі ты навучышся разумець жыццё? Легкаверная. Легкадумная. Ідэалістка?

**Вясна**

Але ж затое якім хвілінам відавочна спрыяў Анёл! Зімой. Летам. Вясною.

Вясна звінела і ззяла ручаінамі, што дзелавіта і весела спяшаліся па Менскай, Гародзенскай, Слонімскай, Першамайскай. Сонца нібыта разляцелася на мноства аскепак-бліскавак і вырашыла кватараваць на зямлі.

Плылі званы Барысаглебскай і Мікалаеўскай цэркваў, нястомна прастуджанымі галасамі вялі гамонку вароны. Заканчвалася чвэрць, надыходзіў канікулярны тыдзень. Надыходзіў Вялікдзень. З урачыстымі тварамі людзей у касцёле.

З кнігай, якую дала чытаць пані Магда. „Аповесць пра адну душу”. Аповесць Святой Тэрэзы з Лізьё. І „здагадалася, даведалася, што кожны чалавек мае сваё прызванне і свой крыж... А святыя адным фактам свайго існавання ператвараюць зямлю граху, нянавісці і пакут у прыстанак праведнасці, любові і дабрачыннасці...”

Праз гады былі прылічаны да ліку святых назарэтанкі, пахаваныя каля касцёла, а сястра Малгажата, яе знаёмая сястра Малгажата была абвешчаная пакуль што блаславёнай. Можа, таму ля касцёла так любіла быць Дана? І адчувала — тут запаветны прыстанак душы, адчувала ўлонне вялікага жыцця Боскага і Натуры, у іх спалучэнні, і спрычынялася сваім абмежаваным чалавечым „я” да агромністай сакральнай Існасці, да субстанцыі Спрадвечнага. Дана не знаходзіла для гэтага слоў, яна адчувала толькі незвычайнасць і самадастаткавасць быцця. Боскае Хараство ў яго прастаце і адзінстве.

І нейкім чынам у гэтае адзінства ўваходзіў і гоман Першамая. І радасць вясны. Калі можна было скінуць паліто і лёгка рушыць у школу, адтуль на плошчу. А там рубілі рытмы аркестры, нешта крычалі з трыбуны, і яны, школьнікі, голасна вялі сваё „ўра”.

Ці меліся яны задумвацца над семантыкай фразы „свята працоўных”? Над значэннем лозунгаў і колерам штандараў? Не. Штандараў было мала, неслі больш кветкі, жывыя і папяровыя, нейкія стужкі, папяровыя ўпрыгожванні. І галоўнае — была вясна, было свежа-блакітнае неба, выпырсквала першае зяленіва, звінела сваімі песнямі птаства, гукала вясну.

Хараство правіла сваё свята. Прымавэра... Прымавэра... Вяртанне вясны. Пасля дэманстрацыі яны звычайна ішлі на замак, у парк. Спявалі. Гаманілі. Што спявалі? Пра што вялі размовы? Гэта не мела значэння. Істотным было тое, што прыйшла вясна. Яна была сугучная з іх гадамі. З іх светаадчуваннем. Яшчэ кожны дзень пачынаецца ўваходам у цудоўнае, існуючае Існае — рэча-існасць.

А экзамены, што былі наперадзе, — яны іх здавалі, пачынаючы з чацвёртага класа кожны год, — толькі нагадвалі пра іншыя бакі заведзенага парадку, надавалі раўнавагі. Не дазвалялі істоце падпарадкавацца выключна буйной весялосці ўваскросшай Натуры.

### Хлеб цвярозых ісцін і водар шыпшыны

Экзамены давалі магчымасць падбіць рахункі. Пытанні — адказы. Урачыстая строгасць настаўнікаў.

Дана не задумвалася пра сістэму навучання, патрэбнасць ці непатрэбнасць нейкіх ведаў. Ёй падабалася размяркоўваць час так, каб, устаўшы на золаку, пасядзець са сшыткам пытанняў на лаўцы каля касцёла, хуценька прагнаць у галаве адказы, а потым цэлы дзень быць вольнай. Рэпетыцыя канікул.

А потым пайсці на экзамен — сабранай, падцягнутай, „у поўным узбраенні”. Ёй гэта выдавала рэпетыцыяй галоўнага ў жыцці. І здавалася, як на экзаменах у школе, усё будзе справядліва і паводле правілаў. Пазней высветлілася, што школа — і універсітэт — ці не самыя справядлівыя ўстановы на свеце. Усе маюць аднолькавыя шанцы. У жыцці ўсё было інакш. Адным давалі аблегчаную праграму, другім — найскладанейшую. А выстаўлялі ацэнкі па адваротным прынцыпе або цягнулі „экзамен”, што бойку баксёраў-прафесіяналаў: да поўнай крывавай перамогі ці паражэння. Або — расцягвалі экзамен даўжынёю ледзь не ў жыццё. Здавай — не здавай, усё застаецца на месцы. І табе задаюць бясконцыя пытанні, а адказаў тваіх не чу-

юць, ды і нікому не патрэбныя тыя адказы. І падазроная алгебра часу вымалёўвае формулы, якія не пацвярджаюць аніякіх заканамернасцяў. І ты аказваешся ў магічным полі будзёншчыны, дзе пануюць постаці адміністрацыйнага абсурду і хімеры канцылярскай руціны.

Там — пад аховай Анёла ў ценю сваіх крылаў — усё ішло сваім парадкам. Экзамены праходзілі, як добра падрыхтаваны парад. Наступная пахвальная грамата займала сваё месца недзе ў матчыных сямейных аналах. А наперадзе былі канікулы.

...Тым летам пры школе быў так званы летні лагер. У піянерскія лецішчы атрымлівалі пуцёўкі тыя, хто быў, так бы мовіць, за пэўнай рысай матэрыяльнай неўладкаванасці. Для „заможных" зрабілі такія сходкі.

Яны прыходзілі ў „піянерскі пакой", дзе быў сцяг дружыны, бубны, горны, шахматы, шашкі. 6-ты, 7-мы, 8-мы класы. І — хто гуляў партыю ў шахматы ці шашкі, хто ішоў у бібліятэку, хто проста перакідваўся словамі. Ніякага мячыка, ані валейбольнага, ані баскетбольнага, ані фугбольнага. Пару гадзін яны тут бавілі час і выпраўляліся дамоў, калі не хадзілі ў Літоўку палоць лён.

Галоўнае ж было ў перспектыве: паходы на шклозавод „Нёман" у Бярозаўку і — у Гародню і Слонім. Былі то, безумоўна, экскурсіі. Але ж яны адвольна выкарыстоўвалі значэнні слоў. Да таго ж паход — гэта гучала рамантычна, ад слова нібыта патыхала дымам вогнішчаў, пылам шляхоў прыгод, водарам невядомага. Экскурсія — тут было нешта нудотна-школьнае і нецікавае. І хаця ўсе яны зроду не былі ні на адной экскурсіі, ажно a priori адмяталі тое слова. Паход. Толькі паход.

І вось золкім ранкам, а шостай гадзіне, выправіліся ў Бярозаўку. Машыну далі мясцовыя вайскоўцы: трохтонку, мабыць, добра пабітую яшчэ на шляхах вайны, з высокімі бортамі і без аніякага брызенту. Тое, што трэба. Дана апынулася каля самай кабіны — і гэта быў край асалоды: ухапіцца аберуч за борт і адчуваць на твары вецер, а часам і „прывітанне" бяроз. „А нука, песню нам спявай, вясёлы вецер..." Вецер быў вясёлы, меў вандроўніцкі, свавольны характар і відавочна сведчыў пра пачатак незвычайнай прыгоды. Вецер вандраванняў. Машына іх ляціць недзе ў плыні часу, і гэтая плынь — у водары шчаслівых выпадкаў, у яркіх фарбах быцця, у мройлівай завесе загадак.

Вытрусіўшы ўсіх іх за борт, пералічыўшы, Ніна Мікалаеўна выправілася з імі на гуту. І яны глядзелі на агонь, на плаўленае, цягучае, яшчэ не зацвярдзелае шкло, і, здаецца, мала хто ўяўляў тую прыгажосць, што атрымліваецца ўрэшце. У цэх гатовага шкла іх не вадзілі — Ніна Мікалаеўна баялася — не дай Божа, скінуць пейкі келіх. Ці ёй увогуле хацелася хутчэй паставіць чаканы „крыжык" і звесці „мера-

прыемства” да той жаданай рысы, дзе яе прысутнасць будзе ўжо чыста сімвалічнай?

Увогуле чалавека, менш прыставанага па складу натуры да працы, якой Ніна Мікалаеўна займалася, было цяжка знайсці. Старэйшая піянерважатая... Хваравітая жанчына, яна баялася скразнякоў, не любіла тлуму, не ведала, што рабіць з гэтымі башавэлкамі, якія, не паспеўшы выйсці за браму гуты, паляцелі да Немана. Ніна Мікалаеўна відавочна пакутавала, седзячы на беразе. На яе твары было выпісана: вада халодная, віры, плаваць як след ніхто не ўмее — дзе ж у іх сухапутным горадзе навучыцца? Толькі ручаіна — ногі памачыць, і то курыцы. Ды дзве сажалкі, ацягнутыя шламам; ніхто і пад прымусам туды не ўлезе.

Выручылі яе дзяўчаты, што назбіралі недзе на лутавіне шчаўя. Гатаваць абед — той кон выцягнула, безумоўна, Дана. Яна мужна ўзялася мыць шчаўе і абіраць бульбу. Хіба можна каму прызнацца, што яе да пліты Ніна і зблізу не падпускала? Усё з тым жа знішчальным прысудам: „Рукі як граблі”. Але парадак працэдуры Дана назірала, асабліва як каля пліты завіхаліся маці або Луіза Генрыхаўна. Бабухнула ў вар тушонку, бульбу, цыбулю, урэшце — шчаўе.

Затое вогнішча было пад неба — кастравымі былі Толя Буланаў і Лёня Латун. Нацягалі хворасту, хмызу — хоць барана засмажвай. І Дана рабіла выгляд, што ёй весела глядзець на гэтае вогнішча і ўвогуле, што яна кожным днём гатуе абед: пра што гаворка. Самой працэдуры ўжывання гатаванага Дана чакала, як прысуду. Божухна мой, якая будзе ганьба! Матчына пястунка — не ўмее поліўку зрабіць! Але, падобна, ніхто не быў асабліва патрабавальным гурманам. Усё з'елі, ніхто ў Нёман не выліў. Памілавана! Мабыць, Анёл у цяню сваіх крылаў паспрыяў тут, і не на жарт! У жыцці Дана навучылася пазней гатаваць неяк неўпрыкмет, сама. Набыла спрыту нават на выштукоўванні французскай кухні, але любові да гэтага занятку не займела. Хіба што на святы — але не кожным днём! І чамусьці засталося ўяўленне, што яна некага ашуквае сваім кухарствам.

Тады на Нёмане яна, адбыўшы сваю радоўку, уздыхнула з палёгкай. Зноў ладзілі вогнішча, але Лёня Лагун умеў падпаліць яго так, нібыта ўсё жыццё ў лесе пражыў. Ён усё ўмеў, гэты Лёня, начальнік паходу. Быў ён на год старэйшы за Дану, але пачуваў сябе чалавекам сталым. Разоў з дваццаць падцягваўся на турніку, па бервяне спартыўным хадзіў, што на асфальце. Да таго ж насіў непадробна выцвілую бацькаву пілотку. І меў яркія блакітныя вочы. Чаму ён быў начальнік паходу, дзе і хто знайшоў такі „чын”, ніхто не ведаў. Можа,

быў такі рэскрыпт у Ніны Мікалаеўны? Лёню ніхто не выбіраў, але нікому і ў голаў не стрэліла б пярэчыць: ён адпавядаў сваёй „пасадзе”.

І, безумоўна, яму і Дане (актывістка, выдатніца, член савета дружыны) Ніна Мікалаеўна даручыла несці нейкія пакеты на шклозавод. Яны адчувалі сябе так, нібыта ішлі немаведама з якім важным даручэннем. Нават гаварылі спачатку шэптам. Але занёсшы тыя пакеты, адчулі сябе людзьмі вольнымі. І пайшлі ўжо зусім паволі і паважна між соснамі пасёлка. Тым часам стала добра прыпякаць. А Лёня, каб напіцца, купіў збан малака. Навошта? Так прызвычаіўся? Ці хацеў выглядаць у вачах сваёй спадарожніцы самастойным чалавекам? Дана ад малака адмовілася, і Лёня стаў качаць ваду з калонкі, заліўшы з галавы да пятаў і Дану, і сябе. І потым яны, мокрыя і вясёлыя, ішлі вуліцай і ніяк не маглі спыніць свой дурны і неадольны смех. Такі смех амаль з нічога бывае толькі ў юнацтве і маладосці, потым гэтая здольнасць знікае, і ўжо назаўсёды. Ці не ва ўсіх?

І адбылося — свята? Дзіва? Будзённым днём. На звычайнай вуліцы пасёлка Бярозаўка. Крыху адстаўшы ад Даны, Лёня недзе сарваў ружу-шыпшыну і паднёс ёй. Ад нечаканасці і радасці, яшчэ немаведама ад чаго Дана залілася чырванню, мабыць, да пят. Гэта быў не букет, не кветкі з нагоды... Была адна пунсовая ружа. Як знак. Як сімвал. Першая кветка, паднесеная... рыцарам? кавалерам? Знак чаго? Будучага? Знак прадчування?

„Кругом шиповник алый цвел, стояли темных лип аллеи...” Калі пазней Дана прачытала гэтыя радкі, яна згадала той гарачы ліпеньскі дзень, ружу і іх — пасярод шэраговага рабочага пасёлка. Не было ліпавых прысад. Не было нейкага знаку з нябёс — мабыць, Анёл у цені сваіх крылаў палічыў непатрэбным сваё ўмяшанне. Але цвіла шыпшына, і густа пахла хваіной...

А ўвечары дзяўчаты, што перайшлі ў дзевяты клас (Дана была за іх на клас маладзейшая), спявалі нейкую трывожна незнаёмую песню: „Гвоздики алые, багряно-пряные, вчера их вечером дала мне ты, а ночью снились мне сны небывалые, мне снились алые цветы любви...” А далей было нешта зусім таемнае і недазволенае(?). Дана ўжо прачытала „Рамэа і Джульету”, але іх чатырнаццаць гадоў не суадносіла са сваімі чатырнаццаццю. І ёй выдавала нечым надзвычай далёкім, і таямнічым, і прыцягальным гэтае: „Мне снилось, будто бы она, усталая, склонила голову на грудь мою. И эту девушку с глазами синими, с глазами нежными с тех пор люблю”. Гэта было яшчэ недзе далёка наперадзе і дражніла будучай трывогай і нечым недасягальна таямнічым.

Пакуль жа яны, падзяліўшы клас, дзе спалі, партамі, перакідаліся з той палавінай, на якой былі хлопцы, падушкамі і „незабыўнымі” тапкамі-гумоўкамі, смяяліся да хрыпаты, а потым паснулі на гімнастычных матах. І Дане трызпіліся ў сне нейкія дзіўныя кветкі. Гваздзікоў яна яшчэ ніколі не бачыла нават на малюнку, не, бачыла ў фільме „Петэр” белыя гваздзікі ў пятлічцы, але тыя, з песні, „багряно-пряные”, то было нешта зусім іншае, і Дана бачыла ў сне нейкі гібрыд шыпшыны, ружы і півоніі. Такога відавочнага крыміналу, як „склонила голову на грудь мою”, Дана не ўяўляла сабе ні наяве, ні нават у сне — яна ж не Бекі Тэчар, што цалавалася ў дванаццаць(?) год. Аднак у яе сне, акрамя дзівосных кветак, яна бачыла Лёню Латуна… Ён быў дарослы, у нейкім прыгожым адзетку, і качаў ёй ваду з калонкі. І лілася вада — блакітная, празрыстая, чыстая-чыстая… І Дана ўсё хацела ўхапіць ваду ў прыгаршчы і напіцца, а вада лілася з рук…

Колькі вады той пралілося міма рук Даны…

Ну, а ў тым далёкім часе ў Бярозаўцы раніцой Ніна Мікалаеўна пайшла па машыну. Ці то тэлефанаваць, ці то дамаўляцца. А яны спявалі, што душы заўгодна: „Па вуліцах кіруе вясёлае звяно…”, „Ой, цвіце каліна”, „У краіне далёкай Поўдня…”

Песенькі мелі поспех, але публіка стала, нервавацца. У Лёні, у адзінага, быў наручны гадзіннік. І гадзіннік ягоны сведчыў, што сышла Ніна Мікалаеўна а дзевятай гадзіне, а зараз ужо тры гадзіны апоўдні. Ніну Мікалаеўну не тое каб не любілі, аднак любові да яе не адчувалі. Вечныя недазволы, кволасць, панурасць, вечнае бурчэнне — цэлыя два дні. А тут на табе — сышла, і духу не чуваць. Дэмакратычна — не аднагалосна, але большасцю галасоў вырашылі ісці з Бярозаўкі пешшу. Нейкія дваццаць кіламетраў. Засталося некалькі чалавек. Астатнія — вырушылі. На чале з Лёнем. Безумоўна, у праходку кінулася і Дана.

Кіламетраў праз дзесяць іх дагнала машына. Можна сабе ўявіць, як нервавалася з-за іх, урвісаў, Ніна Мікалаеўна. Калі б што здарылася! У летні лагер і, зразумела, у паход выпраўляліся „дзеткі”. Бацькі іх не парушалі незанатаваных нідзе законаў. Пуцёўкі маламаёмасным, дзецям загінуўшых, дзецям інвалідаў. Свае дзеці — абыдуцца. Ці былі бацькі ва ўсім такія справядлівыя, хто іх ведае, ажно тут ніхто ім пальцам не змог бы тыцнуць. То з Бярозаўкі вырушылі „дзеткі” партсакратароў, старшыні райвыканкама, кампалка, ваенкама, нейкіх дырэктараў, нейкіх начальнікаў…

Ніна Мікалаеўна была абураная. Паводзінамі Лёні Латуна і Даны асабліва. І мела рацыю. Яна ім давярала. Даверыла…

Дана і адчувала за сабой правіну і не. Занадта ж быў казытліва прывабны водар прыгоды, сапраўднай прыгоды, каб пазбыцца яе. Ну, якое ж вандраванне без неспадзеўкі! Да таго ж пасля паходу Дане сталі званіць. Увогуле ўдзельнікі паходу далі працы мясцовай тэлефоннай станцыі. Тэлефон на кватэрах у горадзе быў мала ў каго, але ва ўдзельнікаў паходу быў ва ўсіх. І акрамя ўражанняў ад першага паходу дадаўся клопат пра падарожжа будучае.

А людзі, што прыходзілі на замак, бачылі там хлопца з артылерыйскім біноклем. Гэта быў Лёня. Ён глядзеў на ваколіцы. І на дом Азарэвічаў. На Данчын балкон. Амаль як у п'есах „плашча і шпагі".

У Слонім і Гародню з імі паехала дзяўчына з райкама. Маладая, здаровая, вясёлая. „Дзеці", — гаварыла яна. І яны не крыўдавалі. Ім падабалася бадзёрасць Кацярыны Васілеўны, яе чорны бант на тоўстай касе, яе нястомленасць жыццём. Усе яны былі па-юначы жорсткія і па-юначы наіўныя. Дзеці...

У Слоніме хадзілі на фабрыку кардону „Альберцін", дзівавaліся на вербы над Шчарай, у цягніку „шпацыравалі" па паліцах вагона, не спускаючыся на падлогу — у трэцім ярусе гэта было вельмі зручна рабіць. А іх, старэйшых і вышэйшых ростам, запхнулі на трэцюю паліцу: білеты былі купленыя дзіцячыя.

У Гародні, ашалеўшы ад грому на тонкасуконнай фабрыцы і смуроду на тытунёвай, Дана зразумела — не, яна ні ў якую індустрыю не пойдзе. Ніколі. Затое з'явілася яшчэ адна спакуса. Не тое каб мара ці там больш пэўны намер. Але — гульня ў гульню.

**Шпага Сірано**

Пачалося гэта ў горадзе Гародні. Ці, мабыць, у гульнях — раней. Але тады, у паходзе, яны пабачылі горад над стромай гарой. Віраваў пад гарой Неман, а ў горадзе былі каналы, масткі над імі, паркі і дамы, усе апавітыя хмелем і дзікім вінаградам. На ўсё жыццё ён застаўся адным з самых любімых гарадоў Даны. Не малы і не вялікі, утульны і зялёны, чысцюткі і дагледжаны. Прыгожы.

За адным з каналаў ці то прытокам Нёмана месціўся старасвецкі белы дом. У ім было мноства драўляных крэслаў і — таямнічае збудаванне: сцэна. З сапраўднай заслонай. І сапраўднымі акцёрамі.

Тэатр...

Прынамсі, тутэйшая трупа недзе давала спектаклі, была на гастролях. Слова якое! А тут — зноў жа — гастралявалі Алісава і Марцінсон. Зімою Дана бачыла іх у „Беспасажніцы". У кіно. Безумоўна, Дана лепш зірнула б на Кторава — Паратава. Злодзей, але... Ну, аднак, Бог

з ім, з Кторавым. Ад саміх гэтых словаў — спектакль, гастролі, заслона — патыхала нечым незвычайным. Нібыта яна, Дана, наблізілася ну, скажам, да цудадзейнай чары... Граля? Не, мабыць, чары, у якую ўлілі напой, дзе размяшалі дзіўную рэальнасць, падобную і не падобную да той, дзе існавала Дана.

І вось адтуль, з той рэальнасці, выходзіла актрыса Алісава і вяла рэчытатывам: „Мне говорил он...”, „Но... не любил он...” Фільм „Беспасажніца” не так каб вельмі спадабаўся Дане, яна не разумела, чаго было паміраць па Паратаве. Як не разумела на тую пару безвыходнай самоты чэхаўскіх сясцёр: „У Маскву! У Маскву!” А чаго ж не паехаць? Вось д'Артаньян, тут усё зразумела, схацеў у Парыж, сеў на каня ды і рушыў! Хаця і канёк быў нягеглы, і экіпіроўка тандэтная, і грошай — з антонаву слязу. А тут ужо і цягнікі хадзілі, у часы Чэхава. І былі сёстры Прозаравы не бяднейшыя за знакамітага гасконца.

І Гражына — тут таксама ўсё было зразумела. Крыху пазней Дана далучыла да яе яшчэ Ларысу Рэйснер. Паэтка, камісар волжскай флатыліі, журналіст, жанчына-легенда...

Пазней Дана і зразумела, і спазнала і драму Прозаравых, і кола дзён і рэзрух душы Ларысы Агудалавай, але недзе ў душы засталіся старыя сімпатыі да Гражыны, Ларысы Рэйснер, несмяротнага гасконца.

Тады, у Гародні, яе пачало цікавіць дзейства само па сабе. Гульня, відачынства, „лицедейство”. Як падзеі, што нібыта ёсць адбітак жыцця, але і нешта, што вышэй за нормы звычайнага, упарадкаванага і падпарадкаванага жыцця.

Выходзіла акцёрка. Жывая. Не на экране. Жанчына з нейкім сваім жыццём, але і адстароненая ад яго. Маючы повязь з прысутнымі — гледачамі — і адстароненая ад іх. Відовішчам, дзействам, пачуццямі, яе, неад'емным, і чужым. Вось з'яўляецца прыгожая жанчына, у прыгожым адзенні, бярэ ў рукі гітару. Дана ведае, што будзе за гэтым. Але тое не мае значэння. Яна ловіць гукі голасу акцёркі, ёй падабаецца менавіта яе „ігра”. Дана адчувае, што яна нават не суперажывае, як то бывае, калі яна чытае. Ёй падабаецца сам працэс гульні. Дана не губляе свайго „я” і адчувае тыя „я”, што прапануе акцёрка ў сваёй канцэртнай праграме. А Марцінсон яшчэ больш пацвярджае гэту норму выключна сцэнічных паводзін. Ён відавочна пасмейваецца над сваімі героямі. А яго шматлікія прыпадабненні толькі падкрэсліваюць гэта.

І вось яны выходзяць на паклоны. Алісава прымае кветкі. Жанчына. У вэлюме ўсмешак. І ўсё ж не проста жанчына. Яна можа Мяняць сваё аблічча. Свой жыццёвы статус. Перажываць чужое жыццё.

І жыць чужым жыццём наноў. Яна можа нават паміраць. І жыць зноў. Актрыса!

У іх горадзе было толькі кіно. Жывых артыстаў ніхто не бачыў. Прынамсі, тыя, хто вырас там, як яны. І пад уражаннем відовішча назаўтра яны з Нэляй Рабаненка пайшлі гуляць, адмовіўшыся ад экскурсіі ў заапарк. Дана не хацела бачыць жывёл за кратамі, а Нэля прыехала з Масквы і, фыркнуўшы, запярэчыла, што яе ў заапарк вадзілі ледзь не штодня.

Нэля ўвогуле была чалавекам, на якім ляжаў адбітак адметнасці, прыналежнасці да таго, чароўнага свету. Яна прыехала з Масквы і хадзіла там не толькі ў заапарк, а і ў тэатр. Адзіны Данчын „выезд" у менскі оперны ў разлік, безумоўна, не браўся. А самае галоўнае, Нэля была знаная школьная прымадонна. Яна ў сапраўдных пуантах рабіла сапраўдныя фуэтэ і іншыя балетныя па. Здараліся і збоі, але на тое ніхто не зважаў: ці то баяніст не трапляў пад рытм сваімі годнымі яе сталічнай пагарды местачковымі вальсамі (во каб Чайкоўскі! — даводзіла сваю правату Нэля), ці то ўсё ж Нэля не ўмела падкіравацца пад пэўныя такты. Аднак так ці інакш Нэля мела не абы-які поспех на школьнай сцэне. Ну, а Дана, не прэтэндуючы на суперніцтва, брала сваё лезгінкай і „Балеро". Чэшскую полечку — „Цыганачка смуглая, смуглая..." — яны танчылі разам і таксама „зрывалі апладысменты".

І, безумоўна, сталічная „штучка" Нэля надала смеласці і Дане. Калі яны падышлі да будынка тэатра, яна, Нэля, кранула ручку — адчынена. Увайшла. І правінцыялка Дана — за ёю. Нэля — святакрадства! — узлезла на сцэну. Потым села на стул — мабыць, не прыбралі з вечара — і пачала спяваць: „Мне говорил он..." Тут Дана ўжо не магла стрываць. Закінуўшы за печку сваю правінцыйную сціпласць, яна ўзбілася на сцэну і выдала ледзь не ўвесь свой наяўны „рэпертуар". Стрымана стагнала раманс Ларысы, выструньвалася пад уласны голас ў „Балеро" і нават пачала было арыю Разіны... Але тут, мабыць, цярпенне ў тых, хто слухаў і назіраў, скончылася, і яны пачалі бурна апладзіраваць. Гэта былі Алісава і Марцінсон. Што рабіў тым часам Анёл у ценю сваіх крылаў? Мабыць, ён застаўся апекавацца родным горадам і з далечыні і вышыні сваёй паціху пазіраў, як акцёры выконвалі ролю добразычліўцаў і прыхільнікаў маладога пакалення. У кожным выпадку — яны далі дзяўчатам свае адрасы. І нават узялі ў дзяўчат іх каардынаты.

Дана не чакала лістоў. Хіба жыхары Парнаса — ці якой гэта ў дадзеным выпадку гары? — пішуць лісты смяротным? Сама яна таксама не пісала. Таму што ніколі нікому не навязвала сваю прыязнасць і прыхільнасць. Да таго ж Марцінсон не выдаваў на амплуа ні сацы-

яльнага героя, ні героя-аманта. Хіба ён мог быць Гамлетам, Карлам Маорам ці Рамэа? Дана тым часам „глытала” Шэкспіра і Шылера — і даравала прынцу дацкаму ягонае „быць альбо не быць”. Усё ж урэшце выявілася — быць, быць, быць.

Роля Пячорына таксама не ўваходзіла відавочна ў рэпертуар Марцінсона. Так што можна было спакойна вучыць урокі і думаць пра ўласнае жыццё. Тым больш што жыццё давала такую магчымасць.

У іх з'явіўся новы класны. Матэматык. Падобны да Дружнікава. На першым жа школьным вечары высветлілася, што ў яго выдатны барытон. А на першым жа класным сходзе ён прапанваў паставіць п'есу. „Белы анёл”. Паводле Кальма. На ролю хлопчыка-негра ўсе аднагалосна прапанавалі Дэвіка — парык не патрэбны, у яго кучаравыя валасы. Роля Анжэлы — „белага анёла” — дасталася Дане.

Ідэя п'ескі Кальма была вельмі модная. Тады „па тэатры” праблема расавай сегрэгацыі была ў пашане, як і „расейскае пытанне” — там дзейнічалі добрыя негры і злосныя белыя, былі агенты ФБР, прагрэсіўныя журналісты і двуаблічныя і прыгожыя „міс”.

Неграў шэраговыя грамадзяне тады бачылі хіба што ў фільме „Цырк”, наконт дзейнасці замежных журналістаў ведалі мала, але казытала ўяўленне сама выява „амерыканскага” жыцця, існаванне нейкага іншага свету. Тым больш што паводле п'есы Дане наплойвалі ў локаны валасы, па тым часе — неверагодная вольнасць на фоне прабораў і гладка ўчасаных косаў. Да таго ж Дана — Анжэла апранала матчыну белую блузку са складкамі і сваю ружовую маскарадную спадніцу. І — як Дане здавалася — ператваралася ў капрызлівую, ганарлівую, далёкую дзяўчыну з Амерыкі. І, як умела, „выкрывала” сапраўдную сутнасць „белага анёла”.

На рэпетыцыях сам класны паказваў Дэвіку — што, як, да чаго. І гэта было вельмі цікава — калі строгі і, здавалася, скрозь у аксіёмах і тэарэмах, Аляксандр Якаўлевіч бегаў, скакаў, крычаў. І нават прасіў — яе, вучаніцу. Белага анёла з Далёкай Амерыкі. Усё ж калі Аляксандр Якаўлевіч спяваў, ён быў далека, на сцэне, ва ўладзе тых гукаў, што звычайна чуліся толькі па радыё, а тут ён нібыта сыходзіў з настаўніцкага п'едэстала. Які ўсё ж для Даны быў непарушны. Ці то выхаванне, ці то самі настаўнікі, іх стыль паводзін, іх уменне трымаць дыстанцыю — але для Даны яны заўсёды былі тым, кім былі па сваёй службе. Іх можна было любіць ці не любіць, паважаць ці не паважаць, але ў межах вызначаных канкрэтнымі рэаліямі каардынат. У тым арэале, які быў любімы, неад'емны, абавязковы — школа. Іх школа. Сярэдняя № 2.

Настаўнікі былі цікавыя і менш цікавыя. Адны заставаліся надоўга ў памяці, іншыя знікалі хутка. Характарыстыку, якую напісала ў чацвёртым класе Дане іх Ганна Цярэньеўна, яе вучаніца памятала ўсё жыццё: „Характар прамы, настойлівы, але вельмі крыўдлівы”.

І ўсё жыццё помнілася строгая пастава Раісы Навумаўны, яе прыгожы сіні гарнітур. І мяккая ветлівасць Зінаіды Захараўны. І прыкметная постаць Марыі Васілеўны. І ўрокі фізікі Кірыла Міхайлавіча Карчэўскага, дырэктара і яе заступніка перад Філіпенкам.

І — было ўзрушэнне. Яна, не падобная ні на каго.

### Маланка індывідуальнасці, або імператыў Цэзара

„Прыйшоў, пабачыў, перамог”. Гэты імператыў Цэзара, як і Гегелева „маланка індывідуальнасці”, — стасаваўся да яе — Ніны Рыгораўны.

Яна прыйшла да іх у сёмым класе, разбурыўшы ўсе стэрэатыпы ўяўленняў пра настаўніцу. Стандартызаваны выгляд выкладчыцы быў патрактаваны ў адным са шлягераў тых год: „с седыми прядками, над школьными тетрадками...” Ну, а калі яшчэ не было сівых косаў, дык цёмны гарнітур ці сукенка — гэта ўжо было нормай, эталонам, адзіна прынятым стылем, добрым тонам.

Ніна Рыгораўна з'явілася ў белай блузе — гэта не пярэчыла завядзёнцы. Але — гвалт над школьна-грамадскім густам! — у ярка-пунсовай спадніцы, шыкоўнай, шырачэзнай, такую спадніцу магла б насіць Кармэн. Як і тыя квяцістыя, стракатыя строі, што пазней апранала выкладчыца рускай мовы і літаратуры. Здаецца, настаўніц рускай літаратуры „за вочы” прыязна клікалі „русалачкамі”. Ніна Рыгораўна „русалачкай” не была. Валасы — што смоль, тонкія, нават выточаныя рысы твару. Вострыя, жывыя, пранізлівыя вочы. Рухі — рэзкія, нечаканыя. Уся яна — прыгожая. Падкрэслена яркая. Пераможная. Ззяючая.

А ідучы са школы, яны бачылі Ніну Рыгораўну — што сышоўшую з партрэта красуню мінулага стагоддзя. Дане яна здавалася падобнай на партрэт Варанцовай-Дашкавай — быў у першым томе блакітнага чатырохтомнічка Лермантава. Паліто ў талію. Чорны велюравы капялюш-цыліндр. Тая ж непадробна арыстакратычная пастава, што ў гераіні лермантаўскіх часоў, такая ж — даланямі ахапіць — талія. Тая ж недасяжная яркая краса.

Гэта на фоне настаўніцкіх малавыразных адзеткаў, на фоне іх, вучнёўскіх, шараварчыкаў і пераніцаваных, перашытых, падлатаных

сукенак. На гэтым сірочым, шэра-сінім фоне з'явілася Ніна Рыгораўна.

Ці было гэта педагагічна? Ці не было тое выклікам? Адно было пэўна — яна стварыла ў школе атмасферу свята, незвычайнасці, рамантычнай узнёсласці. Артыстызму.

Таму што ўрокі яе былі такімі ж яркімі, святочнымі, як яна сама. Урокі Ніны Рыгораўны былі лекцыямі, канцэртамі. Як пазначылі б напрыканцы стагоддзя — ток-шоў.

Ніна Рыгораўна вяла восьмыя-дзесятыя класы. Іх сёмы, як пэўніла Нэля Рабаненка, Ніна Рыгораўна ўзяла, таму што тут мела гонар вучыцца яна, Нэля, дачка кампалка. Муж Ніны Рыгораўны быў ці то ягоным намеснікам, ці то проста падначаленым. Так ці інакш — Нэля з'ехала з горада напрыканцы другой чвэрці, а Ніна Рыгораўна засталася. У сёмым класе, у восьмым, у дзевятым, у апошнім — дзесятым... Засталася на ўсе школьныя гады. На ўсё жыццё...

А тады ў школе пачалася эпідэмія. Пандэмія нават. Усе дзяўчаты хацелі быць настаўніцамі. Усе рушылі на філфак. Не абышло гэта і Дану. Але пазней яна здрадзіла, скончыўшы яшчэ і факульэт мастацтвазнаўства. І пакінуўшы літаратурныя сцежкі.

Тады, упершыню ўвайшоўшы ў іх клас, першага верасня пяцьдзесят другога года, Ніна Рыгораўна прамовіла, нібыта адчыніла заслону: „Тэма сённяшняга ўрока — біяграфія Аляксандра Сяргеевіча Пушкіна”. Дана пра сябе пазяхнула: „Ну, гэта мы ўжо даўно ведаем”. Іранічнае стаўленне Даны мела пад сабой дзве падставы. Першае — ваяўнічае ігнараванне, невуцтва яе трынаццаці гадоў, калі біяграфія ўяўлялася, паводле высноў іх былых настаўнікаў, як некалькі дат, некалькі фактаў з падручніка і некалькі партрэтаў з падручніка і хрэстаматыі. Другое — Дана бачыла новую настаўніцу летам. У абставінах зусім не акадэмічных. Яны з маці зайшлі ў мясную лаўку да Палонскага. Нейкая жанчына прыдзірліва пераварочвала кавалкі мяса. Палонскі цярпліва чакаў — новая кліентка. Потым вельмі лоўка зманіпуліраваў тымі акарачкамі, нешта закінуў пад прылавак, нешта вывалак з-пад яго. „Во, гэта зусім іншае”, — узрадавалася пакупніца. А Палонскі, здаволены, потым пасмейваўся: „Я ж перавярнуў той самы кавалак, які яна дзесяць разоў глядзела”. Маці тактоўна змоўчала. Дана ж пра сябе адзначыла — не ўсім даецца навука Луізы Генрыхаўны і Ніны. Хаця сама Дана доўга яшчэ не ўмела адрозніць свініну ад ялавічыны, а кумпячок ад паляндвіцы. На яе скепсіс тое, аднак, не паўплывала. І, пабачыўшы, да каго на вуліцы выкіравалася жанчына, адзначыла: „Адразу відаць, што жонка вайскоўца”.

Жонак вайскоўцаў, акрамя Кацярыны Пятроўны, вельмі нетыповай жонкі, Дана не ведала. Хіба што бачыла здалёк на кірмашы. Ці заходзячы да сяброўак у ваенны гарадок. Там яна чула нязвычныя для вуха, бясконцыя: „Тань, а Тань”, „Мань, а Мань”. І аповеды дзяўчат: „Пошла я к тёть Даше”, „Мы с дядь Колей”.

Там былі ў пашане падрабязныя гаворкі пра вышыўку гладдзю, пра тое, якія сарафаны шые маці Толіка Савелава, яшчэ пра нешта, натуральнае, будзённае. Аднак было ў гэтым нешта няўлоўнае, што не падабалася Дане. Адчуванне нечага накшталт каставай адасобленасці. Каставай вызначанасці? Тое, што выяўлялася ў адной, звысака прамоўленай фразе: „Вы, местные...” Галоўнае тут было ў гучанні, інтанацыі — з адценнем пагарды і ўласнай перавагі. Маўляў, мы іншапланетныя і сапраўдныя, а вы: „Местные...” І тут Дана заўсёды адчувала — не мае значэння, што яна нарадзілася на далёкім паўвостраве. Гэта выпадак. Яна — мясцовая, тутэйшая. Гэта рэальнасць. Паводле дзедавых высноў — шчаслівая рэальнасць.

Так што ў Дане сядзела ўжо, так бы мовіць, саркастычна-іранічная вакцына. Ці, хутчэй, месціўся дзейсны, жывы, атрутны мікроб недаверу. Але ўрок пачаўся — і голас настаўніцы не даваў магчымасці запаўзці глыбока ў сваю шчарупку і думаць зноў жа пра нешта сваё. Асабліва седзячы на першай парце.

Голас чапляўся, знаходзіў Дану, прымушаў слухаць. І Дана не заўважыла, калі і куды падзеўся той мікроб. Яна слухала — пра ліцэй, пра Кюхлю, пра сям'ю Раеўскіх, пра дачу ў Гурзуфе, пра Адэсу, пра губернатара Варанцова, пра сустрэчу з Міцкевічам, пра...

*Я жил тогда в Одессе пыльной...*
*Там долго ясны небеса.*
*Там хлопотливо торг обильный*
*Свои подъемлет паруса;*
*Там все Европой дышит, веет.*
*Все блещет югом и пестреет*
*Разнообразностью живой.*

Ніна Рыгораўна цытавала і цытавала. Па памяці. Пазней Дана зразумела — настаўніцы, мабыць, быў асабліва блізкі позні Пушкін. Увогуле — больш эпічна-іранічны бок яго таленту, яго натуры. Калі яны „праходзілі” „Яўгена Анегіна”, Ніна Рыгораўна ледзь не ўвесь раман у вершах цытавала па памяці. Прымушала вучыць іх. Усе, нават тыя, хто далей траяка па літаратуры не сунуўся, маглі „шыкануць” строфамі са знакамітага твора. І прачытаць па памяці не толькі:

*Мой дядя самых честных правил,*
*Когда не в шутку занемог,*

*Он уважать себя заставил*
*И лучше выдумать не мог...*

Але і тое, што запомнілася тады, а зразумелася пазней:

*Но я плоды своих мечтаний*
*И гармонических затей*
*Читаю только старой няне...*

У школе з'явіўся драматычны гурток. Першыя займелі поспех і ўлаўраваліся мясцовым прызнаннем дзесяцікласнікі. Яны ставілі „Юбілей" і „Мядзведзя" Чэхава. І шалёныя апладысменты здабылі Мая Гадзіён і Рая Кашэльнікава. Яны, з сёмага „Б", глядзелі. Смяяліся. Пляскалі ў далані да болю.

Потым нейкі час увагу забраў струнны аркестр, спевы Воўкі Сяліцкага з дзевятага і чачотка Толіка Сафіенкі. Струнны граў усё — ад „Касіў Ясь канюшыну" да папуры з балетаў Чайкоўскага. Сяліцкі, праігнараваўшы рэпертуар усіх модных айчынных спевакоў, ад Уцёсава да Бунчыкава, прасвяціў публіку амерыканскім кантры і песенькамі Джо Хіла: „Однажды забастовку объявили мы опять, лишь Кейзи-машинист один решил не бастовать..." Асабліва падабаўся ўсім прыпеў: „Кейзи Джон — отправился на небо, Кейзи Джон — работает в аду, Кейзи Джон — как будто здесь и не был. Вот и просит всех штрейкбрейхеров иметь в виду". Публіка не зауважала відавочнай неадпаведнасці знаходжання Кейзі Джона і месцазнаходжання ада: ну, якія ж нябёсы? Падабаўся лёгкі рытм музыкі, тое, што штрэйкбрэхер, значыцца, адступнік, паклёпнік, справядліва пакараны. Нечаканы быў і сам герой, зусім нетутэйшы, і такія дзействы, як забастоўка, слухачы тут жа высветлілі, што па-ангельску гэта — страйк.

Лаўры Сяліцкага ніхто не аспрэчваў. Ягоны „барматок" набываў ледзь не класічную важкасць. У Аляксандра Якаўлевіча быў зусім іншы, сур'ёзны, класічны рэпертуар, голас, якога ніколі і блізка не меў Воўка. Але — ён быў настаўнік. Яму было наканавана весці рэй. І тое, што спяваў матэматык, можна было пачуць па радыё, Воўкавы песні па радыё тады не спявалі. Прынамсі, па тым, што транслíравалі на адной шостай зямной кулі.

Забранзавець шансанье СШ № 2 не паспеў. На першамайскае свята ён з хлопцамі, праходзячы ў калоне дэманстрантаў, каля самай трыбуны, дзе стаяў, падобна, і яго родны бацька, вылузнуўся з „адзінага парыву", у якім належала пафасна знаходзіцца савецкім школьнікам, разам з астатнімі грамадзянамі, і грымнуў: „Шла корова на свиданье ночью, чтобы милого узреть воочью, от любви сердечко часто билось и немного голова кружилась..." Хлопцаў хуценька заглушылі ваенным аркестрам і грамавым „ура".

Са школы Воўку не выключылі. І білет камсамальскі застаўся пры ім. Аднак — ці то з гэтай прычыны, ці з іншай — бацьку перакінулі ў другі раён. І які працяг мела кар'ера славутага спевака СШ № 2, ніхто не ведаў.

Сафіенка па-ранейшаму адбіваў чачотку, якую пачаў раптам называць прыгожа-незнаёмым словам „стэп”. Па-ранейшаму граў струнны. Часам спяваў Аляксандр Якаўлевіч. „Прымадонны” ж „драматычнай сцэны” з'ехалі ў інстытуты, і нейкі час драмгурток апынуўся ў цяню. Аднак узнікла ідэя. Ставіць „Зацюканага апостала” Андрэя Макаёнка. А пакуль — дзеля „размінкі”: сцэну з няней — ліст Таццяны і сцэну сустрэчы свецкай Таццяны з Анегіным з „Яўгена Анегіна”. На ролю Таццяны было ажно тры прэтэндэнткі. Аля Вахрамава, Роза Ельканові і Дана. У Даны было мала надзеі. Аля і Роза — такая фактура! Аля — колер твару: што табе пялёсткі ружы, нясцерпны блакіт вачэй з паваалокай, косы — нібыта з любчанскага льну. Роза — гэта як быццам з яе маляваў паручнік Лермантаў свае абрысы да „Габрэйскіх мелодый”. Затое ў Даны былі, так бы мовіць, ідэнтыфікацыі з вобразам: „Тиха, печальна, молчалива,..”, „Ей рано нравились романы и Ричардсона, и Руссо”. Русо і Рычардсона ў іх бібліятэках, праўда, не было, затое Дана толькі што „праглынула” трынаццаць тамоў Бальзака і раманы Драйзера, можа, яны, а магчыма, чытаныя раней Талстой і Тургенеў неяк паспрыялі: Дана прайшла на ролю Таццяны. Да і, мусіць, Анёл у цяню сваіх крылаў быў не супраць.

Таццяна Дане падабалася. Не тое што Наташа Растова — то памірала ад кахання да князя Андрэя (гэта Дана разумела), то была гатовая бегчы з урвісам Курагіным, урэшце пайшла замуж за мядзведзяватага Пера і лётала цэлы дзень ў халаце. А Таццяна свайго гонару дабрала. „Кто там в малиновом берете с послом испанским говорит?”, „Вы должны, я Вас прошу меня оставить...”, „Как с Вашим сердцем и умом быть чувства мелкого рабом?”, „Онегин, помните ль тот час, когда а саду, в аллее нас судьба свела и так смиренно урок Ваш выслушала я? Сегодня очередь моя”.

Дарослай Дана займела сімпатыі да Джуліі Ламберт, з яе, „пад заслону”, трыумфам і фатальна пераможным: „Што такое каханне ў параўнанні з біфштэксам?” Нават перапакутаваўшы, абавязкова трэба атрымаць перамогу над сабой. Перамагчы сябе. Дана не любіла і не разумела пажыццёвых пакутніц цвейгаўскага кшталту. А Моэм — тут ён Дане падабаўся. Займець моц паўстаць з попелу. Птушка Фенікс... Найвышэйшая мудрасць.

А яшчэ Дане былі вельмі блізкія Таццяніны высновы: „...отдать я рада всю эту ветошь маскарада, весь этот блеск, и шум, и чад за

полку книг, за дикий сад, за наше бедное жилище...” Дана таксама, насуперак вызначэнням Хрысціны, аддавала перавагу — паліцы кніг, ціхаму саду і самоце. Не тое каб былі нечуваныя магчымасці „свецкага” жыцця, але Дана не імкнулася і да падробак пад той „маскарад”. Марнасць марнасцяў.

На тую ж пару „маскарад” яшчэ не страціў для Даны і яе сяброў сваёй вабнасці ні ў прамым, ні ў пераносным сэнсе. Выяву балю вырашылі, аднак, адпрэчыць. Сцэна малая, а да таго ж усе дзяўчаты кінуліся было майстраваць строі — і фіранкам у хатах удзельніц дзейства пагражала метамарфоза, хуткая і непапраўная, пра што з лямантам паведамілі занепакоеныя маці. Пакуль, „для разгону”, прыпыніліся па сцэнах з няней і Анегіным. Дана была засмучаная — не ўдасца дзедавы „практыкумы” здзейсніць: „бялы мазур”...

Дану „экіпіравала” Ніна Рыгораўна, адшкадаваўшы на спектакль свой адзетак з нябачанага тады трыкатажу — черная вузкая доўгая сукенка з паласой з белых ромбаў наперадзе, а тыя сакральныя словы: „Сегодня очередь моя” — Дана прамаўляла ў нейкіх ружовых з белым строях і ў карункавай шалі, якую недзе пазычыла для яе пані Магда.

Калі дома, перад генеральнай рэпетыцыяй, Дана прыкінула перад люстрам строі Ніны Рыгораўны, яна пашкадавала, што Лёня Латун з'ехаў з іх горада, і не будзе на прадстаўленні.

Ці магла б яна, Дана, напісаць такі ліст? Напісаць — мабыць. Перадаць адрасату? Наўрад. Тут ёй хутчэй была блізкай, так бы мовіць, лінія паводзін Сірано... Хаця пятнаццаць год — бясконцасць з пункту погляду яе чатырнаццаці — ці не занадта доўгі тэрмін для гэтай гульні пачуццяў і высакародства? Ну, але пытанне можна было пакідаць рытарычным, адрасата ў блізкай прасторы не было, і Дана магла вольна інтэрпрэтаваць толькі і выключна сцэнічны вобраз. Не абапіраючыся на ўласны вопыт. Выдатны момант. Але гэта Дана зразумела пазней.

На спектакль сабраліся ўсе класы, прыйшлі бацькі, суседзі.

„Не спится, няня, здесь так душно”, — пачынала Дана. І гаварыла з няней — Розай. І чытала ліст Таццяны. І адчувала годны і спакойны рэванш Таццяны, той, якую прыкмеціў на балі Анегін: „Кто там в малиновом берете с послом испанским говорит?” „Сегодня очередь моя”, — Дана вяла гэты маналог з асаблівым настроем: справядлівасць перамагла. І быў нават поспех. Аднаразовы. Прэм'ерны. Школьна-хатні.

Затое найвялікшы досціп яны мелі са спектаклем „Выбачайце, калі ласка”. Паводле Макаёнка. Тэлевізараў яшчэ не было, п'еса — сучасная і на той момант вострая. То яны аб'ездзілі з пастаноўкай

увесь раён. Ільвіную долю поспеху даваў Толя Дзёмін — Моцкін. Дзе што браў гэты хлопец? Тэатра ж яны не бачылі. Ажно трэба было глядзець, як асцярожненька, покрадкі ўваходзіў Лёня — Моцкін. Як ён цалаваў ручкі жонцы Каліберава — Дане. Як гаварыў ён — абвяшчаў, даваў знак сваёй сувязі ў жыцці — з усім і ўсімі, хто быў патрэбны. „У мяне ў Менску ёсць адзін знаёмы доктар, дацэнт...” Гэта гучала так, нібыта ён пазначаў свае блізкія стасункі не менш як са спадчынным прынцам або з цэлай плоймай міністраў. І ўвесь час Лёня трымаў інтанацыі гэткага местачковага Макіявелі, спадчынніка Шатабрыяна і Мірабо, разам узятых. Ледзь улоўны яўрэйскі акцэнт, мітусліва-акруглыя жэсты, упэўненасць у сваёй незаўважнай уладзе над людзьмі.

Партнёр!

Тады, між іншым, Ніна Рыгораўна неяк прамовіла: „Няма чаго ісці ў педінстытут ці універсітэт. Сядзець над сшыткамі. Трэба ісці ў тэатральны”. Ніна Рыгораўна, Алісава, Марцінсон... Поспех у тутэйшай публікі. Але маці скептычна пазначыла: „Не прафесія. А галоўнае, ніякай свабоды выбару. Не дадуць ролі, усё жыццё будзеш актрысай мімансу. Каронная роля — „Кушать подано”.

Матчыны меркаванні пераконвалі. І — паліцы з кнігамі, цішыня, не, гэта куды як больш прывабна. І — воля. Ты не залежыш ад гэтага шматгаловага і зменнанастраёвага натоўпу: публікі. Хаця — які салодкі падман: бурныя апладысменты. І выхады на „біс”. Асабліва калі ад гэтага нічога ў тваім жыцці не залежыць.

Неспазнаны шал дылетантызму, аматарства. Любіцельскі спектакль — ад слова „любоў”? А прафесіяналізм — гэта відачынства, „лицедейство”, кожнадзённы прымус. Гульня — розуму, пачуццяў, не проста ўчынкі, а ўсведамленне іх, не рэчы, а канцэпцыі рэчаў. І — залежнасць, залежнасць ад волі рэжысёра, ад сваіх партнёраў, ад настрою публікі, ад уласнага настрою, які абавязкова павінны падпадакоўвацца сённяшняй сцэнічнай падзеі, задуме аўтара п'есы, таму, што чакаюць ад цябе людзі па той бок рампы.

Дана пайшла ў тэатральна-мастацкі інстытут, але скончыўшы філфак, і не на акцёрскі, а на мастацтвазнаўчы факультэт.

Але і школа, і Ніна Рыгораўна засталіся як частка таго далёкага, даўняга святла, якое свеціць доўга... Пакуль жывеш...

...Да Ніны Рыгораўны яна ішла заўсёды, прыязджаючы ў горад. Хаця ўжо далёка былі і школьныя гады. І драмгурток. І нават тая гісторыя, што дала мясцовым пляткаркам нагоду доўга языкамі абмывацца. Ніна Рыгораўна стала жонкай Аляксандра Якаўлевіча. Скасаваўшы шлюб з падначаленым бацькі Нэлі Рабаненка. Дана на тую

пару не давала сабе смеласці абвяргаць паводзіны настаўнікаў. Пазней прызвычаілася да старонняга стаўлення да асабістага жыцця іншых. Кожны жыве, як яму выпадае.

Да сваіх настаўнікаў яна прыходзіла заўсёды, прыязджаючы ў свой горад. Везучы даступныя ёй прысмакі: часам карабок цукерак, часам — марцыпаны, часам — „Птушынае малако”. За адным была прычына ці повад пасмяяцца: „Выключна марцыпаны ўжываем”. „З французскім каньяком”, — у доме настаўнікаў таксама даставалі запаветныя прыпасы. Дана каньяк не ўжывала ўвогуле і не магла даць таму належнай увагі, але прыемны быў сам факт. Яна прыходзіла да людзей, што былі, прысутнічалі ва ўсе „эпохі” яе жыцця як напамін пра мінулае, як згадка пра даўняе, як сустрэча з людзьмі, якія памятаюць яе ў вяснова-цнатлівую пару, урэшце — яны: ёсць — як нейкі існуючы ці прымыслены этычны і эстэтычны эталон. Эталон з невымоўнай пячаткай яе горада і яе юнацтва. Мабыць, і яна была для іх і адна з чародкі іх выпускнікоў, і адна з іх рамантычных гадоў, тых гадоў, калі школа ў горадзе была асяродкам жыцця культурнага, была тэатрам, клубам, месцам, вакол якога гуртавалася нешта значнае і асвечанае традыцыяй, звычаямі, нейкімі атавістычнымі рэфлексіямі і перспектывай, што відзе ў жыццё. У такіх гарадках, яе яе, гэтая перспектыва відаць асабліва ясна — далягляды не зніклі за заслонай тупа падобных карабкоў. А класічна вызначаныя гістарычна-літаратурныя рэтраспекцыі надаюць сустрэчам асаблівы імпэт і нейкую пазачасавую эстэтыку.

Да гэтай вызначанай, з пэўна паўторанымі інтэрваламі хронікі адносін дастачылася нешта з хаосу фактаў, гвалту рэальнасць Ніна Рыгораўна захварэла і апынулася ў адным з будынкаў сасновага бору пад Менскам, дзе было мала надзей і яшчэ менш ілюзій. І Дана ездзіла ў лютаўскую завіруху ў той бор і прыязджала з адчуваннем, што не толькі пах гэтай установы, а і дух яе працяў кожную клетачку яе істоты. І, як некалі была зачараваная віртуозным артыстызмам натуры сваёй настаўніцы, так зараз нямела ад таленту яе мужнасці. Дана спрабавала дабрацца да таго акенца, праз якое Ніне Рыгораўне давалі наедак, калі тая ляжала „на золаце”. Так звалася працэдура пасля абпраменьвання — анкалагічныя хворыя глыталі нейкую дозу золата: здаецца, так. Дану завярнулі ў паўдарогі два мажныя мужчыны — проста выкурылі яе адтуль, „пад белыя ручкі” вывелі. Ці то анколагі, ці то санітары, ці то службоўцы шпітальнага морга. А Дана доўга не магла ачомацца ад таго асветлена-сляпога пераходу — нейкая бясколерная, застыглая, няўцешна-роспачная замкнёнасць. І недзе там, у гэтым катакомбах — яе настаўніца. Адна. Дана не баялася вышыні, але

відавочна адчувала ў сабе боязь замкнёнай прасторы. Клаўстрафобія яе была не вельмі заўважнай, але Дана імкнулася не дражніць лёс.

А Ніна Рыгораўна прайшла праз усе пакуты і нейкі час, здавалася, была такой, як некалі. Прыгожай, энергічнай, элегантнай. Вострай на вока і на язык. Прыязджала чытаць лекцыі на курсы падрыхтоўкі настаўнікаў — чаравала, царавала, вяла рэй. Выдавала кніжкі-практыкумы. Змагалася як магла апошнія гады, нясцерпна пакутуючы, працягваючы свой нялёгкі зямны шлях. І ён, класны Даны, прайшоў гэты шлях побач з ёю. Прыняўшы сваю долю пакут.

Калі развітваліся з Нінай Рыгораўнай, па ім было відаць, якія цяжкія, скрушныя гэтыя гады былі і для яго...

А быў той дзень негарачы, раздумліва-цёплы. Летні. Праводзіў яе ўвесь горад. Прыехаўшы знарок і трапіўшы незнарок — былыя вучні. Да самага месца на пагорку, пад раскідзістым дубам. Прыгожае месца... Нейкая эстэтычная завершанасць пражытага жыцця.

Апусцілася заслона яе жыццёвай драмы. І тыя, хто праводзіў яе, не меркавалі пра іншабыццё, пра каноны і дагматы, што звычайна суправаджаюць такія падзеі. Яны, былыя вучні, пасля памінак рушылі на замак. І не было мутасветнага адчування страты. Было дачыненне да нечага трансцэндэнтнага і неабходна звычайнага адначасова. І яшчэ вось тое чуццё нармальнага сыходу з жыцця. Адрабіўшы, адпакутаваўшы, выгадаваўшы дзяцей, даўшы веды некалькім пакаленням. І нават гэты апошні шлях прайшоўшы такім лагодным днём, адышоўшы натуральна, прыстойна. Як мае быць чалавеку. Пазней гэта думка часта закрадвалася ў свядомасць Даны, калі яна бачыла бессэнсоўныя, гвалтоўныя канцы жыцця — пакуль па тэлебачанні: забойствы, землятрусы, паводкі, жах „звычайнай” смерці на вайне.

Пра гэта не думалася тады, але гэта было ў свядомасці — ці падсвядомасці? — кожнага. І кожны меў на памяці яе, Ніну Рыгораўну, як святочны падарунак жыцця. І яе адыход — як нечаканы і непаўторны выпадак сысціся разам — тым, хто заканчваў школу трыццаць, дваццаць, дзесяць гадоў назад. І ва ўсіх было гэта агульнае — настаўніца, настаўнікі, школа, іх горад. Адзіны корань, тое, што заўсёды будзе з імі, што іх лучыць, што з імі пажыццёва.

Яны, не амаўляючыся, нібыта выпадкова, праходкай, прыйшлі на пагорак па-над іх школай, насупраць Барысаглебскай царквы. Тут некалі жыла Дзіна Бабак, зараз Дыяна Чаркасава. І колішняя яе суседка, пазнаўшы Дзіну і прызнаўшы астатніх, прынесла вяндліну, яйкі, каву, самавар і той бессмяротны народны напой, што ў такіх выпадках ставяць на стол. Потым падбег былы піянер Даны, Коля. Некалі Дана, васьмікласніца, была піянерважатай у сёмым, і быў у іх

сярод іншых мерапрыемстваў „эпахальны” выпуск насценгазеты. У галалёд, што на іх горках рабіўся проста стыхійным бедствам, яна прыйшла, да вялікага здзіўлення сваіх „апекаванцаў” — а так надарылася, што ў класе былі адны хлопцы. Гэты ўчынак Даны быў роўны немаведама якой сістэме довадаў наконт яе „аўтэнтычнасці” сваёй грамадскай ролі.

Туды, на горку па-над школай, у дзень праводзін Ніны Рыгораўны, прыйшлі з імі і сын колішняга абаронцы Даны, дырэктара Карчэўскага, і Дэвік, які стаўся шанаваным рэнтгенолагам, слынным у горадзе спецыялістам. І яшчэ — малазнаёмыя — але таксама былыя вучні Ніны Рыгораўны.

І перад імі быў горад у познечэрвеньскай зеляніне. І яны ўсе разумелі, што вось так яны больш ніколі не сустрэнуцца. І не будзе нечаканага і крыху дзіўнага застолля знаёмых і амаль знаёмых людзей, якіх звязваюць — гэтае сённяшняе развітанне, іх юнацтва, іх горад. Гэта першы і апошні раз. І ў тым быў свой, асаблівы сэнс. І ніхто не вёў гаворку — штучную і непатрэбную — пра тое, што вось, маўляў, трэба сустракацца, трэба памятаць... Кожны будзе прыязджаць — але асобна, і ў кожнага будзе свая памяць, таксама асобная. Нішто не паўтараецца. Нават вось гэтае судатыкненне з далёкай рэальнасцю — юнацтвам. І дотык — лёгкі, хвілінны, амаль што ірэальны. Хаця усе атрыбуты прасторы, у якой пракінулася нітка з тых часоў у гэты дзень — тут. Рэшты абарончай вежы, дамы вуліцы Замкавай, царква, іх СШ № 2. Не проста антураж: ахоўная прастора, дзе ўсё — сваё, усе — свае. І чар выпадку — у ахоўнай прасторы. Гэта не традыцыйны збор, дзе кожны павінны трымаць справаздачу: хто ён, чаго дасягнуў, дзе жыве. Гэта хвіліны сярод іх штогадовай будзённасці. Не свята, не правадзейная сустрэча... Хвіліны, у якіх не было пачатку, не будзе працягу. На нейкі час яны, занятыя дарослыя людзі, апынуліся на ўзбочыне быцця, у аўце пазначаных неабходасцю падзей і ўчынкаў. Было ўтульна і добра на гэтай узбочыне. На ўскрайку Сусвету і на ўласнай зямлі. Нібыта па-за гістарычным часам і ў пэўна пазначаным часе. Вось з той самай правілеяй — канкрэтыкай сувязі часоў і адасобленасцю імгненняў. Усе яны хадзілі па тых самых вуліцах, тых самых шляхах. Але кожны сваёй парой. Сваім часам. І ў кожнага быў свой час луны. Свае хвіліны шчасця. А „шчасце можна знайсці толькі на пракладзеных сцежках”. Здаецца, Шатабрыян?

## З неба зорачку дастану...”

Увогуле галава Даны была забітая цытатамі, рэмінісцэнцыямі і ведамі, якія чамусьці ў яе жыцці не маглі прыдацца, і, падобна, наканавана было ім адысці разам з ёю. А можа, і раней? Памяць патрабуе практыкаванняў. А яе праца не заўсёды таму спрыяла.

Але кнігі на ўсё жыццё засталіся калі не галоўным сэнсам, дык ледзь не адзіным апірышчам. Яе калыханкай, яе вясельнай песняй, яе ілюзіяй, яе спраўджанай і няспраўджанай драмай, яе асноўным набыткам. Сюжэт яе жыцця змясціў і жорсткія канфлікты, і трагедыі, і фарсы, і трагіфарсы, і п'есы абсурдысцкія, аднак, за кожным разам, падбіваючы папярэднія рахункі, яна мусіла пазначаць для сябе, што не толькі летапіс яе жыцця беднаваты на падзеі, але і віхуры духу ператвараліся ў буры пылу, якія нібыта папярэджваюць навальніцу, але няма ані грому, ані дажджу. Свеціць памяркоўнае, няяркае сонца — і няма ні ачышчальнай, асалоднай паслянавальнічнай прахалоды, ні азону, ні пераможнага шчэбету птушак. З цягам часу Дана прызвычаілася да гэтых ненавальнічных віхур, не заўважных староннямy воку, і не шкадавала на тое, што „навальніца заставалася там, па-над лесам”. У тым была свая перавага — нейкая больш істотная за знешні камфорт, калі і вопратка сухая, і фрызура не сапсавалася. Набываўся сталы быццёвы імунітэт. Раўнавага — навошта розныя гіпербалы, недарэчнасці, нечаканасці? Жыццё не губляе свае надзейнае красы, нават калі яно пазбаўлена вялікіх і малых катаклізмаў. Кампазіцыя быццёвая ад таго не нашмат прайграе, дазваляе засяродзіцца на хараcтве дэталяў, на абаяльнасці пабочных калізій, на нязрушным прыгостве першай натуры і строгасці і вялікапышнасці другой.

Было гэта таннымі хітрыкамі не так пражытага, як нібыта прагледжанага збоку жыцця? А мо з'явілася найвышэйшым дасягненнем узросту? Магчыма, гэта і ёсць тое, што называюць мудрасцю? Але Дана не ведала — чаго больш у гэтым слове — грунтоўнасці ці нечага бязрадаснага? Нешта ў яго этымалогіі нагадвала ёй твар не так з пячаткай выразнасці асобы, як з прыкметамі часу, што хаваюць галоўнае і памнажаюць толькі знакі перажытага: шрамы, маршчыны, сівізну. А твар чалавека, што даўно ўжо сягнуў за другую палавіну зямнога шляху, не губляе свайго шарму, нават набывае нейкую іншую, больш акрэсленую значнасць, толькі калі застаецца яго першаісныя наіў І тады ўсе лініі і абрысы, якія немінуча пакідае вопыт, набываюць сэнс графікі. І на летуценную, ружовую аснову накладваюцца кідкія штрыхі, а першапачатковыя фарбы нібыта знікаюць, і на тым

аркушы паперы з'яўляецца сваё пісьмо. Не грубы грым, а строгая сімволіка ліній.

І няма тады скрогатнага жалю па сышоўшым часе, ёсць толькі набытак гадоў. „І памёр ён, насычаны днямі”.

Там, у яе горадзе, у гады жыццёвага ранння, дні былі немітусліва насычаныя. Яна не прыспешвала час, час не прыспешваў яе. А з адлегласці ўзросту ўсё набыло не тое каб ружовае адценне, але дадалася асалода ведання сапраўднага значэння рэчаў і з'яў. І на гэтых шалях нечакана ўражанне ад Батычэлі і ад усходу сонца над Сяльцом сышліся ў адной шкале каштоўнасцяў. І гук Боскага альта Башмета ў скарбніцы памяці апынуўся недзе побач з чыстым крышталём акордаў Шапэна ў парку яе горада. Дана ведала, каго выконваў вялікі альтыст, і ёй было не ў знакі, ад чыіх рук сыходзілі тыя лёгкія і трывожныя віртуозныя пасажы з рэпрадуктара. Але ўражанне ад пошугаў геніяльнасці засталося сярод роўнакаштоўных рэальнасцяў свету. Як і адчуванне свята, што здаралася ад бездакорных рухаў Максімавай і Васільева і ад таго безупыннага пераўтварэння, якое адбывалася з ёю, калі яна танчыла сама. Або проста чула немудрагелістую музыку з іх парку.

А ўначы Дана бачыла дзівосныя сны — нібыта чарговы піруэт узносіць яе ў паветра і яна кружыць недзе высока і чуе музыку. Потым яе сны „апусціліся” ў блакітную ваду, дзе яна плыла па ясных, блакітных каналах ці па моры да палацаў, падобных адначасова па палацца да К'Ора і на Тадж-махал. А ў катэджы ў лесе, на лапіку зямлі, што зваўся Каралішчавічамі, у пакоі, дзе знакаміты празаік незадаўга пісаў свае незбыт папулярныя творы, Дана бачыла, як з блакітнага неба падалі рамонкі — вялікія, бела-жоўтыя...

Тады... стары чараўнік і вядзьмар-час падманваў, надаваў новыя рытмы, уводзіў у новае кола жыцця мелодыі іх бацькоў і нават далёкіх продкаў...

Танец — ілюзія, сон? Рэальнасць? Нават — закон рухаў? А можа, і тое, і другое, і трэцяе?

„...Царсцвенныя Законы, якім мроіцца, быццам яны явілі сябе ў ясных ліках і сышліся ў адно, каб паказаць смяротным, як рэальнае, прывіднае і адстароненае могуць сысціся і будаваць агульнае воляю Муз?” Дана любіла танец воляю Муз як самавыяўленне. Танец-адзіноту, танец — сам-насам са сваёй душой, танец — для іншых і для сябе... Але быў і танец — чаканне, танец — запрашэнне, танец — зброя, танец — спаборніцтва, танец — дуэль, танец — спакуса...

Пра гэта абвяшчала музыка з парку, з танцпляцоўкі. З радыёпрыёмніка. З радыёлаў — на школьных вечарынах і на школьных

зборнях. Вальс... Лёгкі, светлы, нібыта ўзлётна здымае нерашучасць і марудлівасць. Усмешлівы, бясспрэчны, легкадумны і добра выхаваны адначасова. Рука кранае талію, і двое набываюць асаблівы давер адно да аднаго. Яны не збіраюцца пранікнуць у лабірынты душы, не сягаюць у таямніцы, яны ведаюць лёгкі одум гэтага іскрыстага, прамяністага руху па паверхні. А танга сплывае павольным, скрадлівым метрарытмам, загадкавым, таямнічым, ап'яняльна-хвалюючым. Рэзкія, свавольныя выпады, агністае абяцанне таго, што не адбудзецца, ільдзістьі, напышлівы напамін пра падман і каварнасць, пра сутыкненне з небяспекай, пра тугу, у якой няма канкрэтнай прычыны, пра самоту, што жыве побач са, здавалася б, самай шчаслівай доляй. Пра якую і не памысліў іранічны і замкнёны ў сваім стракатым рытме факстрот і розныя гарэзлівыя ўан-стэпы. Ці інфернальны рок-н-рол, змяісты твіст або ўвесь састыкаваны на рабрыстых выпадковасцях рухаў брэйк-данс...

Усе гэтыя скокі, як і кнігі, Дана „прайшла”, адпаведна і неадпаведна храналогіі іх існавання, моды на іх, рэтраўспамінаў.

...Пры адчыненым балконе ў кватэры Азарэвічаў былі чуваць гукі аркестра, прыцішаныя адлегласцю рытмы. У тым гучанні былі прага руху і няяснае адчуванне з далёкіх куткоў лабірынту душы. Мроіліся высакародныя, не даступныя воку кавалёры, і Дана ведала пра сябе, што яна самая шчаслівая і самая самотная істота сярод людзей.

На танцпляцоўцы было і так, і інакш. Какетаваць па складу натуры Дана не ўмела і лічыла гэта танным умельствам субрэтак.

Выпрабаваную жаночую зброю яна адкідала і вызначала адну, не вельмі надзейную і небяспечную — гонар. І ўзяўшы гэты цяжкаваты шчыт, Дана харобра люляла свае мары — як пазней высветлілася — з ілюзій, памылак, з гульні адлюстраванняў у люстрах фантазіі. Да гэтай зброі дадавалася яшчэ надзейная заслона — блізарукасць, і Дана не бачыла, так бы мовіць, рэальнага размеркавання сіл. Праўда, Анёл у ценю сваіх крылаў, робячы, мабыць, вечаровы палёт над горадам, кідаў на яе свой міласцівы позірк. І тады, калі Дана завітвала на танцпляцоўку. Не так, як Хрысціну, у якой адбою не было ад кавалераў, але — запрашалі. Хаця рэпутацыя „задавакі” не вельмі спрыяла поспеху.

Затое ўдзень Анёл, відавочна, спрыяў правалжатым. Да дзявочага шарму Даны гэта не мела ніякіх адносін. Тым часам у горадзе кватараваў чарговы полк і лейтэнанты, а часам і капітаны дабіралі сярэднюю адукацыю экстэрнам і ў вячэрніх школах. І збіраліся трымаць экзамены, добра засвоіўшы стары, але не састарэлы „пункт” этыкі: шпаргалкі не змусяць кінуць ценю на мундзір вайскоўца. А Дана была

істотай, у якой поўны стос сачыненняў на вольныя і паднявольныя тэмы, якія маюць прывабную адзнаку „выдатна”.

Гэтымі ж „абітурыентамі” ажно стракацеў іх кінатэатр. Кінатэатр, безумоўна ж, зваўся „Перамога”. Хаця маглі быць варыянты: „Радзіма”, „Кастрычнік”, „Ударнік”. Дана не ведала, хто і як прыдумваў іх назвы, але за межы пэўнага „рэестра” не выходзіў ніводзін горад. Некалькі ідэалагічна бездакорных назваў, прынятых і зацверджаных па інстанцыях. Ніякіх свавольстваў і гульні думкі — стандарт, партарсенал, набор культработнікаў, што дыялектыку вучылі не паводле Гегеля.

Ну, але ніхто не зважаў на тыя назвы — ішлі ў кіно. І перад сеансам у дзевяць гадзін вечара — а ўсяго іх было два: у сем і дзевяць — у фае грымела радыёла. І яны, тады яшчэ не зазнаўшы смаку танцаў на гарадскіх пляцоўках — у РДК і ў парк пачалі хадзіць ужо на студэнцкіх вакацыях — ляцелі ў кіно загадзя, каб адвальсаваць і адтангаваць сваё. І тут Дана, што на якім велікасвецкім балі, магла распісваць мазуркі і „контрдансы”. У чаргу выструньваліся выключна вайскоўцы, лейтэнанты. Тыя самыя, будучыя абітурыенты, шукальнікі сачыненняў.

Дана пару разоў спрабавала ісці на містыфікацыі, бо ніякай цікавасці да людзей з пагонамі не мела: ну, каб яшчэ эпалеты, дык і тое на Пячорыне ці на паручніку Лермантаве, але ж тое — не са свету рэальнага. Містыфікацыі не ўдаваліся, бо Хрысціна і Аля Вахрамава былі выразнымі бландзінкамі, Роза мела аксамітава-чорныя і курчавыя валасы, Эма Сафіенка была такая танюсенькая, што нават у сваім лепшым спартыўным стане Дана не магла быць ёй суперніцай; адным словам, „крымінальнае апісанне” Даны ніяк не падыходзіла ні пад адну з іх. А ў будучых студэнтаў сувязь была наладжана выдатная. Урэшце на дапамогу прыйшлі свае хлопцы са школы, і „лейтэнанцкая пакута” скончылася.

Затое ў тым жа кінатэатры здарыўся пякучы афронт. Рэч у тым, што калі ўсе пачыналі высверкваць зухаватуто, рэтрамодную „РыаРыту”, Дана імкнулася выскачыць на ганак ці ўхапіць каго з дзяўчат, каб павесці самой. Яна ўжо навучылася падпарадкоўвацца чужой волі ў вальсах, факстротах, танга, але модную „падсечку” ўмела рабіць толькі левай нагой, хоць ты плач. Тым часам з'явіўся ў іх школе футбаліст і танцор з Гомельшчыны, і ёй як выдатніцы пастанавілі дацягнуць яго да сярэдняга ўзроўню СШ № 2. Ён як „падшэфны” запрасіў яе, калі фае было яшчэ пустым, і большага канфузу ўявіць было нельга. Дана Азарэвіч, можна сказаць, танцорка ледзь не з калыскі і

„прыма” драмгуртка, выглядала як вядомая рагатая жывёліна на студзеньскім лёдзе.

Потым кожны з іх, „шэф” і „падшэфны”, неяк не траплялі ў такт адно з другім. Асечка з „падсечкай”...

А праз шмат год у не самы ўдалы момант жыцця Даны раптам быў тэлефонны званок: „Ці шчаслівая ты?”

Але да таго пытання было далёка. Пакуль былі школьныя вечары, на якіх цараваў акардэон ці гаромонік, а ўжо як вяршыня прагрэсу і раённага досціпу эстэтычнага — радыёла. Таму перарывы былі вялікія, можна было набегацца, павесці якія хочаш размовы. А калі гралі вальс, яе заўсёды запрашаў хлопец з класа, на год маладзейшага за яе. Цырымонна запрасіўшы на вальс і аддаўшы паклон, ён адыходзіў, як толькі танец заканчваўся, і больш яны не глядзелі ў бок партнёра. Некалькі віхурных хвілін — працяг быў не патрэбны. Які каментар — сустрэча, праводзіны — маглі супернічаць з гэтымі імгненнямі? Адмаўленнем рэальнасці і сцвярджэннем яе? У іх не было намеру ні прыпыніць гэты стан, ні працягваць яго. Некалькі хвілін, калі здавалася, нават такая відавочная ісціна, як прыцягненне зямлі, нібыта збіралася пахіснуцца ў сваёй няўхільнасці. Субліміраваны ў рух парыў маладосці, дарунак непаўторнага. У студэнцкія гады ў Менску таксама быў нейкі чалавек — ён танцаваў з ёю вальс-бастон. Дзе б ні бачыў яе: на вечарыне ва ўніверсітэце, у медінстытуце, політэхнічным — ён запрашаў яе, толькі на гэты танец. Сустрэўшы Дану на вуліцы, падкрэслена шляхетна моўчкі нахіляў галаву, вітаючы яе, — і кожны ішоў сваім шляхам. Да тых момантаў іх жыццё не мела ніякага дачынення. Як не перакрыжоўваліся ніякія лініі лёсу з тымі калаўротнымі рытмамі, шалам рок-н-ролу, што яны засвойвалі з высачэзным хлопцам з фізкультурнага інстытута. Дана не ведала і не мела ахвоты ведаць, разумны ён ці дурны, добры ці злосны. Ён адчуваў віхурны шарм танца. І гэта была адзіная субстанцыя яго істоты, якая цікавіла яе.

І наадварот — не мела значэння тое, што хлопец, які жыў на дзіўнай вуліцы, спрэс забудаванай драўлянымі дамамі і чамусьці з назвай Каменная, — хвацкі танцор. Ён мог танчыць, як мядзведзь, мог зусім не ўмець скакаць. Ён з'явіўся з туману быцця з іншай прычыны. І іх агульныя хвіліны, якія жыццё ашчадна збірала ў дзесяцігоддзі, Натура пазначала зусім іншым знакам, знакам Лёсу.

І было чыстым выпадкам, што разумны рыжанін, які прыехаў на дзевяты кіламетр ад Менска браць навуку, заўважыў яе на танцах. Галоўным у іх адносінах была, мабыць, бясконцая дуэль, у якой, так бы мовіць, бралі ўдзел Арыстоцель і Шапенгаўэр, Томас Ман і Ніцшэ і

іншыя славутасці, цытатамі з якіх высноўвалі сваю сістэму абароны і наступу Дана і рыжанін. І яшчэ вязкі кветак, якімі закідваў балтыец ганарлівую дзяўчыну з Заходняй Беларусі. І яе бясконцая ўпартасць у сцвярджэнні свайго імунна-непахіснага эмансіпэ, і яго іранічнае адчуванне сваёй гістарычна вызначанай перавагі: мужчына — галоўны, а жанчына... ну не так каб знакамітыя „чатыры К": Kinder, Küche. Kleider, Küche[1]. Аднак... Жанчына — для адчування Красы, акрасы жыцця, для рыцарскага захаплення, для... пакланенння, для прыродай вызначаных „праграм", але не для роўнай працы...

...Рыжанін павінны быў чакаць Дану адным летам на сваім узбярэжжы, і, безумоўна, у самы апошні момант захварэла Вольга Станіславаўна, і рыжанін застаўся спраўляць сподзіў з яе маўчання на сваім узбярэжжы, а Дана не так хадзіла, як кідалася, па абарончым вале, аднак лічыла, што адбіць тэлеграму або напісаць ліст — няёмка і нават непрыстойна. Парушыцца нешта ў іх адносінах і ўвогуле: гэта не адпавядае стылю паводзін Даны. Яна павінна была прыехаць і даць, нібыта між іншым, званок па тэлефоне: „Асвойваю мясцовы каларыт".

Так што Таццяна з яе не атрымалася. А на подзвігі Гражыны не выдарылася моманту.

З рыжынінам засталося шматкроп'е, да якога ён у якасці постскрыптума(?) даслаў дзве віншавальныя тэлеграмы з Таліна; тым часам штудыі ён скончыў і з'ехаў правіць свае справы, як ён сам пазначаў, неаддзельныя ад Балтыі. У тэлеграмах было крыху недаўмення, крыху крыўды, шмат скепсісу і іроніі. Скепсіс і іронія прыдаліся і Дане, хаця весці слоўныя дуэлі стала нецікава і не было з кім. І тым больш падабаліся танцы. Як дзейства самадастатковае, як самавыяўленне паэзіі быцця, як нешта асабістае і надасабовае. Чытанне ў сваім адстоі давала канцэнтрат рацыо і эмоцый, танцы іспытвалі склад душы на экстэнсіўнасць адчуванняў, выдавалі існаванне нейкім сілуэтным, мройным абрысам, у якім панавалі мелодыя, рытм і рухі, пераўтвараючы яе „я" ў некалькі „я", тоесных і нетоесных рэальнай асобе Даны. І падвышалі яе над рэчаіснасцю і набліжалі да бясконцасці. Дана нібыта набывала лёгкасць, роўную бязважкасці, палётную радасць і нейкія сакральныя знакі жаноцкасці натуры.

Хаця выразнага ўяўлення аб прызначэнні жанчыны ў Даны так і не было. Акрамя хіба таго, што, паводле канцон трубадураў, „ваша воля — для мяне закон" і жаданне, што трапіла нават у сацарт, хай сабе і праз персанажа негераічнага: „З неба зорачку дастану..."

[1] Дзеці, кухня, строі, царква (ням.).

А ўвогуле ў мужчын таксама досыць складаны status quo. Асабліва калі браць пад увагу высілкі дзяржаўныя. Чамусьці індывідуум губляе свой суб'ектывісцкі шарм, як толькі ўдаецца дапасці да стырна ўлады.

І, мабыць, больш за ўсё імпанавала Дане адстароненая, занятая канкрэтнай справай асоба. Але — зноў жа — рабілася праблематычным і цьмяным, што ёсць сапраўдны занятак, справа. І ўсё большую вагу для яе набываў унутраны вопыт, хаця рэнесансу свайго краю яна хацела даць веры і бачыла мала перадумоў да той прыўкраснай будучыні. Як гэта прамоўлена ў слыннага паляка? „Мы вучыліся жыць з катастрофай як інтэгральнай часткай гістарычнага часу”. Катастрофа выбуховая, катастрофа паўзучая, катастрофа патаемная. Чэслаў Мілаш адчувае, разумее вызначальнае светаадчуванне нашага часу. І, магчыма, гэта існаванне з катастрофай абумовіла і рытмы часу, а не толькі знакамітая НТР? І, можа, невыпадкова так захлыналася ў танцы Еўропа напярэдадні сусветных войнаў? Старая Еўропа спрабавала надаць імпэту прысмеркам багоў і сваім уласным сутонням? Чуццё надтачыць тэмпам?

Але была і ёсць у музыцы кожнага часу і ў тых гуках, што жывуць і жывяць дух стагоддзі, і самадастатаковасць, і свая суцэльная дадзенасць. І ва ўзросце, калі пачынае адчувацца атрафія эмоцый, Дана спрабавала ставіць старыя пласцінкі. Але была не толькі настальгія, не толькі ўспамін. Той час наплываў відавочна, уладна, усё астатняе збывалася ў тумане і знікала. Заставался толькі тымчасовыя фантазіі, ілюзіі, радасці...

„З неба зорачку дастану...” Нібы і жарт. Нібы і мара пра высокі жэст. Лёгка і проста.

**Толькі шматкроп'і**

Легка і проста, як дастаць чарэшняў у судовым садзе. Чарэшні гэтыя лічыліся нібыта і несапраўднымі — цвердаватыя, невялікія, светла-чырвонага колеру. З судоўцаў ніхто на іх не квапіўся. Няма сваіх, дык у нядзелю кірмаш, навязуць аксамітава-цёмных, сакаўных, і жоўтых, мяккіх, празрыстых. І танна, і хітра.

Але ў Даны былі свае выгоды. Чарэшня — ужо добра падрослая, а яшчэ не старая: добра трымала яе сорак восем шаснаццацігадовых кіляў, і Дана ўзбівалася высакавата, садзілася на суку і паціху ласавалася. Адсюль, праз лістоту, зусім інакшым выдаваў сад, і судовы будынак, і ліпеньскае неба. Хораша — што на Святой гары сядзець. Лепш — толькі на замкавай вежы.

„Вітаю вас”, — пачула Дана адноечы з суседняй яблыні. І ад нечаканасці ледзь не страціла раўнавагу. Гэта быў нейкі дарослы незнаёмы чалавек. На Данчын шаснаццацігадовы погляд, зусім з іншага, дарослага свету. У пракурорскім мундзіры. Мабыць, ведаў, чыя яна дачка, распытваў пра школу, пра тое, куды яна збіраецца ехаць. Дана толькі што здала выпускныя экзамены, і незнаёмы, пэўна, разумеў — ні пра што іншае Дана ні думаць, ні гаварыць не можа. Незнаёмы давёў Дану дахаты — і больш яна яго ніколі не бачыла. Але ва універсітэце пяць гадоў на кожнае свята атрымлівала віншавальную паштоўку, дзе абавязкова пазначалася іх „неземное знакомство”. Пісаў ён на рускай мове, заўсёды выбіраў прыгожыя паштоўкі і прыгожыя канверты. Адваротны адрас быў пазначаны горадам і нечытэльным подпісам. Паштоўкі Дана знаходзіла ва універсітэцкай скрынцы на літару „А”. Ад маці Дана даведалася, што чалавек гэты быў следчым і прыязджаў у іх горад па службовых справах.

Дане падабалася гэтая таямнічасць — містэр Х і тое, што чалавек гэты не меўся весці з ёю знаёмства. Паштоўкі. Толькі паштоўкі.

Нібыта напамін пра яе горад. Мабыць, не абышлося без увагі Анёла ў ценю сваіх крылаў. Як і ў тым выпадку, калі чалавек у марской форме ў Севастопалі, праходзячы міма, з нейкай невядомай радасці падараваў Дане букет кветак. А незнаёмы ў Львове даў ёй у краме оптыкі акуляры, не ўзяўшы грошы, — свае акуляры Дана забылася ў Стрыйскім парку, не інакш пакінула на памяць тамтэйшым вавёркам. А ў дзень папярэдніх падрахункаў пражытага — дзень не сумны і не вясёлы — чалавек, ад якога ёй не выпадала чакаць увагі, прынёс чырвоную ружу і дыстынктоўны снапок восеньскіх кветак. І жанчына, што не ведала Дану, не адпрэчыла яе просьбы ў Святой Кнізе. І — нібыта кампенсуючы даўнюю матчыну страту — адддла сваю Біблію той парой, калі Кнігу зрабілі рарытэтам і амаль што недазволеным выданнем. У жанчыны гэта быў не адзіны асобнік Кнігі, але тым не менш...

Анёл у ценю сваіх крылаў падаваў Дане свой знак памяці. З таго, адзінага месца на зямлі. Дзе на слынным возеры была сустрэча з кабетай, падобнай адначасова на чараўніцу і на бабу-ягу. Кабету з роду вядомага — Марыю Капніст. Яна дасылала Дане кароткія лісты з Кіева на паштоўках — рэпрадукцыях карцін Урубеля.

Усе гэтыя сустрэчы засталіся ў памяці — як нейкія напаміны пра дабрату і высакародства, што раптам сустракаюцца ў жыцці як знакі рэальнасці, што складаецца не толькі з будзённа чаканага, абавязковага, патрэбнага, карыснага, але і са шчасця выпадкаў, за якімі няма ні кошту неабходнасці, ні цвярозага разліку. Якія — толькі ад мрой-

лівага, зіхатлівага і няпэўнага Святла Загадкі, што пазначае толькі твае, незапланаваныя і не супадаючыя ні з чыімі, святы, імгненныя, рухомыя, не заўважныя нікому. Як масток паміж Натурай і чыстай ідэяй аб шчасці і радасці. Як напамін пра тую пару, калі ўсё наступнае здавалася спакусна інтрыгуючым, а жыццё выдавала незвычайнай, захапляючай гульнёй, дзе яшчэ не праглядваўся морак штодзённшчыны, тлумны стандарт жыцця. Былі вядомыя яшчэ толькі рэжым і дысцыпліна — але яны падабаліся, складвалі дні ў нешта строгае і ясна вызначанае. І было вядома — ад гэтага можна адысці любым момантам, збегчы ў шыкоўную раскошу мроі, дачакацца свята канікул. І хадзіць сцежкамі, дзе, здаецца, лунае той дух, што ведае шлях да сапраўднага, выснoўнага, існага. Калі нават сляза высыхае ад усмешкі, а смех здагадваецца, ведае і не ведае пра гаркату плачу.

**Смех слязы**

...Яны развітваліся — са школай, з горадам, з бацькамі, з блізкімі. Развітваліся лёгка, нават нецярпліва — нарэшце пачынаецца сапраўднае жыццё. Скончылі падрыхтоўку. Будуць жыць самастойна.

Студэнцтва — ад аднаго гэтага слова займала дух.

Яны яшчэ не ведалі прыцягальнасці магнітнага поля сваёй зямлі, горада маленства і юнацтва, яны не ўсведамлялі, што, які зарад духу яны атрымалі тут. Пакуль яны жылі „ чуццём дарогі", „чуццё глебы" прыйшло пазней. Яны яшчэ не ведалі магічнай улады вобразаў дзяцінства, гармоніі той пары, таго максімуму варыяцый жыцця, якіх не зазнае ўжо ніякая іншая пара. Усё наперадзе — тут не было яшчэ ні іроніі, ні самападманнай надзеі. У гэтым, можа, і ёсць заўсёды разгадка прыцягальнасці тых год. Нават калі зусім не рамантызаваць юначую пару, духоўная спадчына кожнага — там. І Дане тут не былі блізкія Дастаеўскі, Марыяк, Джойс... З іх пярэкрутнай свядомасцю, паталагічнымі спазмамі памяці. Яна разумела Сент-Экзюперы, Пруста, Както, „на ўсё жыццё пазначаных знакам, пячаткай дзяцінства". Асветленых даўнім, ранішнім святлом жыцця.

Дана заўсёды адчувала гэты знак — як галоўнае і неад'емнае ў сваёй асобе. Як святло і цяпло тых дзён, як грунт культуровага тыпу асобы і як грунт асобы ўвогуле.

Апошнія дні... Апошні школьны баль... Усе святочныя, прыгожа ўбраныя. Але знайшоўся дзяцюк, што адной фразай, нязграбнай, грубай, здратаваў усё тое вяселле і ўрачыстасць. Усім, не толькі Дане. І Дане стала сумна і схацелася сысці. Чаму б не на слыннае возера?

Возера было баладна-прыгожае, чыстае, яшчэ не засмечанае „акультурваннем” і цывілізацыяй. Ані душы, ані будынка зблізу.

*Jakiż to chłopiec piękny i młody?*
*Jaka to obok dziewica?*
*Brzegami sinej Świtezi u wody*
*Idą przy świetle księżyca.*[1]

Зразумела — нікога. Дана была адна. І ўрачыстасць была тут. Не там — у актавай зале. Тут чулася мелодыя яе жыцця. Мелодыя яе душы. Але тую мелодыю чула яна адна. Ніхто не схацеў даўмецца, чаго ёй стрэліла ў галаў ляцець сюды. І было крыўдна, ніхто не даў веры, што яна прыйшла сюды пешшу. Што гэтыя дваццаць кіламетраў у яе семнаццаць год ды ў чэрвеньскую ноч! Як гэта яна пазней чытала ў разумных кніжках? Экалогія развіцця ў іх была розная. Нават з Вольгай Станіславаўнай, для якой стэрэатыпы мыслення і ўспрымання іх атачэння былі калі не законам, дык абавязковымі правіламі. І Дана сваё першае „дарослае” лета правяла досыць сумна. Самым цікавым было субяседаванне ва універсітэце. Хто яго прыдумаў — невядома, але на той момант ёй гэтыя практыкаванні спадабаліся. Іх, залатых медалістаў, было ажно дзесяць чалавек на месца. І было прыемна адчуць сябе сярод пераможцаў. Прайшла! Знайшлося месца пад філфакаўскім сонцам!

Напрыканцы жніўня Дана зрабіла развітальную праходку абарончым валам, зайшла ў касцёл, дзе заўсёды адчувала тую мелодыю існага, што і на слынным возеры. Згадала гукі, што ўзносіліся тут пад час візітаў той жанчыны, з яе, Даны, дзяцінства. Яны супадалі з мелодыяй яе душы. Як супадалі гукі мелодый Шапэна, Вівальдзі, Моцарта, Баха... І не супадалі з гэтай метрарытмікай сінкопы рэчаіснасці. Сляпая цвярозасць рэальнасці рабіла прымглёным святло загадкі, разбурала магію быцця, гармонію існага...

Аднак, магчыма, у гэтых дысанансах і бясконцай размаітасці былі свой сэнс, свая логіка? нават свой водар? Але ёй не было дадзена адчуванне гэтага сэнсу, гэтай логікі, чароўнасці гэтага водару. Думкай і пачуццём яна вярталася сюды...

---

[1] Што там за хлопец з поглядам ветлым
Поруч са стройнай дзяўчынай?
Крочыць павольна пад месяцам светлым
Берагам Свіцязі сіняй?
*(Пер. А. Зарыцкага)*

## Sanctum Sanctorum

І задавала сабе пытанне — дзе прытулак душы тваёй?

Пад небам, спаласаваным знакамі звышгукавікоў. На зямлі, закатаванай жорсткасцю і неўразуменнем, у скрыготных натоўпах, дзе столькі твараў, не праясненых ані думкай, ані чуццём.

Яна адчувала сябе ўсё больш адстаронена — як ля калодзежа бездані, нібыта ў прадчуванні трубнага гуку Чацвёртага Анёла. Яна шукала страчанай сувязі са светам. Згадвала тое, даўняе, пажыццёвае. Настойліва імкнулася ў куткі, дзе тая марнасць марнасцяў не правіла баль.

Ішла ў будынак на гары, будынак, поўны кніг. Дрэвы з яго вокнаў здаваліся прыгожымі, як на выявах майстроў італьянскага Кватрачэнта, а неба такім, нібыта яно не ведала ні крыжавання антэнамі, ні кіпцюроў і драпін ліній ЛЭПа, ні канквістадорскага наступу самалётаў... Яснае і цнатлівае, нават ягоная шэрань глядзелася адсюль злагаднай і класічна чыстай.

І класічна прыгожымі выдавалі паркі, якімі яна ішла адсюль: стары, на ўзгорках, дзе кожнае дрэва нібыта пацвярджала мізэрную недаўгавекасць тых, што лічаць сябе вяршыняй светапарадку. І маладзейшы парк, праз дарогу, той самы, нягеглы — пад час яе першага прыезду ў Менск, а цяпер фацэтна-прыгожы: помнік Янку Купалу, музей, цяжкаватае хараство бронзавых красунь ля фантана, ліпы — што векавечны сімвал згубленай утульнасці маёнткаў і фальваркаў, таемны поступ клёнаў — увосень рытуальна-прыгожых: нібы ганаровая варта ў якім каралеўскім палацы. Яна заўсёды не даходзіла да фантана — там людзі і чарада каменных стварэнняў. Гэтую чараду патрактавана лічыць музеем пад адкрытым небам, вернісаж, аднак, зацягнуўся, і Дане страшэнна назалялі каменныя галубы, падобныя да парсючкоў, і невыразна-нязграбныя цёткі без рук і ног.

Хаос жыцця заставаўся недзе зусім далёка, калі яна трапляла да таполевых прысад у верхнім парку: цёмныя строгія ствалы — на вясновым малодзіве і святочна-ўзнёслыя на шыкоўным дыване з апалай гарача-залатой лістоты ў верасні. Тут Дана заўсёды воостра адчувала: так, жыццё ўсё ж — найвялікшы дарунак.

Азірнуўшыся назад на сцяжыне над ракой, яна заўсёды прыпынялася зірнуць адсюль на лукавіну ракі, на купы дрэў, кожнай часцінкай сваёй істоты адчуваючы прыгоства ландшафту. І — злагадную згоду з Быццём. Існуючае — усё ж разумна. Існуючае — прыгожа. Існуючае — павінна быць. І нават здавалася — „пакрыёма пранеслася слова, і слых... прыняў нешта ад яго”.

Гэтай самай сцяжынай Дана хадзіла раннім ранкам у нядзелю ў тое ўзнёсла-прыгожае збудаванне — нібыта высокі Дух зазначыў яго на зямлі нават без дапамогі рук звычайных смяротных. Прасторава арганізаваная структура... Так, здаецца, фармулююць у сваіх прафесійных гаворках дойліды... Выдатна арганізаваная структура. Замысленая так, каб было відаць задалёк: на горцы. Адно людзі, якія нават сонцу, мабыць, адвялі б сацыяльна і класава функцыянальнае месца, замаскавалі бажніцу з усіх бакоў мурамі. Але паспрыялі іншаму эфекту — кожным разам касцёл узнікае на фоне неба як цуд, як нешта нечаканае, як дарунак лёсу. Святыня на горцы... Ёй падабаецца непаспешліва падымацца па прыступках...

І згадваць: да таго храма, у яе горадзе, таксама вялі прыступкі. Ад ціхага ручая і парку...

Дараваны Лёсам куток — яе горад...

Як гэта сцвярджаў абат Сугерый? „Наш дух занадта слабы, і толькі праз матэрыялізаваныя рэаліі ён здольны ўзвысіцца да ісціны". З XII стагоддзя, як жыў святар, дух не стаў больш моцным. Толькі праз матэрыялізаваныя рэаліі... Абат Сугерый меў на ўвазе іншыя рэаліі, больш сакральнага парадку, але... Дана ў сваёй зямлі і ў землях нетутэйшых заўсёды згадвала гэтыя словы: калі глядзела на бажніцы, кастэлі, святыні... Розум, веды, інтуіцыя — магутны лёт духу, створанае людзьмі, якім было дадзена спрычыніцца да Высокага. Гісторыя і Натура — разам.

І гэтыя матэрыялізаваныя рэаліі, і другая прырода, і першая прырода спрыялі таму, каб расла душа, ачышчалася ад мітусні, размыкала ланцуг, якім яе спрабавалі аблытваць факты быцця, адыходзіла да сваёй і агульнай Таямніцы і адчувала тое, што на самым — не, не донцы, на самым высокім краі душы. Нявыказанае. Невыслоўленае. Невыказнае...

І вярталася душой і думкай у свой горад. Да родных пагоркаў. Да родных вежаў. Да той — яе — Фары. Бо тут Высокая Воля пазначыла галоўны ўзлёт і галоўны спачын душы. Тут адчула яна святло Высокай Загадкі Быцця. Тут — яе Існае. Яе Лёс. Яе Знак. Яе Sanctum Sanctorum.

*У кн.: Святло загадкі. Мн., Радыёла, 1994.*
*У перакл. на рас. мову: часоп. „Неман", 1997, N3.*

# GENIUS SAECULI

## ТЭРЦЫНЫ ТРАЎНЯ

За суседнім столікам спрачаліся. Пра ноўменальных і даноўменальных багоў, пра розныя тыпы актуальнай бясконцасці, пра Юліяна і Прокла... Пра інтэлектуальных багоў...

„Размова, годная вечнага горада”, — лянотна падумаў Станіслаў. Яму тая гаворка была нецікавая, аднак ён сядзеў адзін, сам-насам, а ў яго суседзяў былі галасы спрактыкаваных лектараў, і іх ангельская ўрэзвалася ў свядомасць жорстка прамоўленымі тэрмінамі, класічнымі санантамі і палаталізаванымі, дыфтонгамі і манафтонгамі. Беззакорнай дыкцыі суразмоўцаў не перашкаджалі нават ракі ў белым віне, якіх яны паглыналі непаспешліва і са смакам.

Станіслаў уздыхнуў з палёгкай, калі гэтыя двое разлічыліся і зніклі. Агульны пошум на адкрытай тэрасе рэстарана стаўся найлепшым акампанементам ледзь не фізічнаму адчуванню асалоды ад мяккага рымскага надвячорка, ад спалучэння знакамітага колеру Рыма — трастэвэрыну, яго цёплых, жаўтавата-вохрыстых таноў, мігцення ліхтароў і лампіёнаў, бруіста-прахалодных, блакітна-іскрыстых фарбаў фантанаў, іх — музыкі? спеваў? рэчытатываў?

Усе колеры, фарбы, паўтоньг набывалі тут, на п’яцца ды Навона, асаблівы змест — падтэкстам і падсветкай часоў: вялікапышнасці сеічэнта, густога сяйва тысячагоддзяў, гаркавата-слодычнага мроіва сённяшняга дня. Імгненні перагукаліся са светам вечных каштоўнасцяў і відавочнасцяў, што мелі адзнаку вечнага горада. Вось той сэрвіторэ[1] нібы толькі што пазіраваў Караваджо, сіньёрына ў доўгай спадніцы крочыць не інакш як хадою Адраджэння, а кунка юнакоў у шортах выдае на ваяроў з цэнтурый Юлія Цэзара.

...Водар хараства закалыхваў, люляў, ствараў той часпазачассе, калі кожная хвіліна — кантрапунктная ў мелодыі жыцця. Нібыта і не адбываецца ніякіх падзей, але ўсё насычаецца сэнсам, усё нагадвае пра Боскую сутнасць існага.

Лірычная ілюзія сапраўднага... Ці адзіна сапраўднага?

Станіслаў з лёгкай пакорай пагойдваўся на хвалях чараў рэальнага і дамысленага, верагоднага і неверагоднага, убіраючы ў сябе кожнай клетачкай, кожным нервам тугу і радасць улётных імгненняў, стоеных спакус, акрасы звабнага. На нейкую долю часу - ён, Стані-

---

[1] Сэрвіторэ (іт. servitore) — служка.

слаў Строцкі, быў злітны, знітаваны са светабудовай, вольны і свабодны. На нейкую долю...

*Век расінкі,*
*Ён і ёсць век расінкі, не больш.*
*І ўсё ж, усё ж...*

Усё ж яму было хораша. Dolce far niente[1] прыемны занятак. Нешта падобнае круцілася ў галаве Станіслава. А Уайльдава - «нішто так не стамляе, як лайдацтва" — проста бліскавічны парадокс дэндзі. Хаця нельга ведаць тое, чаго не зазнаў. Пасля інстытута Станіслаў быў хранічна заняты, заўсёды нечаму падпарадкоўваўся. Жыццё ў сваёй маштабнасці рызыкі, мужнасці, велічы празарэнняў заставалася недзе побач. Ён бег да сваіх пацыентаў, згараў у турботах штодзённасці: аперацыйны стол, палаты, гісторыі хвароб... А яшчэ ён мусіў падтрымліваць пэўныя сувязі і чамусьці заўсёды лічыў сябе некаму абавязаным, выручаў сяброў, знаёмых, незнаемых, спяшаўся, ляцеў, імкнуўся...Цяпер Станіслаў Строцкі нікуды не спяшаўся... Віват сіньёру Лантуччы! І таму шчасліваму выпадку, які кінуў сіньёра на аперацыйны стол Строцкага. Бо сіньёр быў удзячны. Добры. Багаты.

На гэты момант у Станіслава Строцкага быў кантракт са шпіталем, дзе сіньёр Лантуччы меў у апякунскім савеце, падобна, немалую вагу, падмацаваную яго дыяканічнымі высілкамі. А пакуль у Станіслава былі два вольныя месяцы. У Італіі.

І гістарычны час для Станіслава нібыта раствараўся ў бясконцасці часу нічым не занятых сутак і ў тапаграфіі Вечнага горада.

... Скончыўшы сваю вячэру і згадаўшы, як гэта хораша гучыць па-італьянску — „чэнарэ", Станіслаў накіраваўся да каскаду Берніні. Нібыта парогі на рацэ — гэты фантан... І што ўсё ж выводзяць тыя стругі? Можа, і не мелодыі... Прамаўляюць нешта... Значна... Настойліва... І лёгка... Тэрцыны? Тэрцэты? Рытурнэлі?

Ці проста звычна ірвуць сетку часоў? Ужо чацвёртае стагоддзе... Хаця — што гэтае quattro[2] для Вечнага горада? Які зведаў усё — і росквіт, і поўны заняпад, і адраджэнне... І tempora nova[3].

„Caput mundi" — „цэнтр сусвету". Апостальская сталіца... Той горад, дзе ёсць Лоджыя Благаславення, адкуль гучыць сакральнае „Urbi et Orbi" — „Гораду і свету".

Пра гэты ж горад і вядомае Гётэва: «О Рым, ты цэлы свет!» І гераічнае Гарыбальдзіева: "Roma o morte"[4]. І вось тое, іранічнае: „The

---

[1] Dolce far niente (im.) - салодкае гультайства
[2] Quattro (im.) — чатыры.
[3] Tempora nova (im.) — новы час.
[4] Roma or morte (im.) — Рым або смерць.

capital of the Middle East „— «Сталіца Сярэдняга Усходу”. На чыста амерыканскі капыл. Мабыць, вызначыў так які хлопец з Аклахомы ці Кентукі. Дзе-небудзь напрыканцы 40- Х гадоў XX стагоддзя. На хвалі перамогі войскаў кааліцыі, у засені плану Маршала, з поўнымі кішэнямі паўнавартасных даляраў і з пагардай да антычнага хараства і розных там Кватрачэнта, Чынквечэнта і іншага гістарычнага і мастацкага хламу.

Для Станіслава ж усе Протарэнесансы, Рэнесансы, Рысарджымента неслі ў сабе асобы знак застылых відзежаў мінулага, датычных не толькі Вечнага горада: збежышчы-сонмы анёлаў Джотто, харалы Палестрыны, санаты Карэллі, старыя фаліянты кніг, роспісы і барэльефы Падуі, гукі арфаў і кіфар, чэлестаў і віёлаў... Расплывісты сэнс гармоніі і хаасу.

... Станіслаў паволі адыходзіў ад фантана каскадаў. Цяпер ён цалкам належаў гэтым імгненням. Нічога і нікога не згадваў. І не ведаў, ці хацелася б каго згадаць. Ведаў — чаму...

Я не спеша собрал бесстрастно
Воспоминанья и дела.

Менавіта — „бесстрастно”. Ніякіх жарсцяў. Суму. Жалю.

Сістэматызаваў. Вызначыў.Паклаў на паліцу памяці. Далёкую. Хай сабе ляжаць. Успаміны і справы. Здрады і страты. Радасці і турботы. Ён узяў тайм-аўт у лёсу.

Ён цяпер любіць толькі тое, што не можа падманваць і што нельга страціць. Мінулае. Мінулае, увасобленае ў харастве мясцовых палацца і роспісаў, скульптур і помнікаў, карцін і маляўнічых руін і каланад-таямніц... У прыгажосці ўсяго, што ўваходзіла і будзе ўваходзіць у яго жыццё... Ён не бярэ пад увагу чалавечыя адносіны. Гэта — у мінулым.

Ён не збіраецца ні пакутаваць, ні енчыць, ні шкадаваць... Проста на гэтай старажытнай зямлі ён будзе выцягваць пасля аўтакатастроф, альпінісцкіх і іншых спартыўных няўдач сыноў і дачок чалавечых. Даводзіць індывідуумаў да нармальнага, дадзенага Богам і продкамі фізіялагічнага стану. Паводле клятвы Гіпакрата, свайго ўмельства, умоў кантракту. Пе менш. Але і не больш. Усё ў межах прафесійных адносін і справы. Ніякіх іншых кантактаў. Ніякіх лірычных сюжэтаў. Нават калі гэта які мілы дзядок, дзьмухавец Божы, поўны, здаецца, альтруістычных памкненняў. Пазней можа здарыцца, што стварэнне, якое выдавала самою дабрынёю, вывалачэ адкуль-небудзь цэбар з памыямі і выльле іх табе на галаву. Проста так. Без якой дай прычыны.

Станіслаў нікога не вінаваціў. Проста стаміўся ад бясконцага фальшу на розных узроўнях, ад высокіх слоў, за якімі толькі мізэрны

разлік, ад ліхаманкавага кірмашу, дзе гандаль паводле вядомага: „Wszystko na sprzedaż” — „Усё на продаж”.

Няма добрых адносін, ёсць толькі ўзаемныя інтарэсы? Цынікам быў аўтар гэтых слоў ці проста ўмеў вызначыць сутнасць праяў?

... Цяпер болю няма. Гэта некалі былі раны, крыўды. Цяпер ён набыў імунітэт, падобны на лакалёвую анэстэзію. Проста — рэестр перамог, параз, страт, сатысфакцый, здрад. Спакойная інвентарызацыя перакрэсленых сяброўстваў, знаёмстваў, кантактаў.

Калі вернецца на радзіму... Праз два гады. Тады будзе відаць. А цяпер для душы — бажніцы і культуровыя традыцыі, вопыт пачуцця толькі ў характве створанага вялікімі. Квінтэсэнцыя духу, увасобленая ў мармуры, фарбах, срэбры, золаце, бронзе...

Холад мармуру... У ім часам больш цяпла, як у жывых істотах з натуральнай крывёю розных груп, з мускуламі ці проста з масай мясатлушчу, з суставамі, пазванкамі, з усёй „гаспадаркай” касцей — прамянёвых, локцевых, галёначных і т.д., і т.д., адным словам, з усімі анатамічнымі і фізіялагічнымі першаіснасцямі.

...Мова жывапісу... Станіслаў уважліва глядзеў на выстаўленыя для продаж карціны... Невялікага памеру, найбольш партрэты, нацюрморты, пейзажы... Хаця...Тут, на п’яцца ды Навона, мабыць, прадстаўлены ўсе існуючыя і існаваўшыя напрамкі жывапісу... І розныя жанры...Розныя стылі...

Станіслаў углядваўся ў карціны...Пейзаж у стылі позняга Клода Монэ... Партрэт дамы... Нешта ад майстроў Кватрачэнта або Чыквечэнта? Нешта ад Ларэнцо Косты...Чысты, замкнёны твар, валасы, забраныя сеткай, глыбокі пурпуровы колер накідкі...

Адзінокая свечка ў замглёным інтэр’еры, вока ў махнатых вейках, тонкая рука ў пальчатцы... Якія фарбы, дакладнасць малюнка! І нябачная цень вялікага майстра з Кадакеса...

Партрэт-медальён жанчыны... Сінія-сінія вочы, доўгія, русалчыны, нібыта сатканыя з ветру — лёгкія, закалыхваючыя - валасы. Нешта вельмі знаёмае... У твары... Ды і ў стылі пісьма мастака...

Галіна? І партрэт, падобна, Вітольда... Так. Няма сумніву. Эскіз — алоўкам — ён, Станіслаў, некалі бачыў... Але адкуль тут гэты партрэт?

— Quanto sconto?[1] — звярнуўся да мастака Станіслаў. Кошт прыдатны. І памер партрэта невялікі. Станіслаў аддаў грошы. Старанна падбіраючы словы, спытаў, адкуль карціна. Мастак, падобна, зразумеў яго, аднак Станіслаў кепска разбіраў словы адказу. Перапытаў па-ангельску.

---

[1] Quanto sconto? (іт.) — колькі каштуе?

Нешта праяснялася. Партрэт належаў мастаку з далёкай краіны. Мастак загінуў тут, у Італіі. Проста захлынуўся марской хваляй. Станіслаў ведаў — гэта Нарутовіч. Пісалі ў газетах.

А мастак з п'яцца ды Навона патлумачыў, што сябры небаракі забралі ўсе карціны, а гэты партрэт застаўся — рабіў нехта іншы. І чамусьці дадаў: „А сіньёрына з партрэта жывая". Адкуль ведаў? Вёў размовы з Нарутовічам? Чаму гэты партрэт апынуўся ў яго? Яны з Вітольдам былі вельмі далёкія. Чаму, дарэчы, не стварыў партрэт Галіны сам? А можа, ён недзе таксама ёсць, такі партрэт?

Тутэйшы мастак спытаў:

— Are you want to see her?

— No no[1], — цвёрда адказаў Станіслаў. І пакрочыў праз Пантэон па віа дэль Корса.

Ці хацеў бы ён бачыць яе?

... Чалавек з таго часу... З той духоўнай прасторы... Ён, Станіслаў Строцкі, гатовы перачытаць старонкі ўспамінаў... Аднак перажыць старонкі жыцця наноў? Немагчыма... На жаль? ...

Галіна... Асоба з Вітольдавай майстэрні... Майстэрні, што была паблізу ад бажніц, ракі, паркаў, Опернага тэатра...

Станіслаў — тады ўсе яго клікалі Стасам — студэнт-медык, бегаў па клініках, анатамічках, бібліятэках, адпрацоўваў практычныя... Было так... І жыццё было поўнае яшчэ не пражытых гадоў. Не пражытых імгненняў. Нягледзячы на ўсе практыкумы, Стас больш тэарэтычна ўяўляў карысць і высакароднасць сваёй прафесіі. Аднак выбраў яе свядома. Усім патрэбная. Пры ўсіх рэжымах. Сумны і навязлівы афіцыёз проста ніяк не датычыў Стаса. Ён, як госць, заходзіў на сходы, адбываў сваё на дэманстрацыях, аднак заклікі партыйных аракулаў, здранцвела-пафасная таўталогія іх пастулатаў, жаўнерная мітурга пастаноў, абвяшчэнне генеральных і негенеральных ліній выпадалі з эмпірыкі жыцця Стаса, з магічнага поля яго свядомасці.

Затое процьма іншага цікавіла Стаса. Ён чытаў узахліп, дома і ў бібліятэках, прагна і бессістэмна. Усё па той самай гісторыі, якую называюць агульнай, кнігі па гісторыі архітэктуры, мастацтва, літаратуры, навуковыя манаграфіі і белетрызаваныя біяграфіі, кнігі філосафаў і паэтаў, мемуары і перыёдыку, — усё, што трапляла на вока і пад руку. Стас жыў у множнасці часавых рытмаў, у складаных суадносінах свайго „я" і непамыснай колькасцю іншых. Вёў, нібыта і на яве, размовы і спрэчкі з Гегелем і Леві Стросам, Шэлінгам і Камю, Юнгам і Гарадзі. Вызнаваў сябе ў медытацыях з Рыльке і Гарсіа

---

[1] Are you want to see her? (анг.) — Вы хацелі б пабачыць яе? No, no (анг.) — не, не.

Лоркам, Томасам Манам і Сартрам, Тэйярам дэ Шардэнам і Чэславам Мілашам.

У магічным полі жыцця Стаса заўсёды прысутнічала музыка. І Моцарт, і рок, і класічны джаз — ён любіў іх аднолькава. Музыка прыцягвала і вабіла яго. Як прыцягвалі і вабілі жанчыны. Жывыя. І на карцінах. І на рэпрадукцыях карцін. Яго веданне анатоміі і фізіялогіі ніяк не ўплывала на крыху рамантызаванае ўяўленне пра жанчын. Магчыма, таму, што хараство іх упершыню ён адкрыў на выявах старых майстроў і майстроў новага часу. Праўда, яго аднакурсніцы не вытрымлівалі параўнання з жанчынамі Тыцыяна і Батычэлі, а танцоркі Дэга часам здаваліся яму больш рэальнымі, чым пасажыркі тралейбусаў, з якімі ён шчыміўся кожнай раніцы ў блакітны вагон. Аднак на вакацыі Стас выпраўляўся не інакш як з мальбертам і са спадзяваннем сустрэць... ну, напрыклад, падвойнік Одры Хэпбёрн...

Усё гэта надавала агульнаму фону жыцця Стаса адценне будзённай святочнасці, а самому факту быцця — асалодны прысмак. У рэальным існаванні, у вопыце дзён свет для Стаса складаўся з сонца, вясёлак, адзнак „выдатна”, усмешак, шчаслівых выпадкаў, запланаваных і нечаканых сустрэч! Усё было наперадзе! І наперадзе былі, безумоўна, толькі перамогі, шчырыя сяброўствы, вялікае каханне, „палёты ў сне і на яве”. Усё мела асаблівую акрасу ад гумару, розыгрышаў, амаль заўсёднага добрага настрою, ад шчаслівага смеху — проста так, ні з чаго... І абавязковы „лёгкий трёп” меў прысмак маладзёжных фестываляў, КВЗ, зорнага пылу, тралейбусных знаёмстваў, паэтычнага шаленства, мізантрапічнай іроніі Джойса, магічнай абаяльнасці Булгакава (Міхаіла, зразумела), кусліва-гжэчных досціпаў з джэнтльменскага набору аксёнаўска-гладзілінскіх хлопчыкаў. Усё было зорна, узорна, „пенкна”.

А Вітольдава майстэрня была тым месцам, дзе нібыта рэальна, арэчаўлена ўзнікалі прывідныя відзежы ўяўленняў Стаса.

Найперш — як тады здавалася Стасу — да Вітольда прыходзілі людзі, на якіх быў адбітак асноўнага чалавечага вопыту, досведу, і незалежна ад роду заняткаў, першаасновай тут быў sacre feu — святы агонь. Знакамітых у майстэрні Стас не сустракаў. І гэта толькі пацвярджала, на яго думку, прыналежнасць гасцей да таго асяроддзя, дзе самадастатковасць асобы выдавала стрыжнем індывідуума, не залежнага ад знешніх абставін, ад мітусні будзёншчыны, ад шэрасці звычаёвага.

Стас на тую пару спрабаваў прасочваць усе лабірынты творчых біяграфій славутасцяў, але ці не найбольшай ісцінай лічыў вызнанне Вівекананды — самыя вялікія і геніяльныя робяць сваё жыццё незаўва-

жным, не імкнуцца нечага дабіцца, таму што ведаюць сапраўдны кошт думкі. Праўда, наконт адной Асобы, што была не проста гістарычнай постаццю, Стас рашуча не згаджаўся… Ну, але Той — Адзіны…

У Вітольда збіраліся многія. Можа, і не выбраныя, але пазначаныя, вызначаныя.

Прыходзілі ў майстэрню любым днём, любой парою. Пазней Станіслаў думаў: мабыць, перашкаджалі Вітольду працаваць. Але гэтая стыхійнасць надавала зборням асобую акрасу. Не паўсвецкія прыёмы па серадах ці аўторках, а нязмушаныя сустрэчы…

Станіславу, як, мусіць, і іншым, падабаўся сам Вітольд. Нічога ад багемнай урочыстасці, затое нешта відарыснае ад формулы яго, Вітольдавага, лёсу, прасвечанага мярэсцівам з авангардных высілкаў пэндзлем, традыцыйнага высакародства і рэнесенснага інтэлектуалізму.

Аскеза добраахвотнай нішчымніцы, адстароненасць ад афіцыёзу, пакутніцтва самавыяўлення, роздум… Нешта ад Мадыльяні і Ван Гога, але без самаспапяляючых схільнасцяў … гэта мецiла мастака ў вачах Станіслава асобым знакам.

Манументаліст паводле адукацыі, Вітольд рабіў у нейкай арганізацыі, што часам давала яму канкрэтныя заказы, аднак у асноўным ён вёў жыццё вольнага мастака, займаўся жывапісам, чытаў, думаў…

… Прыходзячы ў майстэрню, Станіслаў часам заспяваў Вітольда на самоце, часам у яго нехта быў, здаралася — майстэрня была паўнюткая людзьмі.

Станіслаў завітваў у майстэрню кожным зручным і нязручным выпадкам. У „фортачцы” паміж лекцыямі, бегучы з клінікі, збіраючыся ў тэатр ці ў госці. Урэшце — проста так, дзеля акрасы душы. Прылятаў у майстэрню з якім дробным прэзэнтам ці проста наедкам. Ну, і, зразумела, паводле завядзёнкі, з прыгаршчамі досціпаў, навінаў, новымі кружэлкамі.

… Пазнаёміўся Станіслаў з Вітольдам у бібліятэцы, і гэта паклала адбітак на стыль іх адносін. Як гэта там у вялікага француза? “Маёй калыскаю была бібліятэка, пыл, вавілон тамоў, пергамент, цішыня…” Мабыць, было яшчэ нешта, што аб’ядноўвала іх з Вітольдам, вызначала ўзаемную цікавасць і тое, што цяжка пазначыць словамі, паняццямі.

Нездарма быў і нейкі капрыз Провіду ў тым, як нечакана, выпадкова-невыпадкова ўзнікаў Вітольд на яго, Станіслава, шляху. Асабіста, напамінам ускосным, канкрэтным. Як гэты партрэт. Як нядаўняя, перад ад’ездам, „сустрэча” з Вітольдам. У мастацкім салоне, у родным горадзе, Станіслаў зайшоў звычна — паглядзець. З усяго, што там было выстаўлена, вызначыў адну карціну. Ці то сцежка, ці то раман-

тычна зарослая алея ў парку. Зеленавата-жоўтыя колеры, паўтоны. Дыстынктоўная рама, вохрыста-карычневая, з залацістым абадком па краі. Прозвішча аўтара не было. Толькі цана. Як і на ўсіх астатніх карцінах. „Дзіўна", — падумаў Станіслаў. А яму адказалі: „У нас так прынята". „А хто ўсё ж аўтар?" — „Лістовіч", — пачуў ён адказ.

...Лістовіч... Вітольд... Недзе на ўскрайку свядомасці, эмацыянальнай і інтэлектуальнай памяці Станіслава ён заўсёды існаваў. Як удзельнічалі, прысутнічалі — тыя, хто тады, у Вітольдавай майстэрні, трапіў на арбіту яго, Станіслава, існавання.

І яны існавалі, прысутнічалі ў сваёй асабістай аўтаноміі. Так бы мовіць, асобы з „арыентацыяй знутры". „Inner directed", — так, здаецца, вызначалі гэта дасведчаныя і абазнаныя ў псіхалогіі.

... Паэтэсы... Тая, у якой голас зрываўся ад хвалявання, а лісток з толькі што напісаным вершам дрыжэў у руцэ... І другая — як пра яе пісалі: дачка Палесся... Вочы — азёры... І яшчэ высокая, тоненькая... Таксама чытала вершы...

І актрысы! Пасля спектаклю... У вэлюме толькі што адыгранай ролі... Асабліва ён номніў адну... Бездакорны абрыс рухаў і жэстаў, нібыта яна яшчэ ў пеплуме і хітоне, са знакамітым карымбас - валасамі, зацягнутымі ў грэцкі вузел. Увасабленне ісціны і гульні, вяшчунні і вакханкі адначасова...

Падобная на хлопчыка журналістка, уся — як страла ў палёце. Феерверкі фактаў, вадаспад слоў...

Яны ўсе здаваліся Станіславу ўвасабленнем прыгажосці, нібыта сышлі з тых выяў, паводле якіх ён уяўляў сабе жанчын. Станіслаў сыпаў жартамі, а ў душы нямеў, здранцвела стойваўся, баяўся змоўкнуць. Паўза... Чым яе запоўніць?

Запоўніць паўзы было каму. А былі выпадкі, калі прысутнасць Станіслава ў майстэрні была суцэльнай паўзай, маналогам маўчання, ён цэлы вечар сядзеў моўчкі, слухаў, глядзеў, убіраў у сябе кожны жэст, кожны гук, кожны погляд, кожны позірк... Літаратары, акторы, рэжысёры, каскадзёры, эмэнэсы (як жартам вызначалі абрэвіятурай малодшых навуковых супрацоўнікаў), кандыдаты розных навук, інтэлектуалы, што займаліся самаадукацыяй паводле вядомых і невядомых сістэм. На ўсіх была адзнака, пячатка: акрамя той, асноўнай. Адбітак бібліятэк, пошукаў у свеце вечных каштоўнасцяў і адзнака ўзросту — ўсё наперадзе.

Не сулольнасць, зборня індывідуумаў, адзінства множнасцяў. Лаўцоў нечаканасцяў у гульні жыцця. Плынь падзей, подых рэчаіснасці - яны саступалі тут свету вобразаў, таемнай уладзе - нават не хараства, а густаў... Фарбам будучых драм і трагедый, лірычным ілюзіям з

філасофскім падтэкстам. Усе знаходзіліся ў магічным полі конадняў, вечнай традыцыі і вечнага чакання.

І можа, галоўнае — яшчэ кожны, нават прымерваючы самую неверагодную маску, заставаўся самім сабой.

Не ведаючы таго, усе існавалі ў імгненнях, хвілінах, гадзінах, што пазней сталіся для кожнага аазісамі ў „пустэльні Быцця"...

... Стас тады ледзь не кінуў інстытут і не выправіўся заваёўваць свет вядомымі шляхамі рамантыкаў, паэтаў і мастакоў. Аднак у Парыж, як высветлілася, нават турыстам на які тыдзень трапіць было няпроста, а ў роднай Айчыне нават хіленькія мансарды мастакам выдзяляў Саюз мастакоў і выканкам. Прагу рамантыкі можна было спатоліць, выправіўшыся за туманам і ў напрамку, зусім процілеглым старажытнай Лютэцыі Парызіорум[1] — гэты кірунак мала вабіў Станіслава, і ён скончыў інстытут, а суворая практыка дала магчымасць адчуць неабходнасць яго прафесіі.

Але гэта было пазней. А гады ў Вітольдавай майстэрні Станіслаў глядзеў, слухаў, трызніў на яве. Лічыў усіх людзей добрымі і шчырымі, свет — справядлівым, жанчын бездакорнымі.

... Галіну ён упершыню ўбачыў на трамвайным прыпынку. Тым разам Станіслаў выпадкова сустрэўся з Вітольдам. Амаль адначасова падышла яна. І ледзь не адразу скокнула на прыступку вагона трамвая з расчыненымі дзвярыма — тады былі такія. „Кажуць, Вы выйшлі замуж?"— наўздагон кінуў пытанне Вітольд. „Кажуць",— адказала яна. І трамвай панёс яе ад іх.

Тады ж Вітольд распавёў пра яе: балерына, прыма, лаўрэат міжнароднага конкурсу. Паводле ўяўленняў тагачаснага Станіслава, багіня...

...За якія правіны багі выціснулі Галіну з Алімпа — ці Парнаса? — Станіслаў не ведаў. Галіна трапіла ў аўтакатастрофу. Яна засталася жывая, здаровая. Нават фуэтэ і закрутныя антраша рабіла. Як многія. Але не як Галіна Веснавая. І яна кінула балет... А выпадак з ёю, мабыць, падсвядома паўплываў на выбар спецыялізацыі Станіслава...

Яна ж паступіла на мастацтвазнаўчы, занялася гісторыяй балета. Вучыла італьянскую мову. Гэта ад яе ён аднойчы пачуў:

Da oggi a noi la cotidiana manna[2]

І яшчэ:

... giri fortuna la sua rota
Come le piace e il villan la sua marra[1]

---

[1] Лютэцыя Парызіорум (лац. — Lutecia Paryziorum) старажытная назва Парыжа.
[2] Da oggi a noi la cotidiana manna (іт.)- Дай нам сёння кожнадзённую манну.

Тэрцыны Дантэ... У траўні... У пару чаромхі і бэзу...З вуснаў багіні.

Аднак калі шчыра — Станіслаў доўга не выдзяляў Галіну сярод іншых у майстэрні Вітольда. Мабыць, да таго вечара...

А ў той вечар яна прыйшла, як заўсёды, адна. Чытала вершы.

І ў майстэрні з’явіўся Дзіма. Як адзначалі афішы і праграмы: Дзмітрый Дораш. З дамай.

Дзіма Дораш — прыгожы. Неўнікнёны. Герой-амант. У родны кут і на сваю родную акадэмічную сцэну ён вярнуўся пасля некалькіх сезонаў у адным з самых зорна вядомых на тую пару тэатраў Саюза. Рэч у тым, што будучыя лаўры ссыхалі яшчэ ў марах пасля начлегаў на вакзалах і без блізкай перспектывы маскоўскай прапіскі. Аднак водсвет знакамітага тэатра на абліччы Дзімы на адлегласці для ўсіх рабіўся яшчэ больш уражлівым, наперадзе была процьма жыццёвага часу, герой-амант не губляў свой кураж і адначасова паводзіў сябе натуральна, нязмушаная, з лёгкасцю камільфо і чалавека з перспектывамі бліскучай кар’еры, увогуле жыццёвага prosperity[2]. Пазней ён вярнуўся ў той славуты тэатр на яго новым вітку рэжысёрам. Зазнаўшы арэлі славы і няславы, узлёты і падзенні.

А ў той вечар, не паспела Галіна выйсці за дзверы майстэрні, як Дзіму нібыта ветрам вынесла за ёю. І — кумільгом — выляцеў ён, Станіслаў. Чаму? Ён не мог бы растлумачыць. Ён не сачыў за імі. Проста ішоў, як самнамбула. Нібыта нейкая падсвядомая сіла вяла яго за гэтымі двума. Менавіта так: Станіслаў не прамовіў бы пра іх — пара. Кожны сам па сабе. Ён і яна.

Станіслаў не раўнаваў. Не быў закаханы ў Галіну. Яе чар быў часткай агульнага чараўнічага кола, атачэння, асяроддзя. Можа, квінтэзіраваны час? Не ад пабочных з’яў — ад самой субстанцыі: хараства, жаноцкасці, Боскай прадвызначанасці.

Што прымусіла яго пакіравацца за гэтымі двума з майстэрні? Падсвядома, можа, і такое — якая таямніца ў гэтай асобы, калі Дзіму Дораша, як магнітам, пацягнула? Ды яшчэ і досыць бесцырымонна кінуўшы даму, з якой ён прыйшоў да Вітольда. А безумоўна — магчыма, галоўнае, нават: усё, што адбывалася ў майстэрні Вітольда, пачало раптам выходзіць за межы азначанага свядомасцю Станіслава. Месца, дзе галоўнае не змянялася ад з’яўлення новых візітантаў, умоўнасць таго, што адбывалася, акрэсленасць і нібыта зададзенасць падзей, так бы мовіць, ледзь не застыгла-статуарнага кшталту, вызначанасць ілюзій — усё разбуралася на вачах Станіслава. Ці, хутчэй,

---

[1] giri Fortuna la sua rota Come le piace e il villan la sua marra (іт.) — Хай Фартуна круціць свае кола, як ёй падабаецца, а земляроб - сваю матыку.

[2] Prosperity (анг.) — працвітанне.

набывала нейкі іншы сэнс. Насуперак таму, які змест і сэнс надаваў гэтым выпадковасцям і выпадкам Станіслаў. У кожнага ж былі свае лабірынты душы і адстароненыя глыбіні... Магчыма, і жывая існіна ў кожнага была свая? Свае міражы і падманы? Свая гульня люстэркаў розуму?

Але ж яны недзе перасякаюцца, ствараюць нейкую сістэму... Адлюстроўваюць - тое, што ёсць... І тое, што здаецца... І тое, што беларускі паэт называў «адвечнай тугой ідэалу...”

І сённяшні вечар — не капрыз выпадку, а дзіўнае, прадвызначанае, захапляючае? І нейкая жывая повязь паміж імі, трыма?

Нешта падобнае круцілася тады ў галаве Станіслава, а Галіна і Дзмітрый гаварылі, нягучна, смяяліся, прайшлі па мосце і рушылі на стромую вуліцу, што вяла паўз парк каля Опернага тэатра. Ішлі — кожны сам па сабе, высокія, прыгожыя. Станіслаў падумаў: для балерыны яна трошкі высакаватая. Хаця — Плісецкая... Таксама не крохатка...

...Тымчасам Галіна і Дзмітрый дайшлі да брамы аднаго з дамоў, зніклі за ёю, а праз некалькі хвілін Дораш выйшаў і, пабачыўшы легкавічок, махнуў рукой. Аўто панесла героя-аманта...

А Станіслаў стаў спускацца паўз парк да моста праз раку. І раптам пачуў гукі. Яны несліся з парка — і ў іх чулася вясна, надыходзячая раніца. Яны, гэтыя гукі, нібыта расчынялі заслону — і за ёю знікалі таямніцы сэнсаў і адкрывалася нешта пазавоблачнае, патаемнае, з водарам бэзу і відавочнай адсутнасцю дыоптрый квазірозуму. Птушка падавала яму, Станіславу, Знак...

Такі Знак магла падаць толькі адна птушка — на мяжы ночы і дня. Салавей.

... А праз некалькі дзён, мо, праз тыдзень, Станіслаў праходзіў праз сквер каля тэатра, дзе відачынстваваў Дораш, і заўважыў здалёк Дзіму — той бег да тэлефона-аўтамата. І пачуў яго добра пастаўлены голас:

— Перадайце Галіне, што званіў яе паклоннік.

Дзіма зрабіў паўзу і дадаў:

— Няшчасны паклоннік.

Тон, якім былі прамоўленыя апошнія словы, не даваў ніякіх падстаў лічыць Дзіму няшчасным, няшчасным паклоннікам — тым больш. Аднак на некага гэта павінна было зрабіць ураджанне. Мяркуючы па часе, Дзіма тэлефанаваў у акадэмічны інстытут, дзе цяпер рабіла Галіна.

Станіславу стала няёмка — нібыта падслухоўваў. Няёмка — ад гэтага вясёла-пераможнага голасу. Няёмка — падыходзіць ці не — да Дзімы? Але Дзіма, падобна, быў заняты сабой і Станіслава не бачыў.

Як ставіўся Дзіма да Галіны? Быў зацікаўлены? Пэўна. Закаханы? Хто яго ведае. Ці ведаў гэта сам Дзіма Дораш? Якая мелодыя гучала ў яго душы? І хто можа пазначыць-формулай? нотнымі знакамі? — тую зямную ці незямную мелодыю?

... А ў той год і ў тую вясну ў Станіслава пачалася сесія, потым былі вакацыі. І ўжо восеньскай парою, ідучы неяк ад Вітольда, паркамі, ён убачыў Галіну і Дзіму. Ляцела жоўтае празрыстае лісце, неба было колеру гжэльскай парцэляны — Галіна была ў нечым сіне-светла-жоўтым, у фарбах гэтага дня, а Дзіма ў шыкоўным уборы з моднай на тую пару замшы. І Станіслаў здалёк залюбаваўся імі — ўсё ж нешта ад мастака ў ім было! — і зноў падумаў: прыгожыя яна і ён. Але — не пара. Растлумачыць — чаму — ён не змог бы. Кожны неяк сам па сабе. Аднак не толькі гэта. Нешта мройнае, блытанае, замглёнае, нейкі неспалучальны кангламерат пачуццяў, адчуванняў, згод і нязгод, нейкія містычныя камбінацыі безданяў і вышыняў, варыяцыі ўчынкаў, прадыктаваных характарам і інтэлектам — усё гэта сыходзіла ад іх, і падобна, не магло ператварыцца ў тую гарманічную сітуацыю, якая заканчваецца знакамітым маршам у пэўнай урачыстай установе, або сакральнымі пытаннямі ў святыні, абменам пярсцёнкамі, і сентыментальна-вясёлай мелодыяй званоў і крышталёвым звонам келіхаў.

Так здавалася Станіславу. Можа, так хацелася Станіславу? Ён не ведаў.

... Аднак сапраўды — парай Галіна і Дзмітрый так і не сталі.

... Станіслаў хутка перайшоў праз шумную віа дэль Корса і нейкімі вулачкамі і вулкамі трапіў да фантана Трэві.

Прымасціўшыся на ўскрайку, ён слухаў перагукі званоў да вячаровай Імшы ў суседняй святыні і глядзеў на блакіт, адзурра, аквамарын водаў фантана. Ад віядука Аква Вірга... Так, здаецца.

Станіслаў выняў з сумкі партрэт. Сінія, пералівістыя, з іскрынкай вочы. Вітольду ўдалося перадаць іх прыцягальны чар. Менавіта — чар, палон... Мройны, няўстойлівы, хісткі... Нібыта пэўніць — а зманіць. Не як заваёўніца Кармэн... Як прынцэса Мроя — зробіць нейкі рух, і пераўвасобіцца: у воблака, ідэю, міф... Вось - што вабіла і адштурхоўвала ад яе: яна нібыта ўзнікала і прыходзіла з казкі сноў і явы, каб, застаючыся сабою і толькі сабою, не дастачыцца да будзённага вопыту рэчаіснасці. Шкада, што яна не пражыла ўсё сваё жыццё

— колькі там век у балеце? Танцоркай. Актрысай. Можа, кінаактрысай. Такія вочы — ды буйным планам. Не вочы — кінанавела.

Тады, як яны сустрэліся аднoечы зноў, ён заўважыў — найперш — вочы.

... Быў нейкі юбілей. І калі зайграла музыка, ён убачыў Галіну. Яна была прыгожая. Як некалі...

— Вы мяне памятаеце? - запытаў Станіслаў.

— Вундэркінд і анфантэрыбль, — усміхнулася яна. А яшчэ — ці не будучы Сальвадор Далі.

— Вар'яцкі імідж, — засмяяўся Станіслаў. — Сальвадор Далі застаўся пры сваёй славе і хвале. А я скончыў медінстытут...

— І цяпер практыкую...- Станіслаў хацеў пра нешта спытаць яе, але замест гэтага прапанаваў, нечакана для сябе:

— Танцуем?

— Танцуем.

І яны танчылі ўвесь вечар. І стары добры рок. І яшчэ больш старыя добрыя танга, і нешта паміж факстротам і вальсам. І найноўшае...

Танчылі на даху ведамаснага дома ў цэнтры горада — там было нешта накшталт тэрасы. Так бы мовіць, танец на даху напрыканцы стагоддзя. Потым Станіслаў ухапіў яе здымак, які выскачыў з „паляроіда" юбіляра. І даў ёй ручку.

„А ў мяне вочы сінія". — прачытаў Станіслаў.

Апоўначы Галіна знікла. Як у казцы. Аднак не пакінула чаравіка. Не кажучы пра адрас ці хаця б тэлефон.

І адрас, і тэлефон ён знайшоў. А яе — не. Можа, той самы Провід вырашыў ўратаваць яго ад яшчэ аднаго расчаравання?..

Цяпер ён не хацеў бы яе сустрэць. Не.

Увогуле — ці хацеў бы ён пабачыць каго з тых часоў? З Вітольдавай майстэрні? Людзей з успамінаў?

...Меркаваць пра іх паводле звычайных — звычаёвых — вымярэнняў Станіслаў не мог... Хаця нехта паводле прынцыпу гетэрахроннасці дасягнуў знешняга поспеху ў пэўным узросце. Нехта аддаў перавагу тым самым інтравертным магчымасцям, урэшце — сусветная культура даўно ведае так званую нарматыўную рэакцыю адыходу...

Дзіма ў самых неверагодных варыяцыях выпрабоўваў трываласць грунту мастацтва, аддаваў перавагу пазнанню эмпірычнаму перад дыскурсіўным, часам з'яўляўся ў іх горадзе: некаму тэлефанаваў, з некім сустракаўся...

Вітольд атрымаў новую майстэрню, пабраў шлюб — ці то з нейкай высокай уладнай персонай, ці то з успешлівай жанчынай творчага кі-

рунку, ці то — ўсё ў адной асобе. Ён рабіў выставы, меў поспех, даваў інтэрв'ю...

Мройлівыя паэтэсы... Выдавалі кнігі... Удзельнічалі ў розных саюзах, фондах, асацыяцыях... Набывалі вядомасць. Займалі пасады. Хто — губляючы паэтычную энергію, хто — не... Асобныя — аддавалі ўсё ж перавагу вольнаму лёту вольнай думкі...

Актрысы...

Кожны мадэліраваў сваё існаванне ўнутраным дзеяннем той матэрыі, у якой кандэнсаваліся ўласцівасці натуры і дзіўная радасць выпадковасцяў, абставін, горычы, сумніву, магчымага і немагчымага...

Усе яны былі тымі, каго ён ведаў на пачатку свайго свядомаснага шляху, з кім у яго на той момант было блізкае светаадчуванне, блізкі свядомасны статус...

... Нішто не вяртаецца... Аднак той аазіс памяці, мройны аскепак нябёс, з якіх праглядвала няўлоўная ісціна, ён застаўся і будзе з ім... Далёка ў скарбнічках памяці...

Станіслаў глядзеў на стругі фантана... Хараство, безумоўна, не выратуе свет, і нават аднаго яго, Станіслава Строцкага, не ўлашчыць ратункам... Аднак у вырашэнні „рэбуса Быцця" поўным банкрутам быць не дазволіць. Нават калі ўсё канцэнтруецца ў нейкай фізічнай кропцы, перакрэсліўшы ўсе сутнасныя аналогіі.

Пью горечь тубероз, небес осенних горечь...

Не, цяпер вясна. Тут, у Рыме. На яго радзіму яна прыйдзе месяцы праз два. Тады таксама была вясна... Калі ён ішоў за Галінай і Дзімам... І калі сустрэў яе ў фіёлевы вечар, калі сама ісціна набывала выгляд гульні, а яны, на тым даху напрыканцы тысячагоддзя былі паза межамі ўсяго, што ёсць, у нейкіх імгненняха-блоках, у свяце рухаў, у царстве немагчымага...

Падчас сустрэчы з Галінай ён ужо добра зведаў горыч страт і зазнаў расстасаванасць сваіх уласных пачуццяў, думак, паводзін... Ён зведаў ужо, так бы мовіць, некананічныя рысы тых, каго лічыў сябрамі. І досыць нагледзеўся і паспытаў таго, што псіхолагі называюць этыкетнымі паводзінамі і паводзінамі ролевымі, ролямі і антыролямі... Палітычныя гарцовішчы былі яму заўсёды чужыя, але ж каралі ў гарнітуры Адама і нават каралевы ў нішчымных прывідах — трапляліся на розных арэнах-пляцах...

І ўсё ж — тады ён яшчэ меў надзею. І спадзяванне. Цяпер — ён не хацеў не толькі новых расчараванняў, але і новых надзей.

Станіслаў не спяшаючыся прайшоў каля палаца Квірынале, па віа Кватра выйшаў да прыпынку метро „Барберыні”.

„Рэспубліка”, „Тэрміні”, „Вітторыё Эмануэле”...

Станіслаў глядзеў на абшарпаныя сцены прыпынкаў метро, на шэрыя твары пасажыраў і пашкадаваў, што паленаваўся знайсці нумар у якім трохзоркавым гатэлі ў цэнтры...

... Аднак вось і яго віа Тыбуртына.

...Апошняя ноч у Рыме. Заўтра яны з сіньёрам Лантуччы выправяцца ў Фларэнцыю. На золку. Па арэа дэль Соль. Дарозе Сонца.

...Было яшчэ цёмна, калі Станіслаў Строцкі выйшаў з прытулку айцоў-салезіянаў, куды яго ўладкаваў сіньёр Лантуччы. Невялікі садок-патыё дыхаў вільгаццю і свежасцю. Водар — знаёмы і незнаёмы. Разгледзець было немагчыма — цёмна. Станіслаў адарваў лісток, памяў яго пальцамі...

І раптам пачуў спеў птушкі... Голас-Знак...

... У Рыме спявалі салаўі...

*“ЛіМ”, 2002, 5 красавіка.*

# „Я КВАРТУ ВОСЕНІ ВЫП'Ю”

*Памяці Эмы*

Калі мог быць філіял рая на зямлі, ён месціўся тут.

Да здзіўлення ўдалая задума натуры, надзіва таленавітае жытло чалавека. Дзевяціпавярховы будынак на вузкай мяжы паміж морам і ракой. І некалькі ўтульных катэджаў.

Калі падняцца ў свой нумар на дзевяты наверх і зірнуць наўкол, уяўлялася ўрачыстасць жыцця — у неабсяжным восеньскім небе ў залеве лістоты, зялёнай з золатам, у шэраватым блакіце мора злева і ледзь бачнай стужкі ракі - з правага боку. Адчувалася нешта ад духоўнага ладу Сусвету — не проста фізічная цішыня, а празрыстазвонны спакой мудрай прыроды. Гармонія фарбаў была такой неаспрэчнай, што здавалася — сама рука Першатворцы мела тут дачыненне асобае, любасць яго да гэтага ўскрайку лонду выяўлялася відавочна, зрокава.

Яна зведала менавіта тут нешта большае нават за шчасце: надзейнае суладдзе з прыродай, людскім атачэннем, з самой сабой.

Яна прыязджала сюды кожную восень.

Удзень тут лісце, здавалася, падала на зямлю проста з высокага, яркага неба. Надвячоркам сонца аплывала ледзь не ліпеньскай чырванню, далягляд мройна супадаў з вадой марской затокі. А пазней, як запальваліся ліхтары, усё выдавала ірэальным, прывідным. Лісце на дрэвах ціха шапацела, здавалася, гэта не дрэвы нават, толькі згадка пра дрэвы, нешта трапяткое, няўлоўнае.

Удзень было цёпла, не было яшчэ прымаразкаў і ўначы. Туманы, слота не спяшаліся сюды. І яна не мысліла пра дажджы і мокры снег. Ей было легка і злагадна ў гэтай восені.

Паўз мора па ўзбярэжжы можна было ісці доўга-доўга. Не стамляючыся і ні пра што не думаючы. Толькі адчуваючы, як вецер свежыць твар, як легка ісці па вільготным, шчытным, зворным пяску, каля самай хвалі прыбою.

Яна нібыта станавілася часткай гэтай восені, жыла, адчуваючы кожны дзень, кожную хвіліну, кожнае імгненне. Асалодна ведаючы цану самых звычайных, будзённых праяў: прачынацца, прымаць душ, выходзіць ранкам у лоджыю. Урэшце — глядзець на сябе ў люстра, не засяроджваючыся, проста зірнула — і адышла.

Ёй падабалася ўваходзіць у вялізную, светлую залу, дзе дзве сцяны былі з суцэльнага шкла. Тут адначасова спалучаліся ўтульнасць жытла і адкрытасць няхатняй прасторы. Памяшканне гэтае, па звычаі празаічна-ўтылітарнага дваццатага стагоддзя і падкрэсленай спрошчанасці соцыўмаў, у якіх даводзілася існаваць жанчыне, звалася ста-

лоўкай, але найбольш да яго падышла б назва „трапезніца”, як да іх сняданкаў, полудняў, вячэраў падышло б слова „трапеза”. Не па тым, што і як яны ўжывалі, а па той атмасферы, што існавала тут. Асабліва для яе.

Яна сядзела за адным са столікаў напрыканцы залы, проста ля шкляной сцяны, і амаль не бачыла ні залы, ні людзей у ёй. Глядзела ў сваю восень. Пад вакном — празрыстай сцяной — тут месціўся невялічкі басейн, у ім з трывучай абыякавасцю знікаючага хараства дажывала свой век апалая лістота.

Nazłociło się liści,
Że koszami wynosić...

Ёй падабалася ўладкаванасць побыту і адначасовая адстароненасць ад яго.

Не было атрутнага занятку: кухарства. Яна ненавідзела рондэлкі, гаршчэчкі, місы. Шкварчэнне катлет на патэльні было гукамі пекла. Хатняе інферна, катавальня! Не кажучы пра выраб печыва — тут ужо ёй здавалася, што падсмажаныя піражкі высмоктваюць з яе хвіліны, гадзіны — гады — жыцця. Непамыты посуд выдаваў варожым войскам — яго хацелася проста пабіць!.

Магчыма, так здавалася таму, што заўсёды занятая на службе, яна хацела ўхапіць якую гадзіну для сябе, сам-насам з мальбертам. Гэта ніколі не ўдавалася. Хіба што тут, на ўзбярэжжы. Кінуць пэўны заробак яна баялася. З многіх прычын...

Яна любіла кавярні: які-небудзь адметны інтэр’ер, чысты абрус, гжэчна-ўвішныя афіцыянты...

У гэтым доме яна на сняданак не хадзіла — ішла на ўзбярэжжа, дзе-небудзь у Дзінтары піла моцную каву з вяршкамі, купляла на тутэйшым таржышчы яблыкі, у кулінарнай краме — сякія-такія прысмакі, і — рыбу для бадзялых катоў Юрмалы.

Ёй падабалася, што ў тым доме, дзе яна месцілася, было ўсё: утульны, зручны пакой для жытла, бібліятэка, хаатычна выпадковая, але з нечаканымі кніжнымі знаходкамі, з абаяльнай бібліятэкаркай, часам яе кампаньёнкай за кубкам кавы або келіхам шамнані — ў бары, што месціўся якраз насупраць сталоўкі на першым наверсе. Завітаць туды можна было і адной — гэта таксама ўваходзіла ў непазначаны статус мясцовых зносін. Глядзець, сеўшы за столік, на ўтравелы узгорак-дзюну, у які ўпіралася вакно бара, а недзе ўверсе высіліся ружаватыя ствалы соснаў і пышныя шаты-вярхолкі. І чамусьці ўгадвалася мора.

А ёй прыходзіла на думку, што ў яе родным краі ўзгорак абавязкова прыбралі б, „адчынілі б” від на мора. І нешта ў непадробнасці, натуральнасці пейзажа было б непапраўна страчана.

Як нешта зрушылася б у яе настроі, калі б яна пачала хадзіць тут у кіно. Або глядзець перадачы па тэлебачанні ў холе.

Яна аберагала сваю адзіноту. Па-за часам. Хацела жыць толькі ўражаннямі восені. Прачынацца з імі. Мець асалоду цэлы дзень. Засынаць з імі. Бачыць іх у сне.

Ісці ў гэтую восень з эцюднікам і мальбертам. Шпацыраваць па парку каля дома, па лесапарку, па ўзбярэжжы, ідучы ў бок Асары: пасля Пумнуры тут амаль нікога не было. Недзе яна надоўга прыпынялася і пераносіла гэтую восень на палатно. Яна не занатоўвала пэўныя пейзажы, не прадумвала кампазізыю, цалкам падпарадкоўвалася волі ўражання, настрою, інстынкту. Уздзеянню фарбаў, пахаў. Мройлівае ўяўленне яе восені — яно перавандроўвала на палотны і замалёўкі.

Яна ведала, што пасля чарговай выставы будуць гаварыць: таленавіта, але занадта камерна, эмацыянальна, непраяўлена. Па-за часам. Амаль што па-за рэальнай прасторай.

Аднак яна ўпарта ставіла ля сцяны кардоны і палотны, дзе былі россыпы восеньскага лісця, і было мора — сіняе, сіня-белае, шэрае, зеленкавата-аквамарынавае, жаўтавата-шэрае. І зноў — неба, мора, паласа ўздоўж берага, што прыцягвала сваей незразумелай таемнай сілай: лес, дзюны, пясок, трывожны малінавы захад сонца.

Працавала яна тут узахліп. І не таму, што, акрамя тых, добразычліва-вынёслых, спагадліва-фанабэрлівых водгукаў, былі і іншыя: так, лірыка, але прысутнічае і думка — зусім не хатняга, не пакаёвага кшталту, ёсць свой філасофскі грунт.

Ёй было неабходна выявіць, пазначыць у канкрэтыцы фарбаў свой настрой, увасобіць у выявах гэты восеньскі гіпноз.

Для яе існавала толькі гэтая восень. Гэты бераг. Гэтае мора. Гэтая будова на пагорку.

Непадалёк быў і Дом мастакоў. Аднак яна кіравалася звычна сюды. Каб існаваць адстаронена, засяроджана, на самоце. Хаця атачэнне Дома яна адчувала заўсёды. Атмасферу яго. Дзеля гэтага ёй не патрэбныя былі асабістыя стасункі.

Гэтай парою сюды зазвычай прыязджалі адны і тыя ж людзі. Для кожнага, мабыць, восень у тамтэйшым кутку мела сваю акрасу.

Яна загадзя ведала, што сустрэне знакамітую перакладчыцу, сухаватую, высокую, без пячаткі свайго ўзросту, але з адбіткам існасці тых, каго перакладала. Ведала, што сустрэне разумнага, іранічнага эста, што як добры дамавік меўся атабарывацца тут. Чытаць яго, — а

ён нават у перакладах захоўваў непадробнасць свайго голасу („калі прайсціся тралам па гісторыі” — як?), дык вось чытаць яго было такім жа неад'емным заняткам існавання ў восені, як ездзіць на вечарыны пры свячах у горад, каб слухаць вершы на незнаёма-прыцягальнай мове аўтара „Эпіфаній” і „Курзэмітэ”, тым больш што чытаў сам аўтар.

Увогуле паэты любілі гэты куток. Прыязджалі з таго горада, для якога ніколі і ніхто не шкадаваў высокіх назоваў: паўночная Пальміра, паўночная Венецыя, град Пятра... З’яўляўся тут і паэт-масквіч, які тымчасам жыў у горадзе Пярну. І знакамітыя і невядомыя барды. Журналісты. Рэжысёры. Акторы. Празаікі і перакладчыкі. Гэтай парой, у міжсезонне, прыязджалі і проста людзі, якім імпанавала аўра гэтага дома.

Аўра гэтага дома таксама была неад’емнай часткай яе восені. Яна віталася са сталымі гасцямі гэтага дома, абменьвалася нейкімі словамі з суседзямі за сталом, віталася кіўком галавы з тымі, хто месціўся паблізу. Аднак — яны былі неаддзельныя і неабходныя для яе восені, сам-насам са сваімі высокімі турботамі. І былі нібыта пейзаж на якой выяве: неабходныя для кампазіцыі, сюжэту, каларыту, можа, і для „галоўнай задумы”, але недзе на другім плане, у залаціста-зялёнай восені і цішыні.

Неяк з агульнай кампазіцыі, звычайнай і звыклай, вылучылася адна постаць. Неўпрыкмет з’явіўся чалавек з тварам, на які ёй хацелася глядзець. Нават не ўсведамляючы гэтага, яна заўважала яго каля мора, на вуліцах, у бары, у сталоўцы. Высветлілася — яны жывуць на адным паверсе. Ён пачаў вітацца з ёю — лёгкі паклон моўчкі.

Ёй падабаўся яго твар — нешта ад старажытнага ваяра, нешта — ад асветнікаў пачатку дваццатага стагодцзя. Падабалася, што ён вітаецца з ёю без слоў, у лепшых традыцыях гэтага Дома. Хаця тут былі гаваркія хаўрусы, якія шумліва, тлумна ўладкоўваліся за доўгімі сталамі пасярод залы. Тыя людзі таксама падабаліся ёй, здалёк. Яны не перашкаджалі існаваць яе зацішы.

Здавалася, час спыніўся. Так і будуць ісці дзень пры дні празрыста-сонечныя будзённыя святы. І заўсёды яна будзе бачыць халаднавата-строгі твар мужчыны.

Я на не чакала ды і наўрад ці хацела, каб ён падышоў да яе, распачаў гаворку. З усімі насельнікамі Дома, у тым ліку з прадстаўнікамі моцнай палавіны роду чалавечага, у яе быў наладжаны статус адносін, прыязны і адстаронены.

Першым разам, калі яна толькі з’явілася тут, адчувала пошум цікаўнасці тутэйшых бывальцаў. Пазней дамавікэст у гаворцы за кубкам кавы ў бары хітравата згадаў: спрачаліся, ці маладая паэтэса, ці

чыя дачка. Жанкі назіралі — завядзе раман ці не? Яна не здаволіла іх цікаўнасці: дваццаць шэсць дзён і начэй на самоце. Тады яна ўпершыню адчула выратавальную, гаючую абранасць гэтай мясціны. Восеньскай асалоднай адзіноты.

Пазней, калі ўзнікалі, так бы мовіць, “прапазыцыі”, яна ператварала захады патэнцыяльных кавалераў у жарт, а тыя, у асноўным занятыя працай за пісьмовым сталом, былі не супраць інтрыжкі, аднак губляць час на доўгія заляцанні не збіраліся, усё вярталася „на кругі свае”. Яна заставалася ў сваёй непарушнай кастэлі раўнавагі.

Ёй падабалася, што яна загадзя ўсё ведала пра сваё жыхарства ў восені. Як яна сядзе ў вагон з блакітнымі канапкамі, возьме ў горадзе таксоўку, прыедзе ў свой Дом...

Яна загадзя ведала, што, акрамя тых шумлівых гуртоў і заўсёднікаў-бывальцаў, абавязкова будуць прысутнічаць вальяжныя літаратурныя дамы і якая-небудзь з іх, дэманструючы сваю дасведчанасць і добрае стаўленне да „гэтых беларусаў”, прыліпне з пытаннем: „Скажыце, калі ласка, Уладзімір Караткевіч – геній ці не?”

Яна загадзя ведала, як сімпатычная доктарка, паслухаўшы і агледзеўшы яе, пагодзіцца з яе раскладам дня і не стане прапісваць працэдуры: „Гуляйце і ў слоту таксама. Няма кепскага надвор’я. Ёсць кепскае адзенне”.

Яна была загадзя пэўная, што афіцыянткі — Хельгі або Надзя — знойдуць ёй месца за адным з улюбёных сталоў: тварам у восень і з людзьмі занятымі. Барані Божа трапіць у ласкавыя цянёты жонкі занятага мужа!

Увогуле тут можна было пазбегнуць непажаданых асабістых кантактаў. Аднак існавала адно месца, дзе размінуцца было немагчыма: ліфт. Яе выспартаванасці хапала на тое, каб ім амаль што не карыстацца. Аднак дзевяты паверх часам уводзіў у спакусу: адно імгненне — і ты на сваім гарышчы.

Аднойчы ў шчыльна замкнёнай прасторы ліфта апынуліся яна і адна з мясцовых дам біблейскага ўзросту — і ў апошні момант у ліфт заскочыў ён: мужчына з тварам вікінга. Дама была з тых, што прыязджалі сюды на некалькі тэрмінаў, прыхапіўшы ўвесь гардэроб, дэманстравалі шыкоўныя штучныя зубы, натуральныя кляйноты і — мелі схільнасць да французскій парфумы, паэтаў срэбранага веку, а таксама кавалераў, што не мінулі яшчэ рамантычнай пары жыцця.

Нечакана дама капрызліва-млявым голасам шэмізеткі прадэкламавала, свідруючы позіркам мужчыну:

> Королева играла
> В башне замка Шопена...

Дама відавочна замысліла будоўлю паветрана-мройнага палаца, з радкоў Севяраніна, іскрыстага бляску камянёў на пярсцёнках і замглёных поглядаў. Падобна, аматарка „повсесердно утвержденного” не адчувала, што пыл часу — не самы лепшы падмурак для збудавання, нават калі гэта паветраны замак.

Пакуль мужчына з тварам вікінга раздумваў, як яму, не пакрыўдзіўшы, вызначыць, што ён не падтрымлівае высілкаў дамы, яна, падпарадкоўваючыся выключна нечаму падсвядомаму, рашуча разбурыла першыя зладаванні замка:

И внимая Шопену,
Полюбил её паж...—

і выслізнула з ліфта...

„Вельмі вам удзячны”, — пачула за спіной голас мужчыны з тварам вікінга.

... Назаўтра пасля выпадку ў ліфце яна вырашыла выправіцца ў горад: пахадзіць па старых вулках, завітаць у крамы, можа, набыць білет на канцэрт у знакамітай бажніцы.

Упершыню за ўвесь час, што яна бавіла тут, апранула не світэр і штроксы, а сукенку, плашч, боты на высокім абцасе. Яна зрабіла гэта інстынктыўна. Але ж інстынкт, падсвядомасць падказалі ёй і гэта: трэба пазбегнуць сустрэчы з ім — яе раўнавага была відавочна пад пагрозай. Першае, пра што яна падумала, прачнуўшыся: дзе цяпер ён.

... Цэнтр горада яна ведала няблага, але звычайна прыпынялася ў скверы непадалёк вакзала, каб удакладніць маршрут па схеме горада.

— Збіраецеся заваёўваць горад? Але я ўжо прынёс ключы ад брамы, — пачула яна за сваёй спіной.

Гаварылі па-руску, з ледзь чутным акцэнтам.

Ён!

Яшчэ не азірнулася, не паглядзела, не ўбачыла — аднак ведала пэўна — ён!

— Бяру даніну хараством, — усё яшчэ не гледзячы на яго, расцягваючы словы, адказала яна. — А за вялікадушнасць — Вам частка даніны, — ён працягнуў ружу — колеру золаку.

— „Я кварту восені вып'ю...”— распеўна згадала яна, узяўшы ружу.

І яны найшлі скверам, не зважаючы на позіркі здзіўленых гараджан, якія спяшаліся па сваіх справах — будзённы дзень, раніца, восень: пара размеркаванага парадку дня, дзелавых сустрэч, цвярозых рашэнняў.

Гэтыя двое відавочна парушалі спланаваны пейзаж працоўнага дня — darba, diene. Што за выявы ў духу Ватто? Ружа! Кавалер! Рамантычна-легкадумная дама!

Неўзабаве яны сышлі з поля зроку занятых людзей. Выправіліся на спатканне з забудаванай прасторай — як на спатканне з жывой істотай. Хадзілі па вузенькіх вулках старога горада, і яна распавядала пра таго самага беларускага рыцара літаратуры, пра якога пыталася маскоўская літаратарка, пра рамантыка і рэаліста, пра, тое, як ён любіў гэты горад, хадзіў па бясконцых Пілс-йела і збіраўся пажартаваць тут з самой пані смерцю: хіба можна каго знайсці ў лабірынце шматлікіх Замкавых вулак? Іранічны рамантык.

Новы знаёмы вёў размову пра „Сагу аб Фрыцьёфе" і пра яе аўтара, Эсайяса Тэгнера, пра тое, што збіраецца рабіць фільм. Праўда, яшчэ не вырашыў: толькі пра вікінга Фрыцьёфа ці, паралельна, пра аўтара сагі: паэта, вучонага, святара. Яе спадарожнік распавядаў пра яго, Тэгнеравы, і свой край — Швецыю, расказваў аб радзіме сваёй маці — Лапландыі.

Потым яны яшчэ вялі гаворку. Пра што — не мела значэння. Чыталі вершы: ён — па-шведску, яна — па-беларуску, і разумелі адно аднаго. Заходзілі ў нейкія кавярні, трапілі на выставу мастакоў...

Наступным днём выправіліся ў Тукумс, які нагадваў ёй горад яе дзяцінства, а яму — яго. Потым — у Сігулду, і абодвум здавалася, што яны ў царстве сапраўднага, дзе кожны з іх чуў галоўную мелодыю свайго жыцця. Трапілі яшчэ ў Рунсдале, прыгожы палац, збудаваны Растрэлі — на пляскатым, што блін, зямельным масіве.

Шпацыравалі ў бок Асары па ўзбярэжжы. Часам яна брала алоўкі і блакнот, ён — кінакамеру або фотаапарат.

Яна затэлефанавала на працу і купіла пуцёўку яшчэ на цэлы тэрмін. А ён меўся тут быць ледзь не да самых Каляд.

Яны блукалі па ўзбярэжжы... І яна ведала, што ён таксама адчувае свята восені. Як і яна...

Пра спатканні не дамаўляліся, ён ведаў, што раніцай сустрэне яе, яна была ўпэўненая, што заўтра ўбачыць яго.

... Нейкім вечарам, толькі што развітаўшыся з ім, яна пачула стук у дзверы. Гэта быў ён. Яна не здзівілася. Так і павінна быць. І дарагое віно, і банбаньерка з цукеркамі — усё зразумела. Ну, не піва ж будуць ужываць абраннікі восені: толькі гэтае старажытнае вытворнае ад вінаграднай лазы лятаролі віннай. Ад віна патыхала сонцам, зямлёй, вясковай прасторай... Чуўся водар даўніны, чар мелодый патаемных сустрэч, угадваліся фарбы дыстынктоўных гасцяванняў.

Ён прынёс нават прыгожыя келіхі — гэта яна таксама ўспрыняла як належнае: ну, не з гранёных жа шклянак піць такое віно...

Яны вялі гаворку — і словы зноў не мелі значэння. Часам яна ўлоўлівала нейкую канкрэтнасць, рэальнасць фактаў у прамоўленым ім.

„Мая сястра доўга жыла ў Італіі. Там аддаюць перавагу чырвонаму віну”.

„У Эсайяса Тэгнера я знайшоў цікавы ліст...”

„Мне падабаецца тут сыр. З кменам”.

Ёй здавалася, што яна чуе не толькі ягоны голас, але і гукі мелодый (Моцарта? Глюка?), вызнае нейкія мройныя таямнічыя знакі — не інакш як з самых высокіх сфер.

І выразна-будзённы, настойлівы стук у дзверы падаўся ёй несправядлівым глупствам, нечым нелагічным, недарэчным, як дробат барабана падчас самага спеўнага арпеджыё арфы.

Гэта была аматарка паэзаў Севяраніна:

— У Вас няма кіпяцільніка?

— Не. У мяне тэрмас з кавай.

— Даруйце.

Дама імкнулася праслізнуць у пакой, але яна не запрашала суседку прайсці.

Праз некалькі хвілін аматарка паэзаў зноў пастукала ў дзверы: — Ці не разжывуся на дымедрол? — На бяссонніцу не пакутую. Наша доктарка раіць на такія выпадкі доўгія шпацыры.

Суседка знікла.

Ён засмяяўся: — Паліцыя маралі? — Мабыць. Мясцовыя дабрахоты. — Ну, сёння яна павінна ўжо супакоіцца. — Наўрад. Вы кепска ведаеце жанчын... — Трапная заўвага, — ён уважліва паглядзеў на гаспадыню пакоя і пачаў развітвацца.

Яна ж, хаця і злавалася на суседку, не мела пэўнасці, што вечар сапсаваны. Хутчэй — адкладзены. І наперадзе — вечары, калі рэальнасць аказваецца большым цудам, як самы чароўны сон.

Спала яна моцна і прачнулася з адчуваннем радасці. Яна бачыла і хацела ведаць толькі колер світанку сустрэчы. Пра фарбы фіналу не хацела згадваць.

Пра гэтыя фарбы ёй нагадаў твар жанчыны ў ліфце. Вядомая журналістка, яна летась такою ж парой гасцявала тут. З маладым, прыгожым чалавекам. Была яна вытанчана-элегантная, шчаслівая. Гэтым годам шчаслівая каханка прыгажуна не страціла сваёй зграбнасці і пекнаты, але журналістку нібыта попелам пасыпалі. Шэраватая, як нежывая...

Адна...

А шведскі вікінг сёння з’ехаў у горад, папярэдзіў загадзя.

Яна прайшла звычна ўзбярэжжам у Дзінгары, выпіла кавы, доўга хадзіла паркам у Булдуры...

Да вячэры яна збіралася доўга, зрабіла некалькі выразных штрыхоў на твары: стрэлкі каля вачэй, ледзь заўважны тон на павекі. Паглядзела на сябе ўважліва ў люстэрка — здаецца, праходкі пайшлі ёй на карысць...

... Народу ў сталоўцы было мала — ці яшчэ збіраліся, ці вячэралі ў іншых месцах.

Яго не было...

Яна спакойна паднялася да сябе ў нумар. Села ў крэсла.

Вечар падлічваў хвіліны. Спакойна, мерна. Хвіліны нябачна пераўтвараліся ў гадзіны. Восем... Дзевяць... Дзесяць... Цішыня цяжка насоўвалася на яе. Адзінаццаць гадзін, поўнач, гадзіна апоўначы...

Урэшце яна накіравалася ў ванную і ўстала пад душ. Вада супакойліва цурчэла, у мыла быў водар вясны, шампунь лёгка ператвараўся ў пену. А што, калі ўзяць ды падысці да яго дзвярэй, пастукаць... А другой гадзіне ночы? „Женщина, Ваше величество, как Вы явились сюда?” А хутчэй: „Учитесь властвовать собою!”

Не. Яна ціха і сціпла пойдзе спаць.

Яна старанна раскладвае канапу. Старанна адкусвае яблык. Чамусьці п'е каву. Кладзецца ў ложак — і бачыць, як халаднавата паблісквaюць шыбы вокнаў, стыне абыякавай канкрэтыкай стол.

Яна ведае гэтае катаванне чаканнем. Стрэлкі гадзінніка як замарожаныя. Усе рэчы зрабіліся варожымі: бясспрэчныя сведкі няславы расстання. Аграмадны пісьмовы стол, крэслы...

Яна ўстае і выходзіць у лоджыю... Застылыя дрэвы, цёмныя вокны: дамоў, пустыя сцежкі парка, пустыя тратуары — нібыта куток іншай планеты...

Рэальныя рэчы страчваюць сапраўдныя абрысы...

... Яна стаіць вельмі доўга, ні пра што не думаючы.

Потым рашуча зноў накіроўваецца ў душ, пускае халодную ваду, доўга стаіць пад ледзянымі стругамі.

Апранаецца, старанна зашпільваючы ўсе гузікі, акуратна завязвае вузел хустачкі на шыі. І таксама акуратна, педантычна пачынае збіраць рэчы.

Урэшце прыходзіць раніца. Ясная, чыстая, дабрамысная.

Яна спускаецца да мора, кідае рытуальную манетку і выпраўляецца ў Маёры, па таксоўку. Не, яна не аддасць свой зямны рай. Каб потым вяртацца сюды з шэрым, пашэрхлым тварам, маркоціцца ўс-

памінамі. Яна вернецца да цвярозай яснасці адзіноты і незалежнасці. Да высакароднага холаду адстароненаспі.

Яна аддае ключы адміністратарцы, нешта мармыча пра нечаканыя абставіны.

... Таксоўка мякка рушыць з месца.

На перакрыжаванні дарогі каля Дзінтары яна бачыць высокага мужчыну з цэлым бярэмем белых і чырвоных ружаў. Гэтага мужчыну яна пазнала б сярод тысячы. — Спыніцеся! — сутаргава хапае яна кіроўцу машыны за рукаво, — і тут жа рашуча дадае: — Не! Едзем!

Яшчэ крыху — і яны выязджаюць на шашу.

„Ружы... У псіхолагаў гэта завецца: цукеркава-кветкавы перыяд" — яна ўважліва глядзіць, як кіроўца вырульвае на шашу.

Яе восень засталася там, на ўзбярэжжы. Разам з высокім мужчынам з тварам вікінга...

Як гэта? У знакамітага паэта?

Wypiję kwartę jesieni,
Do parku pustego wrócę,
Na zimną, ciemną ziemię
Pod jasny księżyc się rzucę.

...Месяца не было... Была раніца. І ўзышло сонца. Лічыльнік акуратна адстукваў кіламетры. Неўзабаве — вакзал.

„Я кварту восені вып"ю..."

*Часоп. «Тэрмапілы"(Беласток), 2000, № 3. (За подпісам: Альбіна Сямёнава). На рас. мове: часоп. „Неман", 2001, № 3.*

## ІНТЭРВ'Ю

Гастролі... Яны пачыналіся з афіш — калі ўрачыста выструньваліся святочнымі свечкамі каштаны і нібыта ўсю свежасць вясны збіраў бэз. А самі тэатры прыязджалі парою, калі патыхаў экзатычнай парфумай язмен і набывалі куртуазны водар ружы.

Гастролі... У самім слове адчувалася нешта заманлівае, звабнае. Гастроль. Роля госцяў. Відачынства славутасцяў прыезджых. Гэта асацыявалася з цеплынёй, квеценню, вольным часам вакацый...

У сваіх тэатрах Гэля прападала — і на прэм'ерах, і на праглядах, і на шэраговых спектаклях. Але ў мясцовыя святыні Мельпамены можна было рушыць калі заўгодна — а гастролі: бліснулі — і няма.

... Гэтым летам Гэля ўжо разрахавалася з сесіяй, атрымала летнюю стыпендыю, накупіла білетаў. І — распачалося: гіпноз скандэнсаваных думак, пачуццяў, слоў. Чар рухаў, жэстаў, гукаў. Магія пагляднаў, позіркаў, паўз, паўтонаў, нюансаў... Нешта ад фантазіі сноў, эфект ілюзій... Умоўнасць вышэйшага кшталту... Перажыванне таго, пра што яна, Гэля, ведала і не ведала, пачаткам чаго было нейкае быццё, калі ўсе рэчы і сутнасці тыя ж і не тыя: яны перастворaныя, змененыя, трансфармаваныя, перайначаныя...

На гастрольныя спектаклі ў сям'і Гэлі было прынята хадзіць усім гуртам або, так бы мовіць, часткамі сям'і. Аднак прысутнасць Гэлі класа з сёмага была абавязковай.

Гэты год быў адметны тым, што Гэля пераканала ўсіх сямейнікаў у тым, што яна дарослая — ўвосень будзе 19. Цяпер сярэдзіна 60-х гадоў XX стагоддзя — час, калі кожны індывідуум мае права на самастойнасць. Гэля атрымлівае стыпендыю і мае такія-сякія ганарары — ўласны капітал. З усяго гэтага вынікае, што бацькі могуць ехаць адпачываць самі па сабе, Гэля з каляжанкамі — сама. Бабуся можа дастачыцца да любой групы.

Праўда, бабуся ў сваю пару не адзін шэлег кінула ў скарбніцу ідэй эмансіпацыі, таму, як толькі самалёт, што кіраваў яе сына і нявестку на поўдзень, адарваўся ад зямлі, сабрала валізку і выправілася не далёка, але ўпэўнена — да сяброўкі ў Брэст.

Гэлі яна, пасмейваючыся, давяла, што не будзе трымаць маналогу пра паводзіны прыстойнай дзяўчыны — яна давярае ўнучцы.

І Гэля давер апраўдвала. Яна не стала збірацца на твіставанне рэшты — ўжо 3-га курса журфака, што засталіся ў горадзе. Зазначыўшы, што ўсё роўна галоўны аб'ект увагі з'ехаў у сваю вёску, наперадзе яшчэ вандроўка ў Кактэбель — без бацькоў, ды і яна, Гэля, збіраецца

ледзь не кожны дзень ісці ў тэатр. Урэшце — продкі ніколі не пярэчылі зборням у іх кватэры.

Але ў Гэлі былі свае планы. Што-небудзь „шкрабануць” наконт гастроляў. У горадзе, дарэчы, толькі што адгасцяваў адзін знакаміты тэатр — лепшыя пёры тачыліся там. А цяпер — ліпень, спёка, можа, тыя зубры пяра адпачываць паехалі. Гэля ж вызначыла на афішы пару назваў: вось тут яна і паспрабуе ўкінуць свае тры грошыкі.

„Дон Жуан”, паводле Байрана. Куслівая іронія Джорджа Гордана. Выштукаваная сцэнічная кампазіцыя, з густам мізансцэніраванае дзейства, дэкарацыі знакамітага, нядаўна памерлага майстра. Дыстынктоўны, адмоўна і неадмоўна абаяльны герой — пластычны, феерверкава-нечаканы, персанаж, які жыве ў рытме авантурна-вольнай асобы — Горскі. Актор выдатны, але на шырокіх абшарах не вельмі вядомы: у кіно, падобна, не здымаўся.

Прыйшоўшы са спектакля, Гэля ліхаманкава накідала некалькі старонак, з самага ранку паляцела да машыністкі — сваёй машынкі яшчэ няма, ды і не так проста разжыцца на тое прыстасаванне: друкарскія прылады і капіравальныя пад пільнай увагай адпаведных і неадпаведных устаноў. Ну, адным словам, у дзесяць гадзін раніцы Гэля ўжо шыбавала па лесвіцы Дома друку, у аддзел культуры адной з галоўных беларускіх газет. Не ўпершыню — яе ўжо друкавалі.

... Загадчык аддзела чытае адразу. Тэатральная рэцэнзія ці адразу, ці на святыя ніколі. У нумар!

Гэля накіроўваецца да дзвярэй, але чалавек, што сядзеў моўчкі — прышлы, Гэля гэта ведае, просіць: Пачакайце хвіліну. Гэля насцярожваецца. — Пакіньце свае каардынаты. І заходзьце да нас таксама.

„Да нас”, як высвятляецца, у спецыяльнае, літаратурна-мастацкае выданне. — Добра, — салідна адказвае яна і бяжыць па лесвіцы так, нібыта там, у рэдакцыі, ёй прымайстравалі пару крылаў на хэбэшную кашулю фабрыкі імя Крупскай.

Назаўтра Гэля купляе добры тузін газет са сваёй рэцэнзіяй і шыкоўным фота Дон-Жуана — Горскага.

А шарик вертится и крутится,
И все время не туда, —

гарлае Гэля, хаця ёй здаецца, што ў гэты момант у светабудове і на планеце Зямля няма ніякіх заган, аднак песенька ёй падабаецца, пачуць яе можна толькі з рэнтгенаўскіх плёнак ды дзе-небудзь у кампаніі, а галоўнае-даведалася яна яе ўпершыню ў Кактэбелі. Над гэтую песеньку выдатна шаруецца паркет. Тэлефонны званок. Прыемна. Жыццё яе пакуль увогуле ў асноўным — прыемнае. Гэля бярэ трубку.

— Прабачце, можна пачуць Верасовіч-малодшую?

— Можна, — гарэзліва адказвае Гэля.

І тут ледзь не выпускае трубку з рук. З рэдакцыі, дзе мастацтва і літаратура.

— Ведаеце, я прачытаў Вашу рэцэнзію,- гаворыць учарашні знаёмы, — і хачу прапанаваць.

— Слухаю, — насцярожана адказвае Гэля.

— Зрабіце інтэрв'ю з Горскім. Увогуле напішыце нешта накшталт яго партрэта, прыстачыце туды інтэрв'ю. Усё — на Ваш густ. У стылі сённяшняга матэрыялу.

— Добра, — важна згаджаецца Гэля.

— Вы разумееце — аператыўна.

— Разумею.

Назаўтра Гэля тэлефануе, падпільноўвае Горскага.

— Даруйце, я да Вас.

— Увесь — увага, — ветліва-паблажліва азываецца Гэлін герой.

Гэля працягвае рэцэнзію як даверчую грамату і хуценька выпальвае просьбу пра інтэрв'ю.

— А я думаў, Вы са школы, у тэатр, на ролі травесці.

„Чаму травесці?" — крыўдзіцца Гэля, а ўголас паслухмяна згаджаецца сустрэцца заўтра ў скверы па дарозе ў тэатр, перад спектаклем.

Прыйшоўшы дамоў, Гэля доўга круціцца перад люстрам. „Чаму травесці?" Яна не такая ўжо малая ростам, каб дзяцей іграць. Гэля выцягнула ўвесь матчын гардэроб, прымервала кожную сукенку і спадніцу, аднак высветліла, што да досыць субтыльнай мамы Гэлі ўсё ж яшчэ далека — усё на ёй вісела, як на вешале.

„А ўрэшце,— вырашыла Гэля,— цінэйджэр дык цінэйджэр, галоўнае — як яна напіша пра Горскага". І Гэля апранула белую хлапечую кашулю — дублікат той, якую толькі што зняла: набытыя былі гэтыя стандартызаваныя паводле ўсіх ГОСТ-аўскіх параметраў вырабы ў аддзеле для падлеткаў. Зацягнула скураны пас на спадніцы, набытай з выпадку ў камісіёнцы. Перакінула праз плячо скураную сумку-планшэт. Спартыўна-дзелавы стыль. Травесці дык травесці. Галоўнае — яна ідзе паводле задання рэдакцыі!

Прыйшла Гэля ў пару. Яна памятала: дакладнасць — ветлівасць каралёў.

Герой яе матэрыялу — ўжо на месцы. Дзіўна — з шыкоўным букетам кветак. І Гэля — гэткім капрызлівазвычным тонам свецкай ільвіцы і загартаванай газетнай ваўчыцы мовіць: «Здаецца, крытыкам не прынята дарыць кветкі". Горскі відавочна разгублены. Гэля задаволеная сабой: „Бач ты, як я яго чапанула". Актор працягвае ёй тымчасам... палову букета.

Гэля здзіўленая: „Дзівак!” Аднак раздумваць пра акторскія дзівацтвы няма часу. Трэба браць інтэрв’ю.

Гэля борздзенька зюзюкае свае пытаннічкі — як ёй здаецца, на звышінтэлектуальным узроўні: ніякіх там — што Вы лічыце лепшым творчым набыткам, якія ролі Вам хацелася б сыграць. Ніякіх банальнасцяў. Сур’ёзная размова.

Падобна, і Горскі, і яна задаволеныя сустрэчай.

Актор выкіроўваецца рыхтавацца да спектакля, а Гэля хуценька забягае ў музей, што ў парку па дарозе ў тэатр, аддае букет матчынай сяброўцы: „Заўтра забяру”. І таямніча, тэатральным шэптам паведамляе: „Каб Вы ведалі, ад каго”. Чынна выпраўляецца ў напрамку тэатра. У тэатр! — на працу!

Спектакль Гэля глядзела, баючыся прапусціць хоць якую рэпліку ці слова. Уся – сама ўвага. Тут усе вось адпачываюць, а яна – робіць. Крытык.

У зале Гэля, праўда, заўважыла свайго заказчыка — мабыць, кантралюе, ці тое напіша, ці пра тое. Ну, урэшце, мае права.

Да канца спектакля Гэля спісала ледзь не ўвесь нататнік — хоць ты дысертацыю пішы. «Трэба будзе займець фотаапарат”, — адзначыла яна сабе, прыкмеціўшы пару фотакараў.

Гэля яшчэ корпалася, запіхваючы нататнік у сумку, зашпільваючы зашчапку на сваім планшэце, калі далі заслону.

... Апладысменты. Адзін выхад, другі, трэці.... І з’явіўся Горскі. Са знаёмымі кветкамі. І ўручыў іх інжэню, галоўнай гераіні... Як высветлілася, яго жонцы...

Тут Гэля адчула, як яна чырванее. Здаецца, да пятаў. „Крытыкам не прынята дарыць кветкі...” Такі, мабыць, не прынята. Гэля паціху прасунулася да выхада... Хутчэй адсюль...

Інтэрв’ю яна больш ніколі не брала...

Было падпісана ў друк гал. рэд. „ЛіМа” Алесем Пісьмянковым у ліпені 2002 года. У жніўні таго ж года ён узначаліў часоп. „Вожык”.

## ЛЯМПА ПСІХЕІ

„...Ад неверагоднай спёкі ў Францыі ўжо загінула 45.000 тысяч чалавек.” „Гарацъ лясы поўдня Францыі.” „Агонь падыходзіць да Рыўеры.”

Голас дыктаркі чамусьці жвавы, ажыўлены, нават радасны. Звыклы стэрэатып добрага настрою ў эфіры? Няўменне вызначыць патрэбную танальнасць?

„Нечуваная спёка ў Еўропе”. „Пацяпленне планеты. „Еўропа можаператварыцца ў Афрыку”. Канстатацыя фактаў. Прагнозы. Назіранні.

Ён глядзіць на экран тэлевізара: спапялёная зямля, абгарэлыя дрэвы...Belle France ... 2003-і год ад нараджэння Хрыстова... Самлелы ад спёкі Парыж... Пекла ў Італіі.

„Зеленая летучая звезда... Моя любовь, моя Европа...”

Францыя... Парыж ...

Mijając ulicę Descartes
Schodziłem ku Secwanie, młody barbaryńca w podróży
Ośmielony przybyciem do stolicy świata.

Ён, варвар Тадэвуш, як і „młody barbaryńca”, годам, калі ствараліся гэтыя радкі, трапіў у Парыж. 1980-м.

Памятаў, як адна мелодыя нашэптвала яму, грасіравала, казытала слых. „Люб-лю я ў вечаровы час...” Шлягер юнацтва Тадэвуша... Іў Мантан...

І Тадэвушу здавалася, што са знакамітай вежы, куды іх выкіравалі адразу з аэрапорта Арлі, ён найперш пабачыць бажніцу Святой Мадлен і той самы ланцужок бульвараў... Праменад шансанье... Бульвары... Капуцынаў, Італьянцаў, Монмартр, Сэн-Дэні, Сэн-Мартэн... Пуасаньер... Бамаршэ... Усё канкрэтна, рэальна, усё мройна, блытана, няўлоўна. Як на выявах Пісарро... Як у рытмах мелодый шансонаў — просценькіх, але з неад'емным шармам весялосці, тугі і пяшчоты адначасова... Як у звабнай прыцягальнасці парыжанак — звычайных і таямнічых...

Усё гэта Тадэвуш сабе ўяўляў, але з пляцоўкі вежы пабачыў толькі прыгожы, гарманічны хаас дахаў, і як рукой дастаць — Сакрэ-Кёр, хаця святыня месцілася недзе на другім канцы горада і, здаецца, не вельмі падабалася парыжанам сваім цяжкавата-візантыйскім абрысам. І зразумела, чаму жыхары гэтага горада ўрэшце пагадзіліся з металічнымі, карункамі Эйфеля: панарама з вежы ўражвала, ды і сама вежа, неяк адасоблена высілася — над горадам — нібыта мачта таго

сімвалічнага карабля на гербе Парыжа, з дэвізам: „Хвалі б'юць яго, а ён не тоне".

Панарама ўражвала – аднак Тадэвуш хацеў бачыць Парыж не з вышыні птушынага палёту: хутчэй бы трапіць на вулачкі Утрылла, на свае вочы пабачыць усе тыя ру Сэнт-Анарэ, дэ Рывалі, авеню Матыньён, дэ л'Опера... Выпіць знакаміты аперытыў за столікам якой кавярні. Аднак пакуль што, паглядзеўшы на Парыж з вежы, яны вярнуліся ў аўтобус.

Сталіца была ў іх вызначана напачатку і напрыканцы маршрута. У дзень прылёту — абед, вежа Эйфеля і вылет у Бардо. Знакамітыя замкі-шато Луары заставаліся над крылом самалёта авіякампаніі Эйр-Франс. А ў Парыжы з вакна аўтобуса ўсё было так, як ён сабе ўяўляў, хіба што высокія глухія сцены ад аэрапорта Арлі да горада і падобныя да гусеніц калідоры — пераходы ад трапа самалёта — было тым, пра што ён не ведаў нічога.

У вогуле гэты горад быў яму завочна знаёмы, як ніякі іншы. Парыж Дзюма, Гюго, Бальзака, Мюсэ. Парыж Клода Монэ, Пісарро, Утрылла, Дэга, Апалінэра, Сартра, Верлена, Бадлера... Парыж Хэмінгуэя, Эрэнбурга, Віктара Някрасава, Рэнэ Клера, Ламарыса. Яшчэ, яшчэ, яшчэ... Запаветная кніжачка з серыі „Гарады свету"... Схема Парыжа...

Паветра Парыжа... Не тое, фізічнае паветра, пра якое пішуць даведнікі: з пылам, выхлапнымі газамі, а настоенае на аўры стагоддзяў, на інтанацыях эпох, на „эстэтычных мелодыях", на ўзвышанай логіцы ліній, фарбаў, кампазіцый, на вытанчанасці ўспрыняццяў, эмоцый, адчуванняў і на тым гаманлівым, буйным, кірмашовым, што французы называюць гучным спалучэннем: „Бру-га-га!" Яно нагадвае раскацісты лёскат грасіруючага „р" у шансонах Эдзіт Піяф. Выштукаванасць думкі, выкшталцоная адухоўленасць — і сумесь цынізму, фантазіі і іроніі... А між іншым, таго смога, пра які так зацята распавядалі даведнікі, ён не адчуў — можа, таму, што нядзеля: уікэнд — гэта ўікэнд.

... Лёгкі матыўчык усё накатваў рытмічнымі хвалямі, і ў самалёце знакаміты шансанье нібыта мармытаў недзе ці не ў вентыляцыйным начынні: „Люб-лю я ў вечаровы час..." Тадэвуш вызнаваў лёгкасць, нават нейкую бязважкасць. І не мог пазбавіцца адчування нерэальнасці. Здавалася, гэта ці сон, ці нейкае кіно. Яшчэ 20-30 хвілін, і ён скуліцца на якую-небудзь каляпалярную шырату. „ЛЭП-500 — няпростая лінія..." Што праўда, то праўда. ЛЭП – гэта рэальна. „Грубо, зримо..." А замежжа...

Замежжа для яго не навіна. Аднак Парыж... Праз нажыты скептыцызм і жорсткі прагматызм заняткаў Тадэвуша праглядвала рамантыка чытанага і ўяўленага, рэальнага і прывіднага. Можа, яшчэ і таму, што на гэта нацэльвала дарога? Ён любіў дарогу. Кожную. Любую. На ўсюдыходах праз тайгу, пешшу, з рукзаком за плячыма, у бясконцых цягніках, у траскіх грузавіках, у аўтобусах. На самалётах-таксама любых — пачынаючы ад „кукурузніка", ужо адышоўшага ў гісторыю. Морам — на чым заўгодна.

Дарога — заўсёды нешта абяцала. Заўсёды ў нечым падманвала. Спавядала перад усім прынцып няпэўнасці. А сістэма душы аказвалася цалкам непадлеглай ніякім законам. „Spiritus flat ubi vult".— „Дух вее, дзе хоча". Там, у тайзе, на чарговым ЛЭПе, ён і тыя, хто быў побач, аказваліся па-за матэрыльнай культурай, па-за культурай побыту, ледзь не па-за цывілізацыяй увогуле. Спачатку — пасля свайго чысценькага, прыбранага, кранутага пацінай гісторыі і часу заходнебеларускага гарадка, а пазней – балтыйскага горада, які тутэйшыя з гонарам называлі „маленькім Парыжам", яму было проста цікава апынуцца ў далечыні ад даброт сучаснага свету, у вузкім атачэнні людзей, часам на самоце, так бы мовіць, сам-насам з сусветам.

Яму хацелася спасцігнуць сутнасці і адначасова адысціся ад горкай праўды. Ён разумеў узаемавыключальнасць гэтых памкненняў. нават абсурднасць іх. Ён сёе-тое зведаў пра рэальнасць і не з чыіх вуснаў. З часам у яго былі складаныя адносіны: сэнс часу для яго быў недасягальны: у рэальным часе ён існаваў, гістарычны час выдаваў сваю ненадзейнасць і вялікай бадзёрасці ад яго Тадэвуш не займеў — мройнае, няпэўнае, супярэчлівае, жорсткае мінулае, хісткі сённяшні дзень, у ім апірышча толькі ў вокамгненным, матэрыяльна асязальным... А будучае? Што гэта? Фантазія? Пастка? Бездань? Некалі ў газетах пэўнілі: будучае — „ззяючыя вяршыні". Ад гэтай перспектывы відавочна патыхала цэкоўскім аптымізмам і пустым фанфаронствам. Для сябе ён вызначыўся: выпрабаваць свае сілы, адысці ў чыстую экзістэнцыю. Рабіць патрэбную справу, адстароніцца ад ілжы афіцыёзу і ад ілжы афіцыёзу і ад марудна будзёнічыны. ЛЭП — патрэбная справа. Электрычнасць пакуль што — грунт усяго. Вярталася ў пару юнацтва Тадэвуша на сваё месца ў навуцы і жыцці кібернэтыка, фізікі-ядзершчыкі былі героямі дня і сучаснасці, укінуць слова пра квантавую тэорыю спрабавалі і на вечарынах. Тадэвуш доўга цягаў з сабой фотакопіі кніг Рэзерфорда, Нільса Бора, Макса Борна, старэйшага Капіцы, зачытаў ушчэнт Норберта Віннера, выпісваў навуковыя часопісы — і браў з сабою. Але з цягам часу супакоіўся, зрабіў дысертацыю па рэлейнай абароне электраперадач, абараніўся. І стаў куп-

ляпь серыю „ЖЗЛ" і тое, што было блізка, падарожныя нататкі рознага кшталту, мемуары, кнігі па гісторыі, асабліва замежнай — менш падтасовак і хлусні. Не грэбаваў мастацтвам, паэзіяй, прозу чытаў менш і таксама больш замежныя пераклады.

Увогуле сустрэчы з цывілізацыяй Тадэвуш цаніў асоба. З культурай быў на „Вы". Прыязджаючы дамоў, любіў схадзіць у тэатр, на выставы. Свой шлюб, яшчэ студэнцкі, лічыў не проста памылкай, але грахом. Спакойна ставіўся да другога мужа сваёй былой супругі. Да сына цягнуўся, аднак той усё больш адыходзіў ад яго. І толькі праз гады Тадэвушу ўдалася наладзіць з ім роднасныя стасункі. Сын любіў паэзію. Як высветлілася, тых жа, „клятых" паэтаў:

Ты рушыш край
сусветнага парога,
Дзе прагне мець спакой душа мая,
Цячэ ў мяне нябёсаў стынь,
як плынь,
Я да Цябе імкнуся:
дзе яна, дарога?

Вось тыя канкрэтныя, зямныя дарогі ў Францыі ён памятаў да драбніц. Дванаццаць дзён, як адзін дзень... І кожны дзень — ці не большы за век?

Тадэвуш даўно заўважыў, што дарога абуджае ў большасці людзей рамантыкаў і авантурыстаў, вяртае адчуванне маладосці, нейкіх лірычных стыхій. Такія вандроўкі, падарожжы — тым больш. Новыя ўражанні, змена ландшафтаў, селішчаў, малых і вялікіх, пазнаванне — відавочна — даўно знанага, выяўленага, канкрэтызаванага ў нечаканых і чаканых дэталях, знаёмства — з новым. Усё гэта — ў фарбах, гуках, рэльефнасці, пахах. Адчувальнае, спазнанае на дотык — ва ўспрыманні сённяшняга дня і з непаўторным водарам мінулага. Дакрананне, дотык да пачуццяў, думак, настрояў — арэчаўленых у матэрыі дойлідства, творах мастакоў, у мройнасці духоўных гармоній і супярэчнасцяў, згусткаў эмоцый, сэнсаў... Кожны з групы адчуваў гэта пасвойму, але стваралася пэўная аўра: не светапоглядная з'яднанасць і не эстэтычная, а нейкі тып даверчай камунікацыі, бо ўсё, што яны бачылі, пэўным чынам аб'ядноўвала іх, як і аднолькавая часавая адстароненасць ад клопату працоўнага, пабытавага, нават стыль паводзін пэўным чынам вызначаўся ўжо не імі, а сітуацыяй, абставінамі, раскладам дня, маршрутам, прапанаванай інфармацыяй, і – вольным часам. Урэшце — настроем, калі не святочным, дык адпачынкаваправольным — „отдохновенно-праздным". Вакацыйны лад. Ці то як у сучасных студэнтаў. Ці то як у старадаўніх шкаляроў. А можа, гэта

быў настрой галантнай вандроўкі куртуазна-вытанчаных шэвалье і дыстынктоўных дам? Гэткая „пілігрымка на выспу Кіфера”?..

Тадэвуш тады разглядаў сваіх спадарожнікаў. Ці проста будзе адарвацца ад групы? І што потым ціснуць у яго характарыстыцы, якую ён ніколі не пабачыць? Ці пацвердзіць ён тое, што ўжо было занатавана: „палітычна ўсвядомлены, маральна ўстойлівы, грамадскі актыўны”...

Тады ў Парыжы іх аўтобус ад вежы Эйфеля скіраваўся да нейкай харчэўні. „Poulailler”— „Курнік”. Назва, што ў раманах Дзюма. І ўсё, як ён сабе ўяўляў: віно, ножка каплуна. Клятчастыя абрусы, клятчастыя сурвэткі... І — нечакана — незадаволены жаночы голас: „Ну, эти французы! Вино, вино! Нет, чтобы супчику, чайку...” Потым той жа голас: „Тоже мне — Париж! Ни одной красивой бабы не вижу!” Голас належаў масіўнай даме, якую чамусьці ведалі ўсе. „Натуся, табе роўных тут няма”, — іранічна супакойваў яе начальнік групы, Фёдар Іванавіч. „Кто может сравниться с Матильдой моей”, — усмешліва падтрымліваў Фёдара Іванавіча чалавек з Кішынёва. А суседка Тадэвуша за сталом у „Курніку”, Ніна Якаўлеўна, дзівілася: „Няўжо Вы ніколі не бачылі перадачы Наталлі Ватрушкінай?” Тадэвуш паціскаў плячыма: „Я ж чалавек з лесу. Якія там тэлевізыі!” Тады Ніна Якаўлеўна паставілася да Тадэвуша з пытаннем, якое не давала ёй спакою ад самай Масквы: „Але ж гэта ці не Вы давалі інтэрв'ю? „Лепшы фотамастак года”? Тадэвуш матнуў галавой: „Быў такі грэх. Але я інжынер, электрык... А гэта...” „Хобі!” — радасна падхапіла Ніна Якаўлеўна. Успешлівая спявачка, яна была добразычлівая і кантактная, маці дарослай дачкі, ставілася з цікавасцю да маладых мужчын, што маглі б быць „партыяй” яе дачкі. «Вы і тут будзеце здымаць?” — спытала яна. — „Наўрад”, — выціснуў з сябе Тадэвуш. Не будзе ж ён распавядаць, як сябры сагітавалі яго на наладжванне выставы, як яна мела поспех, а поспех адзначалі так старанна, што і фотаапарат, і ўсё начынне да яго засталіся ў кватэры дружбака, які нечакана з'ехаў у камандыроўку. Так што такі важны фрагмент яго жыцця засганецца занатаваным толькі ў памяці.

Меладычны галасок Ніны Якаўлеўны выдзяляўся ў групе, як і басавіты, заўсёды нечым незадаволены „глас” Натусі. З Натусі пасмейваліся-пацішку і галасна, але ў яе быў той неймаверны запас самапавагі, які робіць чалавека недатыкальным і няўранным. „Як называецца вакзал? Салазар?”- пыталася яна, калі група, ужо вяртаючыся з поўдня Францыі, атабарылася на чатыры дні ў Парыжы, у гатэлі „Гарнье”, паблізу вакзала Сэн-Лазар. А ў адным з музеяў яна ніяк не магла супакоіцца. У яе было важнае пытанне: „Дык на якім ложку ўсё

ж спаў Напалеон?” Урэшце — яе пазнавальны імпэт і сталічныя амбіцыі — „на всех московских есть особый отпечаток”- яго ніяк не датычылі.

Затое яму падабалася, якую агульную танальнасць надавала іх падарожжу гід Люсі. Дагледжаная, субтыльная, сапраўдная парыжанка: прыгажосць і свавольны чар гумару, непадробны шарм і маладжавасць. Калі яны вяртаіся ў Парыж, пасля падарожжа ў Ланды, у край баскаў, яе сустракаў малады чалавек, сын. Нехта здзіўлена спытаў, колькі яму гадоў, а Люсі кінула, відавочна ведаючы эфект рэакцыі: “Гэта малодшы. Старэйшаму — трыццаць шэсць год”. Затое калі аднойчы людзі з групы паспрабавалі а дзевятай гадзіне вечара пастукаць да яе ў нумар – нехта завяз у ліфце —, дык пабачылі іх наймілейшую экскурсаводку гняўлівую, што Юнона: хараство і маладосць патрабуюць жорсткай дысцыпліны. У дзевяць гадзін увечары Люсі клалася спаць. Затое ўраніцы была ружова-свежай, нібы спелы персік, і прыветнай, што гаспадыня, якая сустрэла чаканых гасцей. А гняўлівую багіню ў кіпені карункаў пеньюара доўга згадвалі мужчыны групы. І кожнага дня вандроўкі ў іх экскурсійна-аглядным соцыўме зноў царавала атмасфера маладосці і лёгкі авантурны дух матэрыялізаваўся ў гарэзлівай песеньцы Люсі і прыпеве, які бадзёра падхоплівалі ўсе: '„Oui, oui, oui, chevalier! No, no, no, chevalier!” — „Так, так, так, шэвалье! Не, не, не, шэвалье!”

У самалёце – калі яны ляцелі з Масквы да Парыжа і са сталіцы свету (паводле Чэслава Мілаша, і не яго аднаго) ў Бардо, гэтай атмасферы таварыскасці і агульнасці яшчэ не было. Затое адбылося іншае. Тадэвуш доўга дапамагаў жанчынам (іх была палавіна групы) насіць валізкі і ў салон самалёта ўвайшоў ледзь не апошні. Адно месца ў сярэдзіне салона было вольным і ён, не гледзячы, заняў яго. Спачатку заўважыў незвычайную блюзу сваёй суседкі: чорны шыфон з лёгкім, што павуцінне, белым карункавым — шытвом? Адкуль такое? Да адмысловых строяў у іх Айчыне ставіліся без асобай павагі. Тут, безумоўна, не было мастацкага факту от куцюр, аднак... Няўзнак Тадэвуш зірнуў на профіль – не тое каб класічна правільны, але рысы твару тонкія і адначасова мяккія, нібыта кранутыя растушоўкай, было ў профілі нешта няўлоўна-кранальнае, безабароннае. Шчака яе была зусім блізка, і яму раптам, як хлапчуку-падлетку, невыносна захацелася дакрануцца да яе сваёй шчакой. У нейкі момант, каб пазбавіцца ад гэтага наслання, ён вырашыў загаварыць з суседкай. Аднак яна сядзела, прымружыўшы вейкі — ці то спала, ці то проста не хацела размоў — і ён не рызыкнуў парушыць маўчанне. А калі на табло

запалілі: „No smoking!” і самалёт пайшоў на пасадку, ён пачуў упершыню — смех, як лёгкі перазвон калакольцаў: „Добры вечар!”

А потым у Бардо іх усіх збіраў да сябе ў нумар начальнік групы. Зачэпкай было агульнае знаёмства, на самай справе ўсе цягнулі „валюту”: гарэлку. Абмен валюты быў мізэрабельны і дзеля прэзэнтаў большасць бралі з сабой сувеніры, розную дазволеную мытнікамі драбязу і гэтую канкурэнтаздольную на сусветных абшарах вадкасць. Тадэвуш, зусім не прыхільнік сухіх законаў, ніколі не мог даўмецца, навошта былі гэтыя „пасядзелкі” ў замежжы. Піць горкую ў тайзе — зразумела і часам неабходна. Ужываць гэты папулярны напой у Францыі, ды яшчэ псаваць вечары ў душным нумары, гэта выходзіла за межы яго свядомасці. Хаця — начальніку групы і тым чацвёрым, якіх прымацавалі да іх употай вядомыя структуры — так было лягчэй і прасцей сачыць за даверанымі пад іх пільную ўвагу грамадзянамі адной шостай часткі планеты Зямля. П'яныя? Ну, і што? Значыць, усё ў ажуры. П'янаму і козы ў золаце. Ніхто не просіць палітычнага прыстанішча, ніхто не наведвае падазроныя мясціны, ніхто не знік, усе на месцы. „Раз, два, тры, чатыры...” Іх так і пералічвалі, па галовах. А тыя чацвёра падзялялі, так бы мовіць, „сферы ўплыву” — па сямёрках. Тадэвуш амаль адразу вылічыў траіх з „падсадкі”. Высахлая, што жардзіна, жанчына, якая ўсё напрошвалася ў адзін нумар з яго суседкай ў самалёце — Янай. А тая адпрэчвала: „Мы ўжо тут уладкаваліся. З Дайнай”. Дайна была з Літвы. Не вельмі ганаровую тую місію выконвала яшчэ маладая пара, прыблізна аднагодкі Яны. Маладыя выдавалі сябе за супрацоўнікаў радыё. Няўрокам назвалі рэдакцыю, дзе рабіла адна жанчына з групы і дзе ніколі не было гэтых людзей. Хто чацвёрты — стала зразумела Тадэвушу толькі калі ён вярнуўся дадому.

Групу доўга інструктавалі — спачатку ў Маскве, потым — у Парыжы, у савецкай амбасадзе, у дзіўнай зале: шыкоўнае ракако, люстраныя сцены – і седалы-ўслоны, як у раённай сталоўцы-забягалаўцы: алюміній і дэрматын. Групе настойліва рэкамендавалі: па адным не хадзіць, ад групы не адставаць, знаёмствы з французамі, што не прадугледжаныя праграмай, не заводзіць, у нумарах гатэлю дакументы не пакідаць, крамольныя размовы не весці, антысавецкія анекдоты не расказваць. І, безумоўна, памятаць пра маральны кодэкс савецкага чалавека.

Выслізваючы з нумару начальніка групы, Тадэвуш запэўніў Фёдара Іванавіча: усе яны, сем чалавек, што выправяцца агледзець вячаровы Бардо, будуць паводзіць сябе выключна паводле таго кодэксу. Фёдар Іванавіч цвёрда памятаў, што ён начальнік групы і адказвае за

ўсё і за ўсіх, але добра ўзяўшы за знаёмства ці не з кожным шэвалье групы асобна і за здароўе чароўных дам — гуртам, ён быў у тым стане, калі кажуць: язык у лапцёх і тымі лапцямі па вадзе ляпае. Ён тόлькі прамармытаў: „Куды вы? У вас жа нават імя нялюдскае.” Тадэвуш засмяяўся: „Ведаеце анекдот? Дывысь-дывысь, Галапупенка, яка смішна людына — Зайців”. Фёдар Іванавіч гмыкнуў і махнуў рукой.

З палону прымусова-сяброўскай пагулянкі вырвалася сем чалавек. Потым яны так гэтай сямёркай і трымаліся — з варыяцыямі. Як высветлілася, Яна — яго зямлячка, беларуска - а жыве ў балтыйскім горадзе яго студэнцтва. Яна перакладчыца. Яе суседка па пакоі – журналістка. Яшчэ калега Дайны — Вітас, з нейкай культуровай установы. Маскоўская грузінка Ніно, дырэктар музея. Фотакар з Ульянаўска — Ігар — як потым высветлілася, і быў чацвёрты “дазорны”. Выкладчык універсітэта з вялікага горада на Волзе — Валянцін Міхайлавіч. І ён, Тадэвуш Кастэцкі. Інжынер, фотааматар, пачынаючы выкладчык.

Іх гатэль у Бардо быў непадалёк ад вакзала, да цэнтра, падобна, было далекавата, і ўсе эспланады, і Гаронна, і нават усе кавэ засталіся недзе ў баку. Што рабілі б яны ў тых кавэ — з іх абменным „капіталам”, Тадэвуш не ведаў, аднак спакус не было ўвогуле. Пустыя вулачкі, апушчаныя жалюзі дамоў... Яны дайшлі да нейкага масіва: спрэс сады і віллы. І вырашылі вяртацца ў гатэль. Ішлі гуртам, часам Тадэвуш крочыў побач з Янай. Пункціры памяці цяпер высвечвалі ўрыўкі фраз, мройныя, няўлоўныя адчуванні, нейкія напаўсцёртыя формулы з алгебры духоўнага вопыту... Часам нібыта спатыкаючыся аб нейкую нябачную перашкоду, яны рухаліся ў прасторы і часе. Як гэта там у аднаго з вялікіх? У Берклі, здаецца. Прастора-непераадольная мадальнасць бачнага. А час — непераадольная мадальнасць пачутага. Перажытага? Мадальнасць – катэгорыя фармальнай логікі, што выяўляе ступень верагоднасці меркавання. Яны натыкаліся на гэтыя непераадольнасці, ці то здагадваючыся, што павінен быць высакародны шчаслівы свет, ці то імкнучыся да яго. Ці быў ён, гэты свет, паўсюдна? Ці там, на радзіме? Ці тут — у мясцінах Генрыха IV і таты Хэма: у Баённе і Андаі, куды яны трапілі з Бардо? Тады яму падалося, што гэты свет часам узнікае менавіта ў гэтай прасторы і менавіта ў гэтым часе. У зялёнай лагчыне Гаронны, у ландах — пяшчанай роўнядзі з соснамі, у краі баскаў — з маляўнічымі, крыху цяжкаватымі будовамі: грубавата апрацаваны і атынкаваны камень першага паверха і драўляны другі паверх, прыгожыя, дагледжаныя, як паўсюль у Францыі, панадворкі, садкі, там — скураныя або плецены канапы і крэслы, кветкі ў гаршчках. Усё гэта бачылі яны найбольш

праз вокны аўтобуса, але ландшафт той абавязкова прысутнічаў ва ўражаннях і „захвыцэннях", уплываў на настрой. І падсвечваў прысутных. І бараніў ад тых стасункаў, што мецяць існаванне ў кожнадзённасці, дзе ўсё пазначана функцыянальнай, прагматычнай залежнасцю. Дзе нават незнаёмае набывае рысы знаёмага – як на канвееры, стандартызуецца абавязкам, комплексам службовых узаемазалежнасцяў, жорсткай рэгламентаванасцю часу.

Можа, у тым і быў чар іх знаёмства, магія сустрэчы? Вядомая і невядомая краіна, выпадковы соцыўм спадарожнікаў — аб'яднаных агульным маршрутам і мэтай і адстароненых у сваім папярэднім і далейшым жыццёвым і свядомасным вопыце. Яны будуць памятаць кожны кожнага і застануцца чужымі і далёкімі, нават калі будуць ліставацца і часам сустракацца. У іх будзе толькі гэтая сувязь — кропка перакрыжавання на жыццёвым шляху.

...Чар вандроўніцтва... Чар выпадку... Калі, да ўзору, гасцёўня ў Андаі, дзе яны прыпыніліся, была не проста падобная да тых, дзе любіў мець прыстанак у сваю пару Хэмінгуэй (танна, непадробны каларыт, выдатная кухня), але ўсё ў ёй было знакам прыгоды, рамантычнай зброяй, неадольным поклічам да авантуры ў старадаўнім стылі. І першы будынак, абвіты — хмелем? вінаградам? — і маленькі ўтульны панадворак, куды траплялі ў ліфце: і гэты панадворак, і сімпатычны дамок у баскскім стылі — былі на іншым узроўні, на пагорку. І вялізныя, цемнаватыя пакоі, прыглушана карычневы дуб мэблі, цёмнага каменя камін, у якім нібыта толькі што спалілі патаемнае пасланне, дробны малюнак шпалераў... І пакоі рэстарана ў будынку на першым узроўні – выштукаванае разьбярства старадаўніх сталоў і крэслаў, цёмныя клятчастыя сурвэткі, старадаўнія куфлі для напояў... Тыя, хто іх падымаў, відавочна трымалі і шпагу ў руцэ. Нават бараніна пабардосску і кураня па-баскску — усё гэта нібыта было матэрыялізацыяй таго чару. Як і золата пляжаў — узбярэжжа Атлантыкі. Як неверагодная пестрадзь і калёры напояў на прыёме ў мэрыі ў Баённе — і прыгажуны — ўдзельнікі Супраціўлення, героі макі. Усе высокія — ледзь не роўныя з Шарлем дэ Голлем... А дарэчы, яны трапілі ў мясціны, дзе непадалёк знаходзіўся той самы замак сядзібы Артаньян, дзе ў 1613 годзе нарадзіўся Шарль дэ Бату, будучы каралеўскі мушкецёр, якога ўвесь свет ведае пад прозвішчам — назвай таго селішча: д'Артаньян.

Тадэвуш памятаў гаворку Яны з партызанамі макі — слоў ён не разумеў, але мелодыка грасіруючых і прыдыхальных зычных і рэдукаваных галосных, яе жэсты, яе смех — іх усмешкі, іх рыцарская гжэчнасць надавалі асобую логіку моманту. Тадэвушу падабалася глядзець

на Яну, мірна дэгустуючы са сваімі суайчыннікамі віны старажытнай Аквітаніі. Усё матэрыялізавалася ў рэчах, фарбах, гуках, пахах, смаку, усё было чарам, дзе яе прысутнасць то выразна выяўлялася як галоўная, то была ледзь заўважнай, нібыта рассяроджанай у агульнай атмасферы, у тужліва-радасным адчуванні подыху лёсу. У бязважкасці чакання.

Якой была б іх сустрэча ў іншых абставінах? Мабыць, не было б той звабліва-хмельнай, зачаравана-светлай явы — дурнап'ян супольніцтва, супрычаснасці нейкім вельмі важным часцінкам быцця, адчуванне кожнай рэальнай рэчы як знака і наканавання. І разбурэнне, расслойванне рэальнасці. Гэта было жыццё і гульня ў жыццё. Федзя Пратасаў некалі мовіў: „Не было гульні". Там гульня прысутнічала, вяла, выдавала зямной прыцягальнасцю і незямной прасветленасцю, фарбамі і радасцю той вясны, што можа прыйсці насуперак кругабегу натуры. І ў патыё пад Бардо з высознымі цаглянымі сценамі колеру тэракоты, дзе яны пілі шампань — брут, самы сухі, з прыгожых празрыстых келіхаў. І на свяце баскаў, дзе Яна абмяняла свой шыкоўны шалік на чырвоны баскскі берэт. І нават у рэдакцыі мясцовай правінцыйнай газеты, дзе сухаваты абмен інфармацыяй набываў сэнс гульні. І, безумоўна, на вечарыне ў франка-савецкім Таварыстве. І гукі старадаўняга танга, і даўно ўжо не новага, але ўсё яшчэ прыцягальнага рок-н-рола, і казытліва-неўраўнаважанай, агністай румбы здаваліся не проста мелодыямі, а музыкай жыцця. І Тадэвуш танчыў захоплена, адчуваючы чар моманту як эманацыю жыцця, а самую ісціну вызнаючы як рух і гульню. Ён танчыў не толькі з Янай, аднак увесь час адчуваў яе прысутнасць, у лабірынце гукаў адчуваў яе мелодыю, таямніцу яе існасці...

Глядзеў ёй у вочы...

Твои глаза, как два тумана,
Полуулыбка, полуплач...
Твои глаза, как два обмана...

І ў гэтай гармоніі ілюзій быў бела-чырвона-зялёны, як многія старыя гарады Еўропы, Сэнт-Эміл'ен і шато графаў Лігнеры — com te et comtesse M. des Ligneris — і знакаміты, цёмна-вішнёвы „Сэнт-Эміл'ен", тое самае віно, якое вывозілі падчас блакады з Ленінграда, як вартасную каштоўнасць. Віно ўраджаю таго года, калі Расія цярпела голад з-за засухі, у Францыі сабралі незвычайны ўраджай вінаграду, і віно мела асобы, незвычайны смак.

Тадэвуш памятаў церпкаватую, цяжкую вадкасць і маленечкія крэкеры — ў Саюзе тады такія не рабілі. Яна частавала гэтым печывам катоў-службоўцаў у вінных сховішчах шато: іх не песцілі смако-

тамі, мабыць, баяліся – мышэй лавіць не будуць.Тадэвуш перакідваўся з Янай словамі, у тым ліку і пра тое, што знакамітае віно з гэтага падворышча, якое ў 1942 годзе дэгуставалі Аляксей Талстой і Ілля Эрэнбург, падобна, ад задоўжанага захоўвання ўсё ж губляе свой букет.

Тадэвуш і Яна гаварылі, а яе вочы, з усмешлівым маўклівым пытаннем вялі сваю размову. Тадэвуш не ведаў, пра што. Ён глядзеў ёй у вочы, сачыў за яе вуснамі — лёгкі дотык да краю келіха, маленькі глыток... А потым яны высаджваліся з аўтобуса ў залітым дажджом Біаррыцы, дзе, здавалася, нягледзячы на завесу дажджу, кожны дом, кожнае дрэўца, нават кожны выступ скалы на ўзбярэжжы — пазіруюць, як спрактыкаваныя мадэлькі, выбраўшы эфектны жэст, прадумаўшы кожны рух. І Яна глядзелася як частка гэтай удалай кампазіцыі — застаючыся натуральнай і нязмушанай: сіне-белы парасон, сіняя кепачка і такая ж вятроўка, сінія штроксы.

Пазней былі сосны і піхты Л’Ібардзіна – павеў Пірэнеяў, скальны астурыйска-кастыльскі дух, у краме – вырабы майстроў з Таледа. І — аглушальная цішыня. Можа, там трэба было засяродзіцца на асноўных, канцовых, фінальных пытаннях Быцця? Падыхаць паветрам самоты?

Спяшаюся з маіх пустыняў
вярнуцца ў мае пустыні...

Аднак ім на той момант не адчынялася гэтая мудрасць сувязі са светам. Іх вабіла прыцягальная паверхня — не сутнасцяў, а стасункаў, узаемадачыненняў. Гульня эмоцый, мройная квецень сённяшняга дня, калі паблізу, аднак, аказваліся не рэальныя Сан-Себасцьян і Памплона, да якіх рукой дастаць, а, скажам, лесвіца Іякава... І неба была сіняе-сіняе...На тым небе пачыналі з”яўляцца зоркі – над французска-гішпанскім памежжам, у баскаў. Але яны крочылі больш у прасторы ілюзій, яшчэ не пражытыя гады толькі ўгадваліся, стойваліся недзе ў вершалінах дрэў, а рух аўтобуса закалыхваў іх, і нават знаёмая ўжо ледзь не як матчына калыханка песенька пра шэвалье здавалася гукам з іншага свету. З іншай рэальнасці.

А назаўтра яркае дзённае святло святочна пацвердзіла неістотнасць рэальнага і звышзначнасць таго, што адбывалася паміж імі. Канкрэтна — падзейна — не адбывалася нічога, але містыка моўленых і невымаўленых слоў, поглядаў, позіркаў, жэстаў, традыцыйных недамоўленасцяў і маўчання — ўсё падпарадкоўвала іх, прыцягвала на сваю арбіту...

Паводле гэтага кірунку яны двойчы адсяродзіліся ад сваіх суайчыннікаў — збеглі ў Парыжы: на востраў Сітэ і на Монмартр — першым разам.

Падымаліся і апускаліся па бясконцых прыступках Монмартра, з яго мройлівым мігценнем-свячэннем, з яго ліхтарамі, лампіёнамі, з яго кавярнямі пад адкрытым небам на ўсіх тых пляс ля Бланш, пляс дэ Тэртр, з яго паветрам, насычаным водарам фантазій і пачуццяў.

Калі яны наблізіліся да свайго гатэля а чацвёртай гадзіне — ўжо не апоўначы: раніцы, яго празрыстыя дзверы ўпершыню не расчыніліся: электроніка не любіць незапраграмаваных дзеянняў. Тадэвуш дастаў свой валютны „капітал" у франках – ці хопіць? Во будзе гвалту! — але службовец гатэлю моўчкі адчыніў ім дзверы і толькі на няпэўнае Тадэвушава : „Bonsoir!"[1] адказаў відавочна з гіроніяй : „Bonjour!"[2]

А вечар быў сапраўды добры. І добрай была раніца. У Парыжы... Але ці быў бы Парыж без яе? І якая яна не ў Парыжы? А між іншым, якія каліграмы складаў бы спадчыннік Кастравіцкіх, калі б яго дзед воляю лёсу не апынуўся б па-за сваімі пенатамі? І дзе яшчэ, акрамя Парыжа, мог знайсці прытулак душы той, што прысвяціў верш прабабцы гэтага спадчынніка? Гэтыя пытанні ўзніклі пазней, а тады, той раніцай, Тадэвуш, яшчэ адчуваючы на сваіх вуснах свежасць яе вуснаў, праваліўся ў лёгкі, салодкі сон і прачнуўся ад тэлефоннага званка — так іх падымалі ў гатэлі ў Парыжы. „S'il vous plait, madame"[3] чамусьці ўзрадавана азваўся ён у трубку, а на тым канцы провада здзіўлена гмыкнуў мужчына. Потым, ачомаўшыся, Тадэвуш доўга смяяўся, а за ім яго сусед па пакоі.

Былі ўцёкі і другім разам. Тадэвуш і Яна замест таго, каб ісці шукаць танныя крамы ў вольны час, ад цэнтра Пампіду выкіраваліся ў „Аранжэры", да роспісаў Клода Монэ. І там нечакана знайшлі свой код рэальнасці, пароль дня. Каля знакамітых „Ненюфараў" — лілеяў, гарлачыкаў. Ціхая музыка, што, здавалася, як і святло, прасочвалася аднекуль з-пад столі, зачараванае каралеўства паўсвятла, паўценяў, усё дымчаста-блакітна-бэзавае... Белае... Дзіўнае адчуванне – няма пачатку, няма канца... Кветкі і вада — і паветра, што больш угадваецца, а не канкрэтна прысутнічае... Знакамітая імпрэсія — свая ўласная логіка. І — падпарадкаванасць не нечаму раздзельнаму і бесперапыннаму, што супрацьстаіць абстрактнай думцы, знешняя камбінацыя, здавалася б, зусім: простай рэальнасці — і ўнутраная бясконцасць, невычарпанасць гэтай рэальнасці. Чаму Бенуа так бязлітасна

---

[1] Bonsoir (франц.) — добры вечар.
[2] Bonjour (франц.) — добры дзень.
[3] S'il vous plait, madame (франц.) — калі ласка, мадам.

перакрэсліў гэтыя панно? — Очевидное недоразумение”... Пра Бенуа нешта згадала Яна — ён не памятаў даслоўна, але выдатна ведаў, што менавіта з гэтага моманту і са згадкі пра тое, што маці Уладзіславы Францаўны, жонкі Янкі Купалы, была з роду Монэ, паміж Тадэвушам і Янай замацавалася вось тое паразуменне, што ўжо існавала – кожны пазнаваў сваё ў другім. І гэта не было звычайным абменам інфармацыяй, яна падхоплівала, як і Тадэвуш, слова, думку, факты... Нават бег, што на дыстанцыі, аб'ядноўваў іх — агульным дыханнем, смехам, адчуваннем камічнасці сітуацыі: на схеме Парыжа „Аранжэры” і Музей імпрэсіяністаў выдавалі блізкім суседствам, на самай справе яны ляцелі, што індзейцы на сцяжыне вайны, каб а семнаццатай гадзіне з'явіцца перад светлымі вачыма іх красуні Люсі. Тая не губляла раўнавагі: гэтыя двое не згубяцца ў Парыжы, тым больш пасярод белага дня. Што думалі афіцыйныя засакрэчаныя асобы, яны не ведалі. Аднак мяркуючы па тым, што ніякіх перашкод у замежных перасоўваннях пазней ім не чынілі, у антысавецкай дзейнасці іх не абвінавачвалі.

А яны пасля гэтых шпацыраў больш не заставаліся сам-насам. Увесь час былі ў гурце, найбольш — са сваім хаўрусам, з „сямёркай”. Аднак паміж імі ўсё больш умацоўвалася асобая сувязь, што вызначаецца не знешнімі прычынамі, а тым унутраным супадзеннем, якое абумоўлена прадвызначанасцю жыцця і асаблівасцямі быцця індывідуальнага.

Тадэвуш і Яна былі, разам з іншымі, але і адстароненыя ад усіх. На Елісейскіх палях разглядвалі вітрыны: агромністае суцэльнае шкло на некалькі паверхаў вышынёю – продаж аўто. Яна „выбрала” сабе срабрысты „сітраэн”, падобны да субмарыны. І з-пад яго ўвагі цалкам выпала, што ж там падабалася астатнім. І ва ўтульным кафэ „Насье”, дзе яны пілі каву, ён злавіў сябе на тым, што бачыць толькі яе і яму ўсё ў ёй падабаецца. Як яна трымае кубак, як адкідвае рукой валасы, як накідвае на плечы свэдэр, завязаўшы на грудзі вузел з рукавоў.

... Адным з вечароў кожны з групы адчуў сябе ледзь не Крэзам: ім выдалі грашмі кошт двух вячэраў — планавалі ўдзел у народным гулянні. І „сямёрка”, блукаючы па Парыжы, дайшла да ўзноўленай — “Ратонды”. На сцяне была шыльдачка з паведамленнем, што ўсё адноўлена, як у часы Пікаса, Мадыльяні, Дыега Рыверы... Светлажоўтыя скураныя канапкі са спінкамі, на сценах — факсімільныя рэпрадукцыі карцін былых наведвальнікаў кавярні. І хаця ўсе разумелі, што гэта толькі копіі, здавалася, нейкія флюіды, часцінкі тамтэйшай рэальнасці, водар рэчаіснасці, насычанай мастакоўскімі

фантазіямі тут прысутнічаюць. Хаця... У кавярні ў асноўным былі турысты, сённяшнія геніі і таленты гуртаваліся недзе ў іншых мясцінах.

...Заказвалі яны вельмі сціпла – кубак кавы, келіх віна... Гарсон прынёс пітво — і рахунак. Зірнуўшы на фірмовую паперку на сподачку, літаратар з Волгі рашуча адсунуў ад сябе віно: — Даражэнькія, мы гэта піць не будзем!” — “Гэта яшчэ чаму?” — ганарліва ўхапіўся за сваё пуставатае портманэ Тадэвуш. І зірнуў на гадзінніік: далёка апоўначы, начны еўрапейскі тарыф... Лічба была не такая ўжо вялікая, у родных пенатах кожны спакойна ахвяраваў бы тыя пенёндзы, але цвёрды рэжым абмену тут ператвараў усіх і адразу ў жабракоў. Цяпер усё інакш... Аднак, ці не сталіся цяпер жабракамі і ў роднай Айчыне тыя людзі, што былі ў вандроўцы?

Тады яны пасмяяліся са сваёй прыгоды: „Гуляць дык гуляць!” — і выправіліся зноў блукаць па Парыжы. Праз бульвар Сэн-Мішэль і понт дэ Нёф — на востраў Сігэ. Усё было хрэстаматыйна знаёмае. І ў галаву лезлі хрэстаматыйна вядомыя параўнанні. Нотр-Дам — „Біблія ў камені”, Сэнт-Шапель — „Біблія са шкла”... Спрадвечная готыка... Сярэднявечча... Сапраўднасць арыгіналу — ў неад’емных свежасці і харастве.

І зноў пасверкваў начны Парыж, вабіў стаажытнымі абрысамі бажніц, палацаў, камяніц – у сучаснай гульні падсветак і ў гіпнозе старадаўніх маўклівасці і гонару.

І Тадэвуш з Янай – з усімі і ўдваіх — адчувалі сваю повязь з гэтымі будовамі, з вякамі, якімі быў асвечаны гэты горад, з настроямі, што змяняліся, вызначаліся то куртуазнымі прыгодамі і выкшталцонасцю стылю, то смеласцю парадоксаў, што вярэдзілі розум, то глыбокадумнасцю і арыгінальнасцю тэорый і меркаванняў, то пышна дэкарыраваным грахом, то амаль астральнай безданню паміж шэвалье, дамамі і тымі, каго класічная класіфікацыя грамадства вызначала як laboratores працуючыя; то складаным дыялогам, што скончыўся пажарамі і гільятынамі-бяссэнсіцай і блытанасцю падзей, нораваў, учынкаў, характараў... А яшчэ, мабыць, тым, што ўсе бачаць як вызначальную рысу французаў: абавязковай прысутнасцю гумару і жарту, своеасаблівым гонарам, што хаваецца за ўдалай вострай фразай...

І наплывалі хвіліны, калі Тадэвушу здавалася, адыходзіла, амаль знікала ўсё: вякі, атачэнне, вялікі горад, іх спадарожнікі. Заставаліся толькі яны — Тадэвуш і Яна... А потым адыходзілі хвіліны — і вярталіся вякі, атачэнне, хараство... Хаця — каб не было такіх хвілін — у іншых, у іншыя часы: ці было б тое хараство? Краса? Моц? А перадусім — каб не вышэйшае Наканаванне?

... І быў зноў самалёт... І вяртанне ў родную Айчыну, дзе адразу пачаліся непаразуменні: не замовілі гатэлю, спазніўся ў аэрапорт аўтобус, не забраніравалі білеты на цягнікі і самалёты: група была з усяго Саюза...

І ў Маскве наладзілі развітальны вечар. І ён, Тадэвуш, выпяваў знаёмае ўсім: „Ваше Величество Женщина, как Вы явились сюда?” І не з’явіўся на вечарыну Ігар, як высветлілася, той самы чацвёрты. Той самы... Ні Тадэвуш, ні Яна не атрымалі ад яго фотаздымкаў. І смяяліся — на Яну ў яго засталося цэлае фотадасье...

Тадэвуш праводзіў Яну на вакзал у Маскве і яму здавалася, што ўсё, што было — толькі прэлюд...

А потым тэлефон Яны не адказваў. І Тадэвуш адправіў — нават не ліст, а запіску-карацельку, падпісаўшыся: „Экс-руа, цяпер — саўслуж ненаменклатурнай катэгорыі”. Быў момант у краі баскаў, калі ўвесь час нехта згадваў вядомыя рэплікі Генрыха IV, накшталт таго, што „Парыж варты імшы”, а на вечарыне ў Таварыстве балёвы раялізм дасягнуў апагею і выбіралі каралеву і караля балю: мужчыны — каралеву, дамы — караля. І Тадэвуш з Янай царавалі ўвесь вечар.

Напісаўшы ліст, Тадэвуш усё заглядваў у паштовую скрынку. Хапаў кожную паперчыну, аднак экс-каралева не адгукалася.

Затое аднаечы недзе апоўначы пачуўся доўгі, настойлівы тэлефонны званок. Тадэвуш выляцеў з душа, сарваўшы з вешалкі махровы халат. „Алё!” — ціха засмяяліся недзе далёка-далёка.

— Як Вы лічыце, дзе я? — Там, дзе свеціць Палярная зорка. — Яснабачанне – не Ваша стыхія. — Пэўна.

— Я ў гатэлі „Святочны”.

— Прабачце? — У вас у горадзе, шэвалье. Камандыроўка.— Провід часам апякуецца намі,— бадзёра зірнуў на гадзіннік Тадэвуш.- За Вамі на дыване-самалёце?

— На знішчальніку-перахватчыку.

— Геніяльная думка. — Зразумела, — з выклікам адгукнулася Яна. Голас яе нібыта завіс у паветры.

Тадэвуш паспешліва запоўніў паўзу: — Можна і на белым кані. — Экс-руа...

— а галоўнае — шэвалье, — падхапіў ён.

— ... інакш не ўмее, — яе голас зазвінеў знаёмым смехам.

— Лячу,— памацаў яшчэ мокрыя валасы Тадэвуш.— Праз паўгадзіны буду.

— Заўтра, — цвёрда вымавілі ў трубку.

— З раніцы ў Вашых ног, — радасна выгукнуў Тадэвуш, хаця пэўна ведаў, што ў яго дзве пары лекцый з васьмі гадзін.

— У сем гадзін вечара, у вестыбюлі гатэлю, — прагучала цвяроза, будзённа, нібыта ў лірычную мелодыю ўшчыміўся гук школьнага званка.

— Традыцыйна і неаспрэчна, — працягнуў Тадэвуш.

— А Вы хацелі б — „средь танца волшебств и наитий”?

— Прыблізна, — ён не знаходзіў адпаведных слоў.

— Да сустрэчы,— яна вымавіла гэта, нібыта шчоўкнула выключальнікам.

— Дабранач... — глуха адгукнуўся ён.

Так ці інакш Тадэвуш прачнуўся з адчуваннем, што гэта не проста раніца, але светазарны золак стварэння свету.

Як у сне, адбубніў лекцыі. Ліхаманкава прыкідваў — кветкі? Якія? Яны ж некуды пойдуць – што яна будзе з імі рабіць? Адну ружу. Вось такую – палевую. А куды яе запрасіць? Вядома, не ў тэатр. Ім трэба пагаварыць. І не ў рэстарацыю. У рэстаранах яго горада — абавязковы гармідар, тлумны музычны акампанемент. Запрасіць да сябе? Як яна тое зразумее? Ды і жытло ягонае не падрыхтаванае да прыёму гасцей, тым больш такіх... Кавярня... „Пралеска”... Які-небудзь лёгкі напой - Яна выхаваная на старадаўніх традыцыях... Ціхае мармытанне магнітафона... Праўда, там у меню адны сасіскі — для галантнай размовы малапрыдатная страва, ну, але ж ёсць яшчэ нешта — марожанае, цукеркі...

У яе горадзе і горадзе яго студэнцтва – розных кавярняў, харчэўняў, закуткаў, дзе можна правесці вечар – што грыбоў пасля летняга дожджыка...Так што трэба спадзявацца на яе таленранцыю.

Гальштук? Гарнітур? Свэдэр? Мабыць, пуловер, кашуля і скураная куртка: спартыўна-дзелавы стандарт службоўцаў і клеркаў канструктарскіх бюро.

...Вецер быў злосны, як прыёмшчыца хімчысткі. Ён схаваў ружу пад куртку. Яшчэ пятнаццаць хвілін. Тадэвуш увайшоў у вестыбюль і пачаў было разглядваць вітрыны кіёскаў, але кінуў гэты занятак: ён чакае і не будзе займацца дыпламатыяй інтэлектуалаў ніжэйшага рангу. Яму ўжо не дваццаць. Ну, і што? Тадэвуш дэманстрацыйна, як ваяр піку, узняў ружу. І ўбачыў Яну:

— Мы далека? – замест вітання спытала яна.

— Крыху бліжэй, як на край свету.

Тадэвуш злаваўся на сябе. Безумоўна, яна чакала калі не вандроўкі ў Залюстрэчча, то пэўна — куды-небудзь, дзе пануе — ну, не свята, але вясёлая святочнасць... А ён сунецца са сваёй каралевай у сярэднестатыстычную харчэўню-забягалаўку. Там жа ад усяго патыхае грубаватай эклектыкай... Хісткія, лёгкія столікі і седалы з белымі

ажурнымі спінкамі, паводле моды канца XIX — пачатку XX стагоддзя, якія нагадваюць пра дам у сукнях з турнюрамі і ў адмысловых капелюшах і з парасонамі ад сонца. І масіўная, цёмная стойка бара — што частка рэквізіту да якога трылера, казематна-цяжкая, ваяўніча-безаблічная.

Тадэвуш папрасіў шклянку для ружы, прынёс ад бара шампань, шакалад, гарэхі. І адчуў на сабе яе пільны, халаднаваты погляд. Ён вымавіў некалькі агульных фраз, яна не падхапіла гаворку. Моўчкі круціла ў руках келіх. Ён пачаў здагадвацца — яны апынуліся не проста на інтэлектуальным бездарожжы, яны завіслі ў пустэчы. Пад імі не было глебы. А гэга зусім не той выпадак, калі шар зямны плыве пад нагамі. Музыка нешта рытмічна мармытала, ціха віскатала і настойліва выдавала басовыя ноты. І нікуды гэтыя музычныя практыкаванні не вялі, ні на што не ўплывалі, музыка не была нават акампанементам, у лепшым выпадку выконвала ролю фона: безаблічнага, неадухоўленага, абыякавага. Гукі не лашчылі слых, не ўзбуджалі эмоцыі, танчыць пад іх таксама не хацелася, ды і тут гэта было не прынята. Можа, усё ж дарэмна не павёў яе ў рэстаран? Глядзелі б меню, выбіралі стравы, трошкі пазлацешыліся б наконт стандарту кухні айчынных „злачных” мясцін, а дарэчы, можа, і не зашкодзіла б крыху падсілкавацца? Ну, урэшце — „салодкая танца атрута...” І тая нітачка, што знікае, чэзне, растае, з’явілася б зноў, і ўзнікла б патаемна-хмельная ўзаемазалежнасць, якую яны — Тадэвуш гэта пэўна ведаў-адчувалі там, у Францыі. Хаця — ва ўсіх харчавальна-ўзвесяляльных месцах іх горада танчылі аднолькава — тупаталі табункамі, а то дык і ўсім застольным хаўрусам, абавязкова нешта разухабіста-жвавае. Танец — таямніца, знаёмства, размова — на гэтых квадратных метрах адышліся ў небыт...

А паміж іншым, што сёння ў філармоніі? Ну, каб Яна загадзя... Сядзелі б цяпер і, паводле Аўгустына, слухалі б гукі музыкі дзеля аднаўлення душы пасля дзённых турбот. Магчыма, гэта і надало б тую танальнасць сустрэчы, што не дала б узнікнуць гэтай задоўжанай паўзе, якая пагражала паветранаму збудаванню, якое Тадэвуш натхнёна, як юнак-рамантык, і акуратна і апантана, як дойлід Сярэднявечча, узводзіў увесь гэты час пасля вандроўкі. Ён, безумоўна, цвёрда ведаў, што матэрыялізаваць паветраныя палацы немагчыма, аднак замацаваць той настрой — у эмацыянальнай памяці, проста ў памяці — хацеў: фрагменты, моманты, імгненні... Водар стасункаў... Ён разумеў, што гэта быў сапраўдны дарунак Нябёсаў... У яго ўзросце... Калі ён «шлях зямны перайшоў за палавіну...” І добра перайшоў... І старэйшы за Яну

на дзесяць гадоў і на цэлае жыццё... ЛЭП — гэта ЛЭП... Год за некалькі...

А Яна маўчала... Паказвала, што эпізод жыцця вычарпаны? Ставіла кропку?

...Раптам яна ўстала, падышла да бара і вярнулася з пачкам цыгарэт. Працягнула яму адкрыты пачак.

— Не памятаю, каб...

— А я не збіраюся паліць, я арганізоўваю мізансцэну...

Яна кідала яму выратавальны круг! Ухапіцца!

— У якім акце мізансцэна? І якога жанру п'еса?

— Пакуль не ведаю.

— А прыблізна?

— Прыблізна... Я баюся...

— Вадэвіля? Трагіфарса?

— Меладрамы — таксама. — Ну, чаго там ... Замыслім поўнамаштабную трагедыю, скампануем паводле ўсіх класічных канонаў.

Яна папярхнулася дымам цыгарэты:

— Буало, ці што?

— Ну, трыадзінства неабавязковае...

— Але ж трагедыя — кроў, ахвяры...

— То будзем драму маскаваць пад назвай камедыі.

— Пачнем гаварыць пра тое, якая спёка ў Афрыцы...

— І паўтараць: „У Маскву! У Маскву!"

— Гэта ўжо „з іншай оперы"... І ў Маскву я не хачу.

— Я — таксама... А калі махануць у Парыж?

На тую пару гэта было на ўзроўні фантастыкі. Вось так, самапасам, без характарыстык розных грамадскіх арганізацый і рашэнняў розных інстанцый... Аднак Яна падхапіла думку.

— Ідэя! Сцэна, дзе ўсё ўзнікае стыхійна...

— І жыццё больш, як дзе, выдае тэатрам...

...Яны яшчэ доўга сядзелі ў кавярні, тасавалі словы, як карты, перакідваліся словамі, як тэніснымі мячыкамі, рассыпалі словы — нібы канфеці. З пункту погляду фармальнай логікі ўсё было на месцы. Двое абмяркоўвалі нейкія навіны – і іх схільнасць да асацыятыўнага мыслення была неаспрэчнай, яны злацешыліся з наведвальнікаў кавярні і іх рэплікі не сапсавалі б які сцэнар або п'есу. З дыялогамі ўсё было выдатна. І мізансцэны, хаця і статычныя, глядзеліся калі не як гатовыя кінакадры, дык як неблагія пробы. Але, дзейныя асобы ці не з розных п'ес? Не было той шчаслівай смеласці, калі імгненны погляд, нават позірк вызначаюць больш, як пяшчота абдымкаў, вабяць больш прызыўна, як канкрэтыка слоў і ўчынкаў, клічуць мацней за крык і

стогн. Не было імгнення радасці жыцця — з бліскавак вачэй, сэнсу жэстаў, бяссэнсіцы слоў...

Яна ці то разбурала ўзніклы паміж імі кантакт, ці то будавала сцяну... І з нейкага моманту ён пачаў прымаць правілы гэтай гульні. Ці то разбураў, ці то будаваў. Хаця — бездань нельга ні разбурыць, ні збудаваць... Яе можна —- стварыць... і беспаветраную прастору — таксама.

— Калі Вы ад'язджаеце? — Праз дзень.

У Францыі яны былі на „ты". Тут яна адразу прапанавала халаднавата-выхаванае „Вы".

— На „чайцы"?

— На ёй.

Назаўтра ён пару разоў спрабаваў тэлефанаваць Яне. Тэлефон маўчаў. Праз дзень Тадэвуш выехаў на вакзал загадзя, задоўга да адыходу цягніка Яны і нават да пасадкі. І адразу пабачыў на пероне Яну. Паводле яе слоў, яна прыехала ў камандыроўку не адна. Гуртам, некалькі чалавек. Тадэвуш уладкаваўся каля лесвіцы, што вяла на перон з падземнага пераходу. Калі прыйдуць яе калегі? Хто яны? Абвясцілі пасадку. Яна неяк без асобай ахвоты стала ў канец чаргі. Адна? Ну, у камандыроўку ездзяць і без кампаніі. Але чаму яна пэўніла яго, што іх тут многа? Значыць, адна. І — мільганула думка — можа, і не ў камандыроўку? Тадэвуш вокамгненна апынуўся каля Яны.

— Трагар не патрэбны?

Яна ўзняла на Тадэвуша вочы. Ёлупень! Недавярак! Разявяка! Круглы дурань! Ясны блакіт вясёлкавай абалонкі яе вачэй пра гэта сведчыў неаспрэчна. І відавочна выдаваў яму індульгенцыю. За ўсе грахі — ўчарашнія і будучыя. Ён пачуў яе смех. І паплыў у бязважкасць... Але рэчаіснасць нагадала пра сябе рыпучым голасам вакзальнага дынаміка: „Праважаючыя, не забудзьце ў сябе білеты ад'язджаючых!" „Я прыеду!"- выдыхнуў ён. Потым доўга махаў услед цягніку і адразу набыў білет на бліжэйшую суботу.

Аднак у інстытуце яму паведамілі, што ён едзе заўтра са студэнтамі у калгас, збіраць бульбу. І ён кожны дзень цэлы месяц пісаў лісты, а незадаўга перад ад'ездам паштальёнка прынесла яму стос канвертаў: з тутэйшай скрынкі ніхто пісьмаў не вымаў – іх або апускалі ў горадзе, балазе, якіх 20 кіламетраў, або ў скрынку паштовага аддзялення сельсавета. Тадэвуш хацеў паслаць бандэроль з усімі лістамі, але распячатаў адзін ліст, другі — перачытаў, і падаўся сам сабе недарэчна сентыментальным і смешным. Ён зноў набыў білет. Але тэлефон Яны не адказваў.

Раптоўна памёр яго сябар і калега. Да лекцый Тадэвуша дадаўся яшчэ адзін цыкл, да якога трэба было рыхтавацца на хаду: семінары,

новыя дыпломнікі, новыя курсавыя. Ён проста загруз у будзёншчыне. Тымчасам яе тэлефон пачаў адказваць. Яны абменьваліся гіранічнымі рэплікамі і ўзаемнымі кепікамі. Ён „пагражаў" прыездам. Пасля зімовай сесіі выдарыцца люфт, і ён рушыць у „маненькі Парыж".

Ці то ад стомы, ці то яшчэ ад чаго, сцішылася, прытупілася інтуіцыя. Ён не адчуваў, не прадчваў. Калі ў інстытуце яму перадалі пошту, ніштo не азвалася ў ім трывогай. Запрашэнні на канферэнцыі, на сімпозіум, на нейкую творчую сустрэчу... І — тэлеграма." Ад'язджаю на два гады за мяжу. Жычу ўсяго найлепшага. Яна".

Адразу ж пасля сесіі ён паехаў у горад свайго юнацтва...Праз пару месяцаў, пасля доўгіх росшукаў, даведаўся адраса Яны. Але адтуль ад яе не атрымаў адказу ні на адзін свой ліст. Удалася даведацца — жывая, працуе перакладчыцай, шлюбу ні з кім не брала. А праз два гады Яна не вярнулася ў горад яго юнацтва. Ён канчаткова згубіў яе след...

А яна? Пакрыўдзілася? Стамілася чакаць? Расчаравалася? Паднесла тую знакамітую лямпу — і замест сына Кіпрыды пабачыла сярэднеаступененую, удадэнтаваную сярэднюю адзінку, што досыць пасноўдалася ў сваім жыцці шляхамі першапраходцаў і авантурыстаў, шукальнікаў рамантыкі? А хто ён на самай справе? Шасцідзесятнік... Паняцце шырокае... І не толькі храналагічнае... У кожным разе... Нікому не здрадзіў. Нікому ўпоперак дарогі не стаяў. З ім, Тадэвушам Кастэцкім, можна было – хоць у разведку, хоць на маршрут... Займаўся справай патрэбнай. ЛЭПы яго і ягоных калег і дагэтуль стаяць: электрыфікацыя хоць паводле Леніна, хоць паводле Чубайса, хоць паводле роднага беларускага начальства — пакуль што грунт усяго. І можа, не вечнае, але разумнае і добрае было ў яго занятках. Праўда, нядаўна яму давялося пачуць ад студэнта: «Я вам плачу, прафесар, і вы павінны мяне вучыць!" Ухмылкі кірмашовага часу! Доктар Тадэвуш Кастэцкі ўляпіў бы яму — нягледзячы на аплочаны курс... Аднак ён ведаў: за гэтага бэйбуса высільваецца маці — ўрач! Паліклініка, шпіталь, платныя кансультацыі... А сынок распавёў, што ён чхаць хацеў на ўсю гэтую інжынерыю, яму патрэбны толькі „корачкі" дыплома, ён у бізнэсоўцы рупіцца. Тадэвушавы сын таксама падаўся ў прадпрымальнікі – паспеў два разы збанкрутавацца і два разы падняцца зноў. Тадэвуш не пярэчыў: кожны сам выбірае свой шлях. Аднак у пару свайго студэнцтва сын не спрабаваў хавацца за бацькавай, дактарскай і прафесарскай, спіной. Апошнім часам яны неяк зблізіліся — і Тадэвуш не крыўдаваў, калі сын, іранізуючы, пытаўся: «Ну, што, шаноўны доктар, падкінуць „презренного металла"? Тадэвушу хапала. Цяпер вельмі дарэчы прыдаўся "валютны" запас ад замежжа, куды ён

кінуўся ў тыя даўнія гады — ці то наўздагон за Янай, ці то за нейкімі фантомамі...

Цяпер Тадэвуш лавіў сябе на тым, што не так жыве, як назірае за жыццём. Выдаткі ўзросту? Хаця да таго парогу, які называюць „векам”, было яшчэ далекавата...

Тэлевока... Некалі пасмейваўся. Цяпер не тое каб сядзіць каля тэлевізара або „ў Інтэрнэце”, але надае ім досыць увагі. «Самы моцны чалавек свету — Марыюш Пудзыноўскі...” Стронгмэн... Прыгожы... Як ваяр са старажытнай гравюры... „Кошт за адзін барэль нафты трымаецца на ранейшым узроўні...” „У Венецыі вада паднялася на метр вышэй звычайнага падтаплення. Знакамітая п’яцца Сан-Марко залітае вадой”. „У Францыі можа пайсці на продаж музей Тургенева”. І дзе ж яны, мецэнаты?

Тадэвуш адчуваў не тое каб стомленасць ад жыцця, але адстароненасць. Ці то ў віртуальнай рэальнасці, ці то ўсё наўкол-ірэальна і мройна? А як было б, калі б Яна — побач? Усё сталася б інакш? А можа, так яно і павінна быць? Мара застаецца марай, інтэрлюдыя — інтэрлюдыяй... І ўспамін даражэйшы за рэальнасць. Бясслоўная сутнасць-адчуванне радасці, рассэнсаваныя думкі, букалічныя вандроўкі па Belle France. Побытавыя дэталі робяцца рытуальна-святочнымі, канкрэтыка слоў губляецца ў часе, застаецца пяшчотная высакароднасць позіркаў, жэстаў, дотыкаў і ясна-капёрная, гарманізаваная рэальнасць высакародна-абстрагаванага існавання. Да натуральнай драмы жыцця яны маюць дачыненне ўскоснае. Да штампаў афіцыйнай анкетнай біяграфіі тым больш. Гэта не сюжэтная лінія — лірычнае адступленне. Ці наадварот — лейтматыў? Мелодыя жыцця? Тая, што надае сэнс існаванню? Ці толькі стылізуе лёс? Можа, нагадвае чароўны сон? Прачнуўся – нешта нібыта набыў і нібыта страціў. Засталося толькі адчуванне хараства, красы, таямніцы... „Я любил твоё белое платье, утонченность мечты разлюбив...”

А што — як махануць у Францыю? Цяпер гэта досыць проста. Чулася, гэтым годам зноў, як некалі, незвычайнага смаку маладое віно... Што надае сонца ў крыві... Паехаць?

„Я спадзяюся і нічога не чакаю...”

*Часоп. „Тэрмапілы”(Беласток), 2004, № 8. (За подпісам: Альбіна Сямёнава).*

## «І ДАРУЙ НАМ ГРАХІ НАШЫ...»

Яно не паказвалася цэлых два месяцы. Нібыта перасялілася дзённае святіла ў іншую галактыку. Дажджы, суцэльная заслона з вады: ці то тропікі, ці то пярэдадзень сусветнага патопу. Нібыта нават катэгорыя часу знікла з жыцця, засталася толькі катэгорыя прасторы. Шэрай, ніклай, панылай. А сёння — на табе — выкацілася свяціла. Адпачыла, яснавокае. І шчэрыцца на чужую бяду. Хаця, якая бяда для яго свая? Але ж, куды падзенешся, старое, атавістычнае, у кожным з насельнікаў зямлі: сонца, сонейка, святло залатое. „Чаму ж адзін дзень лепшы за другі, калі кожнае дзённае святло зыходзіць ад сонца?”

Чаму менавіта сёння такое карнавальнае святло? Пячэ і радуецца. Чэся што прышчаміла чорным гарнітурам — спякотна, душна. А людзі ідуць — усе светлыя, вясёлыя, — нарэшце распагодзілася. І няма ім ніякай цікавасці да яго. Ідзе сабе дзівак у чорным гарнітуры — трыццаць градусаў паводле Цэльсія — і хай сабе ідзе. Мо яму холадна? Вось тая сыта лагодная кабета, што ёй да яго? Ці той дзяўчыне ў нейкай пярэстай сукенцы — плыве недзе ў сваіх думках, у сваім настроі, у сваім свеце. І ў таго вунь дзядзькі — ў яго таксама ўсё хакей.

Дзве гадзіны...

Яшчэ ў дванаццаць ён быў як усе. Чалавек з гэтага сонечнага дня. Малады, у свежанькай, што раса, кашулі. Энергічны. Не чужы харастstву свету.

Увогуле дзень пачынаўся, як усе звычайныя дні. Але з гэтым прыемным сюрпрызам — сонца. Раніца ружовая, ясная. І гэтай раніцай – пешшу да бібліятэкі. Пружыністай, звычнай хадой. Лётам — на трэці паверх. На сваё ўлюбёнае месца за апошнім сталом. За акном — знаёмы, абжыты, утульны краявід: вяршаліны дрэў парка, дахі дамоў, будынкі на пагорку. Цішыня. Напаўпусты зал: лета, жнівень. Пара адпачынкаў. І тая пара дня, калі ўсё ўспрымаецца востра — па-ранішняму, думкі выстройваюцца строга, лагічна. Наперадзе — колькі гадзін плённага існавання, адчування сябе ў інтэлектуальнай атмасферы вялікіх, слынных, у водсветах гістарычных імгненняў, у разуменні шматзначнасці попелу стагоддзяў.

Чэсь Запольскі заўсёды меў асалоду ад самога працэсу працы, ад старых кніг, ад таямніцы архіваў, ад параўнання тлумачэнняў і каментараў, ад перасячэнняў фактаў гісторыі і міфаў, ад асэнсаваныя з'яў, падзей, характараў.

Так было і сёння. Ніякіх прадчуванняў. Ніякіх сноў.

... Тэлеграму адбілі ў адзінаццаць гадзін раніцы. „Памёр раптоўна ваш бацька. Паведаміце магчымасць вашага прыезду.” Еду, еду — пра што можа быць гаворка?” Чэсь заскочыў на паштамт: „Прыеду абавязкова. Прашу чакаць. Запольскі”.

Памёр раптоўна, значыць, ці ўначы, ці ўраніцы. Мо, тады, як ён, Чэсь, джынсоваў паркам у бібліятэку. Або жартаваў з бібліятэкаркай. Або піў каву.

Дзве гадзіны. Крамы зачыненыя. Патрэбныя грошы. Купіць гарнітур, кашулю, гальштук, чаравікі. А раптам бацька атылеў? Наўрад ці на тых харчах. Зблажэў? З вялікага не выпадзе.

— Эй, на шхуне! Куды кіруешся? — прыяцель узнік, як з-пад зямлі. — Даю згоду, не пытаючыся, куды і навошта. Я без фрака, але, спадзяюся, мне даруюць мой дэмакратычны выгляд?

— Прабач!— Чэсь глядзеў на Валеру, як на жыхара іншай планеты, дзе ўсё добра, дзе жартуюць і ходзяць у госці.

Тлумачыць ён не будзе, — вырашыў Чэсь:

— Сустрэнемся на барыкадах.— Мілорд, даравання не будзе. Сапсаваў лепшыя намеры ў такі светлы дзень.

— Бывай! - Чэсь ужо не чуў, якія словы гнаў наўздагон прыяцель. Што рабіць з цёткай Вандай? Яна-то прыедзе. Аднак пакуль дадуць дазвол, пакуль дабярэцца са свайго Енджэхова. Тэлеграму адбілі, безумоўна, толькі яму. Самы блізкі сваяк. Сын.

Ці званіць Ладунцу? Салаўёву? Яны сябры, але ж яны пасадах, званнях... А бацька ж не ў роднай хаце памёр. Як кажуць варажбіткі, у казённым доме.

Не, ён, Чэсь, выправіцца адзін, сам. Грошы? Грошы... Можа, пазычыць Лук’яныч... Тады, на хаўтурах маці, ён, можна сказаць, цуд стварыў.

Лук’яныч быў дома. Лук’яныч выручыў.

... Цягнік быў перапоўнены. Канец жніўня. Канец вакацый, канец адпачынкаў. Уражанне такое, што ўсе зрушыліся з месца. І для Чэся гэта ператварала факт ягонай асабістай трагедыі ў нешта недарэчнае, заблытанае, алагічнае. Замест пачцівага маўчання, тактоўнага шэпту — галас раз’юшаных цётак: ледзь ўбіліся ў вагон, крыкі малых – у цягніку душна і цесна (агульны вагон), вясёлая гамана студэнтаў і школьнікаў — ім пакуль паўсюдна хораша, лаянка п’яных — яны маюць прэтэнзіі да ўсіх.

Чэсь глядзеў у вакно. Яно бруднае, але крыху прыадчыненае ўверсе — павявае прахалодай. Увогуле то Чэсь любіў дарогу. Любую Бацька таксама любіў дарогу, любіў вандроўкі, адразу рабіўся вясёлы, ажыўлены, малады... Хаця... Ён і цяпер яшчэ не набраў тыя гады, калі

людзі пачынаюць глядзець на ўсіх, як на сваіх — калі не вассалаў, дык вучняў-недарэкаў. Пяцьдзесят адзін год...

Пяцьдзесят адзін... І яшчэ ўчора ён быў жывы. „Яш-чэ ўчо-ра, яш-чэ ўчо-ра, яш-чэ ўчо-ра”, — выстуквалі, здаецца, колы цягніка. Што бацька рабіў? Ці прадчуваў? Пра што была яго апошняя думка?

У кіно заўсёды паказваюць, што перад чалавекам у апошнія хвіліны пракручваецца ўсё жыццё або выплываюць малюнкі маленства. А на самай справе — што паспявае ўзнікнуць у свядомасці? Калі смерць раптоўная, а не адыход у іншабыццё пасля хваробы, доўгіх пакут, доўгага роздуму...

„Яш-чэ ўчо-ра, яш-чэ ўчо-ра”, — выстуквалі колы.

... Смерць адразу ўсё памяняла месцамі. Да таго Чэсь лічыў — ён правы, а бацька вінаваты. Цяпер бацька самім фактам смерці нібыта вінаваціў яго, Чэся, а ў бацькі з’явіўся неаспрэчны аргумент: смерць — апошні довад усяго.

Усё — ні адрачэння, ні надзеі, ні даравання. Падведзеная апошняя рыса..

А да той рысы... шмат чаго было... Які быў той травень 45-га года! Сонца ласкава гуляла праменьчыкамі на пагонах і начышчаных гузіках бацькі і Ладунца. Чэсь ішоў побач, у яго на шыі на раменьчыку сапраўдны артылерыйскі бінокль, падарунак бацькі. Дарослыя хлопцы, што прыйдуць да бацькі ў школу атрымліваць атэстаты, пакуль дружна, у маршавым рытме, рубяць свае: „...артиллеристы, зовет Отчизна нас!” Чэсь ідзе шчаслівы і горды: бацька вярнуўся з фронта! Тры ордэны, чатыры медалі! І ідуць яны не абы з кім — з Ладунцом! З Героем Савецкага Саюза! Гарадок невялікі — Ладунца ведаюць усе. Ды і бацьку — таксама: дырэктар школы, франтавік!

Чэсь глядзіць у вакно цягніка.

Згадвае...

... Зімовыя прыцемкі... Электрычнае святло пагасла: у паваенныя гады — звычайная з’ява. Яны не запальваюць сваю дзесяцілінейную лямпу. Бацька ціхім голасам пачынае выводзіць песню. Чэсь падпявае. Пра мора, пра запаветны камень, пра франтавыя дарогі... Строгія мужчынскія песні...

... Вогнішча яркае і высокае. Бацька і Ладунец скачуць над тым вогнішчам. Спрытныя. Малалыя. Паводле завядзёнкі пасляваенных гадоў — у галіфэ і гімнасцёрках.

... Летняя раніца. Чэсь расплюшчвае вочы. І першае, што бачыць — чырвоны ровар. Сапраўдны. Для дарослых. З кухні ідзе пах толькі што спечанага пірага. А бацька за сцяной даводзіць маці: „Няхай вучыцца. Што — калі зляціць з таго ровара? Ужо не малы. Дзесяць год.

Мужчына.” Чэсь падскоквае, не чуючы ног ад радасці — сам бацька гаворыць, што Чэсь дарослы. І колькі тых шчаслівых хлопцаў у горадзе, што маюць ровары, ды тым больш — такія!

... Паліцы з кнігамі... Чэсь пакуль што аддае перавагу гарадской і раённай бібліятэкам. У іх дома няма ні Жуль Верна, ні Майн-Рыда, ні Дзюма, ні нават Каверына. З паліц можна браць усё. Аднак, ёсць яшчэ заўсёды зачыненая шафа з кнігамі...

... Менавіта гэтую шафу ледзь не раструшчылі людзі ў ботах, якія аднаечы ўвечары прыйшлі да іх у хату. Аднак Чэсь ведаў – амаль усе кнігі з шафы паехалі на возе ў Руткавічы – ксёндз Антоній схаваў іх у некага: ці то ў свіране, ці то на гарышчы. — Астраноміяй захапляецеся? — пытаўся ў бацькі адзін з тых, у ботах. — Цікаўлюся, я ж фізік, — спакойна адказваў бацька. — Ы-гы, — падазрона глядзеў на бацьку прышлы.

У шафе нічога не знайшлі, аднак адзін дакумент, які, паводле іх меркавання, кампраметаваў бацьку, ужо трапіў да іх у рукі. Бацькавы дзённік. Чэсь быў у шостым класе і не ўсё разумеў, пра што ішла гаворка, аднак яму было ясна: адкрытых думак супраць улады там не было, аднак процьма “крамольных высноў”, не сумяшчальных з пасадай бацькі, званнем педагога і ўвогуле савецкага чалавека, людзі з пэўнай арганізацыі „выявілі” — нешта пра незалежнае мысленне, пра сэнс часу, пра стратэгію маўчання... Выразы гэтыя ўрэзаліся ў Чэсеву памяць...

Пасля ХХ з’езда бацьку рэабілітавалі — а Ладунец увесь час рабіў захады, каб вызваліць сябра.

... Бацьку сустракалі, як з фронта... Здавалася — як у дзіцячых казках, цяпер усё зноў будзе бясхмарна і шчасліва.

... Што зламала бацьку, Чэсь не ведаў. Туды, за Урал, маці ездзіла да яго на спатканне, якое чамусьці ў апошні момант адмянілі. Чэсь акуратна пісаў яму лісты. Вярнуўся бацька якраз у той год, як Чэсь паступаў ва ўніверсітэт. Вельмі дарэчы — біяграфія Чэсева цяпер была бездакорнай.

Першыя зімовыя вакацыі праляцелі, як адзін дзень, і Чэсь чакаў лета — і сустрэчы з бацькам. Тым летам Чэсь спачатку паехаў на раскопкі. Іх было некалькі чалавек. І ў гурце, і кожны сам па сабе. Чэсь зведаў жыватворную прахалоду цішыні і бездакорную вышыню края агульных паняццяў, не зважаў увагі на жыццёвыя дробязі. Вызваліўся ён раней, як меркаваў, і ехаў дадому, так бы мовіць, жывым сюрпрызам.

Аднак сюрпрыз чакаў яго...

Чэсь прыехаў удзень, маці была на працы, а ўпоперак цэнтральнага пакоя хаты нехта ляжаў. Як высветлілася бацька. Жывы. Проста(!) ўдрызг п’яны.

Увечары яны вялі размову з маці. Яна не хацела турбаваць і трывожыць сына. Цярпела. Ушчувала, як магла. Шкадавала бацьку.

Напачатку шкадаваў бацьку і Чэсь, Раз-пораз зрываючыся на рыгарыстычныя маналогі. Потым згадваючы рознае: „Я пригвожден к трактирной стойке”, „In vino Veritas”, і гэтак далей.

Першая сапраўдная разскепіна з’явілася паміж ім і бацькам, калі ў маці здарыўся цяжкі гіпертанічны крыз: яна два тыдні нічога не бачыла. І Чэсь, прыехаўшы дадому, „павёў наступленне” на бацьку. Чэсь вёў „выратавальныя” размовы, а бацька ківаў галавой, унурыўшыся ў адну кропку. Чэсь не мог прабіцца праз пустэчу бацькавага „я”. А можа, гэта была не пустэча? Адчуванне наканаванасці, фатальнасці ўвогуле ў гэтым свеце нічога змяніць нельга. Усё як было, так і будзе. Хто з іх дваіх угадваў сутнасць сапраўднага? Існага? Цяпер Чэсь зусім не быў упэўнены, што ён, Чэсь. Форма, пазіцыя – гэта не ў апошнюю чаргу займала Чэся.

...Рэальнасць пачала тады распадацца для Чэся на некалькі пластоў. Адзін, звычны, стэрэатыпны, гладкі універсітэт, акадэмічны інстытут (дапамог „чырвоны дыплом” і партызанскія сувязі Ладунца — на той момант многія з былых сяброў па зброі былі пры ўладзе і пры пасадах). Не давялося „адбываць” абавязкова тры гады пасля атрымання дыплома дзе-небудзь па размеркаванні. На свежую галаву, не расцерушыўшы па дробязях набытае, ён абараніў дысертацыю па адной з тэм сівой даўніны. Адным словам, лінейна-букалічны варыянт...

Другі пласт мройна вымалёўваўся, вярэдзілі нейкія пачуцці, здараліся хуткаплынныя і не вельмі ўдалыя “раманы”, як нейкі накід „асабістага жыцця”. Аднак Чэсь ці то чакаў неверагоднага кахання, ці то пабойваўся згубіць перавагі вольнага жыцця — адным словам, гэты пласт рэчаіснасці пакуль што заставаўся для яго белым полем, з некалькімі заштрыхаванымі мясцінамі.

Трэці пласт — вярэдзіў, мэнчыў, не абяцаў выратавання. Тут было спусташальнае прыніжэнне, і скажоная, насуперак усім законам існавання, рэальнасць. І гэта было яго, Чэся, інтэграцыйнае ядро, грунт, не толькі біялагічны, генны, але і свядомасны. Да гэтага свядомасна ўладкаваны, трывалы, эстэтычна зладжаны свет пачынаў яшчэ не разбурацца, але крышыцца, распадацца: на падзеі, факты, учынкі.

Бацька быў для Чэся тым, кім павінны быць бацька, паводле ўсіх традыцый і высноў. Стрыжань сям’і, узор, прыклад, аснова, апірышча. Маці ён любіў. Яна была мяккая, ветлівая, і прафесію мела ці-

хую, надзейную, жаночую. Фармацэўт, правізар, аптэкарка... Яна любіла свайго сына, свайго мужа. Любіла кветкі, зёлкі. Усё жывое. Часта ездзіла ў Руткавічы — ў іх гарадку касцёлы былі зачыненыя.

... Чэсь адчуваў, што павінны нешта зрабіць — як дарослы ўжо чалавек, як мужчына, як абаронца маці. Адчуваў — і не ўмеў. Не атрымлівалася.

Урэшце — здарылася тое, што магло б і не здарыцца. Зноў — Чэсь быў далёка, у вялікім горадзе, які стаўся месцам яго працы і жыхарства. Зноў па бацьку прыйшлі людзі ў ботах. Бацьку зноў арыштавалі. Здаецца, абвінавачванне гучала так: „За захоўванне і гандаль валютай”.

Знёсшы, падобна, усе залатыя і срэбраныя матчыны бразготкі з дому — і збыўшы іх „на ўзвесяленне душы”, ён дабраўся да сямейнага скарбу, што не чапалі нават пад час вайны: старыя залатоўкі, нейкія грошы — ці не даляры. А „добразычліўцы” не звяліся — „загрымеў” бацька.

Калі Чэсь паехаў на дазволенае спатканне з бацькам, вартавы, падхіхікваючы, спытаў: „І як, валютчыкі, жывяце?” Чэсю зноў стала шкада бацьку... Дажыўся...

Бацька тымчасам паводзіў сябе, што кароль у выгнанні. „З пункту погляду цывілізаванага чалавецтва, — даводзіў ён Чэсю, — я ніякага злачынства не зрабіў. Гэта спадчынны скарб, я яго не крадзяжом здабыў, не змахлярыў. Вінаваты перад сям’ёй. Вельмі. Але толькі перад ёю”. Бацька сцвярджаў так, выдатна ведаючы, што „крымінальна-працэсуальны кодэкс” той краіны, што займала адну шостую частку зямной паверхні, вызначае зусім іншае.

На судзе бацька таксама даводзіў — нічога ні ў кога не краў, нявінна пацярпелы. Нібыта і справядліва — але ж бацька вёў гаворку, пагардліва пазіраючы на суддзяў: тут у ім гаварыў яго шляхецкі генафонд, яго элітарны гонар, нават не на сацыяльным, а хутчэй на біялагічным узроўні, на ўзроўні тых самых храмасомаў, якія не давалі яму ціхамірна і паслухмяна скарацца. Мабыць, гэтая біялагічная алхімія вызнавалася і ў яго паводзінах. Хаця — піў ён, як звычайны мужык. Ды і на ўзроўні, калі п’юць да парасячага віскату, а не арыстакратычна ўжываюць напоі, розніца, мабыць, толькі ў выбары тых вадкасцяў: каньяк, віно ці самагон.

Ну, а ўляпілі бацьку на поўніцу.

І Чэсь, і маці зноў шкадавалі бацьку, але разскепіна наміж сынам і бацькам шырылася.

Пасля смерці маці яна сталася безданню.

... Маці паехала да споведзі ў Руткавічы — да сваёй апошняй споведзі. Завеі былі страшэнныя — і Чэсь памятаў халодную браню танка: глухлі нават „газікі”, затое Лук'яныч явіў сваё высакародства і вернасць сяброў. Чэся „падкінулі” ў Руткавічы на танку, перапалохаўшы ўсё мястэчка.

Чэсь памятаў матчын твар — прыгожы, сунакоены, ясны. Памятаў памінальную імшу — і тое, як глядзеў на яго ксёндз Антоній. Сам ксёндз не падыходзіў да Чэся — шасцідзесятыя гады XX стагоддзя. У краіне, дзе жылі ксёндз Антоній і Чэсь, святар, а тым больш каталіцкі — персона нон грата...

Потым Чэсь прыязджаў у Руткавічы, аднак неяк усё не выбраўся зайсці да ксяндза...

А з бацькам... пасля смерці маці нібыта адразу як адвяло ў Чэся шкадобу, усё спачуванне. Ён! Ён, бацька, найперш вінаваты ў матчынай смерці! Каб не ён... І ў Чэся пачаўся істэрычны бунт — супраць бацькі. Супраць рэальнасці. Супраць персанажаў у гэтым часе і гэтай прасторы. Навука стала здавацца інтэлектуальным фарсам, шаманствам. Тыя, што ў ёй ці каля яе — інфантыльнымі суб’ектамі, якія імітуюць значнасць і важкасць, а на самай справе тапочуць побач з сапраўднай рэчаіснаспю. І яго, Чэсева, жыццё – нейкае інтэлектуальнае трызненне ў складанай заблытанасці свету, у лабірынтах ідэй, задум, пошукаў...

Чамусьці ўсё, супраць чаго Чэсь паўставаў, ён звязваў з бацькам. Як з увасабленнем алагічнасці? Духоўнай разбэрсанасці? Адсутнасці духоўнай дысцыпліны? І нешта бацькава-насуперак логіцы, але паводле той самай біялагічнай алхіміі — раптам вяўлялася ў ім, Чэсю. Накшталт таго, як некалі, у школе, калі называлі сваё прозвішча і дадавалі: “Член УЛКСМ”, ён назваў сябе і пазначыў: „Лейбарыст”.

Але той бунт быў у школе. Дарослы Чэсь нічым канкрэтным свае стасункі з акаляючым светам і пануючым светапоглядам не выяўляў, проста сядзеў да цемнаты ў вачах у бібліятэках і заходзіў згуляць партыю-другую ў шахматы да Лук'яныча. Былы вайсковец, у высокіх чынах, ён таксама меў нейкую сваю, адасобленую лінію паводзін. Развёўшыся з жонкай, жыў адзін, ніколі нічога не расказваў пра сябе. І не лез з пытаннямі да іншых. Яны ўмелі памаўчаць адзін з адным. І дэшыфраваць гэтае маўчанне ў словы наўрад ці было магчыма. Ды і наўрад ці ў тым была патрэба. Час ад часу яны званілі адзін аднаму ў дзверы. „Згуляем партыю?”

...Пазней Чэсь не тое каб адаптаваўся да смерці маці, але ўвайшоў у нейкі рытм роздуму, эмацыйны і інтэлектуальны рытм. З бацькам падтрымліваў неабходныя адносіны. Не больш. Дасылаў таму паштоў-

кі на ўсе святы, да дня яго нараджэння, пісаў кароценькія лісты — раз на месяц, майстраваў пасылку, як тое дазваляў рэжым установы, дзе быў бацька — вагою ў 5 кг, раз на паўгода. Ніякіх спроб дабіцца спаткання. Ніякіх сантыментаў.

Чэсь больш не рабіў спроб надаць гарманічны сэнс іх адносінам з бацькам, так бы мовіць, ноты рассыпаліся, і ён, Чэсь, больш не спрабаваў трансфармаваць іх у музычную п'есу. Дысананс. Гармоніі не будзе.

Смерць маці нібыта вызваліла Чэся ад духоўных абавязкаў перад бацькам. Толькі знешнія атрыбуты ўвагі. Ён мог стаць вучнем свайго бацькі. Яны маглі быць сябрамі. Усё разбурыў той, старэйшы. Так лічыў Чэсь.

Хай яно так і будзе.

І вось... Бацька памёр... Пакінуўшы Чэся ў яго адстароненасці і спробах высакародна-адстароненага існавання... Пакінуўшы з вечным пытаннем...

...За вакном цягніка цямнела. Чэсь задрамаў. І бачыў у сне нейкую белую пустыню — белы дол, ці то снег, ці то пясок. Белае-белае неба і туман. І недзе на даляглядзе ўзнікала постаць-маленечкая, як лялечная, і Чэсь спрабаваў наблізіцца да яе і разгледзець. І не мог.

... Прачнуўся Чэсь адразу і пабачыў агеньчыкі за вакном — падобна, яго станцыя. Жарынавічы, чыгуначны вузел, цягнік марудна падпаўзае да будынка вакзала: вакол запасныя чыгуначныя рэйкі, развязкі, семафоры...

Урэшце цягнік прыпыніўся і Чэсь, прапускаючы ўсіх наперад, выйшаў з вагона.

... Дзве гадзіны апоўначы. Транспарт не ходзіць. Таксі не відаць. Ды і ці адчыняць яму там уначы, у той установе... Чэсь сеў на лаўцы ў чакальні.

... У шэсць гадзін раніцы Чэсь быў каля прахадной...

— А мы вас ноччу чакалі, — прыветна азваўся чалавек у званні маёра. — Тэлеграму маю атрымалі? — чамусьці спытаў Чэсь, хаця рэпліка маёра відавочна сцвярджала, што яна дайшла да адрасатаў.

— Так, — пацвердзіў маёр і працягнуў Чэсю нейкія паперы. — Трэба будзе падысці ў ЗАГС.. — Дзе бацька?

— У моргу.

— Я прывёз адзенне.

— У нас усё ёсць.

— Хай ужо будзе сваё, цывільнае.

— Глядзіце самі. Будзем хаваць тут ці будзеце забіраць?

Гэта яны з Лук'янычам абмеркавалі. Трыццаць градусаў паводле Цэльсія. Труну трэба свінцовую. Пакуль здабудуць ці зробяць. Патрэбна машына. Ды і ці будуць там чакаць? Ды і месца на могілках — яго таксама трэба знайсці.

— Тут. Аднак, калі можна, усё, як належыць. — Ну, акрамя аркестра, усё будзе. Машыну вам дадзім. І работнікаў з канвоем. Труну зрабілі. Лепшай тут не знойдзеце. — Што можна купіць для людзей? — Наедак. Пітва ніякага. Акрамя сітро, малака і мінералкі. Ніякіх грошай. — Зразумела. ... А далей — усё, як у сне. Плыве гарачы жнівеньскі дзень. Плыве перад вачыма цётачка ў ЗАГСе. Плывуць гладыёлусы і ружы. Плывуць эмаліраваныя вёдры з вадой, у якія Чэсь ставіць кветкі.

Як праз завесу — вянкі. Ад сына. Ад сястры. Ад сяброў. Ад знаёмых. Хай будзе. Людзі любілі яго. Зайздроснікі і даносчыкі – іх лічыць не варта.

Знайшоўся фатограф. Згадзіўся.

... Той самы маёр павёў Чэся некуды праз двор. Бацька ўжо ляжаў у труне. Апрануты ў прывезенае Чэсем. Кароткія, дыбчыкам валасы. Зусім сівыя. Твар такі ж спакойны, як некалі ў маці. Раптоўная смерць...

... Да могілак яны едуць праз мост над ракой. Вакол пагоркі, вуліцы, што нібыта коцяцца ўніз, з пагоркаў. Могілкі...

У машыне чацвёра канвойных, чацвёра падканвойных, шафёр, Чэсь... І ён, бацька...

Труну нясуць на ўскраек могілак...

— Развітвайцеся, — чуе Чэсь голас аднаго з канвойных.

Чэсь дакранаецца вуснамі да ілба бацькі — той не проста халодны. Гэга холад неарганічнага цела, холад рэчыва – камня? ільда? Можа, таму, што з морга? Ці гэта ўжо той самы, магільны холад?

Шыльдачка з жалеза. „Трэба будзе адразу зрабіць агароджу і, пакуль помнік, крыж паставіць. Ці зорачку?" — думаў пра сябе Чэсь. — За Ляксандра. За спачын яго душы, — пажылы высокі мужчына падняў шклянку з газіроўкай.

Чэсь накуніў кіўбас, сыру, мясных рулетаў — добра, што тут свой мясакамбінат. Аднак людзі толькі кранулі наедак, па-сапраўднаму ніхто не еў.

Чэсь, спытаўшы дазволу ў канвойнага, прапанаваў узяць усё з сабой. Спачатку мужчыны аднекваліся, потым асцярожненька загарнулі ежу.

А Чэсь глядзеў на іх. З выгляду людзі як людзі. Немаладога ўжо веку. Таварышавалі з бацькам ці проста тыя, каму маглі даверыць выхад з зоны? За што тэрмін маюць?

Мужчыны не тое каб спачувалі Чэсю, аднак, відавочна ставіліся з павагай. Магчыма, таму, што ён не пасаромеўся, прыехаў. Мо пра сябе мысляць, які будзе іх апошні дзень і апошні шлях?

— Учора мы разам з ім былі. Валідол не данёс...- гэта гаварыў той самы, высокі.

— Дзякуй вам, - Чэсь парукаўся з усімі, і звярнуўшыся да таго, высокага, спытаўся:- Колькі гадзін было?

— А недзе каля дзесяці.

Якраз тады, як ён, Чэсь, шыбаваў у бібліятэку... І нічога не адчуваў... Не прадчуваў...

„Памёр айцец ягоны — і як быццам не паміраў, бо пакінуў па сабе падобнага сабе...” Падобнага сабе...

Чэсь знешне быў падобны на бацьку. Але — падобнага сабе – тут, безумоўна, не пра тое. І ўсё ж — ці не здрадзіў ён, Чэсь? І — ці падобны ён? І пра якое падабенства прамаўляе мудрая кніга? „... і як быццам не паміраў...”

У Руткавічы! Ён паедзе ў Руткавічы! Толькі туды!

Чэсь развітаўся з гэтымі выпадковымі — ці невыпадковымі? — людзьмі, саскочыў з машыны непадалёк ад вакзала. І паехаў у перапоўненым, душным вагоне — ўжо неяк нічога не заўважаючы: ні цеснаты, ні задухі, ні людзей, што побач з ім... Толькі ў нейкі момант, калі сусед у цягніку запытаўся нечага ў Чэся, той адчуў, што яго вусны расцягваюцца ў недарэчную ўсмешку... Чаму?

Прыехаўшы дадому, Чэсь скінуў чорны гарнітур, насунуў звычныя джынсы, цёмна-сінюю каўбойку. І — на аўтобусную станцыю. І зноў мітусня, цесната аўтобуса праскоквалі для Чэся, як кадры старога кінафільма, Чэсь толькі паглядаў на букет белых і чырвоных гваздзік у мокрым рушніку — ці давязе? ... На магіле маці было чыста, прыбрана — цётка Тэрэза трымала слова. Чэсь доўга сядзеў ля помніка. Потым скіраваўся да хаты цёткі Тэрэзы. Але праходзячы паўз касцёл, пачуў спевы — безумоўна... нядзеля... ранішняя імша...

— Перапросім Бога за нашы грахі, каб нам быць годнымі адпраўляць Найсвяцейшую Ахвяру.

І Чэсь разам з усімі паўтарыў:

— Мая віна, мая віна, мая вельмі вялікая віна.

Чэсь згадваў сакральна вядомыя і даўно не паўтораныя словы:

— Усемагутны Божа, ачысці сэрца маё і вусны мае...

Чэсь не проста слухаў і прамаўляў, прамаўляў і слухаў. Ён прымаў удзел у нечым неабходным яго душы — сёння, як ніколі. І Нешта Высокае ўплывала на яго, таму што ледзь не на маніхейскі лад “а-зарваны Дух, раздзелены на часткі, распяты ў прасторы”.

І Чэсь адчуваў тое, што прыходзіла ў светлыя хвіліны мінулага: адчуваў сябе медыўмам сіл Вышэйшых. — Святы, Святы, Святы,

Пан Бог Усемагутны,

Неба і зямля поўныя хвалы Тваёй...

Нешта цяжкое, важкае нібыта адступала, Чэсь чуў голас ксяндза Антонія: — Таму просім Цябе, асвяці гэтыя дары расою Духа Твайго... Чэсь непадалёк ад уваходу. Але ён ведаў, што ксёндз заўважыў яго.

— Ойча наш, каторы ёсць у небе...

Чэсь прамаўляў словы малітвы і апускаў галаву ўсё ніжэй:

— ... і адпусці нам грахі нашы,

як і мы адпускаем вінаватым нашым...

Чэсь адчуваў, як святлее на душы...

— Перадайце бліжняму знак супакою...

Чэсь паварочваўся-налева, направа, азглянуўся назад — вочы, вочы... У іх — прыязнасць... І — разуменне?

— Ідзіце ў супакоі Хрыста, — абвясціў ксёндз Антоній. Аднак Чэсь застаўся ў бажніцы. Сеў на лаву. Слухаў цішыню. А можа, тую Muzica Mundana — „сусветную музыку”, што вынікае са звароту нябесных сфер...

Чэсь бачыў, як з закрыстыі зноў выйшаў ксёндз Антоній. Ён наўрад ці сам падыдзе да Чэся.

— Хвала Хрысту, — крыху запінаючыся, прамовіў Чэсь. — Навекі вякоў... Я да Вас... - схіліў голаў Чэсь.

*У кн.: Ала Сямёнава. Таямніцы пакутны колер.*
*Мн., Про Хрысто, 2004.*

# ТАЙБРЭК

## САЛОДКАЯ РЫБА МАКРОРУС

*Марту*

Машына колеру засохлай крыві. Пінжак — таксама, і твар — нібыта яго качаў-валяў скурадзёр на бойні. А гамалейка - нечакана прыгожая, бэжава-карычневая.

Гаспадар машыны, апрануты ў той самы пінжак, трымаў партманэ, нібыта ўзважваючы яго, і ціха цадзіў скрозь зубы: Ведаеш, баця, у мяне часовыя цяжкасці. Давядзецца табе з грашмі пачакаць...

Траян цвёрда сказаў:

— У мяне таксама цяжкасці. І не часовыя. — Гэта вашы праблемы, — пачаў гаспадар машыны колеру засохлай крыві. - Я на вас свае праблемы не вешаю,— перапыніў яго Траян.— Не па гуманітарную дапамогу прыйшоў. Зарабіў. Апошняе слова ён вымавіў, што цвік увагнаў.

Гаспадар развёў рукамі — яны былі кароткія і пульхныя:

— Дык я разлічуся, пачакайце... Зойдзеце другім разам. Гаспадар пакрочыў быў ды ганка сваёй трохпавярховай цытадэлі: вокны — байніцы, сцены — як у Бастыліі.

Траян выдыхнуў:

- Шчанюк! — Ну. мы ж інтэлігентныя людзі.

— Гэта вы — інтэлігент?

— Ну, не будзем дыскутаваць,— зноў працадзіў скрозь зубы гаспадар крывавага пінжака.

— Не будзем. Разлічымся — і адзыю.

— Я ўжо сказаў...— зноў пачаў расцягваць словы крывавы пінжак.

Траян спакойна ўзяў пульхнага маладзёна за штрыфелі пінжака, потым адпусціў іх і нечакана нанёс жорсткі бакавы ўдар па сківіцы.

— Хук! — пачуў Траян за спіной.

— Чысты накаўт, — азваўся Траян, вокамгненна абярнуўшыся і трымаючы правую руку напагатове. Траян адчуў — яго перапынілі ў пару. Ён раптам усвядоміў, што яму хацелася біць і біць гэтае пульхнае, азызлае цела, якое апынулася на зямлі. Такога з ім ніколі не было. Ні ў дваровых бойках, ні тады, як трымаў у руцэ шпагу.

— А я і не ведаў, што вы не толькі пяціборац, — усміхнуўся, падыходзячы, незнаемы чалавек.

— Хатні прыём, — Траян зірнуў на чалавека: пэўна, некалі бачыў яго.

Партманэ ляжала на зямлі.

— Будзеце сведкам, — Траян падняў гамапейку і адлічыў некалькі купюр. — Роўненька: за кладку камінка і за зробленую тэрасу.

— Такі шырокі профіль? — пацікавіўся незнаемы.

— Я ж мнагаборац, — усміхнуўся Траян, дастаючы нашатыр.

— Вы так усё прадугледзелі?

— На жаль.

Крывавы пінжак чмыхнуў і расплюшчыў вочы.

Траян і незнаемы дапамаглі яму падняцца. Траян адцаў партманэ:

— Ваш партатыўны сейф мінус мой ганарар. Як дамаўляліся.

Крывавы пінжак нечакана задаволена гмыкнуў:

— Баця, ну, ты малаток. У мяне ёсць прапанова.

— Якая?

— Мне патрэбны целаахоўнік.

— Не мае амплуа.

— Ты, хлопец, улічы, — падаў голас незнаемы, звяртаючыся да гаспадара, — перад табой чэмпіён Саюза і амаль алімпійскі чэмпіён.

Крывавы пінжак пачаў хваляваіцца:

— Улічу.

Ён асавела глянуў на незнаёмага:

— Вы да мяне?

— Не, я да яго,— незнаемы паказаў на Траяна і накіраваўся да брамы.

— Вы разважце,— не сунімаўся крывавы пінжак, гледзячы на Траяна.

— Я ўжо разважыў.— Траян, ступіўшы колькі крокаў, апынуўся каля сваёй „Волгі”.

— Віктар Пятровіч, — дагнаў незнаемы, — я вас даўно шукаю.

— З якой нагоды? — суха спытаў Траян.

— Прапанова ёсць.

— У целаахоўнікі ці ў кілеры? Мне прапаноўвалі. Не практыкую.

— Ну, што вы так, — мякка настойваў незнаемы, — у мяне сур’ёзная справа. У маю машыну не хочаце перасесці?

— Навошта? Я да сваёй прывык,— Траян зірнуў на новенькі „БМВ”.— Хочаце — прашу.— Траян зрабіў шырокі жэст праваю рукой. — У вас жа ёсць там лёкай. Павядзе сам.

— Мой шафёр.

— Тым больш. Хай едзе за намі.

Траян бакавым зрокам бачыў незнаёмага. Досыць невыразны профіль, добрага крою карычневая скураная куртка, дарагая кашуля.

Незнаемы хвіліну-другую сядзеў моўчкі. Урэшце ціха кашлянуў і прамовіў:

— Ведаеце, хачу арганізаваць школу, спартыўную.

— Бясплатную?

— Для адораных дзяцей і падлеткаў — без грошай, для дарослых — за плату.

— Зразумела. Рэкет аплочвае маладыя таленты, каб потым скіраваць іх у патрэбнае рэчышча?

— Не... Вы ўсё...

Траян перапыніў:

— На якую ролю вы ангажуеце мяне?

— Выкладанне. На ўсе віды: конны спорт, фехтаванне, плаванне, бег...

— Ну, і, вядома, стральба, — усміхнуўся Траян.

— Вядома. Тым больш, што ў стральбе з пісталета вы выступалі яшчэ і асобна.

— Каго яшчэ вярбуеце?

— Вядомых спартсменаў.

Траян зноў перапыніў:

— Былых...

— Былых, — ціхім, бясколерным голасам пацвердзіў незнаемы. — І плаціць збіраемся адпаведна іх тытулам і заслугам. Вам — калі пагодзіцеся — за кожны від асобная плата.

Траян гмыкнуў.

— Я разумею вашу іронію, — азваўся незнаемы і дадаў: — Я некалі вучыўся з вашым сынам. Нават адноечы быў у вашай хаце.

— Хто толькі не быў у нашай хаце, — Траян зірнуў у бакавое люстэрка, — і на дачы...

— Вы прадалі яе?— спытаў незнаемы, напэўна ведаючы, што дачы ўжо няма.

— Вы добра інфармаваны, — усміхнуўся Траян. — Прадаў. Жонцы трэба было ставіць помнік.

— А што сын?

— Вы ж сабралі ўсе звесткі. Нашто пытацца? — Траян паглядзеў у вочы незнаёмага: — А што робіце вы?

— Ну...— пачаў незнаемы.

— Зараз вы мне будзеце гаварыць пра малое прадпрыемства, пра сумесную фірму, пра аперацыі на біржы. Ніхто з людзей з грашмі ніколі не адказаў мне канкрэтна: у мяне вытворчасць аўто, станкоў, гузікаў — урэшце. Ды хаця б „бюстгальтеров на меху”.

— Прабачце...— працягнуў незнаемы.

— Гэта Маякоўскі. Непапулярны сёння аўтар.
— Вы яго любіце?
— Не, у мяне іншыя літаратурныя прыхільнасці. Проста — згадаў.
— Давайце вернемся...
— Да нашых бараноў?
— Так. Заробкі ў вас, здагадваюся, выпадковыя.
— Зараз пашанцавала.
— А што з эксперыментальным цэхам?
— Вы ж ведаеце...
— А былыя вучні?
— На ролю настаўніка я ніколі не набіваўся. Проста быў начальнік цэха.
— Але якога! — шчоўкнуў языком незнаемы.
— Чулі?
— Яны цяпер там грошы грабуць лапатай, — амаль з дакорам канстатаваў незнаемы.
— Дай ім Бог, — глуха адгукнуўся Траян.
— Чытаў нядаўна інтэрв'ю вашага наступніка.
— І што?
— Ён чамусьці не згадвае вас.
— Рэч у тым, што я толькі шараговы інжынер, для духоўнага і інтэлектуальнага настаўніка імя непрэстыжнае. Да таго ж на заводзе мяне некаторыя лічылі спартсменам, які, блазнуючы, падаўся ў вытворчасць, а спартсмены лічылі, што я з глузду з'ехаў, вызначыўшыся са сваёй „прафарыентацыяй". Ну, а вынаходніцтва сваё я не запатэнтаваў...
— І цяпер з яго карыстаюць іншыя?
Траян маўчаў.
— А чаму, з вашымі званнямі, не пайшлі ў які камітэт?
— Нават калі гэта быў спартыўны камітэт, трэба было мець чырвоную кніжачку.
— Вы кніжачкі не мелі?
— Не хацеў.
Траян азірнуўся на „БМВ", што кіравалася за імі:
— Тут мне трэба збочыць.
— Сваю візітную картку я вам пакіну. Падумайце, — незнаемы крануў дзверцы машыны.
— Не, лепш так — вы са мной ні пра што не гаварылі, я вас ніколі не чуў і не бачыў. Так больш надзейна.
— Чаму? — рука незнаёмага застыла.

— Маю вопыт. Поспеху вам. — Траян зачыніў дзверцы і націснуў на старцёр.

Наступны ўладальнік новабудоўлі быў акуратны, дагледжаны, выхавана-ветлівы: „Кавы ці гарбаты?” Грошы ён аддаў у прыгожым канверце з мелаванай паперы.

Сімпатычная гаваркая кабетка таксама разлічылася адразу, прапанавала Траяну келіх гарэлкі і вельмі здзівілася, калі ён адмовіўся. „За рулём, за рулём”, — адмахнуўся ад яе Траян.

Заставаўся апошні візіт. Трэба было заскочыць да кліента ў ягоны офіс. Заказчык не аддаваў доўг месяцы са тры. Сёння яны дамовіліся на дзве гадзіны. Траян доўга тыкаўся, каб развярнуць аўто, даў добрага кругаля, аднак урэшце трапіў у расчыненую браму. Выйшаў з машыны і каля пад’езда клацнуў зубамі. Код, раней яго не было. Траян хацеў быў чакаць якога тутэйшага мяшканца, а потым перадумаў, знайшоў у машыне зашрубку і павярнуў яе ў адтуліне замка: дзверы расчыніліся.

— Як вам удалося ўвайсці? — гарэзліва спыталася сакратарка.

— Спосабам авантурыстаў і крымінальнікаў,— суха адказаў Траян.

— Пачакайце, ён зараз вызваліцца, — сакратарка выразна кіўнула галавой у бок масіўных дзвярэй.

Траян зірнуў на гадзіннік — пайшло на трэцюю.

Урэшце з тых масіўных дзвярэй выйшаў гаспадар офіса. Падобна, у кабінеце ў яго нікога не было. Быў заняты ці проста хацеў, каб „чала-эк” пачакаў?

— Прашу.

— Дзякуй. Я толькі за грашмі.

Гаспадар знік за дзвярыма і, вярнуўшыся, паклаў грошы на стол сакратаркі.

Траян машынальна ўзяў паперкі. Зверху ляжала пяцідаляравая купюра. Нечакана для самога сябе Траян ляснуў паперкай аб стол:

— Міль пардон, месье, — ён весела глянуў на гаспадара, — гэта вам: на гарбату і на швейцара.

Траян зухавата бразнуў дзвярыма кватэры-канторы. І тымі самымі — з кодам — таксама.

Траян амаль падсвядома руляваў да могілак.

Астры ў гандлярак ён выбіраў белыя і светла-жоўтыя, іглістыя. У іх быў пах восені і тугі. Потым прыдбаў яшчэ і светла-ружовыя. Колер маладосці. А яна заўсёды была маладая. І пайшла з гэтага свету маладая. І прыгожая. Пайшла нечакана. Раптоўна. Ні быта сурочылі яе.

Яна не ведала ўзросту. Як быццам прыпынілася недзе на дванцаці пяці. І сышла — ў вечнасць, у вялікае „ніколі”, вонкава так і не пачаўшы набіраць гады.

Белы мармур, бела-ружовы медальён. Жоўтыя астры ён завязе дамоў, паставіць у яе любімую сінюю вазу. Тут пакіне белыя і ружовыя.

Ен глядзеў на медальён. У яе вочы. Таямнічыя вочы.

Таямнічая істота.

Ён ніколі не імкнуўся яе разгадаць. Ён ведаў, што загадкі маюць ваблівую, мройлівую ірэальнасць, разгадкі выяўляюць грунт рэальнасці.

Траян вызнаваў узвышаныя адносіны да жанчыны. Ніколі і нікому пра тое не казаў. У мужчынскіх кампаніях, калі гаворка набывала непрыстойна-гарэзлівы кшталт, звычайна, сядзеў моўчкі.

Яго ж і тую, што глядзела з медальёна, аб'ядноўвала нейкая лірычная ісціна. Нават цяпер, калі яе не было побач з ім. Яны не былі рабамі ўзаемнасцяў. Кожны беражліва трымаў сваю ахоўна-неахоўную прастору, дзе ёсць свае недатыкальныя трывогі і свае надзеі на прыхільнасць сусвету, дзе перакрыжоўваюцца факты і ўчынкі, дзе жыве памяць пра агульныя і заўсёды асобныя вясновыя вечары, пра сонечную яву зімовых дзён, пра жнівеньскія зарапады...

Траян глядзеў на медальён... Сын падобны да яе. Тыя ж вочы. Той жа выраз твару. Сузіральнік. Мройлівы, адстаронены. Як і яна. Музыка. Як і яна.

Траян ехаў у горад. Незаўважна для сябе выехаў да базара. Ён не любіў кірмаш і не любіў тлумныя вуліцы вакол яго. Зусім нельга праехаць. Затор. Траян трохі апусціў бакавое шкло і пачуў мелодыю, знаёмую, як адбітак уласнага твару ў люстэрку. Кларнет выводзіў ноты высока і весела. «Вішнёвы сад”. Адзін са шлягераў той пары, як яны пазнаёміліся з Марынай. Пазнаёміліся на танцах. На нейкай студэнцкай вечарыне.

Спачатку хадзілі на канцэрты і ў тэатры. У кіно. Потым яна стала прыходзіць на спаборніцтвы. Глядзела толькі чыста джэнтльменскія віды: фехтаванне і конныя скачкі. На спатканнях крыху злавалася: ён трымаў жорсткі рэжым і а дзевятай гадзіне вечара пачынаў пазіраць на гадзіннік. На танцах злаваўся ён: які-небудзь чувак так і лез запрасіць красуню з таліяй Джыны Лалабрыджыды.

Траян зірнуў на кларнетыста: высокі, хударлявы, акуратна апрануты, каля ног кепка з мятымі паперкамі. Да іх не стасавалася слова „купюры”. У аблічча музыкі было нешта знаёмае. Юрась? Ён нейкі час граў ці то ў аркестры Эдзі Рознера, ці то Лундстрэма.

Траян асцярожна пасігналіў і махнуў рукой. Кларнетыст неахвотна падняў кепку, але падышоў.

— Сядай! Хутчэй! — Траян адчыніў дзверцы машыны

— А, мне няма чаго губляць! — Юрась сеў побач з кіроўцам.

— Запрашаю на абед, — нечакана нават для самога сябе вырашыў Траян.

Юрась уважліва паглядзеў на кіроўцу „Волгі”:

— Чэмпіён?

— Экс.

— Усе мы „экс”, — паспакайнеў Юрась.

— Дзе цяпер добра гатуюць? — спытаў Траян.

— У „Максіма”, у Парыжы, — хмура паглядзеў на цацку блазна-весялуна, што павольна пагойдвалася на ветравым шкле, Юрась.

— Далекавата, — усміхнуўся Траян, — і я не ў смокінгу. — Ты што, сапраўды?

— Жалезна.

— Я не п'ю, — пацягнуўся да ручкі дзверцы Юрась.

— Я — таксама. За рулём. Я ж спытаў, дзе добра гатуюць.

— Ты жартаўнік. Знайшоў, у каго спытаць. Я ўвогуле не еў дні са два.

— Маеш рацыю. Тым больш — едзем.

— Куды?

— Было адно месцейка гадоў восем таму.

— Ні што сабе перапынкі ад абеду да абеду.

— А ты як думаў, — спакойна пагадзіўся Траян.

Кавярня ў гатэлі была невялікая — пакой-ліхтар, толькі адна сцяна, з трох бакоў — вокны-эркеры. Сінія аксамітавыя шторы.

Траян паклікаў афіцыянта.

— Піць мы не будзем. Паесці хочам у смак. Як кажуць, як у лепшых дамах Ландона і пасляваеннай Жмерынкі. Баксы пойдуць?

— На „ўра”.

Кларнетыст з задавальненнем выцягнуў ногі ў зношаных красоўках.

— Слухай, чэмпіён, а з якое нагоды дабрачынны баль? Я ўсё прыкідваю, дзеля чаго я спатрэбіўся?

— Зараз растлумачу. І буду гаварыць праўду і нічога, акрамя праўды.

— Ну, мы ж не ў судзе.

Траян глядзеў у вакно на дрэвы і высозныя дамы, падобныя на скалы.

— Не, дзякаваць Богу. Адразу табе скажу: спавядацца не буду. Проста пасядзім, пагаворым. „О бурных днях Каваказа, о Шиллере, о славе, о любви”.

— А ты начытаны, чэмпіён.

— Гэта жонка ў мяне была начытаная.

— Разышліся?

— Яна мяне кінула. Я ад яе цяпер ехаў. З Паўночных могілак.

— Даруй...

— Чаго цябе запрасіў? Яшчэ і таму... Быў неяк момант. Зіма. Халадэча. Я пацёгся на базар. Сын у ад'ездзе. Яе ўжо не было. Страшэнна хацелася есці. Прайшоўся па радах. Вытаптаўся да рыбных радоў. „Салодкая рыба макрорус!” — раўла гандлярка. „Салодкая рыба макрорус!” Потым я чытаў у крамах: макрурус, яшчэ нешта. Так і не ведаю, як тая салодкая рыба дакладна завецца. Не купляў яе. Не ведаю смаку. А тады палічыў свае пенёндзы. У мяне хапіла б толькі на хвост гэтай рыбіны. Спрабаваў я тады круціцца, нешта падрабляць, нешта прадаваць. А як ні круціся, паскуднае адчуванне, што я — здаровы мужык — не магу нават пракарміць сябе. Ведаеш...

— Ведаю... — глуха азваўся кларнетыст.

— А тым днём, холад страшэнны, на бензін грошай не было, прызвычаіўся ў машыне апранацца легка, пакуль дацёгся да таго базара, акалеў, як бадзялы сабака. І потым доўга мне чуўся голас вясёлай кірмашовай бабы: „Салодкая рыба макрорус! Салодкая рыба макрорус!”

— А як зараз? — кларнетыст старанна пражоўваў мяса.

— Менавіта зараз, — Траян зрабіў націск на другім слове, — я амаль што Крэз. Ну, ва ўяўленні былога сярэдняга саўслужа. Убачыў цябе і згадаў тую рыбу. Салодкую...

— Шабашыш? — ціха спытаў кларнетыст.

— Угу, — гмыкнуў Траян.

— А я нічога не ўмею. Ды і рукі... Ці змагу граць?

— Нават каб і не баяўся. Канкурэнцыя, не праб'ешся.

— Слухай, ну, я — статыст. А ты ж... Чэмпіён... А хто потым?

— Ва ўсіх іпастасях я патрэбны толькі крымінальнікам.

— Сапраўды,— нібы ўзрадаваўся кларнетыст,— стральба, фехтаванне.

— Ну, фехтаванне сёння мала каго цікавіць. Дзе цяпер шляхетныя дуэлі?

— Затое стральба!

— Затое! — Траян зноў паглядзеў на дрэвы і будоўлі-скалы за вакном. — Самае смешнае, ці самае сумнае, я заўсёды пасмейваўся: улада грошай, капіталісты. Гэта ж прапаганда, дурны сацыялагізм. А

цяпер я гатовы ўзяць аўтамат. Дурны, саплівы, нахабны кныр — гаспадар. Ні розуму, ні ведаў. Толькі нахабны спрыт. Толькі мяшок грошай.

Траян пакруціў у руцэ фужэр з мінералкай:

— Часам нават думаю: добра, што мая Марына не дажыла...

— Гомо савецікус?

— Гомо лібер, — Траян пашукаў слова і знайшоў: — Я ж мушкецёр. Ці, так скажам, вандроўны рыцар. Турніры, дуэлі. Хай сабе турніры думак. Але ж не чыкі-брыкі бухгалтараў. Траншы, дэбеты, крэдыты... Усе ад мяне хочуць атрымаць па экстра-класе і задарма. Гэта формула катастрофы: першы мільён — абавязкова нарабаваны.

Кларнетыст уздыхнуў:

— Давай есці. Столькі смакаты.

— Самая б пара выпіць, — скрыгатнуў зубамі Траян.

— Не, не п'ю, — спалохана падняў рукі кларнетыст.

— І я не буду, — спакойна пацвердзіў Траян. — У мяне быў сябар. Памёр ад інфаркту. Усё радаваўся: грамадства адкрытых магчымасцяў. Сам ён вясковы быў хлопец. Доктар навук. Таленавіты чалавек. Сыну ягонаму толькі чатырнаццаць. Баюся, што ў нашым грамадстве „роўных" магчымасцяў вышэйшай адукацыі ён не атрымае.

— А твае... — Мой сын паспеў праскочыць. Скрыпач. Калі пашчасціць на конкурсе, будзе кантракт. А пакуль... Знайшоўся спонсар...

Усё ж...

— Усё ж...

— А што б ты хацеў для сябе?

— Волі і грошай. Сядзець бы на палубе, хлябтаць віно, а ўвечары — дамы... Таксама класік жартаваў...

— А сур'ёзна? — кларнетыст еў са смакам, віданочна расцягваючы слодыч уцехі.

— Не хачу нічога сур'ёзнага.

Кларнетыст уважліва паглядзеў на Траяна:

— У цябе каманда ці сам шабашыш?

— Па-рознаму.

— Нехта пратэжыруе?

— Гэта ўжо камерцыйная таямніца, — усміхнуўся Траян.

— Ды я ўсё роўна нічога не ўмею. Раней бы гурток які вёў, на вяселлях прыладаваўся б...

— Дык вяселлі, здаецца, і цяпер бываюць.

— Там свае весялуны.

— Зразумела. Ведаеш, вазьмі рэшту ад абеду сабе, — Траян працягнуў грошы.

— Ты што, канчатковы вар'ят?
— Магчыма.
— Слухай, а дзе мы сустракаліся?
— У Біга. Там былі і рэжысёры, і каскадзёры, і мастакі... Каго там толькі не было. Дзе ён? Біг?
— Даўно з’ехаў у Амерыку. Не люблю гэты рай, — сумна прамовіў кларнетыст.
— Быў?
— Не. Аднак і не хачу. Хіба што падрабіць там. Але стары дыксіленд там таксама не ў фаворы.
Да кларнетыста падышоў афіцыянт:
— Прабачце! Наведвальнікі заўважылі ваш інструмент.
— Ну, і што ? — чамусьці натапырыўся кларнетыст.
— Ці не сыграеце што-небудзь?
— Рэтра ці сённяшні хіт? І хто і колькі будзе плаціць? — дзелавіта спытаў спадарожнік Траяна.
— Вось — замоўленыя назвы, вось — грошы, — афіцыянт аддаў папяровую сурвэтку і купюры.
Кларнетыст усміхнуўся:
— Які ў мяне сёння дзень! Падазрона шанцуе!
Ён дастаў інструмент з футарала.
І музыка зноў паклікала ў вішнёвы сад, у вясновы дзень. Траян памятаў, што танчыць пад гэтую музыку было не вельмі зручна: складаны, мешаны рытм, фіярытуры кларнета, што былі прызначаны выключна да саліравання, а не для танцавальнага акампанементу. Але музыка молада, звонка выяўляла вельмі канкрэтныя, гарэзлівыя вобразы. Траян не памятаў слоў, ды, папраўдзе, ніколі не ведаў іх, помнілася толькі: вішнёвы сад у вішнёвы дзень. Сад у квецені, але зусім не чэхаўскі вішнёвы сад, з якога кпіў арыстакрат Бунін: дзе вы бачылі, каб у дваранскай сядзібе такі практыцызм! Гэты вішнёвы сад не ведаў элегічнай тугі, смутку, роспачы. Ён лёгка і радасна цвіў, жыў сённяшнім днём, вясновым, сонечным, ясным. Гэты сад жыў імгненнем. І гэтым імгненнем жыў кларнет...
— Цябе падвезці дамоў? — спытаў Траян кларнетыста.
— Ну, калі ўжо дабрачынная акцыя, дык да канда!
На развітанне кларнетыст праспяваў рэчытатывам: — Чао, бамбіно, чао! Дзякуй! І няхай табе прысніцца графіня дэ Монсаро!
Траян прыветна памахаў рукой.
Траян расчыніў дзверы сваёй кватэры. Ён любіў яе, сваю, іх з Марынай, хату. Супакаяльна пасвечвалі карэньчыкі кніг, упэўнена зай-

мала сваё месца піяніна, вартавалі прастору шпагі ў похвах, зелянела бярозка ў вялікай кадцы.

Яго ахоўная зона... Не толькі як прастора фізічная... Як месца, дзе ён, Траян, існаваў не толькі ў сваей рэальнай біяграфіі, не толькі ў рэальным часе, а і ў часе прымроеным, у фактах гістарычнай сымболікі: гэтых шпагаў, бронзавых і парцэляновых ваз, скарбоначак, у якіх — срэбныя і залатыя бразготкі Марыны. У фактах і думках, што назбіраліся на кніжных паліцах і пра якія ён не мысліў, аднак адчуваў нейкім падсвядомым, невыслоўленым чуццём.

Траян выняў канверты з грашмі, кінуў у шуфляду, потым з аднаго дастаў некалькі купюр і паклаў у партманэ. Шуфляду зачыніў на ключ і паклаў яго на ўмоўнае месца: каб ведаў сын.

Потым Траян адкаркаваў адну з дзвюх запаветных бутэлек французскага шампанскага — з гадоў жорсткага спартыўнага рэжыму захаваў звычку да лёгкіх напояў, толькі зрэдзьчасу ўжываў каньяк і гарэлку. Потым ён дастаў з пустота халадзільніка кавалак падшэрхлага сыру. Больш у хаце нічога не было, нават хлеба. Аднак Траян не пайшоў у краму. Ён сеў у свой улюбёны фатэль, наліў шампанскага і дробнымі глыткамі адпіваў шыпучую, тонкага смаку вадкасць.

Маленькія радасці звычайнага існавання. Яны выпаўзлі апошнім часам на першы план, ухапілі за горла — ўчэпіста, нахабна. Але тут, у яго цытадэлі, у створаным іх з Марынай фантазіяй свеце, яны былі не ўладныя. Пакуль.

Да адзіноты Траян прызвычаіўся. Ацаніў яе перавагі. Не проста самота — незалежнасць. Свой, адасоблены свет. Не віртуальны, як сёння модна ўяўляць, а пазачасавы, крыху старасвецкі.

Траян паглядзеў на празрыстую вадкасць у празрыстым келіху. Багемскае шкло. Прыгожа. Ён любіў прыгожыя рэчы, прыгожых людзей, прыгожыя мясціны. Прыгожых жанчын...

Траян уважліва паглядзеў на партрэт Марыны. Рабіў яго знакаміты мастак. На тую пару, як яшчэ не быў вядомы. Гэты чалавек ведаў Марыну да таго, як пазнаёміўся з ёю ён, Траян. Мастак угледзеў у Марыны тое, на што ён, муж, раней не зважаў. Знак самоты, тугі. Ці была яна шчаслівая за ім? Ці быў шчаслівы ён? Яна была яму патрэбная... Нават успаміны пра яе неабходныя яму...

Аднак адзінота мела сваю акрасу. Што не мела ніякай акрасы — яго бездапаможнасць перад абставінамі. Як гэта казалі? Чалавек трапіў пад кола гісторыі. Калі такое чытаеш, уяўляецца нішчымны чалавек — з ім інакш і не можа адбывацца. Калі адчуеш на сваім карку, як тое кола пачынае прыціскаць і пляжыць, дык будзеш крычаць пра несправядлівасць і здзек. Хоць крык той і пусты — ніхто не пачуе,

ніхто не хоча чуць. Адным яшчэ горш, другім — як выжыць, трэція грабуць пад сябе ўсё, і ты для іх — адыходзячая натура, чалавек мінулага, стары Палкан, перашкода і недарэчнасць. Праўда, ёсць і такія, што гаспадарліва скарыстаюць усё: яго галечу таксама.

Можа, рушыць у вёску? Каму ён там патрэбны — карэнны гараджанін? Чым займецца? Земляробствам і жывёлагадоўляй, у якіх ён суцэльны прафан? Ды і там свае кланы, свае групоўкі, свой інтарэс...

... Пустата часу, што яшчэ наканаваны яму, насоўвалася на Траяна. Аднак смак шампані ён адчуваў востра і з прыемнасцю. Як і сваё здаровае, хударлявае, трэніраванае цела. Смак шампані... Маленькія радасці... А яшчэ — „по прихоти своей скитаться здесь и там, дивясь божественным природы красотам, и пред созданьями искусств и вдохновенья, трепеща радостно в восторгах умиленья...” Здаецца, так. Для Траяна недасяжныя прыхамаці. Расчараваным дэндзі былых часоў лёс падкідваў спадчыну... Хоць не ўсім... Аўтару гэтых радкоў не пашэнціла.

Ён, Траян, не геній. Колькі яшчэ камінкоў закажуць экс-чэмпіёну? Дзякуй Хведару, былому суперніку, знайшоў, навучыў. Не, свет не толькі паскудны. На белым свеце жывуць не адно яго былыя вучні і падначаленыя, не толькі яго былыя начальнікі, што сёння ўжо робяць выгляд: не ведаю, не чую, упрыцён не бачу.

Траян выняў з кішэні пашпарт. Зірнуў. Нарадзіўся... ў лета Божае... Дата маласуцяшальная. На працу яго не возьмуць. Толькі шабашка. Траян дастаў кветкі. Калі разлічыцна за ўсе паслугі, набыць самае неабходнае, на нейкі час грошай хопіць. Ну, а дзяржаўная міласціна — хіба на хлеб з вадою. Але ж ён не айцец-пустэльнік. Неяк па тэлебачанні выступала расейская дзяячка, выратавальніца з вузкімі вочкамі і фрызурай, што голае калена, дык яна запалярным людзям раіла збіраць грыбы і ягады. Праўда, ён не ў Расіі і не за Палярным кругам...

Можа, паспрабаваць жыць імгненнем? Сённяшнім днём? Сённяшнім днём Траян быў задаволены. Пакараў несправядлівасць, атрымаў заробленае, дапамог адрынутаму. Аднак ён цвёрда ведаў, што наступным разам яму “ўкінуць” як мае быць, папаўзе, калі застанецца жывы, на лапах. Заробкі гэтыя часовыя. Граць на кларнеце ці гармоніку ён не ўмее. Ды і ці пададуць? Ён умеў рабіць... Любіў сваю працу... Знаходзіў, вынаходзіў, уводзіў, як кажуць, у эксплуатацыю. Ён умее класці коміны, рабіць рубанкам... Страляць з пісталета, ружжа, аўтамата. Ды і шпагі не выракся. Дзе-небудзь у часы Генрыхаў-Людовікаў быў бы не апошні шэвалье. Ды і на сваёй зямлі шпага і шабля цаніліся ў сваю пару. Ды і ў сваім цэху (эксперыментальным,

як любілі ўсе падкрэсліваць) быў не лішні... Але ж эксперыментальны цэх застаўся сам па сабе, а ён сам па сабе. Кінуцца куды ў інстытут? Там свайго старэчага халусцяя хапае.

Зазваніў тэлефон. Траян не варухнуўся. Толькі глытнуў з келіха, зноў з асалодай разглядаючы ўзор багемскага шкла. Потым падышоў да паліцы ў суседнім пакоі, узяў наўздагад пласцінку. Магнітафонныя касэты, дыскі Траян не чапаў, бярог для сына. Пласцінка плаўна апусцілася. Шапэн... Вальс... до дыез мінор, твор 64, № 2. Яшчэ вальс... Мі мінор... Гукі, ад якіх знаёмыя рэчы набывалі іншы сэнс. Нешта адчайна разбуралася, але з гэтага ўзнікалі гарманічныя бліскавіцы, усё было поўнае судачыненнямі і адпаведнасцямі музыкі са знешнім, акаляючым светам. Траян доўга сядзеў у крэсле і слухаў, а потым, не запальваючы святла, у прыцемках кінуў падушку і коўдру на канапу і моцна заснуў.

Раніцай прачнуўся, калі было ўжо светла, і ад таго, што гадзіннік паказваў пачатак восьмай гадзіны, і ад таго, што выпаў снег. Траян не мог бы растлумачыць, як тое адбылося, але адчуваў — на вуліцы светла, чыста, бела ад снегу.

Ён выпіў моцнай кавы з рэштай сыру. Узяў пісталет — імянны. Зірнуў на вуліцу — машына стаяла на месцы.

Снег падаў, падтаваў і замярзаў зноў. Галалёдзіца, але Траян не надта турбаваўся, ён нядаўна намяняў шыны, і таму „Волга" кацілася нібыта па чыстым асфальце.

Так бы ехаць, ехаць — і ператварыцца ў касмічны пыл, пераскочыць мяжу быцця і небыцця. Быў чалавек — і няма. Растаў. Распаўся на бясконца малыя і бясконца нейтральныя часцінкі. Знік — і ўсё. Ні хаўтурных маршаў, ні ўсхліпаў жанчын — хто-небудзь знойдзецца слязу пусціць. Ні выдаткаў на... як гэта ўрачыста завецца? — о, рытуальныя паслугі. Слова „рытуальныя" прысутнічала тут дарэчы.

Траян накіраваўся на Брэсцкую шашу: на кальцавой там такія круцялі, што з якога маста машыну можа знесці быццам трэску Потым даішнікі і следчыя тое, што застанецца ад экс-чэмпіёна Траяна і яго аўто, назавуць фрагментамі машыны і цела. Вясёленькая назва - — фрагменты!

Траян націснуў на старцёр. Зараз ён выскачыць на „алімпійскую трасу".

У Траяна не было жадання перагортваць у думках старонкі свайго жыцця. Было толькі адчуванне паслухмянасці руля, машыны і спакойнай упэўненасці трэніраванага моцнага цела. Вось за гэтым паваротам будзе зручная развязка дарогі, высокі мост, адпаведны рэльеф. Траян адчуваў, як неўзабаве выпадзе з часу яго зямная абалонка. А

душа недзе выправіцца на вечнае блуканне, не сустрэўшыся з Марынінай... Бо яе паклікалі з Вышэйшых Сфер, а ён збіраецца ў пазасветнае вандраванне самахоць...

Траян націснуў на старцёр. Сто дзесяць, сто дваццаць, сто пяцьдзесят... Што гэта? Нешта ці нехта на шашы? Траян інстынктыўна збочыў направа і стаў скідаць хуткасць. Урэшце машыну вынесла на ўзбочыну, Траян рэзка тармазнуў. На шашы па курсу аўто стаяла дзяўчына. Траян адчыніў дзверцы, каб аблаяць вар'ятку, але яна тут жа ўскочыла на сядзенне побач з ім.

Дзеўка — па-дзіцячы даўгалыгая і нязграбная, з пасмамі даўно не мытых валасоў, у скураной куртцы і нейкім скураным шматку, што меўся, мабыць, выконваць ролю спадніцы.

— Ну, што, куды паедзем? — качнуўшы сваімі патламі колеру хмары, спытала дзяўчо.

— Мне здаецца, каб цябе добра адлупцаваць, далека ехаць не трэба.

— Ну, чаго так? — яго неспадзяваная спадарожніца паспрабавала пакласці галаву на Траянава плячо.

Траян зірнуў на яе: нават „баявая расфарбоўка” не магла дадаць ёй гадоў. Пятнадцать — шаснаццаць — не болей.

— Ты чаму не ў школе?

— Я з пэтэвэ.

— Тым больш.

— Не цікава, — дзяўчына паспрабавала зрабіць наступны манеўр, як ёй здавалася, неадбойны. Яна дастала цыгарэту і закінула нагу за нагу.

Траян злаваўся. Спакушальніца з дзіцячага садка. Хаця цяпер, здаецца, гэта модна...

— Ты, дзеўка, хаця трохі падрасла б.

— Я і так ужо старая. Семнаццаць год.

— Пенсійны ўзрост, — Траян скінуў яе руку са свайго пляча.

— Нармалёвы, — пераконана абвясціла нечаканая спадарожніца.

Траян глядзеў на дарогу: ну, вось, пан Лёс і пані Удача не маглі ўжо лепшую партнёрку яму падшукаць для трагіфарсу. Дурата!

— Значыць, дзяўчынка, адзінае, на што ты можаш спадзявацца, я цябе давязу да прыпынку гарадскога транспарту.

— Які ты злосны, хлопец.

— Ведаеш, я не буду аспрэчваць відавочнае...

— Не ўрубаюся, нешта цёмна гаворыш...

— Я, безумоўна, не хлопец, але маралі чытаць табе не буду...

Дзяўчына хуценька ўставіла:

— Вось і выдатна, а што не шчанюк — дык больш надзейна.

— Ты дарэмна час губляеш. Грошай у мяне няма.

Спадарожніца недаверліва зірнула на Траяна:

— Брэшаш.

— Пакінем на сумленні бацькоў тваю невыхаванасць, — пачаў цырымонна Траян.

Дзеўка прысвіснула:

— Яны не ведаюць, што гэта такое.

— І ты таксама, — стомлена адказаў Траян. Ён адчуваў, як халодная, зорная, празрыстая, як багемскае шкло ягоных келіхаў, вечнасць сплывала ў недарэчных словах выпадковай сустрэчнай. Замест свету вечных каштоўнасцяў і найважнейшых сутнасцяў ён бабахнуўся ў дурное здарэнне, з якога трэба было як мага хутчэй вызваліцца.

— Паслухай, — спакушальніца паспрабавала зыркнуць на яго намаляваным вокам, — я дарага не вазьму.

— Дзяўчынка, я не люблю нічога таннага. А купляць... Траян шукаў слова...

— Каханне? — борздзенька падскочыла дзяўчынка.

— Якое тут каханне...— Траян зморшчыўся.

— Так усе гавораць, — пераконана вымавіла пэтэвушніца.

— Не ўсе, — з прыкрасцю адсунуўся ад назолы Траян. — Ты дзе жывеш?

— На Захадзе. І бацькоў цэлы тыдзень не будзе.

Траян моўчкі разварочваўся на аб'езд. Дзеўка несла нейкую лухту. Ён моўчкі круціў руль.

— Можна я ўключу радыё? — дайшло да яго свядомасці пытанне неспадзяванай спадарожніцы.

— Не.

— Чаму? — зноў паспрабавала какетаваць дзяўчына.

— Таму што я не хачу, — хмура адказаў Траян. Паскудніца! Гэтая дзявуля перакрыжавала ўсе яго планы. Няўжо ў тых Высокіх Сферах не маглі яму падкінуць для такой ролі кагосьці больш цікавага? А можа, гэта класічны варыянт — танная прыдарожная дзеўка? Ты раздумаўся пра вечнасць — на табе, лясніся тварам вобзем або і больш просценька фэйсам аб тэйбл, як галёкалі сынавы сябры.

— А чаму ты не спытаеш, як я апынулася адна сярод поля?

— Мне гэта нецікава.

— Няўжо вам усёроўна — жывая я буду це?

— Даражэнькая, ты памыляешся, я зусім не з таварыства па выратаванні малых распусніц.

— Ну-у-у, — цягнула дзяўчына.

— Ты мне перабіла важную справу. Экзістэнцыяльна важную.

— Што-о-о? — вырачыла вочы спадарожніца.

Траян не адказаў. Ён думаў пра тое, што калі б замест малой распусніцы з'явілася чароўная дама, ён не ацаніў бы момант. Ён ніколі не ўмеў і не спрабаваў жыць імгненнем. Свята імгнення, ніяк не датычнае да астатніх звёнаў жыцця, не хвалявала яго. Ён мог шанаваць імгненне, калі яно мела прэлюдыю і было разлічана на працяг.

Дзяўчо тымчасам разглядала сябе ў люстэрка.

— Слухай, чмур, я ж клёвая дзеўка, а ты надзьмуўся, як індык.

— Не ацаніў. Ты не разлічыла. — Траян не слухаў яе. Прыкідваў, дзе яму прыпыніць машыну, каб гэтай аматарцы любоўных прыгод было не вельмі далёка тэпаць да прыпынку гарадскога аўтобуса, а яму — мець магчымасць збочыць з галоўнай магістралі.

— Прыехалі, — Траян адчыніў дзверцы. — Некалькі метраў — і ты каля прыпынку.

— Жартуеш, — адкінулася на спінку сядзення дзеўка.

— Не жартую. У мяне і без цябе клопату хапае. Ты вось гэта бачыла? — Траян паказаў ёй пісталет.

— Разумею,— перапапохана прамовіла дзеўка і выляцела з машыны.

Траян паехаў далей.

Каля рэдкага сасонніка Траян прыпыніўся, дастаў з багажніка бляшанку з цвікамі, прымайстраваў мішэнь да ствала хвоі, дастаў пісталет і не спяшаючыся разрадзіў абойму.

На бляшанцы застаўся толькі адзін след. Усе — „ў яблычка" Задаволены, ён сеў у машыну і ўзяў кірунак да горада.

Пайшоў густы снег.

Вечнасць відавочна пасміхалася з яго, шпурляючы ў ветравое шкло снежныя камякі...

*Часоп. «Крыніца", 1999, 7 — 8(54). У перакл. на рас. мову: часоп. «Нёман", 2001, № 3.*

## ОКЭЙ!

### *Маналог дзейнай асобы кірмашовага часу*

Я адчыню дзверы ў дваццаць першае стагоддзе. У Трэцяе тысячагоддзе. Пхну гэтыя дзверы левым чаравікам. У фірмовым абутку. Сорак чацвертага памеру. Зусім нармалёвы памер для майго росту: метр восемдзесят сем. Увогуле — фактура зусім не зганьбіла б вокладку „Плэйбоя" ці яшчэ якога прыстойнага альбо не вельмі выдання. Круты хлопец. Супермэн. І галава — не качан капусты. У школе я, праўда, з траякоў не вылазіў, пастунаў, абляпіўшыся рэпетытарамі. Юрфак неяк прамахнуў — але: на халеру мне тая юрыспрудэнцыя! На нашай глебе што Шэрлак Холмс, што Эркюль Пуаро даўно шызануліся б! Не кажучы пра Плеваку ці Коні.

Я не быў дурнем, адразу скеміў, што да чаго. Пракруціў некалькі аперацыяў, што той Напалеон. Сёння — кум каралю. Рахунак за мяжой, у надзейнай краіне. Тут — кручуся, як падпалены. Затое Парыж варты імшы. У прамым і пераносным сэнсе. Дваццаць шэсць гадоў. Малады, перспектыўны, энергічны. Ёсць — галоўнае. Ёсць — грошы. Усё — о'кэй! Каго хочаш пераплюну, каго заўгодна — падстаўлю. Я не Дон Кіхот, гэты сімпатычны ідальга хай сабе натхняе дзівакоў, калі яны засталіся. Або — фарысеяў, якія ствараюць сабе надзейна-рамантычны імідж. Мне ўсёроўна.

Між іншым, я мяняю свой цёмны пад'езд і ўтульную бабчыну трохпакаёўку ў „спальным раёне", што сёння паспяхова ператвараецца ў „гарлем для белых" (хаця наконт колеру скуры — магчымы варыянты). Дык вось — перамяшчаюся ў хату, дзе код параднага будзе надзейна закадзіраваны, лесвіца надзейна мытая, а праз сценку я не пачую, як чвякае мой сусед.

Чакаю трагароў. Павінны прыехаць праз дзве гадзіны, грузіць мае прычындалы. Але сантыменты, як казалі ў старасвеччыне, не мая стыхія. І не маёй бабкі. Супербабкі, скажу вам. Каб сёння ды яе маладыя гады — ціп-топ мадэлька. Аднак — трымаецца і так. Касметыку чалавечых сувязяў разумее, як найлепшы іміджмейкер. Мой ангельскі — ад яе. Маці падупала пасля ад'езду бацькі. Той заўсёды любіў фасады, вокладкі, адным словам, абгортку рэчаў, іх вонкавы „прыкід". Сэнс, змест яго не цікавілі. Мая маці таксама, мабыць, прывабіла гэтым. Бабка шастала па замежжы, прывозіла такое-сякое шмаццё, мая маман у сваім імпартовым візажы сярод саўковых элегантак а ля кутюр'е з індпашыву выглядала, зоркай з невядомай зоркі. І хаця бабка набывала транты не ў Дзіора і не ў мадам Шанэль, а ў

лаўках „ТАЦІ” і „ТЭКСІ” ды ў розных „Сэкенд хэндах”, дачка яе мела добрую фору перад калежанкамі. Бацька гэта прыкмеціў. Як пазней не пакінуў без увагі беларусачку з-за акіяна, зусім не беспасажніцу, што бавіла час на радзіме сваіх продкаў.

Маці тымчасам выводзіла ў людзі маладых мастакоў і захлыналася нацыянальнымі ідэямі, гарэла на мітынгах, канферэнцыях, розных форумах. Я, зразумела, быў заняты сабой і не заўважыў: ці то матчынай знешнасці не пайшла на карысць творчая і грамадская дзейнасць, ці то панна з-за акіяна мела каларытны настрой і прывабны выгляд незалежна ад грамадскага і палітычнага надвор’я, але - бацька паставіў усіх перад фактам. Якраз на той момант, калі матчыны апекаванцы ўжо не мелі патрэбы ў яе абароне, і замежныя выставы ладзілі, і славу сваю кавалі, і грашмі шамацелі: пахіхікваючы над матчыным альтруістычным наівам. Яе пуцяводныя палітычныя зоркі таксама пачалі мяняць свае арбіты, а на працы прапанавалі змену дэкарацый. Маці разгубілася.

Пры гэтым раскладзе выйграў я. Бабка праз нейкі час зразумела, што дачка наўрад ці скарыстае сваю волю з якой выгадай для сябе і з’ехала на яе жылплошчу.

Я трымаю нейтралітэт. У сямейных трохкутніках, квінтэтах, актаэдрах, розных іншых геаметрычных варыянтах, якія вымалёўвае пан Гіменэй, пазіцыя выгадная. Маці мяне шкадуе, бабка спрыяе, бацька падчас візытаў на радзіму прывозіць канверты з хрумсткімі паперкамі, а іх ніколі зашмат не бывае. І імне фінансава-кананізаваныя амерыканскія хлопцы вельмі падабаюцца. І супраць „еўрыкаў” я нічога не маю. Адно слова — ў мяне ўсё о’кэй!

Пачынаюць, праўда, цікавіцца маім прасператы мясцовыя амбалы, але я са сваімі былымі і сённяшнімі хаўруснікамі зладаваў звяз: ну, не тое каб адзін за ўсіх, усе за аднаго. Хутчэй: рука руку мые, калі ён будзе жывы, буду жыць і я. Ну, зразумела, каратэ, дзю-до... Чорны пас мне не патрэбны, аднак паказытаць пятою якое падбароддзе магу. І пісталет маю.

Не вытыркаюся. Сяброў не заводжу. Блізкіх, у кожным выпадку. Машыну прыдбаў, іншамарку, сціплы „опель”. Ёсць колы і вочы не коле. Вось за мяжой... Там можна і хвост распусціць, калі братоў з СНД паблізу няма або якіх старых ці новых рускіх. Прыстойны гатэль, рэстаран — з мясцовай акрасай...

Дарэчы, бабчыну хату добра ўмацаваў — магу аблогу трымаць. На новым месцы давядзецца пачынаць спачатку. А бабчын дом — о! — гэта гібрыд калоніі строгага рэжыму, таннага прыгону і прытулку для састарэлых. Як толькі грымнула прыватызацыя, тут пачаўся такі рух!

Хадзіў міліцыянт з пастарунка, дык кажа: у бабчыным доме крадзяжоў больш, як ва ўсім раёне. Працуе наводка!

На маім паверсе двое дзецюкоў — некалі матку забіў яе хахаль. Бацька атабарыўся ў суседнім пад'ездзе, прыжаніўся, п'янтос: адна звіліна ў галаве, і тая выпрасталася без запатрабавання. Сынкі ягоныя — адзін, здаецца, мой аднагодак, яму дваццаць шэсць, другі гады на два старэйшы — час ад часу ідуць на скарбовы, дзяржаўны харч. Адзін адседзеў два гады, потым у скарбовы дом рушыў другі.

Абодва браты разам з суседскім хлопцам Воўкам, што з кватэры літаральна насупраць нашых дзвярэй, гадаваліся ў інтэрнаце. Матка братоў была яшчэ жывая і здаровая, Воўкава матка Бэлка — здаравей не бывае. Выправіўшы дзетак у інтэрнат, яны не сумавалі. Гульбішчы былі чуваць на ўвесь мікрараён, кавалеры хадзілі гуртам, а любошчы заканчваліся звернутымі сківіцамі і лямантам.

Да пэўнай пары Бэлка сварылася са сваей маці, гвалт усчынаўся з самай раніцы. Потым дачка, пакінуўшы сына ад першага шлюбу з маці, з'ехала шукаць шчасця ў Якуцію. Вярнулася адтуль з новым мужам і малым Воўкам. Той не паспеў вырасці — ажаніўся, ледзь не ў дзевятым класе, і яны з жонкай і сваім гадаванцам, як толькі той устаў на ногі, сядзелі дзень пры дні ў калідоры каля сваіх і, зразумела, нашых дзвярэй, на скрыні для бульбы (падобна, заўсёды пустой), і лузгалі семкі. Раз-пораз яны ўчынялі тут мікрараённыя „асамблеі", на якія сыходзіліся дарослыя бэйбусы — смецце пасля іх трэба было ці не цэлы дзень выграбаць.

Тут мне таксама пашанцавала: да таго часу, як сюды пераехаў, Бэлка выправілася з усімі нашчадкамі на зямлю абетаваную. Неяк, едучы ў ліфце, пачуў, як дзве жачыны, з тых, для каго чужыя справы — крэўны, найвялікшы інтэрас, гаманілі паміж сабой: Воўкава маці вылячылася паблізу Аравійскай пустыні ад астмы, затое выхоўвае разам з сынам унука: нявестка адчула там смак волі, спазнала, што рэальныя прасцягі свету куды як больш прывабныя, чымся на сумных мапах у ненавісным інтэрнаце, а галоўнае, населеныя мноствам мужчын, што маюць хэнцю і, што важна, магчымасць, забяспечыць яе жыццёвыя прэтэнзіі на гістарычным прасцягу даўжынёю ў адну ноч. З гісторыяй у нявесткі былі яшчэ больш складаныя адносіны, як з геаграфіяй, усе гістарычныя катэгорыі знікалі ў яе ў імгненнях быцця.

Тым часам трэцяя хаўрусніца Бэлкі, пасля смерці адной і ад'езду другой квітнела і набывала вагу ў прамым і пераносным сэнсе. Да пад'езда яна пад'язджае не інакш, як на „мерсэдэсе" або „ферары" і калі ёй на вочы трапляецца былая настаўніца яе родненькіх сыночкаў-двоечнікаў, што, падросшы, выявілі немалыя камерцыйныя здо-

льнасці (даляры — марачкі, купіць — прадаць), Антаніда паглядае на яе, гружаную цяжкімі ванзэлкамі, апранутую ў нейкую старызну, як заслужаная капланка Венеры на дурноту аскетызму і інтэлекту. Пра Венеру і інтэлект Антаніда, вядома, уяўлення не мае, роўна як і пра аскетызм, аднак думка яе кіруецца наступным чынам: «Была ты, разумніца, дурніцай, дурніцай і сканаеш!”

Як сканаў, дарэчы, адзін дзівак — бачыў яго заўсёды здалёк: пацёрханая куртачка, старыя джынсы. Аднак пасля яго смерці высветлілася, што ў суседнім пад'ездзе месціўся ледзь не геній — хату яго апанавалі тутэйшыя і замежныя пісакі, бегалі, пыталіся, хто што ведаў пра таго мужыка. А пахавалі яго за кошт царквы. Усе свае карціны ён таксама адпісаў царкве, праўда, там не ведалі, што з імі рабіць: абразы і створанае на біблейскія тэмы забралі, а з астатняга нехта зладаваў выставу — вось тут і пачалося! І грошы, і слава... А кажуць, пры жыцці не меў часам і на хлеб. Шкада, я не ведаў. Можа, і набыў бы што — задарма па сутнасці. Я было ледзь не прыдбаў аўтапартрэт нябожчыка — знайшлі ў хаце яшчэ аднаго небаракі, што з’ехаў на хлябы да сястры. Усё хадзіў — збіраў недакуркі. Дык вось — я ўхапіў быў той партрэт. Ажно прыгледзеўся да твару мастака — не, глядзець яму ў вочы: звар'яцееш. А я прагну жыцця дзейснага, але спакойнага. Па поўнай праграме. На халеру мне гэты жывы дакор? Я вазьму ўсё пры жыцці і пакутаваць не буду! Не хачу! У мяне ж усё наперадзе!

Аднак што мае згрызоты! У вялікай роспачы была цётачка-суседка. Пра яе суседкі-ўсяведкі гаманілі: мела хобі, усё выходзіла замуж, разоў пяць ці сем. Кожным разам — у белай сукні, з флёр-д'аранжам. Дык вось яна ледзь не рвала на сабе валасы: такі жаніх быў! А меў жа да яе ўвагу! Роспач яе крыху збіў шлюб-рэванш яе дачкі — пайшла ў замужжа ў замежжа!

А вось я пакуль не вырашыў для сябе канчаткова — застацца тут ці падацца ў Новы ці Стары, як цяпер кажуць, цывілізаваны Свет. На сваёй глебе ты — гаспадар. Аднак трэба гэты цалік і ўзараць, і ўлагодзіць, і дагледзець. А калі яшчэ той ураджай! Там — гатовая ралля. Затое трэба заняць месца на ёй, прэтэндэнтаў хапае. Хіба паўтарыць шлях бацькі і той суседчынай дачкі: знайсці бяскроўную ахвяру сваіх памкненняў. Прыкольны шлюб! Знайшлася б і для мяне якая амерыканачка.

У мяне ўсё распланавана і прадугледжана. Не люблю стыхію. Вырашыў вось зладаваць сабе рэлаксэйшн, не якое-небудзь рэкламнае фу-фу: Кіпр або Турцыя. Паехаў у краіны Скандынавіі, Гішпанію і наастатак — у Дойчланд. Дык у тым Дойчландзе мяне так прыхапіла:

якое там вандраванне па Гарцы, замест зімовай ці восеньскай казкі: пярун, паводка і гэтак далей. Ледзь са сваёй Шэнгенскай візай выкіраваўся ў хрэстаматыйна-лагодную Бэль Франс. Парыж як Парыж, Луара як Луара, аблазіў усе д'Амбруазы, Во-ле-Віконты, быў і ў Камп'енскім палацы, і ў знакамітым парку Шанціійі... Дэгуставаў шаблі, лафіты, совэтэры, монсэгуры... Спрабаваў вустрыц... Шкадаваў, што ў маёй Шэнгенскай візе пазначана: без права набыцця нерухомай маёмасці. Набыў бы шале. Менавіта шале: добрую хату на пленэры, а не шато — палац. Безумоўна, прыемна, калі табе ў талерку зазірае чарада стагоддзяў, аднак клопату не абярэшся. Вунь нават Жан Марэ ў сваю пару загнаў свой замак...

Ну, а пакуль што я тут. У сваёй краіне. Пераязджаю ў цэнтр. У прэстыжны раён. Кватэра — не горш, як у Сэн-Жэрмэн або на Манхэттане. Ну, амаль што... Гуд бай, гарлем! Гуд бай, настаўнічкі! Гуд бай, нішчымная галястра! Гуд бай, крымінальнікі-суседзі! Гуд бай! Я шыбую ў трэцяе тысячагоддзе!

Вунь і трагары пад'язджаюць! Бягу!

О'кэй!

*Часоп. „Дзеяслоў", 2005, № 1 (14).*

## ПАЎНОЧНЫ ВЕЦЕР АКВІЛОН

*Тамары Кур'яновіч*

„...мой арэол ад нечаканага руху саслізнуў з галавы ў бруд вуліцы...”

Арэолу, як у таго паэта, ні ў простым, ні ў пераносным сэнсе ў яго, вядома, не было. Аднак Андрэй Валянтовіч відавочна губляў крылы ўдачы, звычны палётны настрой, пераможны шарм. Нават надвор'е сапсавалася — дзьмуў моцны паўночны вецер. З прыгожа-гучнай назвай — аквілон. У рымлян, здаецца, і бог быў з тым імем. То цяпер ён аказвае Валянтовічу сваю ласку ці сваё абурэнне? Норд, сівер...

... Няшчасны выпадак на будоўлі. Здаецца, абышлося. Мантажнік жывы і нават сур'ёзных траўмаў няма. Але ж — тэхніка бяспекі... Куды глядзіць малады спецыяліст? Гэта ён, Андрэй Валянтовіч...

А яшчэ фінансавы інквізытар... На табе — чыннік лёсаў! „Я вас упершыню бачу, а вы раптам збіраецеся ў камандыроўку ехаць”. Сядзіць там, у сваім прапылена-пракураным пакоі — і правіць баль!

— Чаму камандыроўку вам выпісалі ў міністэрстве, а плаціць мушу я? Маю на ўвазе - трэст.

— Чаму яшчэ і два тыдні адпачынку?

— Чаму ўсе выехалі раней, а вы наўздагон?

Распавядаць пра мантажніка, што зляцеў з рыштаванняў, Андрэй не збіраўся. Увогуле — ёсць службовыя паперы, паводле ўсіх канцэлярскіх канонаў, а бухгалтарская справа — правесці па сваіх рэестрах і выдаць яму грошы.

Бухгалтар доўга і нудотна нешта дудзеў, перакідваў незадаволена паперы, урэшце безапеляцыйна абвясціў:

— Грошы на адпачынак атрымаеце пазней, трэба было прыходзіць загадзя. На камандыроўку дам аванс.

Авансу таго ён таксама даў — што кот наплакаў. Але грошы ў Андрэя былі. Не было білетаў на самалёт. Лета, адпачынкі... Зноў няскладуха...

Увогуле ж Андрэй Валянтовіч, як пазначылі б псіхолагі-сацыёлагі, быў нарматыўна арыентаваны на ўдачу. Паводле асабістых абставін — звыклы аб'ект альтруістычнага клопату, вырас у шчаслівай сям'і. Паводле біяграфічна-падзейных стасункаў — ўсё ў пару, усё, як мае быць. Паводле сацыяльных перспектыў — меліся ўсе падставы для самарэалізацыі. Паводле ўзросту — ўсё наперадзе. 25 год. У жыцці прыватным вызначыў матрыманіяльны прыцэл — збіраўся паўтарыць бацькоў: традыцыйна і строга. Класічная праблема пакаленняў яго не

закранала. Ён быў упэўнены: кожнае наступнае „стаіць на плячах" папярэдняга.

Пакуль што нават аднамомантавыя, дыскрэтныя непрыемныя здарэнні абыходзілі яго. Андрэю Валянтовічу шанцавала на выпадкі спрыяльныя.

Вось і цяпер — падарожжа, што выйгрыш у латарэі. „Кустовыя" сустрэчы будтрэстаў: валейбол, настольны тэнніс, баскетбол, шахматы. Беларусь, Латвія, Летува (як кажуць тутэйшыя хлопцы), Эстонія, Украіна. Ён ездзіў усе гады сваёй працы. Перад тым — у Рыгу, Талінн, цяпер, трэцім разам — у Кіеў. Сябры загадзя прапанавалі пасля спаборніцтваў шпацыр у Карпаты: дзеля таго Андрэй і браў два тыдні яшчэ не выкарыстанага адпачынку.

І раптам — адно фіяска за другім. ...Андрэй глядзеў праз суцэльнае шкло аэравакзала. «Абвяшчаецца пасадка на рэйс..." „Прыбыў самалёт рэйсам..." — Вітанне, чувак! — ляпнуў нехта Андрэя па плячах. Андрэй азірнуўся: — Сам Хведар Дубны! Наша — вам!

— Куды? Ці адкуль?

— Падобна — нікуды...

— У курортнікаў праблемы? — весела спытаў Федзя. У яго праблем ніколі не было, ён не любіў іх.

— Горш — камандыроўка...

— Ну, тады ўвогуле ніякіх пытанняў. Канцавы пункт?

— Кіеў...

— Нон праблем. Хіба мы не за адной партай сядзелі?

Федзя ўхапіў камандыроўку, пашпарт, грошы. А хвілін праз дваццаць ужо размахваў двума білетамі. Высвятліўшы абставіны, ён па-мяркоўна вызначыў:

— Кіеў мне падыдзе. А можа, і да Львіва з табой даківаюся. Арыведэрчы! Сустрэнемся ў паветры!

Андрэй, хаваючы білеты, падумаў, што пані Удача не назусім пакінула яго. А той самы Аквілон ці не свайго Меркурыя прыслаў? Хаця Хведаравы накірунак — хутчэй зюйд-весты, лёгкія брызы, нешта павеўна-адпачынкавае...

... У самалёце Федзя кінуў Андрэю некалькі дзяжурных пытанняў і заснуў, што немаўля ў калысцы. У Кіеве, пакуль Андрэй атрымліваў багаж, ён раптоўна знік і з'явіўся ўжо не ў свэдэры, а ў блакітнай тэнісцы, гулліва напружваючы плечавыя і перадплечавыя мышцы. Федзя крочыў на залі, як пераможца — сённяшні і будучы. Як улюбёнец лёсу. Невысокі, тонкай косці, але добра выспартаваны, з накачанымі мускуламі плячэй і рук — ён займаўся гімнастыкай. Яму падабаўся гэты від спорту. І падабаліся прадстаўніцы той палавіны чалавецтва,

якую прынята называць чароўнай. І ён быў даспадобы тым самым прадстаўніцам. У школе, у інстытуце, на працы. У кампаніях, дзе ён з'яўляўся. Ну, і зразумела, у адпачынку. Тут ужо была яго прастора. Яго жыццёвы картбланш.

Андрэй усміхнуўся:

— І дуды вобземлю? — Пачынаю кадрыць мясцовы кантынгент. Запрашаю ў кампанію.

— Не, ты саліст. А я ж у камандзе... — А... — пачаў было Федзя, але яго ўвагу спыніла яркая бландзідка-што з этыкеткі алею для загару.

Федзя губляць часу не стаў. Назаўтра абвясціў, што выпраўляецца курсам на Еўпаторыю — трэба выручаць дам. Неабходная мужчынская дапамога.

— Якая? — пацікавіўся Андрэй.

— Ну, валізкі, ванзэлкі... Да таго ж цінэйджэркі мяне ўжо не цікавяць — я не падлетак, і яшчэ не захапляюць — сур'ёзных намераў я не маю. Затое маю вялікі інтэрас да асоб узросту элеганцыі, як кажуць гжэчныя палякі.

— Хоць не рыбна, затое юшна?

— А то!

— Сем футаў пад кілем!

— Шчаслівага ўзыходу на Гаверлу!

Гэта ўваходзіла ў планы Андрэя. Не альпінізм, а нармалёвы турысцкі захад.

У Кіеве на турыстычныя фантазіі часу было мала. Выйшлі на Крашчацік, пабачылі на свае вочы знакамітую Сафійку і тую бажніцу, пра якую мясцовыя даведнікі пісалі: „перлина бароко — Андріівська церква”. Ад яе выкіраваліся на Андрэеўскі — Булгакаўскі — спуск. Паглядзелі на Кіеў з чатырнаццатага паверху свайго гатэлю: надарылася магчымасць, даплацілі са сваіх кішэняў і цяпер з адчуваннем самапавагі паказвалі свае візыткі швейцару.

Затое ў Львове чацвёрка, што рушыла ў Карпаты, адчула сябе на хвалі адпачынку. Адзначыліся ў Стрыйскім парку: спазналі непадробную, яркую, церпкую адметнасць Галічыны, аўстрыйскую дыстынктоўнасць і акуратнасць, польскую зухаватасць і вытанчанасць. Уражанні наведвальнікаў ў сваю пару відавочна арганізоўвалі, задума дзейнічала і цяпер: на іх пачуцці і ўяўленні свядома ўплывалі і ў нібыта нязмушаным хараcтве адчувалася ўладная рэжысёрская рука. Толькі вавёркі, што набліжаліся да хлопцаў, каб узяць з рук гарэхі, пра тое не ведалі — яны гарэзавалі тут, мабыць, не першым пакаленнем, і іх увішныя, зграбныя постаці стракацелі ў зеляніне дрэў.

На тых вулачках, на якіх турысты выправіліся папахадзіць, таксама адчуваўся ўплыў — гістарычных абрысаў, бязгучных гукаў былога, хараства відавочнага і таго, што засталося ў аўры горада ад захапленняў вандроўнікаў, ад гіпноза свядомасцяў і рэальных жыццёвых падзей.

Слых з прыемнасцю лавіў словы ўкраінскай мовы: „Шыстка, перукарня, ідальня...” У трамваі два хімікі вялі сваю, прафесійную гаворку не на якім „сродку нацыянальных зносін”, „навукова-неабходным” лексічным эрзацы, а на свойскай, роднай, матчынай... Андрэй ціха пазайздросціў ім — паспрабуй ён з тым жа бухгалтарам паспрачацца па-беларуску. Яго *не поймут*. А ўвогуле трэба будзе паспрабаваць, урэшце — не 37-мы, а 66-ты. Ды і вядзе ж ён размовы з рабочымі па-беларуску. Здаецца, не было выпадку, каб хто не зразумеў.

... Прыкарпацце ім спадабалася. Турбаза, дзе яны атабарыліся — таксама. Мясцовы каларыт — драўляныя двухпавярховыя, з мансардамі, дамы пансіянату: гуцульскае разьбярства. Рэстаран „Гуцульшчына”. Як цацачка. Паміж рэстаранам і пансіянатам-прыгожы масток над рэчкай і вадаспад. З мастка ў пенныя стругі скачуць мясцовыя хлопцы і адна дзяўчына. Здалёк, падчас скачка, яна — не тое каб наяда, але: увасабленне хараства і спрыту: гнуткая, імкліва-выструненая, кожны рух — што спеў. Гэты мост — і прытулак мясцовых умельцаў: свірысцёлкі, люлькі, табакеркі з інкрустацыяй. Сюды ж кожнага дня прыходзіць хлопчык, прыносіць вішні на продаж. „Дядичко, купуйтэ ягоди, а то я всі з’ім!” Вочы ў хлопца — што тыя вішні, позірк — хоць ты вытрусі яму ўсе грошы. На пытанне, хто тая дзяўчына, што так смела скача ў вадаспад, ён з гонарам адказвае: „Наша! Не сувітка ж!” „Сувіткамі” тут называюць усіх нетутэйшых прадстаўніц прыгожага полу - з іншых рэспублік і сваіх, украінскіх усходніц. Як вызначаюць замежных кабет — невядома, ды іх і не відаць. У пансіянаце ўраніцы іх будзяць жвавыя гукі музыкі. Не трэмбіты — дзе-небудзь з пагоркаў, а звычайны гармонік. Са сну з той песенькі Андрэй разбірае толькі адно слова — „смеричка”: яліна. Добрую частку пансіянату займаюць баксёры: у іх тут зборы.

Андрэй з хлопцамі пачалі было асвойваць ваколіцы: падняліся на Макавіцу і Яварнік, а потым вырашылі ехаць да Ужгарада, а вярнуўшыся, рушыць у Варохту і нейкі прыселак, ад якога да Гавэрлы два крокі. 2000 мэтраў — не такая ўжо вяршыня, але ж варта адзначыцца, ды і пабачыць каскад вадаспадаў і класічныя паланіны.

А пакуль было, што ў калейдаскопе — дарога на Ужгарад. Зяляніна гор, гуцульскія хаты — як малюнкі з кнігі казак. Дубровы... Букі, грабы, яліны... Зноў казачна прыгожыя забудовы.

Потым — рызыка Ябланіўскага перавалу. Плённа-ўрадлівы, вінаградарны спакой Закарпацця...

Андрэю падабалася гучанне тутэйшых назваў: Рахіў, Бэрэгово...

Малюнкі за вокнамі аўтобуса падсвечвала яснае сонца ліпеня. А кампанія аказалася якраз такой, як хацелася Андрэю: усе разам і кожны паасобку. Да ўсяго ставіліся са здаровай доляй скептыцызму і цвярозага аптымізму. Калі высветлілася, што няма ніякай надзеі не толькі на месца ў гатэлі, але і ўвогуле на які прытулак пад дахам у славутым горадзе Ужгарадзе, усе спакойна прынялі гэтую дадзенасць. Ну, і што? Ноч над небам горада на перакрыжаванні моў і народаў. Рамантыка!

Аднак неба Ужгарада ахалодзіла іх рамантычны пал спорным дожджыкам, а потым аказаў сябе той самы аквілон. Дзьмула, што ў лістападзе.

Да замка яны ўсё ж трапілі, акуратна прайшлі па ўсіх васьмі залах музея, пабачылі рэшты таго самага касцёлу, дзе ў 1646 годзе была прынятая Вунія. Далей рушылі, куды вочы павялі. А вочы і ногі вызначылі аптымальны маршрут. Перад імі была крама дэгустацыйных він „Променістэ". «Хлопцы, як на сённяшні дзень, лепшага месца на ужгарадскай зямлі няма", — канстатаваў Андрэй. І яны аддалі належнае напоям, якія смакавалі старадаўнія і сучасныя літаратурныя героі і якіх у крамах адной шостай часткі зямной кулі зазвычай не было. Напрыклад, сухі марціні. Пакуль практычны эст Олаў, закінуўшы ў рот чарговую салёную гарэшыну і зірнуўшы на каляровыя шыбы вокнаў, за якімі ліло па-ранейшаму, нават больш — як хто цэбар перакуліў, рашуча не накрыў рукой келіх: „Пора, друзья, пора! Покоя сердце просит!" Ён старанна вымаўляў кожны гук і па-свойму рабіў акцэнт на „о".

На аўтавакзале яны накупілі працьму даведнікаў і жмут газет: на ўкраінскай, венгерскай, румынскай, чэшскай мовах — немаведама навошта. На памяць. Мабыць, так. Пашкадавалі, што гэты горад застаўся не адкрытым імі. Бо ці не самае галоўнае ў незнаемым горадзе — пахадзіць па ім, адчуць водар забудаванай паводле нейчых задумак прасторы... Хаця кожны ўяўляў, мабыць, тое па-свойму. Купрын быў упэўнены: трэба наведаць мясцовую бажніцу, кірмаш і рэстарацыю сярэдняй рукі. Марыэтта Шагінян лічыла: галоўнае-пешшу і на самоце. Нехта спачатку дасканала вывучаў „тэорыю": геаграфічныя, гістарычныя звесткі... Ну, яны прыблізна „паводле Купрына" „засвоілі" гэты сіберна-паўднёвы горад...

...Хвацкі мадзьяр-кіроўца павёз іх праз дождж, які недзе каля Вінаградава скончыўся, а шафёр вёў „Ікарус" пад магнітафонны голас

Хампердынка на такой хуткасці, нібыта збіраўся выйграць гонкі. Нават на перавале шафёр не сцішыў машыну-халодны прыгожы твар, упэўненыя рукі, у вачах скачуць агеньчыкі. „Как это? „Ударим пробегом по бездорожью и разгильдяйству?" — И „автомобиль — не роскошь, а средство передвижения", - падхапіў быў Андрэй. І скончыў па-свойму: „І вельмі жвавага!" — але яго ўсе зразумелі. Рытмічна расцякаўся ў прасторы голас Хампердынка, нешта накштапт : „Дэнст, дэнст, дэнст", а кіроўца зухавата паводзіў плячыма і не збаўляў хуткасці, хаця перавал — гэта перавал: з аднаго боку — гара, з другога-калі не бездань, то добры адхон: дастаткова, каб перакуліцца і разляцецца на дробны мак і аўтобусу, і яго пасажырам. Але Андрэю і яго сябрам падабаўся і кіроўца, і яго манера вадзіць аўтакар. Усе чацвёра шчасліва выйшлі на шашы непадалёк ад пансіянату.

А наступнай раніцай Андрэя пабудзілі не звычныя гукі гармоніка, а стук у дзверы.

— Валянтовіч — хто?

— А што здарылася?

— Званілі з Кіева.

Не проста званілі шукалі. Захварэла маці. Значыць — цяжка захварэла. Бацька з драбязы гвалту ўчыняць не стане.

— Хлопцы, разам на Эверэст пойдзем. Усёроўна — Гавэрлатара, а не вяршыня. Турыстычны марш, — паспрабаваў не псаваць астатнім настрой Андрэй.

Дазваніцца дамоў ён не змог. Дамовіўся, што да Львова яго падкінуць баксёры — іх аўтобус якраз стаяў „пад парамі". У Львове білетаў, зразумела, не было. Як вы пацвердзіце хваробу маці? Дзе тэлеграма? Зусім як той „родны" фінансіст нудотна даводзілі змест інструкцый львоўскія чыноўнікі. І Андрэй нібы прымёрз да касы.

— Што? На вяселле позніўся? На сваё ці чужое? — падышоў да Андрэя нейкі авіятар.

— Крыху горш.

— Куды?

Андрэй патлумачыў.

— Увогуле больш пасажыраў у ваш любімы горад у мяне няма. Але я магу там рабіць пасадку, а магу не рабіць. Хадзем!

І яны рушылі праз аграмаднае, цёмнае лётнае поле. У самалёце пілот спачатку запіхнуў Андрэя ў кабіну, адкінуўшы нейкую перакладзіну, а потым, калі былі ўжо ў паветры, пасадзіў у салоне. Аддаўшы грошы, Андрэй зручна ўмасціўся ў крэсле і нечакана для сябе моцна заснуў. Пабудзіў яго лётчык:

— Здаецца, сюды спяшаўся. ... Андрэй нецярпліва адстаяў у чарзе на таксі. І з кожным кварталам - чым бліжэй таксоўка пад'язджала да дому — трывога расла.

... Каля хаты стаялі дзве машыны „хуткай дапамогі”. На першым маршы лесвіцы ён сустрэў дваіх з насілкамі. Андрэй убачыў твар жанчыны на насілках — шэра-белы, абвостраны, вочы заплюшчаныя, вакол вуснаў — нібыта хто сінькай абвёў. Маці!

... У шпіталі насілкі з маці адразу зніклі за дзвярыма, Андрэя з бацькам за гэтыя дзверы не пусцілі. Рэанімацыя... Лекары ціха перамаўляліся... „Стан клінічнай смерці”. „Страфантын не ўводзіць. Арганізм не прымае”. — Тэлефануйце сюды раніцай, — лекар з „хуткай” прадыктаваў нумар тэлефона, — раней няма сэнсу. І тут сядзець — таксама.

Праз паўзу ён дадаў:

— Дапамагчы вы ўсёроўна нічым не можаце.

... Прыехаўшы дадому, Андрэй з бацькам запалілі святло ў вялікім пакоі — гасцёўні? сталовай? залі? — як хто называў гэтую шматфункцыянальную 17-метроўку. Бацька дастаў аднекуль пачак цыгарэт — ён ужо год як кінуў курыць — і смаліў адну за другой.

Андрэй спачатку ўрупіўся у нейкую адну кропку — ці на вішнёвы том Буніна, ці на глінянага квяцісгага пеўніка, прывезенага маці з экспедыцыі. Потым пачаў разглядваць рэчы ў пакоі, нібыта бачыў іх упершыню. Сярэднеінтэлігенцкі стандарт сярэдзіны 60-х. Паліцы з кнігамі. Тэлевізар. Піяніна. Як маці гаварыла — фано. Рэаліі побыту. Рэальнасць быцця. Адыходзячая рэальнасць? Дзе ўсё было добра, у амаль букалічнай гармоніі. Усё мела адбітак радасці, дабрабыту, ладу. Усё мела лагічныя высновы і падставы. Усё падпарадкавалася нейкім вышэйшым і адначасова зямным рытмам.

Усё — было? Ці ёсць? Усё вырашыцца раніцай. Вырашаецца цяпер... Там, у голых халодных сценах... Сярод чужых людзей. Якія робяць сваю працу. І толькі? Маці — сярод трубак, колбачак, медпрыстасаванняў... Ва ўладзе — лёсу... Адна... Сярод людзей — і адна...

Раней, калі канец зямнога жыцця не заспяваў знянацку, чалавек адыходзіў — у атачэнні сваіх, блізкіх... У прысутнасці святара...

Андрэй зноў агледзеў пакой. Звычайна ён некуды спяшаўся і ўсё вакол падыгрывала яму, існавала ў арбіце яго руху. Цяпер усё як быццам застыла. Трывожная статыка чакання. Ноч. З бясконцай атрыбутыкай існасцяў — цёмная, старожкая, няпэўная. І там, з маці, людзі, для якіх матчына клінічная смерць факт медыцынскай практыкі, лякарскі выпадак.

Мабыць, яны не задумваюцца ды і не могуць задумвацца — яны павінны рабіць, займацца канкрэтнай практыкай пра тое, што смерць — канец драмы жыцця. Якім бы тое жыццё не было.

Андрэй прайшоў у пакой маці, узяў Святую Кнігу са стала. „Бог не стварыў смерць”, Ён „стварыў чалавека для нятленнасці..., але зайздрасцю д'ябла ўвайшла ў свет смерць”...

„...зайздрасцю д’ябла...”

Маці хварэла і раней. Аднак гіпертанію выявілі позна ці больш дакладна, маці выявіла яе сама. Калі здараўся крыз, ціск падаў і дактары высоўвалі розныя гіпотэзы, пасылалі яе да кансультантаў, тыя зноў нешта высноўвалі... Урэшце яна з выпадку набыла ў некага старэнькі танометр (як і многае іншае, яго нельга было набыць у цывілізаванай іх краіне ў другой палове XX стагоддзя), і неўзабаве высветліла, што ў яе гіпергалія, і зусім не ў пачатковай стадыі. Мякка кажучы.

Свой спосаб жыцця маці не мяняла: навуковыя штудыі, бібліятэкі, экспедыцыі, хатні клопат... Дапамога ўсім, хто звяртаўся да яе: студэнтам, аспірантам, калегам.

Бацька ўшчуваў ёй, яна слухала, згаджалася, а потым усё пачыналася наноў... Для Андрэя ўсё, што рабіла маці, было неаспрэчным, адзіна патрэбным, прысутнасць яе ў жыцці была нібыта і не вельмі заўважнай — і адначасова неабходнай. Як паветра. Ён ніколі не задумваўся над тым, што маці разумная, тактоўная, мудрая. Ён проста адчуваў — як гэта выдатна, што ў пару яго дзяцінства маці ніколі не войкала каля вады, як іншыя: „Ой, не плыві! Ой, вярніся!” Мужчына павінны ўмець добра плаваць. Да пэўнай пары і маці ўдзельнічала ў „сямейных заплывах”... У горы маці ніколі не хадзіла, аднак калі Андрэй адчуў уладу гор, як да таго ўладу мора, яна зразумела гэта. Мабыць, адчувала — колькі прычын для здзіўлення і роздуму на тых маршрутах! Разам з мужчынамі яна сачыла за хакеістамі і чакала моманту, калі Озераў гукне сваё класічнае: „Го-о-о-л !” І ўсёй сям’ёй хварэлі за рызыканта-прыгажуна Алена Кальма і не паважалі халодны разлік Данцэра...

Маці карэктна „забывалася” на альбомы, кнігі па мастацтву, пакідаючы іх на якім прыкметным месцы ў хаце — ведала, сын абавязкова зірне. Упершыню ён адчуў удзячнасць за гэтыя матчыны хітрыкі ў Эрмітажы. Хадзілі цэлы тыдзень у знакамітую скарбніцу. Пакрысе агледаючы тое, што ён бачыў у альбомах. Ён з добрым спачуваннем глядзеў на неафітаў у поўным сэнсе слова. Ім прапаноўвалі музэйны марафон - нават не галопам па Еўропах, а бегма па цывілізацыях: Бабілон, Егіпет, Элада, Рым... 20 стагоддзяў ад Нараджэння Хрыста — праз усе Протарэнесансы, Рэнесансы, маньерызмы — да імпрэсіяніз-

ма, кубізма, сюррэалізма... “Даёшь культуру массам!” Агаломшаныя экскурсанты выныравалі з віхурнай плыні мастацтва дзе-небудзь у залі галандцаў з утульнымі чырвонымі тапчанчыкамі: рассаджваліся з палёгкай — неўзабаве фініш. І памяталі потым хіба Калыванскую вазу ды бясконцыя анфілады Зімовага палаца...

Андрэй ведаў: маці спадзявалася, што ў ім прарасце гуманітарны пачатак у нешта прафесійнае... Аднак не пярэчыла, не лемантавала, калі сын выбраў занятак, у якім яму найперш падабалася канкрэтная карысць і відавочны вынік: хата ёсць хата, завод ёсць завод, будыніна — гэта будыніна. Кожны бачыць. Затое глядач, слухач, чытач ён быў удзячны. І першыя ўражанні былі звязаныя з маці, хаця ў тэатры яны да пэўнай пары хадзілі ўтраіх.

Асалода, радасць свята сустрэчы... Маці ў нечым прыгожым, заўсёды аднакалёрным, пастэлёвых тонаў. Водар тонкіх духоў — пачалі з'яўляцца французскія духі і маці ўжывала „Пары суар” і „Кліма”.

Настройванне інструментаў аркестра, асобныя, ясна-нясмелыя гукі. Прыглушана вішнёвы аксаміт крэслаў, сцішаныя галасы гледачоў — слухачоў, што пачынаюць рассаджвацца ў залі... Чаканне, перажыванні — мабыць, больш эстэтычнага, як эмацыянальнага кшталту. Першыя гукі ўверцюры...Чамусьці з дзяцінства найбольш помніліся і падабаліся балеты. Можа, прывабнасцю бязважка-лёгкіх дзяўчын на пуантах?

... Маці была стрыжнем сям'і, яе апірышчам. Пра гэта ён падумаў упершыню — цяпер... Маці была заўсёды. Здавалася, будзе заўсёды. У кожным выпадку — доўга-доўга...

„Званіце раніцай...”

І што пачуеце? Няўжо з жыццёвага цыклу раптам знікне такое неабходнае, важнае? Ва ўсім, што датычыла маці, Андрэй адчуваў асобы сэнс. Нават у яе працы для Андрэя было нешта прынаднае. Напрыклад, маці выпраўлялася не проста ў камандыроўку, а ў — экспедыцыю. І вярталася не з якімі зануднымі паперкамі, а прывозіла для Інстытута абразы, ручнікі, посцілкі, самаробныя карціны, лялек... І фотаплёнкі якія праяўляліся і друкаваліся, каб ператварыцца ў здымкі збудаванняў даўніны, руін, што засталіся ад такіх забудоў, у здымкі вуліц, куткоў і куточкаў гарадоў і мястэчкаў, старадаўніх паркаў...

Маці любіла сваю працу, любіла экспедыцыі — хаця яе ўвесь час папракалі: яна мастацтвазнаўца, а занадта захапляецца этнаграфіяй...

Доктарская матчына мела адпаведны ўхіл — пра ўплыў дойлідства і выяўленчага мастацтва на свядомасць і мастацкую свядомасць.

Спачатку маці тузалі — адны папракалі: занадта шмат тэорыі, эстэтыкі, другія: перагружана канкрэтыкай. Потым супакоіліся — выступленні на навуковых канферэнцыях мелі поспех і розгалас. Абарона здавалася чыстай фармальнасцю.

Можа, не трэба было яму сунуцца ў тыя Карпаты? Але што гэта змяніла б? А ўвогуле — што адбылося?

„Што?” — спытаў ён бацьку.

Бацька гаварыў спакойна, сцішана. Як бы тлумачачы нешта і самому сабе.

Усё праходзіла спакойна і гладка. Раптам вытаркнулася адна цётухна. Сама яна ледзь выціснула з сябе кандыдацкую перад пенсіяй: недарэка — ні слова мовіць, ні прыстойны артыкул напісаць — дык вось яна пафасна абвясціла: „Товарищи, да вы посмотрите, там же одни церквухи!” Яе нечакана падтрымала калега — паводле ўсіх параметраў калега. „Павінна пацвердзіць, нават у хаце Валянтовіч абразы і крыж! Не кажучы пра Біблію! І як член партыі хачу падкрэсліць: Валянтовіч не ў шэрагах перадавога атрада нашага грамадства!” Магчыма, у гэты момант і скранулася — ці застыла? — нешта ў міякардзе матчынага сэрца! У сваю пару маці згадзілася быць апанентам на абароне гэтай цётачкі, што вельмі ж хацела хлябтаць поліўку пры навуцы. Дысертацыя ў яе была — што збор металалому. Факты існавалі, матэрыялы былі сяк-так сабраныя, але што з імі рабіць, шукальніца навуковай ступені не мела ўяўлення, ані-ні. Прыходзіла да Валянтовічаў — няўклюдная, цяжкая, з накінутай на плечы цяжкой самаробнай хусткай, енчыла — грошай няма, муж хворы, дзеці хварэюць, кватэры няма. І маці пашкадавала яе. Нешта там станоўчае спрабавала вышукаць. Гарбатай паіла цётку, паказвала свае кнігі...

Кажуць, у аўдыторыі стаяла цішыня, што ў склепе. Усе ведалі гісторыю абароны той кандыдацкай... Аднак нейкі свяціла мастацтвазнаўства і эстэтыкі спакойна адпрэчыў: „Ну, прежде всего, диссертантка защищается не по научному атеизму. А историю и теорию культуры и искусства невозможно себе представить вне христианских ценностей и античной мифологии.” І далей бліскуча выснаваў некалькі асноўных думак і пацвердзіў іх матэрыяламі матчынай працы. Яго падтрымаў дырэктар інстытута — не так, можа, з-за любві да маці, як з піэтэту перад маскоўскім госцем. Потым пачалі гаварыць маладыя. У падтрымку маці. І абарона адбылася. Быў і банкет. Маці яшчэ частавала, слухала, жартавала...

А ўначы — адна хуткая за другой. Паводле тамтэйшых градацый. Спачатку так званая „лінейная”. Фельчар. Потым — „кардыялагічная”. Урач і медсястра. І ўрэшце — „ТЭБ — тромбазмбаліцыйная „брыгада.

Урач, фельчар, санітар. Урач свяшчэннадзейнічаў, што той пасланец з нябёсаў. Даў тэлефон — каб калі што наступным разам, тэлефанаваць адразу ім. Назаўтра бацька так і зрабіў. Не было віны лекара...

Тымчасам Андрэй думаў пра тое, што матчына неўтаймоўная дабрата абярнулася яе няшчасцем. Ці гэта горшае - паблажлівасць? Яе і калег. Вылезла цётухна. Бач ты! „Усе мы ірландцы і ўсе нашчадкі каралёў...” Спакуса роўнасці... Спакуса адукацыі. Прыцягальная рэнта. Каб потым збіраць рэшты на полі самасеву. У гэтай катэгорыі двухногіх няма ў душы месца ні для вялікага, ні для простата. У іх, мабыць, і дзень пачынаецца не з цуда ўзыходу сонца, а з цвяроза нудотнага званка будзільніка... „Aditum nocendi perfimo praestat fides.” - Давер, што аказваюць вераломнаму, дае яму магчымасць шкодзіць.

Маці ведала ісціны, што існуюць тысячагоддзі... І была наіўнай і добрай... Спагадлівай... Даверлівай...

... Бацька выйшаў з матчынага пакоя, Андрэй застаўся адзін. Глядзеў на паліцы з кнігамі, пісьмовы стол, на кветкі ад таго дня, ад абароны... Што там цяпер? У Другім гарадскім шпіталі? Дзіўна — але найлепшы варыянт для маці ў гэтую ноч: грубая праўда пакут. Яшчэ зямное жыццё...

Калі ўжо тая раніца? Як хутка прабягае ноч звычайна. Не паспееў заснуць — трэба ўставаць... А тут — час расцёкся — нават не як той гадзіннік у знакамітага сюррэаліста, а ў нейкую бясконцую цёмную стынь... Андрэй сеў у крэсла і заплюшчыў вочы. Адкрыў... Шэрань, шэрань, шэрань...

...Урэшце — рассек неба „палымяны меч сонца”. Раніца... Ярка, але холадна. Паўночны вецер. У гішпанцаў і сённяшніх насельнікаў Апеннінаў — ён таксама, як і ў рымлян, мае прыгожую назву: трамантана. Здаецца, такі сівер працінаў Фігерас, калі там з’явіўся на свет адзін з тых, чые творчасць і асоба вызначылі XX стагоддзе.

Аквілон... Трамантана... Андрэй насцярожана ставіўся да нордаў і норд-остаў, ён любіў вясновыя зюйд-весты, прапахлыя водарам прыгод, весты і норд-весты, у якіх адчувалася рамантыка Атлантыкі і злагадна-магутны подых той плыні, што адчуваецца ў наветраных масах, якія прасякаюць акіян — ад Мексіканскага заліва, ільдзістага перасячэння Лабрадора і Ньюфаўндленда, да Еўропы і ўсіх прылеглых марскіх прастораў і выспаў. І нават дасягнуўшы цэнтру мацерыка весты ўсёроўна нясуць у сабе свежы подых акеанічнай масы, мораў дажджоў і туманаў, хаця і падсушаных, правеяных атмасферай звышцывілізаванай часткі кантыненту.

Сёння дзьмуў сівер — жорсткі, калючы. Норд гнаў з ільдоў Ледавітага напамін пра моц Натуры і хісткасць усіх звышінтэлектуальных намаганняў чалавека.

Ночы яшчэ кароткія. Зусім светла, а да той раніцы, калі ўжо можна будзе званіць — далека. Хаця... У рэанімацыю можна тэлефанаваць і ўначы. І тут Андрэй Валянтовіч злавіў сябе на тым, што ён баіцца званіць. Пакуль, да званка, у яго ёсць надзея...

Андрэй узяў са стала маці Біблію. Ён „стварыў чалавека для нятленнасці...”

Папрокі на абароне мелі над сабою грунт. Мабыць, маці не прынізілася б да апраўданняў. Яна не проста верыла. Захоўвала і ахоўвала Веру. Біблію не дазвалялі нават цытаваць — маці чытала яе, як чыталі пакаленні да яе — амаль кожнага дня, вяртаючыся, запамінаючы, асэнсоўваючы... Уся Біблія была ў закладках... На дзень нараджэння Андрэя ў яго 10 год яна прэзэнтавала яму асобнік Бібліі — ягоны экземпляр. Ён доўга не адчыняў Кнігу, а потым, аднойчы, адкрыў — і здзівіўся: нібыта Нехта даў яму адказ на пытанні, што даўно не давалі спакою. Ён пачаў часам гартаць старонкі Кнігі...

Гартаў і цяпер... „... надзея іх поўная бессмяротнасці...” Надзея... „... Я выратую цябе; у трэці дзень пойдзем у Дом Панскі: і дадам да дзён тваіх пятнаццаць год.

Пятнаццаць год... Не так многа... Але і не так мала. Пятнаццаць год золакаў, адліг, снегу, дажджоў, пятнаццаць маёвых квеценяў, пятнаццаць яблычна-жнівеньскіх радасцяў, пятнаццаць іскрыста-белых снежняў, пятнаццаць яркіх восеньскіх ліставеяў... „... яны упакояцца ад працы сваёй...” Не! Маці яшчэ не супакоілася ад працы сваёй...

Сапраўдная надзея... Ілжывая надзея... Новая надзея... Спраўджванне надзеі...

Ён рашуча ўзяў трубку тэлефона. — Валянтовіч? Стан сярэдняй цяжкасці, — адказаў жаночы голас. І дадаў: — блізкі да цяжкага...

Надзея! Стан сярэдняй цяжкасці. Нават — цяжкі. Гэта — стан. Гэта — жыццё. Святы дар! Неацэнны... „І благаславіў іх Бог...” І благаславіў іх Бог... „І быў вечар, і была раніца...”

І была раніца!

У шпіталі яны яшчэ заспелі лекара, які вярнуў маці на гэты бок дабра і зла. Доктар быў вельмі сімпатычны і меў ласкавае і крыху дзіўнае для мужчыны прозвішча: Ластаўка.

Калі ён выйшаў на чарговае дзяжурства, Андрэй прыляцеў да яго з бутэлькай „Напалеона” і наборам залатых лыжачак. Ластаўка засмяяўся: „Толькі барзымі шчанюкамі!” А потым, гледзячы на разгубленага Андрэя, дадаў: “Калі вам так ужо карціць адцзячыць, можа, нада-

рыцца набыць томік Барыса Пастарнака... Любы... Гэта, дарэчы, не лягчэй, як вярнуць са стану клінічнай смерці... У яго ёсць геніяльныя радкі: „И вот, бессмертные на время...” I не толькі гэтыя...”

Просьба лекара была не з простых. Анафемы паэту адыходзілі ў мінулае, але выдавалі яго мала. I быў кніжны бум і кніжны голад — на сапраўдную літаратуру і на чытво. Дапамог „імператар” — Андрэй ухапіў адпрэчаную лекарам бутэльку каньяку, дадаў ружу, набытую ў каўказцаў — „натуралістаў”, і рушыў у цэнтральную кнігарню, да знаёмай гандляркі — часам яна пакідала яму „дэфіцыт”. А праз некалькі дзён бег у шпіталь з маленечкім томікам колеру тэрракоты. Лекар не верыў вачам сваім: „Дзякуй. Але больш я не магу ніяк дапамагчы. Ідзіце да галоўурача. З палаты яе перавялі не ў палату, а ў калідор.”

— Не можа быць!

— Ідзіце адразу да галоўнага! — зноў параіў Ластаўка.

Але Андрэй спачатку, каб не парушаць субардынацыю, паляцеў да загадчыка аддзялення.

I адкуль толькі ласкавы Провід даў гэтаму суб'екту такое значна-светлае прозвішча — Валконскі? Загадчык глядзеў на Андрэя алейна-нахабнымі прусачынымі вочкамі і паважна пэўніў:

— Месцаў няма. Што я магу зрабіць?

А праз паўгадзіны па селектары салодка дэкляраваў галоўнаму, да якога ўсё ж трапіў Андрэй:

— Наша дарагая пані Валянтовіч у дзевятай палаце.

А ў дзевятай палаце быў абход. I каля матчынага ложка, збіраючыся адыходзіць, стаяла асоба ў белым халаце — ўрач. Андрэй уважліва глядзеў на яе і яму здавалася, што ён недзе яе сустракаў. Прыгожая... I такі знаёмы твар... Пазней ён зразумеў — яна вельмі падобная да Таццяны Шмыгі. Адзін да аднаго.

Маці пачала выздараўліваць. Тамара Васілеўна — так звалі ўрача — сама рабіла ёй унутрывенныя ўколы: падчас вайны маці была донарам („Донар-патрыёт” — так пісалі пра яе ў газетах) - і дабрацца да вены мала хто з медыкаў умеў.

Андрэй выпрасіў у галоўнага пропуск і мог прыходзіць у шпіталь любым часам. То ён бачыў Тамару, так бы мовіць, у рабочыя моманты. Адразу было відно — яна не адбывала абавязак, не маніпуліравала прафесійным начыннем, не шаманствавала, аднак было ўражанне, што адбывалася ледзь не сакральнае дзейства, у кожным выпадку - дыяканічны акт. Рухі яе былі мягкія, плаўныя, дакладныя. I відавочна — яна лекавала не толькі растворамі, што ўводзіла ў кроў маці, не толькі прапісанымі таблеткамі, яна была нібыта медыўмам сіл куды больш моцных і канкрэтна не бачных. Сама яна наўрад ці пра тое

задумвалася, але гэты сапраўдны і рэальны дар адчуваўся ва ўсім: у поглядзе вачэй, у інтанацыях голаса, у ласкавай неаспрэчнасці жэстаў.

Пазней Андрэй даведаўся, што Тамара, скончыўшы на „выдатна" фельчарска-акушэрскае вучылішча, тры гады паступала ў медінстытут. Што там знаходзілі ў тым інстытуце, каб не прымаць... І якую прагу да лекавання трэба было мець! Скончыла інстытут яна таксама з чырвоным дыпломам. Прафесіянал... Але і не толькі... Яна ўваходзіла ў жыццё, у лёс людзей. У яе памкненні дапамагчы, зменшыць пакуты — было нешта адвечна жаночае, старадаўне-вартаснае: адачасова ад маці, ад сястры, ад ахоўніцы ачага. Нешта запаветнае, старажытнае, уласцівае капланкам і вяшчункам. Здавалася, ёй падуладнае тое, што перадаецца нейкім чынам яе пацыентам, уплывае на іх. Не толькі веданне хвароб, іх сімптомаў, метадаў лячэння, не толькі веданне фармацэўтыкі, не толькі ўменне лячыць хваробу паводле прадпісанняў медыцынскіх кніг і вопыту — чужога і свайго. А інтуіцыя, відушчасць, укладзеныя ў глыбіні натуры, тое няўлоўнае, што робіць прафесію пакліканнем. Робіць умельства майстэрствам, таямніцай, дарам. Гэта пры тым, што Тамара — цалкам пазбаўленая якіх містычных рысаў ці асаблівасцяў. Уся, цалкам — ад рэчаіснасці, ад Натуры, ва ўсіх яе праявах, ад зямнога грунту, ад жыцця ў яго звычайнасці і святочнасці, ад трываласці чалавечых адносін, побыту і дабрабыту.

Усё гэта Андрэй заўважыў пазней. Калі маці выпісвалася са шпіталю, Тамара занатавала яе хатні тэлефон і дала свой — таксама хатні. „Я вас абавязкова наведаю", — прамовіла яна, развітваючыся, і маці ўздыхнула з палёгкай.

З палёгкай уздыхнулі і Андрэй з бацькам. „Уладар неба і зямлі дасі табе радасць замест смутку твайго"...

Яны зноў былі разам — як доўгія гады да таго. Як здавалася Андрэю — як заўсёды.

Вяртанне маці дадому было святам. З гэтай пары Андрэй прысутнасць маці ў сваім жыцці і ў жыцці наогул адчуваў не так, як раней — як нешта неад'емнае, але звычайнае, звычнае, будзённае, незаўважнае. Цяпер гэта была асобая радасць, вернутае шчасце, усвядомленае існаванне побач з ёю. Раней ён клапаціўся аб якіх прэзэнтах толькі перад Днём анёла. Днём нараджэння, вялікімі святамі. Пасля яе вяртання са шпіталю ён імкнуўся абавязкова нечым узрадаваць яе: набыць кветкі, купіць нейкія прысмакі, сувеніры... Едучы куды — памятаў: вяртаючыся, трэба нешта набыць для маці.

Што яна адчувала пасля хваробы? Ён не ведаў — і ніколі не пытаўся... Што сталася пэўным — кожны візіт Тамары маці ўспрымала як свята. Калі маці адчувала сябе кепска — як толькі адчыняліся дзверы і ўваходзіла яе доктарка, яна неяк святлела ў твары, спакайнела, душэўна лагаднела. Яшчэ да таго, як Тамара рабіла ўколы ці рабіла яшчэ якія працэдуры, маці, падобна, адчувала палёгку. Калі маці адчувала сябе добра і не вельмі прыціскалі інстытуцкія справы, яна гатавала нешта смачнае — з таго, што мела, так бы мовіць, яе асабісты кулінарны ці кандытарскі знак. Адносіны былі з абодвух бакоў — не проста і не толькі як у пацыенткі з урачом і ўрача з пацыенткай.

Тамара прыязджала любым надвор'ем: зімою, у завіруху, у восеньскую і вясновую слоту, у летнюю спёку. Лета, дарэчы, сталася самай небяспечнай парой году пасля ўскладнення са здароўем. Маці кепска адчувала сябе ў горадзе, трывожна было і на дачы — пакуль „хуткая” прыедзе... Ды і галоўны давер у яе быў да Тамары. Мабыць, яна стала для маці і лекаркай, і нечакана знойдзенай дачкой, і сястрой — міласэрнасці і спачування. Добрай душой — з ясным розумам, дасканалым майстэрствам, з добрымі і ўмелымі рукамі. Да таго ж Тамара была прафесіяналам не абы якога гарту: сачыла за навінамі фармацэўтыкі — раіла, выпісвала. Даставала лекі. Не абыходзіла ўвагай перыёдыку: новае ў навуцы і практыцы, кансультавалася, спрабавала і вынаходзіла. Лячыць маці, дарэчы, было не так проста: ашчаджаць сябе яна хранічна не ўмела, існаваць у межах рэжыму не сталася яе побытавым запаветам. Тамара разумела, што характар перарабіць нельга і спрабавала іншыя спосабы станоўчага ўплыву. Як там у клятве Гіпакрата? „У які б дом я ні ўвайшоў, я ўвайду туды для карысці хворага...” Для карысці... Карысць Тамара разумела шырока...

Яна прыязджала разам з мужам, і яны забіралі маці да сябе на дачу, а адтуль маці вярталася задаволеная, з аграмадным букетам — ахапкам — бэзу. З пэўнай пары маці з Тамарай сталі наведваць кожны год выставу кветак у жніўні. Адтуль іх сустракаў Андрэй або бацька, і яны ішлі палуднаваць у рэстарацыю побач з выставай.

Раней Андрэй пра сябе лічыў гэтыя матчыны экскурсіі данінай сентыментальным жаночым прыхільнасцям, без асобай ахвоты суправаджаў яе на тыя кветкавыя святы — адна маці не любіла нікуды хадзіць. Цяпер, пасля той ночы ў шпіталі, для яго набыла асобы сэнс кожная ўсмешка маці, кожны яе клопат, кожнае захапленне... А Тамара, не тэарэтызуючы дарэмна, лекавала маці тымі спосабамі, пра якія ён прачытаў пазней: гэта былі і тэрапія фларыстыкай, і тэрапія хараством, і арттэрапіяй - тэрапіяй мастацтвам. Яны хадзілі ў тэатры,

на мастацкія выставы... Лекарка ніколі не прапанавала маці кінуць працу. Кагнітыўная тэрапія? Звяртанне да розуму — як да універсальнага лекавага сродку?

З цягам часу Валянтовічы пазнаёміліся з усёй сям'ёй Тамары. А калі ўзяў шлюб Андрэй, Тамара была ўжо сваім чалавекам — больш, як сваячка.

... Праўда, на пятнаццаць год, як у Святой Кнізе, не давялося padoўжыць жыццё маці... Аднак дзесяць год былі... Было і апошняе — цяжкое — лета... Кіслародныя падушкі, чарадзеі з тромбаэмбаліцыйных брыгад: былі там лекары ад Бога... Але ў апошні раз у шпіталь маці завезла нейкая жвавая цётка-весялуха. Ён не ведаў — добра гэта ці не: такая вясёлая доктарка ў такіх невясёлых абставінах...

Не змагла ўжо нічога зрабіць і Тамара... У той пахмурны дзень, калі зноў дзьмуў аквілон. І Андрэй з бацькам не хацелі верыць пачутаму: а палове першай ночы...

А калі маці праводзілі ў апошні шлях, усталявалася вераснёўская злагада: сонца, але не спякотна, прахалода, ажно не холад... Народу было — не пералічыць...

А потым - колькі разоў яны разам з Тамарай ездзілі да белага мармуровага помніка і да бярозы, якую пасадзіў над матчыным помнікам муж Тамары... Сама Тамара сталася для Андрэя нібыта часткай маці, светлым напамінам пра яе. Потым яны пачалі ездзіць на тыя ж могілкі да бацькі Андрэя, да мужа Тамары... Засталася — нейкая повязь, сувязь, што мела пад сабою рэальнае апірышча і нешта ірэальнае, невытлумачальнае, патаемнае... Роднаснае, але не крэўнае, духоўнае, выснаванае на тых матывах, што бяруць пачатак у жыццёвых вытоках... „...стаў чалавек душою жывою...” Душою блізкаю... Душою, што чуе і адчувае тваё гора і тваю радасць...

Калі ўжо даросламу сыну Андрэя трэба было ехаць на конкурс, не знайшлося спонсара. На той момант у самога Валянтовіча не было грошай — хоць памры. І не было магчымасці зарабіць, хаця, як пісаў паэт яго маладосці, былі «как будто руки-ноги, и даже вроде голова”. І рабіць Валянтовіч умеў. Аднак грашовага эквіваленту ні тыя здольнасці, ні тыя канкрэтныя высілкі не мелі. Жыццёвыя зюйд-весты хадзілі недзе ў іншых шыротах. І Тамара — зноў Тамара — пазычыла грошы. Пазычыла ў тую пару, калі ўжо ніхто нікому не пазычаў, калі існавалі легальныя і нелегальныя ліхвяры, што давалі пазыку пад працэнты.

...На тым конкурсе сын не быў лаўрэатам, гэта адбылося пазней. Аднак і сын, і бацька ведалі — яны скарысталі шанц... Дзякуючы Тамары...

З часу іх знаёмства столькі ўсяго перамясілася ў ступе часу... З'яўляліся і гаслі надзеі... І зноў з'яўляліся... Андрэй паспеў ужо напісаць сваім даўнім сябрам у Балтыю, што цяпер у яго краіне, як ва ўсіх людзей, ён складае справаздачы на сваёй мове... А потым, калі тое зноў сталася немагчыма, проста змоўк... Збудавалі новы аэрапорт — але мала хто карыстаўся ім: аграмадны, пусты, ён нагадваў дэкарацыі для якога трылера... Андрэй уведаў і здрады, і страты, і набыткі... І не ведаў — ці зможа калі аддзячыць Тамары... Ці здарыцца выпадак для такога ўчынку... Аднак, калі давялося прачытаць знакамітую клятву эскулапаў, ён быў упэўнены — Тамара мела асобае права на тое, чым заканчваецца запавет: „Мне, што непарушна выконвае клятву, хай будзе дадзена шчасце ў жыцці і ў мастацтве і слава ва ўсіх людзей навекі вечныя..."

І ўсё часцей Андрэю ў галаву прыходзіла думка, можа, Провід не выпадкова наладжвае так павароты лёсу? У сонечную рэальнасць дня жыцця — хіба што з лёгкімі воблакамі — ўрываецца віхура. Выпрабоўвае на трываласць. Вызначае — хто ёсць хто. І пацвярджае старадаўнія высновы : „Вернаму сябру няма цаны", таму што „ён любіць у любы час..." І ёсць „справа веры, справа любові"...

А старадаўні вясёлы скепсіс Валянтовіча, водсветы і рэшты маладосці, з яе спрэчкамі, смехам, з яе бажышчамі і думкамі, з яе гідальга і чароўнымі дамамі, яе пакутамі, сапраўднымі і наўмыснымі, са святамі і будзёншчынай — усё гэта нібыта засталося і, падобна, трансфармавалася ў жыццёвым рытме чалавецтва, у чары і фантазіях свету — пад сонцам і пад яго рамантычным супернікам... У няпэўнасці зямнога існавання, зрушанага homo sapiens і homo technicus у сваіх адвечных высновах, у гульні з сіламі, перад якімі гэтыя homo — ніхто і нішто, у глабальных абставінах, калі кінутыя выклік часу і прасторы, ён усё больш пэўніўся — як многа закладзена ў нас саміх і як важнаісці сцяжынай, што працярэбленая Тым, хто ведае начатак і канец. І як неаспрэчна важна, хто прымае разам з табой удзел у кнізе жыцця.

Нават калі з табою былі не заўсёды тыя людзі, і ты чытаў і чытаў не тыя старонкі — і ствараў не тыя старонкі... А можа, увогуле была не тая кніга... А ты ўрэшце спыніўся на нейкай старонцы і бясконца слізгаеш вокам па літарах... А то дык і зусім не бачыш і не разумееш тэксту... і на той старонцы жыцця гуляе суровы вецер аквілон — нават калі „много дней дует знойный сирокко".

Аднак ты гартаеш у кнізе памяці і іншыя сгаронкі... Дзе... Дабро... Святло... Сапраўдныя сябры... І жыццё доўжыцца гэтым...

# ЗДЫМАК

Ён гаварыў пра Бога. У інтанацыях маналогу-споведзі. Хаця сам не верыў ні ў Бога, ні ў д’ябла, а толькі ў свой шчаслівы шанц. Скарыстаць гэты шанц ён умеў — здабыўшы, выцарапаўшы з горла.

Ён быў пестуном выпадку. І тыя выпадкі прыспешваў, прыстасоўваў, выкарыстоўваў. Абставіны — таксама. Гістарычныя, арганізацыйныя, побытавыя. Ён меў амаль усе званні і ўзнагароды, якія мог мець мастак у яго краіне. Персанальныя выставы былі для яго з’явай звычайнай. Ва ўсе часы. Ён умеў, не выдаючы артадоксам, балансаваць паміж уладай і калегамі, крытыкамі і пакупнікамі, чыноўнікамі і выкшталцонымі наведвальнікамі майстэрняў і прэзэнтацый. Ён умеў падабацца і так званаму масаваму гледачу. Любіў выступленні, сустрэчы, інтэрв’ю.

Знешне ён таксама трымаў сябе паміж тыповым багемным персанажам і афіцыйнай асобай. Не пінжак, а камізэля, аднак не з якога аксаміту або вельвету, а з мяккай воўны добрага гатунку. Кашуля-апаш і аднакалёрная хустачка на шыі.

У гэтай невялікай студыі ён апынуўся не ўпершыню. Любіў яе — ніякіх навацый, утульныя фатэлі, паліцы — ці то з кнігамі, ці то з імітацыямі іх. У маніторы яны добра глядзеліся - ён і жанчына, што брала ў яго інтэрв’ю. „Трэба будзе нейкае „дзейства” з ёю вызначыць у фільме, што збіраюцца рабіць пра мяне”, — падумаў ён, слухаючы чарговае пытанне жанчыны. Прыгажуня... Шэрыя халаднаватыя вочы, тонкая талія, выдатная пастава! Якая натура была б! Але гаварыў ён тымчасам пра Мікельанджэла, Рафаэля, Лазара Богшу, пра сваё падарожжа ў Іерусалім, пра сваё разуменне Пісання (чытаў некалькі дзён кніжкі, якія падрыхтавала яму жонка - лепшай сакратаркі не знойдзеш!)

— Дзякуй Вам за змястоўную гаворку! — пачуў ён. Ён падняўся з фатэлю і карцінна нахіліў галаву. Ведаў, што гэты рух адпрацаваны ім бездакорна.

— Выбачайце, мне здаецца, наша супрацоўніцтва павінна мець працяг, — ён крануў журналістку за лакаток.

— З задавальненнем, — не зусім у лад адказала жанчына. — Дарэчы, я знайшла ў нас у архіве некалькі здымкаў, якіх, магчыма, няма ў вас. Зірніце.

— Гляну, — весела адказаў ён, не адрываючы вачэй ад выразна падкрэсленай вопраткай постаці жанчыны.

... У рабочым пакоі інтэрв’юеркі нікога не было, і ён, гледзячы жанчыне ў вочы, спакойна давёў: — Распачынаюць здымаць фільм...

Біяграфічны... Пра маю сціплую персону... Будуць здымкі ў Італіі, там я некалі стажыраваўся... І там цяпер жыве мой даўні сябар...

— О-о-о! — з цікавасцю паглядзела на мастака жанчына. — Але — вось здымкі.

Яна адчыніла шуфляду стала і дастала некалькі здымкаў у канверце, потым пачала яшчэ нешта шукаць у шуфлядзе. З яе рук выпаў канверт і з яго паляцеў на падлогу фотаздымак дзяўчыны ў жакейскім убранні. Яна трымала за аброць прыгожага каня. Твар — з выклікам і хітрынкай, а конь ганарліва косіць вокам.

Ён пазнаў дзяўчыну. Не ведаў, што яна захаплялася конным спортам. Затое памятаў, што яна была некалі знакамітая. Яе раманс „Вясновы чар” ледзь не кожнага дня выконвалі па радыё, спявалі па ўсёй краіне, песні на яе словы лічылі за гонар пакласці на музыку кампазітары, выходзілі кніжкі яе вершаў. Яе паэзіі — хутчэй так...

Ён загарэўся быў рабіць яе партрэт. Паводле ўласнай ахвоты. Але яна прыходзіла пазіраваць, не выказваючы аніякай зацікаўленасці, пазней некуды з’ехала, потым у яго з’явіліся важныя заказы, трапілася цікавая творчая вандроўка на Поўнач. Партрэт так і застаўся няскончаны.

Паэтэса, здаецца, не стала горш пісаць, але былой славы ўжо не было. Не надарылася ў яе і прэмій, ганаровых званняў. Характар быў ганарлівы, язык — што нож востры. І неяк, пару год таму, яна нечакана патэлефанавала яму. Ён стаўся на чале аднаго, толькі што арганізаванага фонда. І фонд часам размяркоўваў гранты творчым асобам. Яна прасіла паспрыяць... Трэба было хоць крыху ведаць яе, каб уявіць, што гэта для яе — прасіць... І ён паабяцаў. І не выканаў просьбу. Спатрэбіўся грант сыну ўплывовага чалавека, грошы — даўняй пасіі, яшчэ нешта некаму... Адным словам, паэтэса выпала з-пад яго ўвагі. Больш яна не тэлефанавала... — А, гэта не адтуль, — нібыта папрасіла прабачэння тая, што сядзела побач з мастаком.

— А адкуль, дарэчы?

— Ведаеце, — неяк без ахвоты пачала журналістка, — я рабіла шэраг інтэрв’ю: хіты даўніх год, бестсэлеры даўняга часу, самыя касавыя фільмы...

— Наўрад ці яе рамансы — хіты...— пачаў было ён. — Ну, не ў тым справа, — заспяшалася жанчына, — потым яна прыйшла са сваёй новай кнігай і гэтым здымкам...

— Удалы здымак... — Магчыма, — жанчына пачала вымаць з пульхнага канверта здымкі, — а вось тое, што павінна Вас цікавіць.

Ён перабіраў адбіткі:

— А што тая серыя перадач?

— Хутчэй за ўсё адыдзе ў небыт разам з яе героямі, — паспешліва адказала жанчына, — няма сродкаў.

— Та-а-к… — працягнуў ён: і нельга было зразумець — шкадуе ён пра тое ці не.

Ён зноў уважліва паглядзеў на жанчыну:

— Вялікі дзякуй. Я магу ўзяць — зрабіць копіі?

— Яны ўжо ў Вашым канверце.

— Дзякуй за ўвагу, — ён шматзначна паглядзеў жанчыне ў вочы.

— Стамілася, — неяк утульна, зусім па-хатняму пацягнулася яго інтэрв'юерка.

— Я закажу таксоўку.

— Не трэба. Мая хата побач.

— Ну, то ў нас будзе невялікі шпацыр? Перад вялікімі вандроўкамі?

— Не варта загадваць, — халаднавата адпрэчыла жанчына. — Пайду вазьму яшчэ адзін канверт.

Калі яна выйшла, мастак зноў пачаў перабіраць фотаздымкі — здымкаў жанчыны з конем было два. Адзін з іх ён паклаў у стос сваіх адбіткаў.

Жанчына прынесла некалькі прыгожых, вялікіх глянцавітых канвертаў. Паклала канверт са здымкамі ў адзін з іх. Мастак паспрабаваў засунуць канверты за штрыфель паліто, але журналістка занепакоілася:

— Давайце мне ў сумку.

На вуліцы падаў лёгкі, пушысты снег. Яны перакідваліся фразамі, што не мелі значэння і раставалі ў паветры, як тыя сняжынкі.

Жанчына спынілася каля дома, у якім на першым паверсе прыветна свяціў вокнамі гастраном.

— Вось я і прыйшла, — жанчына падала яму канверт, і з яго выпаў фотаздымак паэтэсы.

— Даруйце, не ўгледзела, — голас жанчыны набыў жорсткія ноткі.

Яна падняла здымак і кінула яго каля сметніцы.

… Мастак доўга развітваўся з інтэрв'юеркай, потым вярнуўся, каб падабраць здымак, але яго ўжо не было. Знік.

Мастак пайшоў на тралейбус. Ён не ўмеў і не хацеў вучыцца вадзіць машыну або заводзіць шафёра. З яго пасмейваліся, аднак ён упарта ціснуўся ў грамадскі транспарт і выкідаў грошы на таксоўкі. Не даходзячы да прыпынку, ён ускінуў руку перад таксоўкай і праз некалькі хвілін быў дома.

А ў сне бачыў паэтэсу на тым самым прыгожым кані, што на здымку. Яна была маладая, весела смяялася і гарцавала-гарэзавала на

тым кані, скакала па кругу, а ён стаяў і ніяк не мог выйсці з таго кола.

... Ён рыхтаваўся ехаць у Італію, бегаў з паперкамі, каб выправіць візу, нешта збіраў, некуды званіў, добра забыўся пра тое інтэрв'ю, а тым больш пра той фотаздымак. І неяк, ускочыўшы ў маршрутку побач з кіроўцам, проста ўпёрся вачмі ў фотаздымак: дзяўчына ў жакейскім уборы глядзела проста ў вочы мастаку, а прыгожы конь касіў на яго незадаволеным позіркам.

—- Адкуль гэта ў Вас? — спытаў ён шафёра.

— А што? Падабаецца?

Мастак заўважыў плямы на здымку. Не інакш, падабраў тады вечарам.

— Ну, — пачаў было мастак.

— І мне падабаецца, — засмяяўся кіроўца. — Дзе Вам выходзіць?

Мастак выйшаў непадалёк ад свайго дома. Зайшоўшы ў хату, ён узяў з паліцы тэлефонны даведнік і набраў нумар.

Ніхто не адказваў. Ён падышоў да кампутара. Нумар тэлефона змяніўся. Ён зноў націснуў на кнопкі.

— А хто гэта? — на яго пытанне адказаў пытаннем малады жаночы голас.

— Даўні...— ён запнуўся: знаёмы? На тым канцы провада яму паспешліва адказалі:

— Яна памерла два гады таму, — і павесілі трубку.

... Яна была маладзейшая за яго гадоў на пятнаццаць, калі не на ўсе дваццаць...

Ён паглядзеў у люстэрка — на свой светлы, маладжавы твар. Узяў нататнік:

— Спадзяюся, Вы памятаеце пра нашу дамову? Праз два месяцы пачынаюцца здымкі ў Італіі... Я спадзяюся на Ваш у дзел...

*Часоп. „Дзеяслоў", 2005, № 1.*

## МАЭСТРА ЛІСТАПАД

### *Абразок кірмашовага часу*

Як вы лічыце — дзе ў нашым будынку самыя адукаваныя людзі?

А офісаў у нас — відзьма-невідзьма. Ну, там больш вонкавы прыкід — шціблеты, хоць глядзіся ў іх, фрызуры модныя, у каго валасы на галаве ёсць, гарнітурчыкі — ну, можа, не ад Версачы, але і не з кітайскага шырпатрэба. Ну. там — аксэсуары: барсэтачкі, партманэ.... Гальштукі... Кабеткі імкнуцца пабольш распрануцца — топікі, шорты, міні... Я чалавек прасунуты, але часам мне іх шчыра шкада — холад, слота, а яны са скуры лезуць, каб загар прадэманстраваць паўднёвы. Ну, але ж гэта ўсё пустое. Часам што начальнік, што адначаленыя — „хоць круць-верць, хоць верць-круць”, а ні ў плот, ні ў азярод, ні ў добрыя людзі.

Неяк прыехалі да іх — госці? калегі? пакупнікі? — і недзе забавілася перакладчыца. А ў нас тымчасам рабіў толькі адзін ліфт. І ліфцёрка — ліфт яна без наладчыка запусціць не змагла затое выдала на чысцюткай ангельскай, які ліфт робіць, які не. А яшчэ паднялася з пачэснай камандай наверх і там паўгадзіны займала нетутэйшую публіку. Яе суправаджаў вартаўнік Васіль — Васіль Паўлавіч Купрэвіч. З ангельскай ён знаёмы, як большасць аднадеткаў з вышэйшай адукацыяй — „перакладае са слоўнікам” — аднак ён пільна сачыў за кожным словам ліфцёркі, як толькі ўзнікала паўза, ён важка сведчыў: „Йес!” Тая не паспявала ўздыхнуць, як ён упэўнена, як рэфрэн, устаўляў сваё : „Йес!” Хто-небудзь з гасцей кідаў на яго вокам — і Васіль цвёрда і з выглядам даверанай асобы, што прадстаўляе не толькі ўстанову, але і дзяржаву (не менш), рубіў: „Йес!” Васіль Паўлавіч абшастаў адну шостую зямной кулі ў асноўным па маланаселеных мясцінах і па тых, куды людзі, можа, калі і трапнялі, але следу свайго не пакідалі. Геолаг. Здаецца, ці не кандыдат навук. Тут пра сябе ніхто асабліва не распавядае, ды і часу няма: змену здаў, змену прыняў. Сітуацыя штатная. А калі нешта недзе прарвала — то батарэі, то каналізацыю, дык доўга пра тое не расказваюць, найбольш выдаюць коратка і найбольш з таго лексічнага раду, што незадаўга звалі нецэнзурным. Цяпер цэнзуры няма... Падобна, і словы — любыя і ў любых абставінах — цяпер могуць ужывацца. І ўжываюць. Наша ліфцёрка і тут была віртуозам.

А Васілю Паўлавічу, кажуць, няма роўных ў разгадванні красвордаў, у спрэчках з начальствам, у наладжванні сувязяў з іншымі „пунктамі” ахоў.

Яго змяняе Пятро Міхайлавіч Мядзведзеў — былы падводнік. Каўтаранг — капітан другога рангу. Заядлы рыбак. Усё па вугра на Нарач „сплывае”. Рыбачыць і ўлетку, і зімою. На машыне ганяе, што прафесійны гоншчык. Не тое што адстаўны падпалкоўнік Падгайны — той над сваімі „коламі” трасецца, што кўрыца-квактуха над яйкамі. І ўсё імкнецца каманды выдаваць: прыбіральшчыцам, хаця не мае над імі аніякай улады, электрыку, сантэхніку... Тыя — хто агрызаецца, хто пасмейваецца, хто — не звяртае ўвагі. Сабака брэша — вецер носіць.

Электрык Юрык — хаця Юрыку таму даўно шэсцьдзесят з добрым гакам, нават ці не над семдзесят — і шавец, і кравец, і стругаль, як кажуць. Ён і дворнікам працуе, здаецца, і не толькі ў нас. Ходзіць ён зазвычай у добра падношаным пінжачку, у пацёрханых джынсах... А тут выдалася нейкая нагода... Высветлілася, што Юрык — блакаднік, з Піцера. І выклікалі яго на нейкую імпрэзу. І адразу адтуль ён з’явіўся на працу. У чорным гарнітуры, з гальштукам „бабачка”. А дзень выдаўся ветраны, восень ужо ўваходзіла ў апошнюю фазу — лісця, што табе карнавал, восеньскі фэст. І Юрык — у гальштуку-„бабачцы” — узяў мяцёлку і пачаў месці двор. Уяўляеце? Хоць ты ў кіно здымай. А напрыканцы дня, як начальства сышло дадому амаль з усіх кантор — пардон, офісаў, то Юрык пад гітару з рэпертуару Вярцінскага томна так выводзіў... „У бананава-лімонным Сінгапуры...” Што ты зробіш з каханай бядою... З тае пары яго пачалі клікаць: „Маэстра Лістапад”. А Васіль Паўлавіч неяк на тую мянушку ўсміхнуўся і з добрай доляй іроніі кінуў, нібыта рэпліку ў бок у спектаклі: „Усе мы тут — Лістапады...”

Уладзімір Анціпавіч — той адразу відаць, што настаўнік. Сухаваты, падцягнуты, строгі. Матэматык. Кабеткі з розных паверхаў часам да яго бегаюць — як не могуць „выдаць” „хуткую” дапамогу сваім дзетухнам.

А Ягор Панкратавіч, хаця і эканаміст, чалавек гаваркі, жвавы, таксама, як і падводнік, зацяты рыбак. Калі жонка ад’язджае куды, ён прыходзіць дзяжурыць з сабакам. Спраўны такі, разумны спаніэль. Падабраў ён яго недзе на вакзале.

Са мною ў змене — Аляксандр Іванавіч — інжынер. Былы вядучы інжынер. Хаця — ўсе тут былыя. Як пэўніць наш геолаг — Лістапады. Акрамя мяне. У мяне пакуль няпэўная перавага — будучыня. Усё наперадзе.

Юрыст. Пакуль я вывучыўся, тых юрыстаў, што дроў у лесе. Але нешта вымалёўваецца ў адной з фірм. Пакуль мы працавалі па адным, я сёе-тое для іх рабіў. На месцы. І цяпер бы мог. Але шэф не хоча лішніх вачэй.

Так што чакаю. Яшчэ паўгода і „корачкі” ў кішэні. І бывай, капцёрка. Наш надзейны мужчынскі хаўрус. Жанчын у нас не бяруць. Былі тут дзве. Адна часова, на падменах, пакуль дзяжурылі па адным — падчас адпачынкаў прыходзіла. Другую ўзялі на сталую працу, але нешта не дагадзіла нашаму начальніку і той, як толькі кабета зачыніла за сабою дзверы, паведаміў, што цвік увагнаў: „Больш жанчыны сюды — ні нагой. Ну, ліфцёрка — гэтая хай сабе кісне. А больш не.” Як сталі дзяжурыць па дваіх, аформіліся яшчэ двое: адзін нейкі былы начальнік з гандлю. Кажуць, тры гады чакаў гэтага, ці такога ж, месца працы. Перад тым, як выйшаў на пенсію, заняўся было нейкім прадпрымальніцтвам, ажно ледзь не пабачыў неба ў клетачку. Дзіўна — пакуль цягнуліся разбіральніцтвы і ён не страціў і тое, што набыў, і тое, што ўвогуле меў, з’явіўся закон, паводле якога ўсё, чым ён займаўся, вызнавалася ўжо не спекуляцыяй, а бізнэсоўствам, аднак ахвоту да прыватных спраў у яго адбілі. Прыйшоў да нас і нейкі практыкуючы бізнэсовец: каб мець стаж працы ў дзяржаўнай установе. Усе з вышэйшай адукацыяй.

Так што ў нас самы высокі адукацыйны цэнз. Два кандыдаты навук — як высветлілася, яшчэ і эканаміст. Толькі я пакуль не маю дыплома.. Атрымаю. Спадзяюся, недзе буду рабіць. Да пенсіі мне яшчэ так далека, што і мысліць пра тое няма ахвоты. Але часам крадзецца думка — а што станецца, калі я перасягну тую малацікавую ўзроставую рысу? Сёння для мяне мая „пасада” — так, заробак у сямейны бюджэт. Несур'ёзна падрабляю. Магу і яшчэ недзе ўладкавацца. А цікава — яны? У рэкламах працадаўцы найбольш указваюць — да 45 гадоў. А то і менш.

У офісах нашага будынка — таксама... Аднак самыя адукаваныя людзі — ў капцёрцы. Не даеце веры?

## INTE, DOMINE, SPERAVI!..

„Шлях Твой у мора, і сцежка Твая ў водах вялікіх...”

Словы гэтыя ўзніклі ў памяці Яўгена нечакана, раптам. Яны не гучалі, не выяўляліся знакамі пісьма — яны прасякалі свядомасць.

Пазней Яўген успрымаў гэты момант як перасцярогу, напамін. Згадку. Хаця самі словы не мелі ў сабе трагічнага сэнсу.

Тады ж ён знайшоў псальмы з гэтымі словамі, прачытаў яшчэ некалькі псальмаў — і адклаў кнігу. Апошнім часам, куды б ён ні выпраўляўся, браў з сабой гэтае бабчына Берлінскае малафарматнае выданне Бібліі ў скуранай вокладцы, які-небудзь томік паэзіі ды яшчэ якую кніжку-навінку або часопіс.

Шлях Яўгена быў сапраўды да мора, але — „воды вялікія”... Не, гэтае ўрачыстае высокае наканаванне не стасавалася ні з яго легкадумным настроем, ні з мэтаю вандроўкі. Адпачынак! Вольныя дні... Пляж... Мора... Горы...

Яўген любіў выпраўляцца ў адпачынак на цягніку, а вяртацца — самалётам. Амаль двое сутак у купэ вагона — адаспацца, адысці ад мітусні будзённых дзён, а на поўдні адразу ўвайсці ў рытм амаль што іншага існавання, забыўшыся на месяц пра справы, клопат, мітусню.

Душа захацела марскога прастору...
Да мора!
Лета прайшло, а другое не скора...
Да мора!
Як быццам там іншыя шчасце і гора
Да мора!
„Як быццам там іншыя шчасце і гора...”

Цяпер для Яўгена відавочна здавалася рэальным толькі шчасце-праект яго, Яўгена Тарыча, перамог у конкурсе. І універсітэцкі комплекс, паводле ягонай задумы, увесну пачнуць будаваць. Пасля зацвярджэння рахункаў і ўжывання канкрэтных будматэрыялаў.

А цяпер усё прэч! Да мора! Да мора! Да мора!

Яўтену здавалася, што нават зоркі, якія ён бачыць з прыапушчанага вакна вагона, з таго россыпу ў небе, які на яго радзіме завецца птушыным шляхам, усміхаюцца яму, не проста мігцяць, а падмігваюць, як асобе даверанай, ласкава і па-свойску. Вецер таксама прыветна лашчыў, свежа абвяваў, даваў адчуць хуткасць руху цягніка — Яўген ледзь не паўночы прастояў у калідоры, высунуўшы галаву ў вакно. У купэ з ім ехала маладая пара — яны былі цалкам занятыя сабой. І дэмабілізаваны з войска хлопец — той амаль увесь час спаў.

Яўген частаваў іх вішнямі — прыдбаў на нейкай станцыі.

Селішча, у якое Яўген прыехаў адпачываць, яму некалі адкрыла яго маці. Некалькі вуліц, некалькі пансіянатаў уздоўж мора, былы дом паэта, якога Яўген любіў. Першым разам яны прыехалі сюды ў чэрвені — на палях цвілі макі, у пасёлку тамарыск, турысты-дзікуны яшчэ не прызвычаіліся атайбоўвацца тут. Цяпер людзей было поўна. Пік сезона, ліпень. Селішча было падобнае на мурашнік, а ў некалі зусім пустынных затоках стаялі, адзін пры адным, намёты і на іх красаваліся лозунгі, надпісы, накшталт: „Мой дом — твой дом: заходзь!"

Пакойчык у мансардзе ён замовіў загадзя — неаднаечы прыпыняўся тут. З харчаваннем сталася горш: чэргі цалюткі дзень. Яўген не хацеў псаваць адпачынак у натоўпах каля кавярняў-ядальняў. Дамовіўся са скарбнікам-крамнікам у адным з пансіянатаў, накупіў з яго дапамогай кансерваў і кіўбас (у крамах з гэтым былі праблемы).

Зранку Яўген выпраўляўся ў горы: Крымскія горы — не Каўказ, можна шпацыраваць аднаму. А часцей — ён прыходзіў да мора. Ранелька... Калі сонца ласкавае, ціхае. А мора свежае, прахалоднае.

Яўген не проста адчуваў гэтыя раніцы, холад прыбярэжнага жвіру, гаючае даткненне марской хвалі, яшчэ не пякучае, пяшчотнае адчуванне сонечных промняў. Ён усведамляў усё гэта, не проста жыў — перажываў жыццё, яму быў дарагі гэты працэс: усведамленне промняў, хваляў, каменьчыкаў жвіру. Для яго мелі значэнне не толькі самі па сабе рэчы, з'явы, але і канцэпцыі рэчаў, з'яў.

Яўген вітаўся з некалькімі сімпатычнымі дзяўчынамі, перасмейваўся — перамаўляўся словам, але прызначаць ім спатканні, шукаць сустрэч ён не хацеў. Ён ужо меў на сваім рахунку курортныя знаёмствы — потым яны пакідалі адчуванне незадаволенасці сабою і іншымі, адчуванне віны... Не таму, што ён злоўжываў чыім даверам, а таму, што дзяўчаты відавочна чакалі працягу знаёмства. Да таго ж цяпер у горадзе была адна асоба... Яна то пакуль што не ведала пра сур'ёзнасць яго інтарэсу. А можа, і здагадвалася. У кожным выпадку, Яўген лічыў, што ўсё наперадзе. І логіка, і алагічнасць пачуццяў. Пакуль што, на гэтай дыстанцыі жыццёвага маршруту, яму падабалася мілая гульня — выпадковых і не зусім выпадковых сустрэч. І безумоўна, спеўна-танцавальная стыхія на ўзбярэжжы. Ні вечарынамі, ні танцамі тое дзейства назваць было нельга. Проста на асфальтаваную вуліцу, дзе з аднаго боку былі пляжы і мора, з другога — будынкі пансіянатаў і парк, на вечаровы шпацыр выходзіла моладзь. Гучалі гітары, спявалі — сола і гуртам. Найбольш песенькі сучасных бардаў і менестрэляў, саюзна-тутэйшых і замежных. Танчылі пад тыя ж гітары і транзістары гуртам і кожны сам па сабе.

На нейкія хвіліны Яўгену здавалася, што ён зноў студэнт і вакол яго студэнцкі асяродак незнаемых хлопцаў і дзяўчат. „Qaudeamus igitur, juvenes dum sumus!”[1]

Ад асабістага студэнцтва Яўген адышоўся на дзесятак год ды і з гакам. Аднак маладосць яшчэ відавочна не пакінула яго: ён кожным мускулам адчуваў сваю фізічную моц, сваю сувязь з чараўніцай Натурай. І не менш выразна вызнаваў падрыхтаванасць свежага і сталага розуму: ствараць, успрымаць, знаходзіць.

Ішлі дні адпачынку... Яўген зноў і зноў кідаўся ў прахалоду ранішняга мора, потым да знямогі пёкся на сонцы. Надвячоркам ішоў згуляць у пінгпонг. Да корта вялікага тэнісу турыстам вольным было цяжка дабрацца: усё па гадзінах распісвалася ўладальнікамі пуцёвак. Яўген не перажываў. Яму хапала і настольнай гульні. Падабаліся спакойныя, нібы прычэкваючыя ўдары шарыка, і рэзкія, з падкручанымі падачамі, і вызначальныя, жорсткія хлапкі-ўдары. Любіў ён у гульні і гэтае: адначасовы напал эмоцый і халодны кантроль, разлік — знайсці слабыя мясціны суперніка, вызначыць тактыку і стратэгію гульні.

Яўген адчуваў сябе на жыццёвай дыстанцыі ўпэўнена, цвёрда і — светла. З нейкай пары ён, праўда, бачыў нейкія недарэчныя сны: то ён блукае па лабірынце, то не можа знайсці выхаду з гатэлю, то ідзе па бясконцай лесвіцы, то апынаецца ў замкнёнай прасторы, адкуль няма выхаду. Прачынаючыся, Яўген адразу гнаў ад сябе гэтыя відзежы: дурны сон — гэта толькі дурны сон .

... Той раніцай ён, як кожны дзень адпачынку, выйшаў з дому рана, прайшоў паркам і адразу кінуўся ў ваду. Плыў да сонца. І раптам яго наскрозь працяў боль. Яўген рыўкамі хутка дабраўся да берага і лёг на яшчэ не прагрэты сонцам жвір. Потым ён доўга ляжаў, толькі апоўдні пайшоў з пляжа. Адстояў чаргу ў кавярні. „Падобна, трэба мяняць расклад”, — мільганула ў галаве думка.

... Назаўтра, роўненька ў тую ж гадзіну, боль прыйшоў ізноў. І пачаў вяртацца кожнага дня. Пунктуальна і дакучліва.

Яўген паехаў у Сімферопаль набыць білет на самалёт. Там, у селішчы, дзе ён атабарыўся, у касы было не дастаяцца. “Куплю білет у любым накірунку”, — і такі тэкст можна было прачытаць сярод розных аб’яў каля касы. У Сімферопалі за адным скрыпам Яўген купіў абязбольваючае і адчуў сябе лацвей.

Увогуле Яўген належаў да тых шчаслівых людзей, што ніколі не хварэюць. Хіба што лёгкая прастуда. Ды і то было ў дзяцінстве. Пры-

---

[1] Qaudeamus igitur, juvenes dum sumus! (лац.) — Давайце весяліцца, пакуль маладыя!

ходзіла іх участковая лекарка, весела гаварыла: „Лячыся — тыдзень, не лячыся — сем дзён”, выпісвала рэцэпты, а потым выпраўляла яго на рэнтген. Звычайна ніякіх ускладненняў пасля хваробы не было. І гэтыя болі Яўген, аптыміст паводле натуры і жыццёвых абставін, успрыняў як нейкі выпадковы збой. Пабаліць — і адступіцца. Прыедзе дадому, паходзіць у дыетычную сталоўку — і ўсё мінецца.

Звычная будова быццям не парушылася, лічыў Яўген, недарэчнасць, выпадковасць, здарэнне. Крыху цярпення — і ўсё наладзіцца. Усё будзе надзейна, шчасна, справядліва.

Да ўрача Яўген усё ж завітаў. Змучаны немалады мужчына падазрона глянуў на Яўгена — загарэлага, выспартаванага, румянага, выпісаў накіраванні на аналізы, а праз два тыдні рашуча прамовіў, гледзячы на цвік, на якім матлялася яго кепачка: „Не піць. Не курыць. Прытрымлівацца рэжыму”.

Яўген хацеў запярэчыць, што зроду не запаліў ніводнай цыгарэты: спорт не даваў. Што п’е толькі з якой нагоды, аднак кінуўшы вока на нясвежы твар эскулапа і такі ж нясвежы халат, моўчкі зачыніў дзверы кабінета. І паліклінікі. Яму здавалася — калі не назаўсёды, дык надоўга.

Рэжым... Рэжыму падчас працы, асабліва як рабіў праект універсітэцкага гарадка, сапраўды не было. Ды і ў студэнцтве таксама. Ночы — за кнігай, чарцяжамі, на вечарынах. Чорная кава. Яшчэ якое пітво... Ранкам — бегма. На працу. На лекцыі.

Яўген зрабіў расклад. Прытрымлівацца яго, аднак, не спяшаўся. Можа, таму, што памятаў позірк урача з паліклінікі, у якім Яўгену чыталася: „Малады сімулянт”.

... А болі пачалі вяртацца. Ураніцы. Як бы хто будзільнік завёў. А потым пачалі з'яўляцца і пасля абеду — гадзіны праз дзве.

Незадоўга перад Новым годам яго прыхапіла зусім добра. Кроў — горлам. Дактарыца на „хуткай” прыехала маладая, сімпатычная. А Яўген ці не ўпершыню ў жыцці не мог і не хацеў гаварыць.

З бальніцы ён пазваніў свайму начальніку, папрасіў нікому асабліва не дакладваць — дзе, што, як. Яўген не хацеў спачуванняў, перадач. Наведванні былі забароненыя — ў горадзе надарылася эпідэмія грыпу і шпіталь трымаў прынцып: ніякіх асабістых стасункаў. Каранцін.

...Пакой у шпіталі вялікі, на 12 ложкаў. Уздоўж сцен і пасярэдзіне пакоя. Яўгену пашанцавала: ложак быў каля сцяны і ля вакна. Калі Яўген ляжаў, відаць было неба і голая галіна дрэва. „Цвердзь вышыні”...

З сабою Яўген узяў Біблію, малітоўнік і томік Гегеля. Каб не раскісаць і не размягчаць мазгі лёгкім чытвом. Суседзі па палаце, паспытаўшы, ці нельга зірнуць, пасля некалькіх старонак вярталі не толькі класічнага філосафа, але і Святую кнігу. На шэсцьдзесят трэцім годзе афіцыйнага атэізму людзі былі мала падрыхтаваныя для такога чытання. На яго глядзелі нават не як на дзівака. Як на вар'ята. Але яму было ўсёроўна. Хай сабе.

Ён апынуўся сам-насам са сваім болем, адчуваннем агульнай нямогласці. Але гэта было не самае горшае. Самае горшае было ў вялікім, голым пакоі, бясколерна белым ад бруднавата-белых сцен і ад халоднага сонца, што залівала пакой сталёва-пакутным святлом праз шырокае, на ўсю сцяну, вакно. гэты варожа-няўтульны квадрат пакоя, з нейкімі металічнымі банкамі, з паблісkваннем інструментаў... Працэдуры-катаванні... Пасля маніпуляцый у гэтым пакоі Яўген ляжаў што мёртвы на ложку, абкладзены ільдом. Больш балюча за гэтыя працэдуры — яму ставілі дыягназ — былі толькі гадзіны пасля пяці апoлудні. Маці ўзяла адпачынак і кожнага дня стаяла пад вокнамі: каранцін ёсць каранцін. Маленькая, неяк адразу пастарэлая... Казалі — тымчасам — за вокнамі трыццаць градусаў марозу...

Яўген адчуваў нібыта віну перад ёю. Вось ён, малады, павінны быць апірышчам, абаронцам, ажно стаіць тут, у блазанскім — ці арыштанцкім? — уборы: няўклюдны, бездапаможны, залежны... Як у турме... Амаль...

Дзень пры дні — што адзін бясконцы дзень. Дзень бездань. Праверка тэмпературы, уколы, абход, паход у „катавальню”, зноў уколы...

... Набліжаліся Каляды... Надыходзіў Новы год...

Нараджэнне Хрыстова ў яго атэістычна-хрысціянскай краіне не адзначалі: рабочыя дні. Аднак маці прынесла ў перадачы галінку елкі, свечку, свежаспечаны хатні пірог, які спажылі ўсе, акрамя Яўгена. Рэжым... Дыета... І Яўген ужо добра ведаў, што яго чакае, калі ён спакусіцца на матчын выраб. Яна гэтага не ведала... Ёй ён увогуле нічога не гаварыў і не пісаў. Жарты, агульныя словы...

Новы год быў чырвоным днём календара, ды яшчэ побач з выхадным. У шпіталі дзяжурылі медсестры і адзін урач ці не на ўвесь корпус..

...Заставалася некалькі гадзін да Новага года. Вынікі з той пагрозлівай установы ў Сасняках павінны былі прыйсці толькі 5-га студзеня. Анкалогія... Слова гэтае і ўсё, што было за ім, аддзяляла Яўгена не толькі ад большасці людзей, але і ад хворых. Як і яшчэ адно, безнадзейнае слова: жорсткі, што разак гільятыны, лацінізм — кан-цэр.

Хаця чаканне — ўсё ж надзея... Няпэўнасць — яшчэ не прысуд... Як там у эпікрызах пішуць? Добраякасная... Добрай якасці хвароба?

Два ці тры дні ўрачоў не будзе. Урачы... Эскулапы... Лекары... *Врачеватели...* А priori ён ставіўся да іх з павагай. Цяпер гэтая павага патроху не тое каб знікала, але давер відавочна змяняўся сумнівам. Асабліва пасля таго, як загадчыца аддзялення, што ставілася да Яўгена вельмі ўважліва — такі малады пацыент з нядобрымі сімптомамі. Неяк у гаворцы высветліла наяўнасць у яго пішучай машынкі — дэфіцыт, улады не падтрымлівалі магчымасці насельнікаў карыстацца друкуючай і множнай тэхнікай: мала што крамольнае накрэмзаюць... Дык вось гэтая доктарка папрасіла, каб ён надрукаваў яе артыкул для навуковага часопіса. Старонкі ён узяў адразу — спадзяваўся: доўга тут не затрымаецца. Зірнуўшы на тыя старонкі, ён ледзь не адразу займеў ахвоту бегчы са шпіталю. Загадчык аддзялення... І голыя лічбы... Няма ніякіх, нават самых просценькіх, параўнанняў, супастаўленняў, не кажучы пра сур'ёзны аналіз і высновы. Дзе тут тая навука? Ці не паводле такой навукі яго лечаць?

... Яўген сядзеў перад тэлевізарам — разам з нейкімі гаротнікамі з іншых палат. На экране дзёрзка фехтавалі мушкецёры, потым яны жвава, скакалі — і разам з імі нібыта скакала і песенька, што надоўга сталася шлягерам. „Пара-пара-парадуемся на сваім вяку...”

„Парадуемся...” Яўген глядзеў на экран, на панылыя сцены калідора, на сваю палату з шырока расчыненымі дзвярыма. На лісткі „навуковых” штудый лякаркі... Жытло ў ноч на Новы год... Хаця справа не ў даброце жытла... Ёсць жа недзе шыкоўныя хоспісы, але ён не ўпэўнены, што пацыенты — смяротнікі — адчуваюць там сябе лепш. А ўвогуле... Вынікі з Саснякоў яшчэ не прыйшлі... З ім — шаноўная пані Надзея...

Но ты учись вкушать иную сладость,
Глядясь в холодный и полярный круг.
. . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . .
И к вздрагиваньям медленного хлада
Усталую ты душу приучи,
Чтоб было здесь ей ничего не надо,
Когда *оттуда* ринутся лучи.

Не, яго душа яшчэ не стамілася. І яму шмат чаго трэба зрабіць *здесь*. Даведацца. Прачытаць. Праслухаць. Пражыць. Перажыць. Трыццаць чатыры гады. Безумоўна, не так мала. Але і не так многа. Людзі да гэтай даты паспявалі пакінуць след для чалавецтва. Ён не геній. Аднак ведаў, што дар жыцця яму яшчэ трэба спраўдзіць.

„Улюбёнцы багоў паміраюць маладыя...” Сур’ёзная сентэнцыя... А мо, жарт камедыёграфа? Што ён там меў на ўвазе — гэты Плаўт? І колькі, дарэчы, ён пражыў сам?

Сёння Яўген думаў пра сябе нават крыху адстаронена. Як быццам гэта не ён, Яўген Тарыч, чакае тут свайго прысуду ў Новы год, а нехта іншы. І гэта нехта іншы, а не ён, зусім нядаўна быў злосны на ўвесь свет. За што? Чаму? Навошта? Чым ён правініўся? І гэта не яму, а таму раз'юшанаму чалавеку хацелася ўсё крушыць, рушыць, руйнаваць. З усімі лаяцца. Хаця знешне той чалавек паводзіў сябе прыстойна. Дзякаваў, маўчаў, трываў.

Сёння Яўген быў спакойны. Адстаронена спакойны. Ад лекаў? Ці гэта атрафія пачуццяў? А мо яму прыадчынілася вышэйшая мудрасць?

Яўген ляжаў на сваім ложку і глядзеў на неба ў вакне. У вогуле яму ўяўлялася: ёсць неба фізічнае — атмасфера, стратасфера... Галактыка, іншыя галактыкі... Там самалёты, верталёты, спадарожнікі... І ёсць нябёсы трансцэндэнтныя, мешканне Божае, тое, што нельга спасцігнуць розумам. Хаця, здаецца, калі ён не памыляецца, паводле Пісання, яны — адно, гэтыя нябёсы і неба, і ў бачным адчыняецца таямніца Бога... Таямніца...

Але ці адкрыецца яму таямніца? «Пабачыце неба адчыненым...” Ці гэта датычыць яго?

„Memento more”. — „Памятай пра смерць”,

А гэта хто? Марцыял? І браты-траппісты? Падобна, яны сустракалі адзін аднаго гэтым выслоўем.

Словы абступалі Яўгена з усіх бакоў. Такія ж неадступныя, як боль. Які прыцішваўся, а потым зноў узнікаў.

Смерць — пакаранне... Смерць — збавенне... Не, для яго пакуль пакаранне. Ён хоча жыць. Нават з гэтым болем.

... Дар Жыцця... Магутны Божы Дар... Як ён не заўважаў гэты дар, карыстаўся ім легка, не задумваючыся... Здавалася — ўсё наперадзе. Ці амаль усё. Паспее. Зробіць. Вызначыцца. Вось пад гэтым небам, што там, на волі, выглядае купалам, небасхілам, сутарэннем, скляпеннем нябесным, а тут выдае з вакна толькі часткаю цэлага, але якой жа звабнай часткай! Здаецца, менавіта гэты акраец неба можа сціснуцца. На тыя гады, на дзесяткі гадоў, на якія ён разлічваў... Акраец неба — люстэрка, у якім можа адбіцца пустата... Шагрэневая скура колеру блакіту! Што можа сціснуцца да кропкі... Таямніца таямніц... Нябёсы, што ўмеюць адчыніцца ў ззянні святла...

Калі б не гэтае дрэва без лістоты, колер сённяшняга неба мог быць аднолькава і летнім, і вясновым, і восеньскім... Аднак ад голага дрэва

вее холадам і блакіт пачынае выдаваць шкляна-халодным. А сваё сённяшняе быццё, гледзячы на гэты звонна-халодна блакіт, Яўген пачынае адчуваць не як рэальнае існаванне, а як нейкае падабенства жыцця. Жыцця, сэнс якога ён не паспеў — ці не змог? - спасцігнуць, калі тое ўвогуле магчыма... Ён не паспеў яго і адчуць — у дастасаванні да свету вечных каштоўнасцяў... А да вечнасці можна прыйсці — праз вопыт, памылкі, жарсці, пасіянарны вопыт... Праз пакуты... Тут ён чапляецца за слова. Усё ж, магчыма, Высокай Воляй ён вызначаны да гэтых пакут? І за імі — збавенне? І — дараванне? На гэтай зямлі... На створанай Усявышнім зямлі... І ёсць надзея, „поўная бессмяротнасцю"? І ёсць унутраны вопыт...

„Божа, я не варты, каб Ты прыйшоў да мяне, але скажы толькі слова..." „Я не варты..."

Яўгену хацелася паслухаць музыку. Не шлягеры, не хіты. Шапэна, Баха, Моцарта... Калі ён пойдзе адсюль, дык абавязкова пойдзе ў маленькую краму кружэлак, што за цэнтральным гатэлем і купіць новыя пласцінкі. Ён любіў гэты куток. Можна было прагледзець спісы наяўных пласцінак, можна было проста паглядзець іх, паслухаць... На волі — вырашыў Яўген — ён абавязкова трапіць на бліжэйшы канцэрт. Ды проста паслухае тыя запісы, што ў яго ёсць.

А між іншым. Ён у сваім жыцці слухаў выдатных музыкантаў. Добрую музыку. Колькі момантаў засталося ў яго кантрапунктычным „гукабачанні" быцця! Які чароўны палон „арфічных" узрушэнняў ён перажыў! Ён яшчэ не кахаў — калі не лічыць таго даўняга захаплення адной красуняй з тэатральнага інстытута ды няўдалых раманаў, якія пакінулі ў ім адчуванне перасцярогі ў адносінах да чароўнай палавіны чалавецтва.

Ён бачыў прыгожыя мясціны — ў сваёй краіне, у Саюзе, у замежжы... Ён бачыў у арыгіналах вялікіх мастакоў. Перажыў захапленне імпрэсіяністамі, вялікімі італьянцамі, стрымана-гжэчнымі англічанамі, раскошай гішпанскіх фантазій і калёраў!

Не, ён дарма так енчыць. Калі яго праект усё ж спраўдзяць і ён набудзе рэальнасць, выяўленую ў камені, бетоне, зяляніне дрэў, дык нешта ад яго застанецца на гэтай грэшнай зямлі... і шкадаваць яго будуць, мабыць... Можа, і не такі ружова-малады, але ж, як кажуць, у росквіце сіл... Нехта пашкадуе. Нехта знойдзе ў ім прывабныя рысы... І праз пару месяцаў забудуць пра яго...

А што ж ён? Перад валадарствам сапраўднага? Па той бок часу і бачнасці? Перад вечнасцю і сусветнай прасторай? Ці перад вечным забыццём?

Думкі Яўгена блыталіся, ён выпіў снатворнага і прачнуўся ад таго, што ў палаце дзяжурная сястра запаліла святло.

...Раніца. Будзённы дзень. Тэрмометры, уколы, агляды, працэдуры...

Боль...

Анемічны, бруднавата-белы колер сценаў палаты. Новыя хворыя. Яны прыходзяць... Выпісваюцца... А ён усё застаецца... Хаця ў Сасняк, падобна, не трапіць. Значыць, надзея... Хаця ўрачы загадкава нешта не дагаворваюць. Можа, проста трымаюць таямніцу? Паводле клятвы Гіпакрата? Што там, дарэчы? Ён толькі чуў пра яе. Ніколі не бачыў таго тэкста.

І ўсё ж, вырашыў Яўген, будзем наіўна лічыць, што хвароба XX стагоддзя была блізкая, але не ў сваім праве. У праспекціках, раскіданых на століках хола, захворванні такога кшталту мелі пагрозліва-абнадзейваючы прэфікс перад-.

У шпіталі Яўгену ўсё абрыдла. Ён ужо нават не думаў пра сваю хваробу. Пра яе наступствы. Ён хацеў найперш выйсці за межы гэтай лякарні. Ён усё ж вольны чалавек. І лякарня — не турма.

Лепш яму не стала. Аднак яго выпісалі...

Воля...

Маці, у якой даўно скончыўся чарговы адпачынак, дастачыла да яго колькі дзён за свой кошт і сустракала сына ў яго аднапакаёўцы смачным абедам, да якога ён не дакрануўся. Маці моўчкі прыгатавала яму аўсянку і сказала, што праз тыдзень, мабыць, вернецца дамоў.

Яўген падхапіўся ехаць за білетам.

Гэта было дарэчы. Толькі цяпер Яўген адчуў, колькі часу ён не быў на звычайнай вуліцы, сярод звычайных людзей. Яўген хуценька купіў білет і прайшоў цэнтральным праспектам. Звычайныя людзі... Ён глядзеў на іх і амаль фізічна адчуваў мяжу, што аддзяляла яго ад іх. Яны былі здаровыя... Смяяліся... Складвалі планы на адпачынак... Нікому не было справы да яго...

Яўген дайшоў да парка. Пахла падталым снегам, адчувалася — хутка вясна. Сонца няярка свяціла, дрэвы выпроствалі галіны ў неба, вераб’і нясмелым шчэбетам нагадвалі, што ўжо незадаўга з'явяцца іх суродзічы з поўдня. І ўсё вакол было цалкам абыякавае да яго... „И равнодушная природа...” Усё будзе таксама, калі яго не будзе... Нічога не зменіцца...

І ўпершыню падумалася, што гэта добра. Яго не будзе на гэтай зямлі. А ўсё застанецца. Сонца, дрэвы, паркі, птушкі... Людзі... Хараство... „І пабачыў Бог, што гэта добра...”

Хараша.. Яўген удыхнуў на ўсе лёгкія паветра. Якая прыгажосць... Гэтыя паркі... Яўген любіў іх... Па-над ракой... Цяпер ён асабліва востра адчуваў гэтую красу...

„Пан Божа...” „Адкупіцель мой, вылечы ласкай Духа Святога раны і слабасць маёй душы, даруй мне мае грахі, умацуй мяне ў цярпеннях маіх, адвядзі іх ад мяне...” Яўген задумаўся: „... калі ёсць на гэта Твая воля”.

„Пане Божа, аддаючыся цалкам Тваёй святой волі, прашу цябе...”

„... і малітва веры вылечыць хворага...”

Цяпер Яўген пайшоў бы да святыні... Але ў яго вялікім горадзе не было ніводнага касцёла...

... На працы Яўгена сустрэлі падкрэслена радасна, падазрона ўзрадавана. Ці то шкадавалі яго — яшчэ ж малады. Ці то ўвогуле не спадзяваліся яго больш пабачыць жывым. Можа, хто ўпотай і злацешыўся - перамога на конкурсе не аднаго зайздросніка яму набыла...

... Для сябе ж Яўген вырашыў — і з хваробамі людзі жывуць. Не рэкамендавана. Не пажадана. Лепш устрымацца. Пакіньце надзею назаўсёды... Гэты ўмоўны, але доўгі спіс перасцярог здаваўся яму напачатку прыніжальным, потым ён спакойна перавёў спіс непажаданага ў спіс непатрэбнага, нецікавага, і яму адразу стала спакайней, калі не лягчэй. Ну, што ж...

Ён акуратна трымаўся ўсіх наказаў і прадпісанняў. Урэшце — не вельмі навукова ўталентаваная Лідзія Пятроўна нешта ж кеміла ў практыцы: думаў Яўген... Праз пэўны час Яўгену палягчэла. Былі моманты, калі Яўген пачынаў думаць: „Усё. Przeminąło z wiatrem”. Ён здаровы.

Яўген накінуўся на кнігі. Апантана купляў білеты: у філармонію, у драмтэатры. Хадзіў на балеты і оперы. Нават пару разоў трапіў у аперэту, хаця цалкам гэтае дзейства не вельмі любіў: з імпэтам успрымаў толькі фрагменты — якія-небудзь нумары каскадных пар.

З’ездзіў дадому — маці была ўсцешаная.

... У траўні ўсё пачалося зноў. Ён ліхаманкава кінуўся ў бібліятэкі. Высветліў — усё, што ён прымаў паводле рэкамендацый шаноўнай доктаркі яго — чыста сімптаматычнае. Здымае толькі сімптомы, знакі хваробы, а не лечыць. Як гэта ён так спакойненька даў веры гэтай цётачцы. Бяздарнай. Амбіцыйнай.

Прысуд дактароў быў аднагалосны. Аперацыя. І тэрміновая. Яму адмовілі нават у медыцынскай даведцы ў пансіянат. Ехаць „дзікуном” ён цяпер засцерагаўся...

Але тут прыйшоў у паліклініку новы галоўурач — малады, рашучы, добразычлівы. Ён падпісаў Яўгену запаветную паперчыну. На сваю

рызыку. Не з легкадумнасці. Ён зразумеў Яўгена. Пасля шпіталя, пасля ўсіх згрызот апошняга года тую аперацыю ён бы не вынес нават не толькі фізічна, але і псіхалагічна. Яму быў патрэбны адыход ад дактароў, ад хваробы. Можа, і ад самога сябе.

...На працы Яўгену падкінулі пуцёўку ў пансіянат. У прыбалтыйскі гарадок, куды Яўген аднаечы трапіў на экскурсію. Ён памятаў доўгі пясчаны бераг, дзюны, стрымана-халаднаватае мора. І ўжо ўяўляў сабе радасць раніцы, класічную драму заходу сонца, зоркі над гэтым морам і над гэтымі дзюнамі...

Хвароба адасобіла яго ад людзей. Ён цяпер імкнуўся найбольш быць на самоце.

А між тым распачалося будаўніцтва універсітэцкага гарадка. Аднак ён адназначна вырашыў — паедзе на будоўлю крыху пазней. А ў падсвядомасці сцішылася думка-перасцярога: калі дажыве. Гэтую калючую шэрую думку ён не тое каб гнаў, але выстаўляў ёй заслоны: з дробнага і нядробнага клопату, заняткаў сур'ёзных.

Сам па сабе акт адыходу ўяўляўся яму ў чорных і белых колерах жалобы. Белы-колер каралеускай жалобы? Здаецца, так. А потым — таямніца, якую смяротны чалавек, мабыць, ніколі не зможа спасцігнуць. „ — a światłość wiekuista niechaj im świeci"- „а святло вечнае няхай ім свеціць". Гэтыя словы ён з дзяцінства памятаў. І хаця добра ведаў, што гэта: „святло вечнае няхай ім свеціць", аднак слова „wiekuista", яму здавалася, складвалася з нейкіх агніскаў, выпраменьвала святло, рабіла яго ззяючым, не сонечным і не месяцовым, а менавіта — незямным святлом, святлом сапраўдным — так, мабыць... Зноў жа — ці варты ён таго святла? Але Новы Запавет — закон любові. І нават боязь — гэта ўжо не боязь паганца або атэіста. „Таму ўсе, каго вядзе Дух Божы, ёсць сыны Божыя. Таму што вы не прынялі духу рабства, каб зноў жыць у страху, але прынялі Дух усынаўлення..."

Можа, нешта ад таго, незямнога, святла трызнілася Яўгену ў тым зямным балтыйскім гарадку. Ён памятаў — вада і мора выдавалі нечым адным — акварэльная, пастэльная пяшчота і халаднаватасць. Усё ж разам — неба, мора, пясок адсвечваліся промнямі сонца і выпраменьвалі святло самі.

Яўген прыехаў у гарадок на самым пачатку чэрвеня. І проста акунуўся ў водар будзённага свята вясны, што ўжо пераходзіла ў лета. Сустракалі яго цнатлівыя незабудкі, буяная квецень чаромхі, — яе ўсеахопны, настоены, насычаны, нават канцэнтраваны водар. Потым пачалося суцэльнае панаванне бэзу, а незадаўга да ад'езду быў чуцён вытанчаны пах шыпшыны і будуарна-выкшталцоны пах язмену.

Пансіянат быў нечым накшталт немудрагелістага, але ўтульнага, на старасвецкі лад гатэлю. Толькі жытло.

Усё астатняе заставалася клопатам насельнікаў.

Але нават для Яўгена з яго хваробай харчаванне праблемай не абярнулася. Спецыяльнае меню для дзяцей яго цалкам задавальняла. Калі ён хадзіў па гарадку-парку, дык яму здавалася — яго праект, з іншым, праўда, функцыянальным прызначэннем, у пэўным выглядзе існуе. Дамы сярод дрэў, усё побач, амаль ніякага транспарту: толькі службовы. Сады Акадэміі... Бо Горад Сонца яго не вабіў. Гэта ж пустыня... А сады Эдэма... Парадыз... Аазісы...

Узбярэжжа адразу ўпэўніла Яўгена — цяпер ён адпачываць будзе калі не на радзіме, то сярод гэтых дзюнаў, на гэтым пясчаным узбярэжжы. Нельга на поўдзень, то і не трэба. Тут не толькі не горш. Лепш. Радасці раніцы: свежасць ад лёгкага ветрыка з мора, вітанне няяркага сонца, якое непаспешліва абыходзіць катэджы з чырвонай цэглы, заглядвае ў вокны, не як назола, а як прыветны госць, які завітвае на хвіліну і выкіроўваецца далей — найбольш па вяршалінах дрэў, кустоўя, да званіцы касцёла, да дрэваў і пяскоў узбярэжжа. Тут яно атайбоўваецца надоўга, і нават у полудзень не становіцца дакучнагарачым.

А раніца, якую яно абвясціла, доўжыцца доўга, пацвярджаючы сябе пахам свежай моцнай кавы — Яўген доўга ўдыхае гэты магнетычна-знаёмы водар і заказвае шклянку цёплага малака. Аднак гэта не перашкаджае яго настрою і ён існуе ў гэтай раніцы: купляе газеты, заходзіць у булачную-цукерню, у шырокія вокны якой ласкава глядзіць сонца, прыслухоўваецца да ранішняга покліча званоў. Ідзе да касцёла. Спачатку ён проста заходзіў у святыню, доўга сядзеў, малітоўна думаў,. потым пачаў прыходзіць на Святую Імшу. Мовы, на якой правілі імшу, ён не ведаў. Але згадваў парадак імшы ў іх мястэчку: яго, прыбранага і прычасанага, брала з сабой на Імшу бабуля. У нядзелю. І засталося гэтае адчуванне ранішняй свежасці, урачыстасці, датычнасні да нечага высокага, светлага, да нечага, што нясе ў сабе вечны пачатак. Засталося яшчэ і адчуванне еднасці свежасці раніцы і яснай чысціні Святой Імшы... Раніца пачынаецца гэтай Сустрэчай. І Яўгену здавалася, што ён не тое каб вярнуўся ў дзяцінства, але вызнаў нешта важнае, роднаснае, запаветнае, спаткаўся з умацаванай духоўнай прасторай пачуццяў і відзежаў.

А тыя, што былі побач... Курортнікі... Што было агульнае ў Яўгена з імі — неаспрэчныя перавагі вольнага часу, зацікаўленасць гэтай мясцінай на мапе Еўропы і свету — ў межах прагматычнай, канкрэтнай зацікаўленасці. Большасць купляла і чытала мясцовыя экскурсійныя

даведнікі: гістарычна-геаграфічна-культуровыя, аднак рэальна ўсіх найбольш хваляваў элементарны прагноз надвор’я на заўтра і бліжэйшыя дні.

Мабыць, натуральна. Курорт ёсць курорт, адпачынак — гэта адпачынак. І чалавек з нармальнымі сацыяльна-псіхалагічнымі паводзінамі так усё і ўяўляе.

Яўген адчуваў гэтае „ўсё” асабліва востра. Яму, нібыта прэзэнт, былі вернутыя радасці жыцця. Ён набраў процьму зёлкаў, адкінуўшы рэцэпты і аптэкарскія лекі. Што будзе, то будзе. Боль то адыходзіў, то вяртаўся наноў. Яўген адчуваў сябе валадаром таямніцы. Вось ідуць яму насустрач людзі і не разумеюць, які гэта высокі дар — жыццё. І здароўе. А ён разумее. Праўда, так лёгка і бяздумна, як яны, ён ужо ніколі не будзе мець асалоду ад быцця. Не зможа так не адчуваць эстэтыкі ўзросту. Маладыя, здаровыя... Хаця — калі ён раніцай бег уздоўж мора, гэта далучала яго да курортнага, людства. Здараліся дні, калі яму здавалася: памыліліся эскулапы. Ён здаровы. Аднак боль нечакана насцігаў зноў, прыціскаў да зямлі, проста прыпячатваў у пясок. „Бо зямля ты і ў зямлю сыдзеш...”

У адзін з такіх дзён, ідучы ад мора, Яўген зайшоў у кавярню, глынуў цёплага малака, а выходзячы, зірнуў на сябе ў люстра. На яго глядзеў скасцянела-худы мужчына са спалатнелым тварам. „Imago animi vultus est”. - „Твар — адбітак душы”? Нічога сабе адбітак.

У той дзень ён доўга заставаўся пасля Імшы ў касцёле, потым доўга туляўся па зялёных вулачках горада. „Ты выпрабаваў нас, Божа, Ты перaтапіў нас як топяць срэбра...” „Цяпер радуюся ў пакутах маіх за вас...” „І сцежка Твая ў водах вялікіх...” Думкі Яўгена наслойваліся на мудрасць праведных. І адчуванне, што пакуты яго — пакаранне за легкадумнасць і грахі, але ж і выпрабаванне, спасланае Звыш, не тое каб сцішвала боль, ажно неяк прасвятляла чуццё і розум...

Тое, што ён трапіў выпадкова на мясцовы кірмаш, неяк нават абразіла яго. Аднак ён пайшоў паміж кірмашовымі прылаўкамі. Увогуле-то кірмаш — не тое слова. Так сабе, некалькі гандляроў. Трускаўкі, сыры з кменам. Зёлкі. Ён разглядаў надпісы — латынь, літоўская мова, руская. Твар жанчыны, што прапаноўвала зёлкі, падаўся яму знаёмым, недзе ён сустракаў яе. „Хварэеце?” — спытала яго жанчына. Ён моўчкі кіўнуў галавой. Спытаўшы пра хваробу, жанчына перамяшала некалькі траў, паклала ў адзін мяшочак, зрабіла некалькі асобных пакункаў з розных зёлак. „Дапаможа?” — спытаў, нібыта пра некага староннягa, Яўген. „Магчыма”, — строга адказала жанчына. І ён згадаў, дзе бачыў яе. У касцёле. Высокая, худая, валасы колеру неад-

беленага льну — ці то сівізна, ці то натура такая. «Калі лекі падыдуць — напішыце, вышлю”, — яна падала Яўгену паперку з адрасам.

Амаль адразу пасля адпачынку Яўген, не аказваючыся дактарам, выправіўся на свой аб'ект. Яго задума відавочна матэрыялізавалася. Фундамент будынкаў існаваў. А Яўген выразна бачыў увесь ансамбль, як быццам той на самай справе быў скончаны. „Астральнае клішэ”? Ці проста звычайнае бачанне будаўніка і архітэктара?

Яўген працаваў і чытаў кнігі, якія яму дасылала разам з зёлкамі жанчына з таго прыбярэжнага горада. Рабіў напоі з зёлак. Думаў. Часам не ведаў, ці тыя думкі прыйшлі падчас малітвы, з якой ён звяртаўся да Пана, ці гэта ён прачытаў, ці думкі з’явіліся нібыта і безадносна, аднак і залежна ад малітоўна сцверджанага і прадуманага. Ён імкнуўся адарвацца ад болю.

Сённяшні дзень відавочна знітоўваўся з учарашнім і заўтрашнім. А мінулае вызнавалася, як час, што некалі быў будучым. І тое, што цяпер вымалёўвалася будучым, немінуча ператворыцца ў мінулае... І яго „я” - здаровае, легкадумнае „я” мінулага і ўзмоцненае вопытам пакут „я” сённяшняе і „я” заўтрашняе — гэта адзінае, бесперарыўнае „я”. І зямное жыццё адбываецца ў жыцці вечным. І ў тую вечнасць панясе ён з сабою памножаную пакуту сваю. Але тая пакута ці не памножыць збавенне?

І тое „я” — гэта не нейкая абстракцыя, не бесцялесная душа, але канкрэтная духоўна-ацелаўлёная асоба, што жыве праз смерць. І ён робіцца сапраўды вольным удзельнікам Божага творчага акту. А Бог ставарае чалавека, якому наканавана станаўленне-паміранне і акмэ якога знаходзіцца недзе паміж храналагічнымі датамі жыцця і смерці?

І самааддача Богу магчымая толькі праз самааддачу бліжнім. Праз эмпірыку творчасці, у чым бы яна не выяўлялася. І праз прасвятленне пакутамі — бо той Яўген, што год назад ці крыху больш загараў на поўдні, і сённяшняя асоба звязаныя, але ўзмоцненыя вопытам пакут. Калі не зусім, дык у нечым пазбаўленыя эгаістычнага самасцвярджэння. Ці не перааеэнсоўваецца само яно, Яўгена Тарыча, быццё?

... Ён сустракаўся з прарабамі, будаўнікамі, вылічваў, пералічаў. Жыў. Існаваў. Звяртаўся думкай да Таго, з каго ўсё пачынаецца і ў кім усё завяршаецца. „И будет здесь ей ничего не надо, когда оттуда ринутся лучи...” Тут у яго яшчэ процьма нястворанага. Але ён пачынаў усведамляць, што гатовы прыняць лёс, які наканаваны яму Звыш. „Fiat voluntas Tua!” — „Будзь Воля Твая!”

Яму зноў стала лепш. Яўген не ведаў, што гэта: чарговая рэмісія ці то зёлкі летувіскі з Вышэйшай Волі дапамаглі яму. Але цяпер ён уведаў — наканаванасць перамагаецца праз прыняцце яе.

Яўген вырашыў пакіравацца да таго маладога ўрача. Урэшце: „In Te, Domine, speravi!” На Цябе, Пане, спадзяюся!

*У кн.: Ала Сямёнава. Таямніцы пакутны колер. - Мн., Про Хрысто. 2004.*

## „СЭНСЫ МАЎКЛІВЫХ НЯБЁСАЎ...”

„.Пытаццаў багоў пра таемнае не спяшайся... „
*Рубэн Дарыа*

„Я — Мадыльяні... Купіце...”

І толькі адна жанчына працягвае нейкія грошы, дадаўшы, што малюнак мастака ёй не патрэбны.

Быў такі кадр у кінаверсіі Жана Рэнуара „Монпарнас, 19”. Мадыльяні - Жэрар Філіп — разгублены (грошай няма зусім) і здзіўлена-ўпэўнены (ён ведае пра таямніцу свайго высокага таленту), наіўна-бездапаможны ў сваім адчаі (што рабіць?) і мудра-прасветлены ў тым, што ведае ён адзін з прысутных: ён прапануе шэдэўры.

Размова, аднак, не пра фільм і не пра Жэрара Філіпа, хаця гэты фільм і гэты актор давалі адчуць трагедыю той явы — калі ёсць плен напружанага творчага існавання, а плену не бачаць...

„Я — Мадыльяні...” *Трагедыя лёсу...* Калі паэт Збароўскі дарэмна лётаў па Парыжы, спрабуючы знайсці пакупнікоў на карціны Мадыльяні. Калі глядзела з сумам на тонкія разарваныя лініі на лістку паперы, прапанаваным мастаком за харч („Я не жабрак!), гаспадыня італьянскай траторыі на вуліцы Кампань Прэм’ер — хіба ж яны вартыя, гэтыя лініі, смачнага кавалка мяса , што яна дае небараку?

Калі не толькі гэтая шынкарка Разалі, не разумела мастака, але ж і знаўцы жывапісу папракалі Мадыльяні: не ведае анатамічных прапорцый, грэбуе законамі калёраў, не разумее ўлады святла і ценяў.

... Мадыльяні памёр ад сухотаў у 36 год, яго Жанна выкінулася з вакна , іх маленькая дачка засталася адна...

А праз год адбылася выстава. І распачаўся ўхвальны шум прэсы, з’явіліся кнігі крытыкаў і даследчыкаў. Карціны Мадыльяні прадавалі і прадаюць за грошы, якія і не сніліся мастаку...

...Гісторыя старая, як свет. Паўтораная непамысную колькасць разоў... Мастакі, літаратары, кампазітары... Не кажучы пра актораў, музыкаў... Мастацтва імгненняў... Мастацтва непасрэднай сатворчасці з гледачамі і слухачамі... Па сённяшнім часе створанае імі таксама „матэрыялізуецца” — відавочна і надоўга, але для гэтага павінны спраўдзіцца ролі, адбыцца канцэрты... А колькі не спраўдзілася, не адбылося...

Хаця — і ў тых майстроў пэндзлю, майстроў прыгожага пісьменства, стваральнікаў чару мелодый - рознае здаралася... Рукапісы не гараць? Напісанае застаецца? І гараць, і знікаюць, і набываюць нечаканых гаспадароў.

„Колькі талентаў звялося”, „ не аплаканых нікім”...

Колькі? Не пералічыць...

І якая ўсё ж галоўная асалода, уцеха творцы?.. Нават калі ён пэўна ведае прысуд лёсу: „ я ўміраю...”

Я не самотны, я кнігу маю
З друкарні пана Марціна Кухты.

А за вокнамі — вясна. 26-я вясна ў жыцці... І мала што гэта год сусветных катаклізмаў (1917-ты) , у Крыму ўсёроўна ўсё ў квецені, усё жыве, усё шчасліва набірае сокі, усё святочна нагадвае аб радасці Быцця...

І неаспрэчна — апошнія дні, гадзіны, хвіліны... „Скончу век малады...” За вокнамі — ноч, побач — ні-ко-га. Аднак: „ Я не самотны, я кнігу маю...”

...Тоненькая кніжачка ў мяккай вокладцы... „Вянок”... Тым не менш — відавочны плён таленту. Вялікага таленту. Максіма Багдановіча...

І адчуванне свайго Дару. І сапраўднасць яго...

... Пакліканне Таленту... Адчуванне Духу Боскага... Што спатоліла душу Максіма Багдановіча і ў апошнія яго хвіліны... Што высвечвала вышыні творчага празарэння ў зямным быцці Шапэну — згадаем хаця б яго вальс мі мінор, створаны незадаўга да канца: яго пазначаюць — „пасмяротны”. Што надавала моцы Язэпу Драздовічу — мастаку, мысленніку, пісьменніку — ў яго падарожжах па роднай зямлі і ўражаннях ад свайго краю, увасобленых у вобразах мастацтваў выяўленчых і ў мастацкім слове, у яго касмічных мроях-празарэннях...

... Пакліканне Таленту... Што давала сілы заканчваць „Майстра і Маргарыту”, пакутуючы ад смяротнай хваробы, Міхаілу Булгакаву. Пакліканне Таленту, што прымусіла графа Сэнт-Экзюперы асвойваць Планету людзей у небе Еўропы, Афрыкі, Паўднёвай Амерыкі... Над Атлантыкай, Кардыльерамі, С'ерра-Марэнай... Бо дзеля таго, каб выявіць талент, “каб пісаць, трэба жыць”. А яшчэ ўмець „патаемна... выкарыстоўваць нешта, чаму няма назвы”. Чаму няма назвы і што надае веры, калі ніхто вакол не разумее, нішто, здавалася б, не спрыяе.

... У фільме Боба Фосса пра Моцарта пад назвай „Амадэо” ёсць надзвычай удалая і свядомасна дакладная сцэна. На Моцарта крычыць цешча. А той чуе толькі пачатак яе тырады — бо нават гэтая лаянка: штуршок для перастварэння яе ў гукі, нотныя знакі ў мелодыю! Той, хто валодае Дарам — ва ўладзе Дару! Суб'ект робіцца аб'ектам дзеяння!

... Ва ўладзе Дару...

Ці не таму так высока мудрыя і высока наіўныя геніі, таленты? Ну, чаму б Моцарту не ўхваліць сімфонію барона ван Світэна? Можа, і знайшоў бы той грошы, каб прыстойна пахаваць Ёгана Вольфганга Моцарта? А Моцарт не ўхваліў…

І чаму б не сядзець спакойна сусветнаму вядомаму фізіку Дзмітрыю Сахараву на з'ездзе народных дэпутатаў? А ён, нібыта з дзіцячым наівам, пад гугаканне залы, упарта ішоў да трыбуны, хаця ведаў — пасля высылкі, пасля шматгадовага высочвання — большасці з прысутных, тым, хто кіраваў і вызначаў, даказаць нічога немагчыма. І ўсё ж… Ішоў, ведаючы, чым гэтае новае выпрабаванне можа скончыцца для яго… І скончылася…

… Чалавек ва ўладзе Дару… Дадзенага яму, каб перадаць, выявіць непаўторнасць, адзінкавасць Быцця. Вядомае і невядомае. Бясконцае і лёсавызначальнае. У тым спосабе выяўлення, што наканаваны Звыш. Мабыць, тут Звыш дадзеная ўнутраная вызначанасць індывідуальнага Быцця, якому сам чалавек надае накірунак і сэнс. „ Абсяг падсвядомага ў генія не паддаецца вымярэнню" (Б. Пастарнак).

Нястрымны ў сваіх вялікіх задумах Мікельанджэла; магутны ў адухоўленай размове з вечнасцю Бах; вялікі ў сваім адчуванні сапраўднага духу і маштабу часу Бетховен; ці не адзіны ва ўменні спалучыць сусветнае (вселенское), агульначалавечае і асабістае Блок; шматаблічны ў выяўленні сутнасді душы — ў адзінаборстве з жыццём — Сальвадор Далі; непараўнаны ў спалучэнні філасофскіх абагульненняў і паэтычнай вобразнасці, што мае вытокам гармонію ў слове, у архітэктуры, музыцы, жывапісу — Цыпрыян Норвід…

… Геніі… Таленты… Нехта ўспыхваў і згараў. Як свечка. Як знічка — што падае недзе там, у астральных прасторах… Як Лермантаў… Максім Багдановіч… Сяргей Ясенін. Персі Бішы Шэлі.

Нехта жыў доўга і змястоўна… І „памёр…, насычаны днямі…" Ёган Вольфганг Гётэ, Леў Талстой, Томас Ман… Урэшце — Леанардо да Вінчы… (У XV-XVI стагоддзях, калі жыў мастак, чалавечае жыццё было кароткім, і яго 67 год — амаль біблейскі век).

У сярэдні свой узрост здолелі змясціць — сэнс эпох, шматзначнасць задум, тэм, ідэй, найтанчэйшыя ўзаемадачыненні свядомасці, спрадвечнае імкненне да ісціны Уільям Шэкспір, Аляксандр Блок…

Як абраннікі Божыя, таленты часцей за ўсё прымалі сваю долю пакут у сваім зямным існаванні. Ці на ўсім шляху сваім, ці — на пэўным адрэзку яго, ці напрыканцы жыцця…

Трагічныя некалькі грамаў свінца: дуэль Лермантава, гібель пры Шэгенвары падчас паўстання 1848 года Шандара Пёцефі, расстрэл фашыстамі Федэрыка Гарсія Лоркі…

Пакутны канец Пушкіна, выпрабаванне болем хваробы Бальзака, жорсткая расплата за імкненне спазнаць бездань жыцця ва ўсіх праявах: Гейнэ, Мапасан... Уайльд... Зыход з Яснай Паляны Льва Талстога...

Трагедыя лёсу... Трагедыя зямнога існавання...

...Шклянкі з морфіем і атрапінам на Ранча Хараства — апошні ўчынак Джэка Лондана... Чаму? Быў стомлены здрадамі, няўдзячнасцю, адкрытай подласцю? Зломлены жыццём? Не мог больш пісаць на ўзроўні „Белай ціішы” і „Марціна Ідэна”? Ці — ўсё разам? Вырашыў, паводле меркавання яго сябра, Джорджа Стэрлінга, „не заседжвацца ў кампаніі ўласнага трупа”?

...Паляўнічае ружжо, стрэлам з якога 2 ліпеня 1961 года ў Кэтчуме падвёў рысу пад сваім жыццём Эрнэст Хэмінгуэй... „Чалавек не для таго створаны, каб цярпець паражэнне”, — гэта яго словы. Тата Хэм — хаця і са „згубленага пакалення”, аднак з пароды пераможцаў...

...Паражэнне пераможцаў... Асоб, у якіх не толькі героі іх твораў, але і яны самі сталіся для многіх пакаленняў эталонам мужчыны, — пераможцы стыхій, увасабленне мужнасці, высакародства, абаяльнасці, стойкасці, трываласці...

46 - Джэку Лондану, 62 — Эрнэсту Хэмінгуэю... 29 — Ясеніну, 37 — Маякоўскаму...

Сусветна вядомыя празаікі — на вяршыні славы... Рускія паэты — на вяршыні славы і няславы...

... А вось смяротна хворы Антуан Ватто ствараў сваіх куртуазных „Капрызніц”... І напаўгалодны сухотнік Аляксандр Грын пісаў раманы-феерыі, раманы-мроі...

Шматлікія даследчыкі, біёграфы вызначаюць факты жыцця, звяраюць, пазначаюць асацыяцыі, аналізуюць, падводзяць вынікі, ствараюць сур’ёзныя і менш сур’ёзныя творы пра знакамітых... Аднак... Застаецца страшная, бязмерная, бясконцая таямніца... Загадка... Як і загадка мастацтва... Выратавальнага. Мастацтва — карніка і суддзі. Мастацтва — лекара. Мастацтва вызначальніка свабоды Быцця...

У нас на тым абсягу, што стаўся дасавецкім, савецкім, савецкім, постсавецкім, існавала, і на жаль, існуе тэндэнцыя, схільнасць да вульгарна-сацыялагічнага тлумачэння фактаў і з’яў мастацкай рэальнасці. (Маю на ўвазе мастацтва ў самым шырокім сэнсе).

То дык ва ўсім абвінавачваўся „рэакцыйна-прыгонніцкі лад”, то „царызм”, „сталінізм”, „таталітарызм” — усё ў залежнасці ад часу пісанняў. Безумоўна і бясспрэчна — валадары зямныя, занятыя справамі ў часе гістарычным, хай сабе і глабальнага маштабу, і тыя, хто імкнецца да ўвасаблення бессмяротнай свядомасці ідэй, не так

часта знаходзяць паразуменне. І хаця „сильные мира сего” бываюць часам не чужыя мастацтвам і лічацца аматарамі — музыкі, прыгожага пісьменства, а таксама — прыхільнікамі Мельпамены, Тэрпсіхоры і іншых муз дыстынктоўных мастацтваў, аднак нават прыблізна вызначыць, што нехта ўзвышаецца над імі над вялікай зоркай бессмяротнасці, а не пад абаронай „трону” (якія б трансфармацыі на пэўных гістарычных этапах не адбыліся з канкрэтнымі знакамі ўлады), не, гэта на ўсіх прыступках улады ўяўляюць вельмі рэдка.

Аднак — не толькі стасункі са знешнім светам, з індывідуумамі далёкімі і блізкімі, вызначаюць самасвядомасць мастака, стыль яго паводзін, мецяць прадчуванні душы. Выяўляцца гэта можа нечакана і ў самых розных формах. Як і выратавальная і пагібельная трывога (напрыклад, у 1902 годзе ў Блока з’яўляцца такія радкі : „Мой конец предначертанный близок, / И война, и пожар впереди”), як узнясенні на вышыні і падзенні ў бездань.

І тут ужо не мае значэння ні гістарычны час, ні тое, на якіх шыротах вызнае існаванне мастак, ні тое, хто там рулюе, кіруе, правіць. Знешне — скажам, нічым як быццам не пазначаная і абумоўленая дэпрэсія. Або той дыянісійска-вакхічны строй, што не абмінуў самых тонкіх мастакоў, на розных геаграфічных кропках, у розных сацыяльных і сітуацыйных варунках.

Аляксандра Блока, Сяргея Ясеніна, Эдгара По, Амедэо Мадыльяні, Аляксандра Фадзеева, Уладзіміра Высоцкага... Ды і ці толькі іх...

Блок, асабліва ў лістах да маці, увесь час імкнуўся патлумачыць і нават апраўдаць шал паводзін, лічачы, што чар пітва „ўнутрана спрастоўвае (выпрямляет) чалавека, далучае яго да бяскрайняга свету, палёту стыхій, музыкі сфер, якая чутна толькі тады, калі надыходзіць забыццё атачэння”. А паэт Гафіз кідаў сваім абвінаваўцам:

Зачем ты пьешь? Я знать желаю!
Скажу, зачем: я зол и горд,
И в море пьянства выезжаю,
Чтоб зло все выбросить за борг.

(Цытую ў перакладзе Ул. Салаўёва, не рызыкуючы перастварыць пераклад).

...Чыталася, думалася пра тое — падчас напісання „Бэзавага попелу” (аповесці-эсэ паводле ліставання з Міхасём Стрельцовым)... Напісанае — не ўключыла ў тэкст. (Мабыць, правільна зрабіла — хапіла і так правінцыйна-кухарскіх „трактовак” паводле таго допісу). Пазней — былі разважанні падчас роздуму над матэрыялам пра Анатоля Сыса. Пісалася пра тое, што калі згадаю гэтага паэта, дык помняцца не буянствы ў Доме літаратара, або якія эскапады гэткага ж кшталту, а

— яго вочы, аблічча — падчас пахавання Жэні Янішчыц: нейкае вінаватае здзіўленне, поўная адстароненасць ад усіх і ад усяго, нібыта ён недзе там, не з намі, а з ёю, улоўлівае „туманны ход іншых сусветаў”, дзе „ад пакутаў нябёсы смягнуць” і „церні німбамі прараслі”... Ці — яшчэ — нейкі сонечны велікодны дзень і — ён, нечакана, каля касцёла: святочна-ясны, супрычасны свету небудзённасці, нечаму вясёламу — ці то хрысціянска-вызначанаму, ці то паганска-стыхійнаму... (Калі пісалася і друкавалася гэтае эсэ, нават і ў голаў не прыходзіла, што неўзабаве і пра Анатоля Сыса давядзецца весці гаворку ў мінулым часе — адышоў ад нас раптоўна, трагічна, майскім днём... У 44 гады...)

... Драматызм лёсаў... Трагедыі творчых асоб... А калі адысці ад гэтай тэмы і наблізіцца да, так бы мовіць, больш агульных культуровых калізій... Можа, не да вольнай прасторы духоўных рэалій, а — да каардынатаў паміж імгненнямі і бясконцасцю, сутнасцямі і падзеямі. Саслізваючы да праставатых фактаў рэчаіснасці.

*„Сіметрычны гонар жыцця раздзелены пароўну...”*
*Поль Элюар*

Згадаўся, паміж іншым, такі факт. Пачула неяк ад аднаго таленавітага, сімнатычнага чалавека, у рангу не толькі літаратурным, а і чыноўным, так бы мовіць, пра гэтую сумную табель. Аб рангах. У досыць драматычны момант.

Потым доўга думалася — якія рангі? Літаратурныя? Іх не так проста вызначыць. Народныя? Заслужаныя? Улаўраваныя? Але ж ні Максім Багдановіч, ні Максім Гарэцкі, ні Кузьма Чорны, ні Уладзімір Караткевіч народнымі, паводле ўказаў і загадаў, не былі. Лаўрэаты? Але ж, напрыклад, Міхась Стральцоў толькі пасмяротна атрымаў прэмію. Рыгор Бярозкін і пасмяротна той казённай ласкі не меў. А сёння — ці лаўрэат якой прэміі — нашай краіны, краіны Беларусь, еўрапейскага кшталту паэт, для якога эмпірыка асабістага існавання — толькі штуршок для ўяўлення высокай явы Быцця: Ян Чыквін. Явы Быцця, што насычана вопытам гісторыі і культуры, вопытам, які творча асэнсоўвае паэт: удумлівы вучоны, філосаф, культуролаг, выдавец. Або — бліскучы празаік Сакрат Яновіч? Ужо перасягнуўшы мяжу, што лучыць з вечнасцю, паэт Янка Юхнавец?

Прасторава яны за межамі Беларусі, але ж ствараюць беларускую літаратуру, беларускую культуру, маюць высокі ўплыў на духоўнасць нацыі. Межы, памежжы, замежжы яны не замінаюць гучанню Слова, пранікненню Духа. Дух вее, дзе хоча. — „Spiritus flat ubi vult”.

А як акрэсліць паэтычныя і навуковыя дэфініцыі Галіны Тварановіч, што па сутнасці першая на Беларусі ў сённяшнім гістарычным часе звярнулася да вершаў духоўных, рэлігійных, накрэсліла шляхі на славянскіх навуковых пуцявінах, распачаўшы выданне навуковага часопіса ў Беластоку, пераехаўшы ў Польшчу на выкладчыцкую працу.

Вяртаючыся ж да тых, хто на зямлі Беларусі вызнае і вяртае нам у слове быццё духа. Ці ўганараваныя — адпаведна свайму месцу ў беларускай літаратуры паэт і філосаф Алесь Разанаў? Паэт, публіцыст і грамадскі дзеяч Анатоль Вярцінскі? Паэт і перакладчыца Ніна Мацяш? Паэт Данута Бічэль? Паэты Алесь Каско і Мар'ян Дукса? А Вера Вярба — паэт, што не мае ўвогуле аніякай прэміі? А даследчыкі-адраджэнцы Вячаслаў Рагойша, Янка Саламевіч, Генадзь Кісялёў? Урэшце — дзвюхмоўныя і шматжанравыя Валянцін Тарас і Барыс Бур'ян?

А як вызначыць сённяшнюю духоўную, літаратурную, перакладчыцкую, культуровую дзейнасць празаіка, паэта, галоўнага рэдактара „Нашай Нівы" Крыстыны Лялько?

Калі весці гаворку больш шырока, дык, напрыклад, напачатку XX стагоддзя самымі папулярнымі былі тыя, каго цяпер ведаюць толькі літаратуразнаўцы. У рускай літаратуры — Патапенка, Крастоўскі, Вярбіцкая... А засталіся для культуровага свету: Антон Чэхаў, Аляксандр Блок, Іван Бунін...

Германа Мелвіла па-сапраўднаму ацанілі толькі ў XX стагоддзі. Ва ўсёй паўнаце таленту стаў вядомы праз добрыя 20 год пасля смерці Міхаіл Булгакаў. Не кажу пра тыя імёны, што на дзесяцігоддзі былі выкрэсленыя на прасторы былога СССР. Ларыса Геніюш, напрыклад.

А ўвогуле — нават калі пісьменнік быў валадаром думак, як Леў Талстой, або кнігі выходзілі такімі непамысными тыражамі, як у Хэмінгуэя, дык „ранг" тут быў чыста літаратурны.

А. Чэхаў паводле сваіх „рангаў" пісаў А. Суворыну: „Мае таварышы па універсітэце ўжо стацкія саветнікі. Адзін толькі я даслужыўся... да кукіша з маслам. Нават калежскім рэгістратарам не быў". (Чэхаў у казённай іерархіі лічыўся чыноўнікам 14класа).

А пушкінскае камер-юнкерства? А салдацкі шынель Баратынскага? А „пасады" дрывасека і чорнарабочага Цыпрыяна Норвіда?

Увогуле ж кожны час вызнае свае, як сёння кажуць, прыярытэты. Вось зусім нядаўна на нашай роднай беларускай прасторы было вельмі важна, каб дастачыцца таго, вядомага: „Усе мы з хат." Цяпер іншыя павевы. Многія з тых самых людзей, што абавязкова падкрэ-

слівалі сваю сялянскую ўгрунтаванасць, сёння сцвярджаюць: „Мы — эліта”.

Агульнавядома, якой прыцягальнай была для Бальзака цудадзейная часцінка „дэ” — сведчанне дваранскага паходжання, і якую асобую акрасу ў яго пачуццях да Эвеліны Ганскай надаваў яе тытул „графіня” і тое, што яна народжаная Ржэвуская.

Не менш вядома, як ганарыўся сваім паходжаннем нашчадак фларэнтыйскіх нобіляў Мікельанджэла: „Мы належым да старой фларэнтыйскай буржуазіі і можам спрачацца наконт шляхецкасці з кім заўгодна”. А вось патомны герцаг Лукіно Вісконці ды Мадронэ, наступнік валадароў сярэдневечча, што меў спадчынную памяць ад часоў Дантэ і Леанардо да Вінчы, сусветна вядомы рэжысёр, быў членам Кампартыі Італіі. І граф Антуан дэ Сэнт-Экзюперы, чыё генеалагічнае дрэва магло б захапіць любога знаўцу геральдыкі і старажытных радаводаў, на ўсіх зямных і паветраных шляхах (у прамым разуменні гэтых сэнсаў) быў высакародны, як рыцар, і дэмакратычны, як чалавек планеты Зямля. Дарэчы, наконт сваіх палітычных і сацыяльных поглядаў ён распавядаў так: „Я не правае і не левае крыло, я птушка”. І Янка Купала (Іван Дамінікавіч Луцэвіч) — патомны шляхціц — настойліва падкрэсліваў сваю „мужыцкасць”: „Я мужык-беларус, пан сахі і касы”, «Што я мужык, усе тут знаюць...” і г.д.

Высокі арыстакратызм іх духу, іх таленту, адвечнае значэнне іх пазачасавых ідэй, увасобленых у канкрэтыцы часу, у сістэме іх мастакоўскага мыслення — гэта ўсё было, безумоўна, і адбіткам генетычным мастакоўскага ўсведамлення роду, жывой ісціны існавання, аднак! — дзеля таго, каб „наноў асэнсаваць сучасны свет, зрабіць для XX стагоддзя тое, што Арыстоцель і Святы Тамаш зрабілі для свайго часу” (Чэслаў Мілаш). Без малаплённых разваг і роздуму пра сваю элітарнасць і абранасць. І тым больш — без памкненняў да нейкіх там „рангаў”.

Рангі ў мастакоў часам здараюцца. Арбітрам элеганцыі пры імператары Нероне лічыўся паэт Петроній, хаця гісторыі вядомы сумны канец яго кар’еры і жыцця. Гётэ 11 год быў на чале ўрада Веймарскага герцагсгва, хаця пазней канчаткова аддаў перавагу іншым каштоўнасцям. Каралеўскімі гісторыёграфамі былі Расін і Буало. Віцэ-губернатарам служыў М.Я. Салтыкоў-Шчадрын. Саноўнікам дыпламатычных місій, старшынёй камісіі замежнай цэнзуры быў Ф.І. Цютчаў...

Шэраг тых, хто меў рангі ў савецкую пару... А ўвогуле — мастак ва ўладзе — тым больш у пару пераследаў, рэпрэсій, татальнага фальшу

— якія трагедыі... Аляксандр Фадзееў... Якія драмы свядомасці і сумлення... Канстанцін Сіманаў...

Хаця — ў такіх абставінах надзвычай важна, хто і якую пасаду займаў, які службовы ранг меў. Калі таленавіты, разумны, смелы, добразычлівы — колькі твораў, колькі імёнаў бывала выратавана. У якім спрыяльным творчым клімаце могуць апынуцца тыя, хто надзелены „маланкай індывідуальнасці (Гегель). Калі ж наадварот...

Абраннікі Божыя не так часта мелі ўладу і не так часта імкнуліся да яе. Ведалі — іх улада: іншая. І багацце — не ў звонкіх манетах ці хрумсткіх банкнотах. Яно таксама не песціла творцаў. Каго — адносна, а каго і пякуча неадступна. Язэп Драздовіч, якому не хапала грошай нават на чарнілы і канверты. Эдгар По, што пражыў сваё кароткае жыццё — ад пачатку да скону — у нішчымніцы, а памёр, як апошні люмпен. Бальзак, што меў няшчасце люляць нейкія фінансавыя ілюзіі і фантазіі, якія заўсёды цярпелі фіяска...

Былі, праўда, спадчынна забяспечаныя Тургенеў, Флабэр, з пэўнага часу — Байран... Умеў атрымаць грошы — і немалыя — Сальвадор Далі... І Пікаса...

Аднак часцей за ўсё „ўменне жыць" не супадала з талентам. Як зазначаў у адным са сваіх вершаў года Барыс Пастарнак:

Вряд ли, гений, ты распределяешь кету
В белом доме против кооператива...

І наўрад ці геній суадносіць зямны час толькі з абмежаваным тэрмінам зямнога жыцця. Ён вызначае сутнасці ў адпаведнасці з вечнасцю Боскага, сакральнага часу. (Нават калі канкрэтна пра тое не мысліць). Хаця ў наш час рэнесанснае, даўняе, былое адчуванне часу саступае месца „асабістаму", *личностному* адчуванню. Аднак нешта ад сярэдневечнага і рэнесанснага, вызначальнага на культуровым шляху чалавецтва ад Нараджэння Хрыста: ars moriendi — мастацтва паміранне, мастацтва выкарыстання жыццёвага шляху, набывае новае вымярэнне: напрыклад, пошук свецкіх спосабаў дачынення да вечнасці — пасмяротнай славы.

Прыжыццёвы імідж... Гераізіраваны партрэт... Псіхалагічны, жанравы партрэт... Аўтапартрэт... (Літаратурны, жывапісны). Дзённікі, хронікі... Аўтабіяграфіі і біяграфіі... Не проста апісанне, а канструяванне і рэканструяванне ў пэўным ракурсе... Уражанні ад чалавека... Ад творцы... Моманты, эпізоды, фрагменты... Стэрэатыпы... Клішэ масавых уяўленняў... Легенды... Міфы...

Так бы мовіць, нешта накшталт кананізацый свецкага кшталту... І — негатывы замест партрэтаў... Пародыі на сапраўднае...

*„Аліўкі часу, успаміны...”*
*Гіём Апалінэр*

Калі застаецца апошняя рыса ў зямным існаванні — застаюцца: творы. Застаецца і памяць — не заўсёды дакладная, часам капрызлівая, з кантамінацыямі, пераўвелічэннямі, схільнасцю да полюсных вызначэнняў.

Пасля адыходу з жыцця пачынаюць ледзь не кананізаваць творцу, выдаюць успаміны — якія нібыта жыція Святых, мітусяцца з помнікамі, музеямі, дошкамі памяці... І наадварот. Забываюць ці згадваюць зусім не адпаведна створанаму. Не спяшаюцца сабраць і выдаць спадчыну. Да гэтай пары так і не сабраная і не выдадзеная спадчына Уладзіміра Самойлы. (Тое, што зроблена У. Кананам і А. Лісам - неацэнна важна, аднак яны толькі пазначылі арыенціры даследавання і пошукаў. Ёсць звесткі, што працуюць у гэтым рэчышчы — можа, пакуль мой допіс з часопіснай публікацыі ператворыцца ў кніжную версію, з'явіцца і выбранае У. Самойлы). А Самойла — літаратар і мысленнік еўрапейскага ўзроўню! Так і няма кніжнага варыянту поўнага спіса „ Успамінаў” А. Я. Багдановіча (друкаваліся ў часопісе „Нёман” у 1994 годзе). А гэтыя мемуары маюць самадастатковую літаратурную, этнаграфічную, гістарычную важкасць, зусім незалежна ад таго, што Адам Ягоравіч Багдановіч быў бацькам Максіма Багдановіча. Так і застаўся адзіным кніжным выданнем мемуараў даўні кнігадрук, хутчэй — публікацыя фрагмента: „Страницы из жизни Горького” (Мн., 1965).

Увогуле ж — пасмяротная слава і пасмяротныя міфы і легенды — з'ява досыць стыхійная, не заўсёды пацверджаная рэальнымі фактамі творчасці. Як і няслава... Нездарма ў старажытным Рыме згадвалі: „Leonem mortuum etiam catuli mordent”. - „ Мёртвага ільва кусаюць нават шчанюкі”.

Памятаю, чытала ўспаміны аднаго літаратара. Не буду згадваць прозвішча: ён нябожчык. Хаця І. Бунін на гэны конт меўся заўважыць: „ Нябожчык? Што за чын такі?” Дык вось гэты беларускі літаратар, што пры жыцці аднаго чыноўнага нашага пісьменніка запабягаў перад ім — наўскапыта і „на полусогнутых”, раптам старанна папырскваў памыямі ў мемуарах, каб дагадзіць іншаму, яшчэ жывому, а таксама — „ўплывоваму”.

А колькі бруду і падману давялося „змываць” пазнейшым даследчыкам з некралога Эдгару По, апублікаванага пад псеўданімам душапавернікам пісьменніка Руфусам У. Грысуолдам!

Як лёгка абкатаць, абваляць у гноі факцік — падаць яго, пахіхікваючы, з „самымі добрымі намерамі”! Часам гэта робяць тыя, хто лічыўся сябрамі. Пасля смерці. Пры жыцці... Як згадваў Аляксандр Сяргеевіч Пушкін:

Уж эти мне друзья, друзья!
Об них недаром вспомнил я.
. . . . . . . . . . . . . . . .
А что? Да так. Я усыпляю
Пустые, черные мечты,
Я только в скобках замечаю,
Что нет презренной клеветы,
На чердаке вралем рожденной
И светской чернью ободренной,
Что нет нелепицы такой,
Ни эпиграммы площадной,
Которой бы ваш друг с улыбкой,
В кругу порядочных людей,
Без всякой злобы и затей,
Не повторил стократ ошибкой,
А впрочем, он за вас горой:
Он так вас любит... как родной!

Прыгадваліся гэтыя радкі з „Яўгена Анегіна”, калі чытала ўспаміны пра таго ж Пушкіна, Лермантава... Пра Андрэя Белага (Зінаіды Гіпіус). „Мёртвага ільва кусаюць нават шчанюкі”. Хаця і жывога... Уварваць, што ўдасца, паказытаць, кусануць, каб доўга не ачомаўся, — любы занятак...

... Джэка Лондана ашуквалі з усіх бакоў: ён даваў, прыяцелі бралі. Бралі і так, як газетчык Ноўл, якому пісьменнік аддаў права перарабіць „Марскога воўка” для экрана, а Ноўл перапрадаў іх. І Лондан, заключаючы кантракт на экранізацыю ўласнага твора, павінны быў выкупляць правы... І г.д.

А фільм Бунюэля і Сальвадора Далі „Андалузскі шчанюк”, у якім Далі ўчыніў расправу над даўнім сваім сябрам — Федэрыка Гарсія Лоркам! Здзеклівы кпін — ужо ў самой назве: „андалузскімі шчанюкамі” называлі жыхароў паўднёвай Іспаніі, яно мела на ўвазе — недавярак, няўклюда, расцяпа. А сюррэалістычны мастакоўскі код (і ход) лёгка дэшыфраваўся людзьмі эстэтычна і жыццёва паінфармаванымі.

Аб прычынах гэтага эпілогу сяброўства можна здагадвацца, прачытаўшы ў аўтабіяграфічнай кнізе Далі: „ Я стаў пазбягаць сустрэч з Лоркам і кампаніяй, якая ўсё больш відавочна рабілася яго кампаніяй. Гэта быў апагей яго ўплыву, якому ніхто не мог супрацьстаяць і,

мабыць, тады, адноечы ў жыцці, мне давялося зведаць нешта падобнае на пакуты рэўнасці”. І яшчэ: „...здань Федэрыка Гарсія Лоркі. Ахутала і ледзь не знішчыла прыродную самабытнасць маёй натуры”. І вось — „Андалузскі шчанюк”!

Уж эти мне друзья, друзья!

...Мемуары, біяграфічныя даследаванні, біяграфічныя аповесці, раманы, біяграфічныя дакументы і іграявыя фільмы — з’ява датклівая і далікатная. Меру аб’ектыўнасці і мастакоўскай ісціннасці, праваты вызначыць вельмі няпроста. І досыць частыя — так бы мовіць, свецкія кананізацыі, і слоўныя карціны-лубкі, ці, наадварот, збор усіх памыйных плётак, небыліц і бяссэнсіц... Або гэткая кухарска-побытавая аплікацыя, з банцікамі і фальбонкамі, міленькі-мізэрненькі, прасталінейна-замілаваны, стэрэатыпна-дабрадзейны партрэцік — безумоўна, з лепшых намераў. Чытаеш — і не разумееш: няўжо гэты расціроплены дзядзечка стварыў высокае, сапраўднае? Вечнае?

Даследчыкі, біёграфы, белетрысты-біёграфы звычайна абапіраюцца на першапачатковыя дакументы, успаміны — тыя ж самыя — блізкіх, сваякоў, сяброў... І калі весці гаворку пра „сямейныя” мемуары, дык мне асабіста найбольш прыгадваюцца кніга цёткі А. Блока М.А.Бекетавай і „Дакументы да біяграфіі Барыса Пастарнака”, падрыхтаваныя, адабраныя, вытлумачаныя з глыбокім разуменнем творчасці паэта яго сынам —- Яўгенам Пастарнакам. Згадваюцца таксама ўспаміны першай жонкі А.Купрына — М.Купрыной-Іярданскай — „Гады маладосці”. Улічваючы няпростыя абставіны творчай і асабістай біяграфіі гэтых мастакоў, можна толькі з удзячнасцю схіліць галаў перад даследчыцкай і чалавечай (можа, і найбольш) вытанчанасцю, высакародствам і аб’ектыўнасцю гэтых людзей. Гэта асабліва кідаецца ў вочы сёння, калі ад поўнай заслоны і цемры таямніц ва ўсім, што датычыць асабістага (а ў многім, значыць, і творчага) жыцця асоб, перайшлі да такога кафэшантаннага падыходу да ўсяго і ўсіх — што нема маўчыш, гледзячы, напрыклад, на ксёнжачку з красамоўнай назвай: „Жанчыны Міхаіла Булгакава” — з партрэтам пісьменніка на вокладцы. Дзе яны выкапалі такі фотаздымак! Ну, які-небудзь вадэвільны прастачок: да амплуа нават каскаднага героя аніяк не дацягвае. І гэта — аўтар „Майстра і Маргарыты”, „Белай гвардыі”, „Пана дэ Мальера”! Чалавек, які ў пару татальнай пралетарызацыі і стандартызацыі быў узорам густу, гжэчнасці, вытанчанасці...

А вось даўні альманах „Прометей” (М.,1974, т. 10). З якой тактоўнасцю, адчуваннем меры, павагі ідзе гаворка пра муз А.С.Пушкіна... Якія, дарэчы, партрэты, малюнкі... Якая культура выдання... (Хаця і папера не самага высокага гатунку, і мяккая вокладка). Які ўзровень

мыслення, якая вышыня пачуццяў, які складаны духоўны свет — усё, што не паддаецца прымітыўнаму раскладу.

Урэшце — ў любога творцы матывы біяграфіі, рэальныя асобы, рэальныя факты — даюць штуршок натхненню, аднак мастак, менавіта ён, пераўтварае гэтыя факты ў „легенду вякоў” (А.Блок), легенду, суаднесеную са светам стыхій, зорак, камет, зместам стагоддзяў, прасветленым фаталізмам, ідэямі вечнымі і ідэямі часу...

Чтобы по бледным заревам искусства
Узнали жизни гибельный пожар!

(А.Блок)

Мабыць, так?

*«Мая надзея, мой зялёны шчыт...»*
*Дзю Белэ*

Хаця сучаснае жыццё — сплаў, сутыкненне рэальнага і ірэальнага, рэальнага і віртуальнага... Інтэрнэт, касмічная сувязь, тэлебачанне, мабільная сувязь... Але і спрадвечны спадарожнік чалавецтва, што нельга патлумачыць з пункту погляду нармальнай логікі, нармальнага мыслення, які пярэчыць самой натуры чалавека — войны...

Аднак духоўнае жыццё не знікае. І з’яўляюцца матэрыялізаваныя пацверджанні плёну духа. „Культура плённае існаванне” (Б. Пастарнак). І ад таго існавання ўзнікаюць творы, што даюць падставы згадаць думку Мікельанджэло Буанароцьці: „Beata l’alma, ove non corre tempo”. - „Шчаслівая душа, што не падуладная бегу часу!”

Не падуладная — аб’ектыўным, непасрэдным, самадастатковым існаваннем твораў мастацтва. І — суб’ектыўным, са-творчым успрыняццем гэтых твораў, жывой свядомасцю і актыўнай памяццю. Не падуладная бегу часу — натхнёнай творчасцю той „шчаслівай душы” і натхненнем „рэцыпіентаў”: чытачоў, гледачоў, слухачоў... Гарманічная суадноснасць, двухбаковы рэзананс, той чар, таямніца, якія даюць доўгае жыццё мастацтву (ars longa). Арыентуючыся не на актуаліі моманту (гэта асабліва выразна гучыць па-расейску „злободневность”), а на каштоўнасці sub specie aeternitatis.

І згадаю тут двух мастакоў, двух творцаў — не ўзносячы іх на п’едэсталы, не штампуючы нейкія эстэтычныя ўзоры. Зыходзячы з блізкасці іх духоўнага складу, інтэлектаў, духоўнага чуцця. З пэўных дэфініцый, звязаных з антыноміямі асабістага перажывання, інтуітыўнымі спасціжэннямі, у нечым тоеснымз са спасціжэннем сакральных тэкстаў, з непасрэдным уяўленнем сутнасцяў Быцця. З тых суб’ектыўных уражанняў, што былі ў сляпой — ці прадвызначнай? — плыні часу — сугучныя нейкаму пачуццёваму стану творцаў — са-

творцаў, свядомаснай і падсвядомаснай сістэме адносін, узаемазалежнасці гармоніі і дысанансаў, логікі і алагізмаў...

І хаця тут размова пра канкрэтных асоб і — пра канкрэтную творчасць — усё гэта разам з тым: па-за прагматызмам падзейнай логікі, па-за прымітыўным тлумачэннем уздзеяння асобы і творчасці. У сферы — ідэі чыстай творчасці, у сферы — абсалюту, той вышыні, што недасягальная, але да якой імкнуцца паэты (у шырокім разуменні слова паэзія: ад старагрэцкага — poiesis: творчасць).

...Памятаю гасцінны некалі дом сярод соснаў і цішыні — на Іслачы... Беларускі паэт з Польшчы запрашае слухачоў паслухаць з магнітафона спевы Данчыка (Багдана Андрусішына), на тую пару ў нас яшчэ амаль невядомага. І, мабыць. нешта ў эфекце гэтага голаса, нейкая высокая сутнасная форма, адгукаюцца ў свядомасці паэта, у значнасцях слоў яго пісьма. Паэта — Яна Чыквіна.

Лодка і вёслы. Цвітуць берагі.
Пясочак сыплецца з жмені,
Як нашага побыту час дарагі.

...Шляхі Музыкі і Паэзіі перасякаюцца. Музыка і Паэзія прыпадабняюцца адна адной. Ні музыку, ні паэзію нельга пераказаць. „... музыкі нам недаступная ідэя”, — задумаецца Ян Чыквін. І пачне — ні больш, ні менш — „будоўлю... мараў”.

І хаця Ян Чыквін па складу свайму мысленнік і філосаф, а паводле афіцыйнага статуса літаратуразнаўца, доктар навук, прафесар, выкладчык, — у пісьме ягоным, і ў непасрэдных кантактах з аўдыторыяй заўсёды адчуваецца ўсё ж менавіта гэтая вызначанасць яго натуры, яго існасці — паэт.

І калі непасрэдна вядзецца размова пра яго творчасць, і творчасць яго калег па літ’аб’днанню „Белая Вежа” — у Беластоку, у Мінску ў Доме літаратара, у Доме дружбы, яшчэ на якой творчай імпрэзе — прысутнічае не толькі непасрэдны герой урачыстасці і рабочай сустрэчы з яго непасрэдным выступлением: тут магутная прысутнасць мноства творчых актаў паэта, яго творчых эмоцый, мноства форм і сутнасцяў.

І, здаецца, звычайны шэранькі восеньскі дзень — але ён змяшчае ў сабе і навальніцу ў Беластоку, і „неонавыя кастры” Варшавы, і „даспелае сонца”, што „да плячэй паэта „туліцца”, і „сны залатыя” родных паэту Дубічаў... І „цвярозы холад пазнання”... І прадвызначаная гармонія гукаў, сэнсаў, зменнасцяў Быцця — адстароненыя мроі, адвольныя сістэмы, таемны ход імгненняў. Незвычайнае адчуванне жыцця, таямнічая матэрыя моўленага і невымаўленага, слоў і маўчання, і —

моўных канструкцый, званых паэзіяй: усё нагадвае пра містычную бездань дадзенасцяў і пра яснасць і цэласнасць Знешняга Свету.

Можна браць непасрэдны ўдзел у такіх дзействах, можна не браць. Не ў тым сэнс. Часам, мне здаецца, не маючы падзейнага, слоўнага ўдзелу, не быўшы персанажам дзейства, можна адчуць і момант сустрэчы з Асобай, і той момант — стыхійны, падсвядомы — калі вы адчуваеце нараджэнне нейкага асобага свету нават і больш ярка.

А свядомасць наша не проста ўспрымае моўленае на якой сустрэчы пра Яна Чыквіна, яна — пад уплывам магнетызму яго тэкстаў, яго і нашых, чытацкіх, узлётаў думкі, гэтай высокай асабовай (личностной) свабоды і — адначасова — болю духа... Паўната быцця — і скептычная рэфлексія. Шматлікасць светасузіральных эмоцый — і самота: не тая, што вакуум адзіноты, а — мройная адухоўленасць, згусткі духоўнай рэальнасці, згусткі сэнсу.

Дождж ідзе на маю галаву пахмурна-навесны,
Дождж-напамін пра хуткаплыннасць светлаблакітнай
песні,
Дождж ідзе. На маю галаву. Дождж серабрыставалосы.
І сплывае як ласка і глыбейшыя сэнсы
маўклівых нябёсаў.

„Сэнсы маўклівых нябёсаў...” Вы адчуваеце метафізічная скандэнсаванасць, не праясненая падзейнай канкрэтыкай, містычная знакавасць, чар ідэі...Вымаўленасць і непрамоўленасць. Сплаў складанасці і дыстынктоўнасці... Мэтанакіраванасць абстрагаванай думкі.

І ведаю — верай — што раней не было мяне такога. што
Жыццём к жыццю пакліканы, пэўна, цалкам выпадкова
з ланцуга арганікі невядома як доўгага.
... Жыццё...
у парыве таемным...
перацячэ праз усё вядома жывое і род чалавечы
станецца формай, відавочна, яшчэ больш дзівосна магічнай.
Але ўжо там, за тым мурам, адкуль ні Слова,
ні Рух
нас не паклічуць.

Ян Чыквін разлічвае на індывідуальнае разуменне, пазбягае пустой бяссэнсіцы лірызму, апісальнасці, азадачвае наш розум, прапаноўвае нам суадносіны са свету ідэй.

Ян Чыквін вядзе асабісты маналог. Але нават там, дзе яго паэтычныя радкі відавочна маюць адрасата (ёсць і прысвячэнне: крыптанім):

Жыві, жыві, прыгожае тварэнне!

Шчаслівай будзь ад дотыкаў жыцця, —
ён у паэзіі сваёй перакідвае масток ад нібыта духоўнай выпадковасці да культуровых неаспрэчнасцяў, надаючы асобы сэнс рэальнаму:

Жанчына,
што нечакана выйшла
з рамы вечнасці ў мой злічальны час,
была
Дзевятай сімфоніяй Бетховена
ін мінор.

Паэт наўмысна размывае зыходныя пункты, межы, лагічныя высновы. Не сцвярджае — але прапаноўвае. Памысліць. Выснаваць. Параўнаць.

Уладары часу
перададуць нам аб’ектыўны вобраз
нашай рэчаіснасці —
І не паверым.

І ўнікнем таямніцы. І згадаем — разам з Я нам Чыквіным — пра „густы мёд мудрасці” „старых паэтаў”.

І „мёд мудрасці” сучаснікаў Алеся Разанава, напрыклад. З якім Яна Чыквіна звязваюць і блізкасць духоўная, і творчыя стасункі. А і ў нашай чытацкай свядомаеці яны — недзе паблізу. Не паводле сістэмы густаў, нават не паводле загадкі вечных духоўных каштоўнасцяў, а — ў адпаведнасці з быційнай неабходнасцю.

„Мы ўцяклі: адзін са сваёй рэчаіснасці, другі — са сваёй, а ў часе ўцёкаў сустрэліся”. І „сустрэчу” гэтую адчуе кожны, хто адзначыў для сябе незвычайную трывучасць водгукаў прамоўленага Алесем Разанавым у свеце душы.

Я маю — усё і не маю — ўсё.
Сэрца сусвету б'ецца ўва мне.

Вось менавіта гэтае імкненне надаць мастацтву ўсеахопны сэнс — калі не светабудовы, дык значэнне быційнае — і прыцягвае да творчасці і асобы гэтага паэта.

Жывы на зямлі, нашу ў сабе сваю
смерць і неўміручасць,
і адкрываю жыццём зямлю,
і адкрываю смерцю нябёсы,
а неўміручасцю — што найвышэй за
ўсё,
а неўміручасцю — што найбліжэй за
ўсё,
а неўміручасцю — зоркі.

Пільнасць думкі, спроба звязаць — магчыма, паводле Кантава імператыва, неба над намі і закон унутры нас, можа, паводле Гегеля, дзейсную прыроду духа і абсалютную ідэю, ці вызнаць „чыстую духоўнасць”, калі „рэчаіснасць ёсць унутраны свет”, а сваё ўласнае „Я” самаадносіцца да свайго ж „Я” паводле К’еркегора. Магчыма. Паводле нашага ўспрыняцця. Магчыма, і тое, і другое, і трэцяе. Не ад эклектызму самасвядомасці, — ад настойлівага імкнення да „квінтэсэнцыі існасці”.

І ў гэтым суб’ектыўным успрыняцці імкненні і шляхі Алеся Разанава перакрыжоўваюдца з намкненнямі іншых. Не аднадумцаў — о, не! — на такім узроўні творчасці нічога аднолькавага не бывае. (Увогуле — сумнавата, калі людзі аднолькава, стэрэатыпна мысляць). Размова — пра судачыненні свядомасцяў, блізкасць успрымання светапарадку. Урэшце — пра тую магію духоўную, калі творчасць аднаго чалавека набывае ва ўспрыманні другога асобую каштоўнасць, пераўтвараецца, вызнае новыя сэнсы.

Так было заўгодна Провіду, — што чыста падзейна, храналагічна — і мой шлях (жыццёвы) перакрыжаваўся з шляхам Алеся Разанава. Аднак пазначыць, што мы працавалі ў адной рэдакцыі або ведалі адно аднаго як рэдактар і аўтар (ролі мяняліся) — гэта не сказаць нічога.

Храналагічна быў той час, калі, з аднаго боку, творчасць Алеся Разанава пэўная частка (калі не большасць) беларускага літаратурнага атачэння ўспрымалі вельмі складана, часам — варожа, а з другога боку — створанае ім пераходзіла ад аднаго да другога, нібыта аб’ядноўвала яго прыхільнікаў, як у старажытнасці аб’ядноўваў пасвечаных абмен пласцінамі кувезнага (чеканнога) золата.

Памятаю вечарыну ў Доме мастацтваў (што каля касцёла Святога Роха). І поўную залу вось тых самых прыхільнікаў: мастакоў, навукоўцаў, людзей розных літаратурных і нелітаратурных прафесій. І — двух апанентаў Алеся Разанава, побач з ім, на сцэне: літаратуразнаўцы, што спецыялізаваліся на вывучэнні паэзіі. І хаця Алесь Разанаў — паэт зусім не для вялікай аўдыторыі і ўжо цалкам не эстрадны, але гэта быў той самы выпадак, калі сабраліся „пасвечаныя”, калі творчасць паэта абуджала ў кожным сваё і набывала ў іншым тую самую асобую каштоўнасць.

У непасрэдных стасунках з людзьмі Алесь Разанаў адыгрываў вялікую ролю самім актам свайго быцця, сваей духоўнай прысутнасцю. Хаця маюць значэнне і ненасрэдныя, і дзелавыя кантакты. І такія прасветленыя моманты, як той, калі Алесь Разанаў паказваў нам у рэдакцыі здымкі: ён са сваёй па-ранішняму маладой жонкай Галінай.

(Не стэрэатыпныя фота „на памяць”, а паэтычныя выявы — яны ўдвух на лугавіне, нібыта ўвабраўшы ў сябе хараство ўсяго бачнага свету).

Калі твая будучыня
сумесціцца з будучыняю сусвету —
усе словы дарэчы,
усе ўчынкі да месца,
усе стрэлы ляцяць у цэль.

І мабыць, гэтае мае „хаця” недарэчы. Усе моманты жыцця, існавання ў часе — гэта і патаемныя трансфармацыі Быцця, духоўныя здвігі, нематэрыяльныя акты рэчаіснасці. І творчасць — чужая — становіцца часткай духоўнага існавання іншага чалавека. Дзіўная, складаная радасць, прасякнутая тугой і сумнівам. Часам — дзейсная, штуршок для ўласнага дзеяння, часам — рассяроджаная ў бясконцых пытаннях. Да суб'екта творчасці. Да жыцця. Да...

Творчасць Алеся Разанава вызначылася мноствам кніг, пункцірамі Быцця, у якіх — і прэзэнтацыі новастворанага, толькі што выдадзенага.

Скончыўся дождж.
Цякуць
адкінутыя адлюстраванні.

І зноў — натхненне чытача, слухача. Не просценькі захліп — ах! — а складаны, няўлоўны працэс, калі адбываецца нейкая трансфармацыя, свядомая і стыхійная, ад слоў вымаўленых і ад фраз, словаў схаваных, непраяўленых — калі слова значыць куды больш, як яго моўная функцыя. Калі стыхійныя, унутраныя рытмы творцы супадаюць, сутыкаюцца, перакрыжоўваюцца з рытмамі чытачоў. Усё захоплена, насычана ўтварэннямі нейкага Свету — тоеснасцяў, аналогіяў, суадносін, нейкай жыццёвай і мастацкай сістэмы, нейкіх вобразаў, што існуюць у гэтай духоўнай сферы. Канцэнтрацыя пачуццяў, духоўная сітуацыя, поўная няўлоўна-мройных уражанняў, самавыяўленняў душ — і адасабленне, маўклівая абарона кожнага ўласнага „Я”, стынь неўвасобленага, абпаленасць паўсядзённай эмпірыкай. І — адчуванне ўзнятасці на вышыню паэта. І — боязь згубіць гэтую вышыню ў сабе. І — адчуванне духоўнай рэальнасці, якая адпавядае „суверэннай асобе”.

І вось што важна і заканамерна — Алесь Разанаў ніколі не спрабуе падладжвацца пад нечыя густы — не мае на мэце нікога „выхоўваць”, клікаць (не кажу пра кан’юнктурнасць, мімікрыю, злабадзённасць), аднак з пэўнага часу беларуская маладая літаратура так ці інакш знаходзіцца ў свядомасным полі паэта, яго літаратурнага вопыту

(побач з пільным углядваннем і творчым засваеннем сторанага сусветнай культурай).

Канкрэтна на гэтым пытанні засяроджвацца не буду, а вярнуся да той умоўна-эстэтычнай ноты, да таго асобага свету сутнасцяў і сутнасных аналогій, да „вызначанасці быцця”, што „насычана не адчуваннем або шматграннай матэрыяй..., а духам і ведае сябе як усю ісціну і сапраўднасць” (Гегель).

І вяртаючыся да гаго, Мікельанджэлавага, „beata l’alma” — Шчаслівая душа, не падуладная бегу часу, да „унутранай сутнасці” індывідуума і да таго, што звычайна гэта „не абыякавая адзінкавасць індывідуума, але нешта субстанцыяльнае, сапраўды ўсеагульнае” (Гегель), пазначыць, што менавіта таму і ўзнік гэты допіс. Як разважанне... Пра творчасць і творцаў... Пра сувязь падзейнага і сутнаснага... Пра вечную таямніцу таленту. Незалежнага ад падзейнай эмпірыкі. І залежнага. Ад сітуацый. Ад дзеянняў канкрэтных асоб. Ад рэалій часу. Ад складу абставін. Ад верагодных і неверагодных спружын рэчаіснасці. Ад таямнічых рухаў падсвядомасці творцы. І — незалежнага: у галоўным. У створаным. Дзе набываюць галоўную значнасць — „сэнсы маўклівых нябёсаў”. У сваей неадменнасці.

*Часоп. „Тэрмапілы” (Беласток), 2003, № 7. (За подпісам: Альбіна Сямёнава).*

## У МРОЙНЫЯ ХВІЛІНЫ ПАДАРОЖЖАЎ

*Паралелі, аналогі, алюзіі*

У сваю пару, пасля вандроўкі ў Францыю, у 1978 годзе, у адной з рэдакцый я распавяла была гаворку пра нататкі. І вельмі мэтанакіраваная і дзейсная асоба імярэк паглядзела на мяне так, нібыта мне стрэліла ў голаў вырошчваць бручку ў ружоўніку. Маўляў, звар'яцела няшчасная: гэткі ашалом ад эмоцый, а тую Belle France, так бы мовіць, толькі адным вокам бачыла: што такое дзесяць дзён (ці дванаццаць)! Я сумелася і паклала накіды ў стол.

Пасля падарожжа ў Італію ў 1987 годзе зноў узяла сумніва — ўскруг усё віравала, усё змянялася кожнага дня: што тая Італія?

Але яна ўзнікала — хрэстаматыйна-знаёмая, а ў нечым вядомая толькі мне і маім спадарожнікам. Памяць вяртала — чакана і нечакана — і далёкія французскія ўражанні. І ўсё гэта пакідала адбітак на дні ўчарашнім, на дні сённяшнім, на падзеях апошняга часу.

Ды і гэтыя краіны мараў сталі, на жаль, бліжэй далека не для ўсіх маіх суайчыннікаў. Жалезную заслону адчынілі, але шляхі на Захад, ды і на Усход, перапынілі для многіх найперш эканамічныя няўладзіцы.

Тады... Тады свабода слова толькі абвясціла пра сябе, усе пафасна (пафас у былым Саюзе быў хранічны) абвяшчалі перабудову.

Яшчэ здавалася нязрушнай КПСС, яшчэ мала хто мог уявіць, што „Союз нерушимый республик свободных» лічыць апошнія гады. Незалежнасць рэспублік здавалася фантастыкай. Меркаванні, што неўзабаве падаліся б звычайнымі, тады выдавалі не менш, як крыміналам.

Тымчасам мы выракліся, адмовіліся, разбурылі. Апынуліся на руінах. Ці то будавалі новы гмах, ці то зноў стваралі паветраныя замкі.

І вяртаючыся да старых допісаў, я трымаюся гэтага сюжэта таму, што хачу знайсці калі не грунт існавання, дык хаця б нейкія зачапкі ў гэтым свеце. Магчыма, тут ёсць схільнасць да таго, што пэўным часам пазначылі было гэткім гаспадарча-інвентарызацыйным паняццем: агульначалавечыя каштоўнасці. Хаця па сутнасці зноў паперадзе інтарэсы дзяржавы.

І камерцыялізацыя асабістага. І — словы, словы, словы...

А — ва ўсе часы былі і ёсць яшчэ прыкметы быцця — сталыя і зменныя, залежныя ад геаграфіі і нацыянальнай ментальнасці і паўсюдна агульныя, пазнавальныя прыкметы, што вызначаюць проста жыццё. „Блажен, кто посетил сей мир в его минуты роковые...” Хто ведае... Што больш меціць быццё: гістарычныя ці пазагістарычныя

імгненні? Калі людзі проста існуюць — радуюцца, спрачаюцца, спасцігаюць навуку, вучаць іншых, робяць, кахаюць, бяруць шлюб, мысляць, ходзяць у госці... Падарожнічаюць. Не ў перыяды ж вялікіх гістарычных змен узводзяць бажніцы, ствараюць карціны, будуюць гарады, вырошчваюць сады, гадуюць кветкі...

*Восеньскі падарунак*

Вандроўка ў Італію была нечаканая. Гэткі падарунак восені. Здаецца — тым самым момантам, калі пані Удача нібыта забылася нават пра тваё існаванне, а жыццё толькі і робіць, што кідае цябе ў накдаўны, і ты ўжо рыхтуешся да чарговага наканаванага хуку — а тут раптам узнікае той самы сподачак з блакітным акрайцам. Італія...

Весь груз тоски многоэтажный —
Сгинь в очистительных веках!

У галаве — мешаніна. Нейкая чаўпра з вежаў, нефаў, купалоў. Цэркваў, палацца... Каналы, гандальеры... Хаця не, Венецыі ў маршруце няма. „Кавалак неба, што трапіў на зямлю” — Неапаль — таксама заетаецца ў баку. Затое — будуць Рым, Фларэнцыя, Мілан, Балонья, Рэджо-Эмілія...

Лацыё, Умбрыя, Таскана... „Голубоватым дымом вечерний зной возносится, долин тосканских царь...” Мітусня цытат. Нейкія ўрыўкі з фільмаў дэ Сантыса, Вісконці, Антаніёні, Феліні. Слоўная феерыя Анны Маньяні, самнамбулічны позірк Монікі Віцьці, каскад рухаў Марчэло Мастраяні... Напаўзабытыя факты і даты... З Базары, Муратава, Джывелегава... І зноў — радкі, радкі, радкі...

„Omnia mutantur, nihil inferit.” А яны былі аптымісты, старажытныя рымляне. „Усё змяняецца, нічога не знікае”.

Так, безумоўна,трэба было б давесці да ладу, сістэмы факты, надсвежыць памяць, пэўна даведацца — але ўжо няма часу. Пачынаецца вандроўка. І абавязковыя няўладзіцы, неспадзяванкі, недарэчнасці. Хіба ў нас інакш магло быць? Самалёт з Мінска ў Маскву (група журналістаў, тады яшчэ СССР, вылятала з Масквы) позніцца на пяць гадзін, гатэля ў Маскве няма, патрэбнае аддзяленне Інтурыста я знаходжу, добра паблукаўшы па калідорах і холах Астанкінскага гасцёўнага комплексу. Паводле не самых лепшых традыцый не самых лепшых часоў нам паведамляюць процьму правілаў, інструкцыяў: перасцерагаюць, папярэджваюць, даводзяць „да ведама”.

І тым не менш — напаўяве, напаўсне мы аказваемся ў аэрапорце Леанардо да Вінчы, або Ф'ю Мічына. Выпраўляемся далей. Не ў Рым, а

ў Остыю: чэмпіянат па лёгкай атлетыцы, усе гатэлі вечнага горада занятыя.

... Мост, перасохлая, выцвілая рачулка, як быццам нехта плескануў вады на звычайны шэры жвір. Высвятляецца, аднак, — гэта хрэстаматыйна вядомы Тыбр. Усё змяняецца? Ці проста канец спякотнага лета?

А светлы, рудавата-вохрысты колер будынкаў каля дарогі — колер „трастэверын", колер Рыма.

Наш „Сатэліт-палас" у Остыі сціплы. Але з усімі выгодамі цывілізацыі. Асноўнае насельніцтва гатэлю падчас нашага знаходжання там — паліцыянты.

Раніцай каля гатэля — усё блакітнае і сіняе ад кашуль-уніформаў і машын: першынства свету, муніцыпальная паліцыя пачынае працоўны дзень. Пачынае свой дзень і Остыя — грукацяць жалюзі крамаў, мужчына паважна вядзе сабаку на ланцужку, жанчыны паліваюць кветкі ў лоджыях. Вуліцы чысцюткія, дагледжаныя. Лоджыі патанаюць у зяляніне. А мы, праглынуўшы кубачак кавы і булачку-расету, сядаем у наш „Італбус", шыкоўны, з кандыцыянерамі, з аграмаднымі светаахоўнымі шыбамі.

У „Сатэліт-палас" мы прыязджаем уначы. І тое, што Остыя — старажытны горад, порт, што мора побач, мы ведаем выключна тэарэтычна. Хаця нашы гіды нас пераконваюць: не трэба засмучацца - у ваду ўсёроўна лезці нельга. Уяўляем сабе малюнак накшталт „Чырвонай пустыні" Антаніёні і супакойваемся.

У Рым. Толькі ў Рым.

... Мабыць, і ў першыя дні стварэння свету магло быць вось такое мяккае, цёплае, пахмурнае надвор'е, будзённы дожджык, што спраўна сыпле на сімвал Рыма — Калізей. „Пясок мораў і кроплі дажджу і дні вечнасці хто вылічыць?" Востры водар — туберозаў? Але ж я з тых няўдаліц, якія заўсёды гавораць: нейкая птушка, нейкае дрэва. (Прыгадваю Янку Брыля, што бязлітасна кпіў над гэтымі невукамі).

Калізей стаіць адасоблена, ніщто яму не замінае. Як у часы Цэзара. Нікому не рупіць пабудаваць побач сучасны гмах. Тут маюць павагу да прапорцыяў старажытнасці, да архітэктурнага рытму Старажытнага Рыма.

Хаця ёсць і відавочная эклектыка эпох. Турыстычныя карнавальныя атрыбуты. Конь з фаэтонам. Зразумела — калясніца Геліёса мела іншы выгляд. Рамізнік у адзенні аперэтачнага вентурына, на фаэтоне — ліхтар, таксама, пэўна, не антычнага абрысу.

Ніхто з нас, праўда, не рызыкуе, не мысліць трапіць у кліенты гэтага каларытнага рамізніка: грошы нам яшчэ не мянялі, аднак калі

б ліры і звінелі ўжо ў кішэнях, дык камерцыйныя нашы мажлівасці наўрад ці супалі б з таксай фурмана. Хаця — хто ж у вечным горадзе раскашуе ў экіпажах? Толькі пешшу і на самоце. Хаця і гэта — раскоша для нас. Мы зноў у „Ітапбусе”. Тэрмы Каракалы, брама Канстанціна. Капітолій. Усё змяняецца, нічога не знікае... Нібыта перагортваем выдатна ілюстраваны падручнік па гісторыі Старажытнага Рыма. Паглядзіце налева, паглядзіце направа. Мітуслівае дачыненне да вякоў....

*Сярод вярхоўных рытмаў сусвету...*

Ды ўсё ж — „Carpe diem”. Толькі ў такую бясхмарную раніцу Рыма і здолелі вызначыцца ў памяці шматкі чэзлай універсітэцкай латыні. Carpe diem — „Карыстайся днём”. Сапраўды. У цэнтры Рыма — ніводнай машыны. Марафонскі забег чэмпіянату свету. Пешшу — як у часы Гарацыя або Лукрэцыя. І амаль на адзіноне. Можна не бегчы, раўняючы крок з шэрагамі групы, а кіравацца крыху папераздзе або наадварот — ззаду. Глядзець на Рымскі форум (Foro Romano) збоку, зверху і менавіта тут, на Палатынскім пагорку, гледзячы ўніз, неяк раптам зрокава адчуць, што гэта — магутны дыктат Старажытнага Рыма. Пачынаеш відавочна ўяўляць carmen saeculares, ludi saecula res: стогадовыя песні, стогадовыя гульні. Адноечы на стагоддзе. А між іншым, і мудрым, і знакамітым, і дзейным здавалася, што стагоддзям Рыма не будзе канца... Як і сёння — не адзінкі, многія, і разумныя, і энергічныя, так і не ўяўляюць 1/6 частку зямной кулі інакш, як Саюз. Неабсяжны, непарушны. Мадэль — калі не светапарадку, дык дзяржаўнасці.

Усё змяняецца, нічога не знікае. На руінах Старажытнага Рыма з’явіліся першыя хрысціянскія базылікі. І не толькі першыя. Вось і бажніца Святога Пятра створана на фундаменце яшчэ тых, паганскіх, антычных часоў. І — дзіўна — але, магчыма, гэта выключна асабістае ўражанне, святыні ўжо не ціснуць на свядомасць, як гэта адбываецца з рэштамі Старажытнага Рыма.

Невыпадкова, мабыць, усе дыктатары найноўшага часу падрабляліся пад Старажытны Рым і Грэнцыю. Напалеон, Мусаліні, Гітлер, Сталін. Усё аграмаднае, вялікапышнае, каб чалавек адчуў сябе popolo minuto (мізэрным, змарнелым народам). Перадусім — алтар Айчыне рабілі ў Рыме ў XX стагоддзі і яшчэ да валадарання дучэ. 1911-ты год. Хто быў тады? Кароль Эмануіл? Але так ці інакш — гэта нейкі каменны ўздых па жалезным дыктаце імперыі. Бясконцая белая

каланада, неабсяжная лесвіца, пахмурны метал вазкоў і коннікаў. Укленчы, шараговы чалавецтва...

Але Рым — горад нечаканы. Горад розных стагоддзяў. У язычніцкім Рыме, на пагорку Палатын, аднекуль чутны мяккі перагук званоў — неўзабаве заход сонца, пара вечаровай Імшы...

Тымчасам мы апынуліся ў адной з раннехрысціянскіх базылік — Санта-Марыя ін Казмедын — суровая гэтая святыня перабудоўвалася якраз на грунце рымскай архітэктурнай асновы ў VIII і XII стст. Але гукі званоў той царквы не маюць адбітку змрочных яе муроў, у іх адчуваецца злагада адыходзячага дня, асветленага і пазначанага малітвамі, аднаго са шматлікіх дзён двух тысяч год хрысціянства. У гуках тых: „...веліч вышыні, цвердзь чысціні...” У вогуле — што меўся выявіць чалавек у гэтым бясслоўным і нібыта бессюжэтным кожнадзённым рытуале? Простая і вечная музыка стагоддзяў. Векавечны зварот да Бога. Мабыць, нездарма ў іншай краіне чалавек горкага лёсу і адухоўленага разумення слова так пераклаў верш Томаса Мура, а двое іншых — таленту значнага і немітуслівага, стварылі такую музыку, што паўтары стагоддзі — ў атачэнні сям’і і ў прафесійных хорах, у дружнай кампаніі і сам-насам з сабой і ўсім светам спяваюць: „Вечерний звон, Вечерний звон! Как много дум наводит он...” Туга і ўспамін, роздум пра незваротнасць усяго на зямлі і марнасць усяго існага... „И уж не я, а будет он в раздумье петь: „Вечерний звон!”

Сонца на суклоне і ў ім нібыта сышліся ўсе колеры адыходзячага дня. У Рыме 30-35 градусаў паводле Цэльсія. А мы тымчасам на п'яцца Квірынале, каля Каралеўскага палаца. Глядзім на гарачую, ярка-аранжавую паласу на нясцерпным блакіце паўднёвага неба, бясконца доўга глядзім на палымяны небасхіл. Потым проста доўга сядзім — пачынаюць запальваць ліхтары. Шпацыр, маўляў, як у часы Сенэкі і Нэрона, па безаўтамабільным Рыме цяпер помсціць нам аўтамабільнымі заторамі, наш „Італбус” мы чакаем дзве з паловай гадзіны. Турыстычна пільна ўглядваемся ў палац, бачым, як адны вартавыя змяняюць другіх, і вось наша цікаўнасць узнагароджана не вельмі арыгінальнай, але каларытнай сцэнкай. Дзве рымлянкі (як гучыць!) у ботах (30 градусаў) і ў бліскучым лускавінні камізэляў вядуць доўгую і ажыўленую размову з гараджанамі вечнага горада. Тыя на шыкоўных навенечкіх матацыклах, матацыклы вуркочуць, зіхотка ззяюць, храпуць, што коні, збіраючыся несціся наўскапыта. Нашы шчоўкаюць фотаапаратамі — мадэлі прыгожыя. Хоць на палатно карціны, хоць на подыум. Дзяўчаты нешта даказваюць маладым сіньёрам, тыя горача пярэчаць. Усе смяюцца, зноў спрачаюцца. Нешта даказваюць, у нечым пераконваюць. Мы не ведаем мовы, і тут ёсць свая перавага.

Чуваць толькі чароўныя гукі галосных і падвойных зычных — вельмі прыгожа, стаката пераходзіць у спеўны рэчытатыў — сіньёрыны гуллiва ківаюць гловамі; раскоша іх валасоў робіць гэты жэст свавольным і гарэзлівым, потым яны адмоўна круцяць галовамі — хвалі локанаў перакідаюцца справа налева і злева направа, дзяўчаты нешта малююць нагой на асфальце: ах, хто ўстоіць перад боцікам гэтых чараўніц! Адзін з кабальера (хаця не, гэта ў Іспаніі - кабальера), ну, так бы мовіць, з персанажаў дзейства, прымае позу залежнага ад дамы рыцара, класічную позу — з нізкім паклонам... Зноў смех — і яны, усе чацвёра, ад'язджаюць на пераможных, хуткаімклівых матацыклах. Сама маладосць, само жыццё...

Ну, а наш „Італбус" урэшце рэшт прарываецца на п'яцца Квірынале.

„Фін каралы, фін каралы", — гэтую мелодыю мы чуем увесь час, калі нашага шафера Франка просяць стварыць музычны фон падарожжу. Просьбу часцей за ўсё паўтарае адна і тая ж жанчына — Італія ўяўляецца ёй нечым накшталт гучна-стракатага папуры з песняў Тото Кутуньё, Адрыяно Чэлентано і Рафаэлы Кара.

„Фін каралы, фін каралы" — гэтыя ж легкадумна-дрымотныя рытмы суправаджаюць нас і тады, калі мы едзем зранку ў Ватыкан. Мелодыя настройвае на несур'ёзны, лёгкі лад. Закалыхвае. А едзем мы на сустрэчу з рэзідэнцыяй Святога Пасаду, Сікстынскай капэлай, з Мікельанджэла. Але добра тэмперыраваны клавір Баха не прадугледжаны праграмай, ды і што-небудзь больш дастасаванае да мэты вандроўкі ці хаця б — на крайні выпадак — да часу і геаграфіі Боскага Мікеля — таксама. „Фін каралы, фін каралы" — вуркоча мелодыя.

...Муры Ватыкана з боку віале Ватыкана. Малыя, мізэрныя побач з імі сыны і дачкі чалавечыя. І неяк спракаветна строгія і важкія гэтыя муры. Пачынаю ўяўляць наша ўзыходжанне на вяршыню пагорка, да Свягога Пасада, але ўсё аказваецца празаічна і проста, усё ў рэчышчы нашага прагматычнага, мітуслівага часу. Ліфт — і ўсё...

І вось мы ўжо крочым па галерэях Ватыкана. Перад тым быў уступны экскурс. Ва ўнутраным падворку Ватыкана, скрозь залітым сонцам. Падворак жоўта-белы, з акуратна стрыжанымі газонамі, такімі ж акуратна стрыжанымі дрэвамі, якім дакладна вызначана месца ў гэтым паралелепіпедзе. Амаль пустым. Наведвальнікі ў залах і музеях Ватыкана.

Наш гід, Анна Сандрэцьці, узняўшы высока над галавой ці то жазло, ці то піку з кветкай-ружай (каб мы маглі бачыць яе і не згубіцца), прапануе нам надзвычай жвавы тэмп. Анна Сандрэцьці дзе-

сяць год жыла ў Савецкім Саюзе, выдатна валодае рускай мовай. А ў музэях Ватыкана адчувае сябе як выдатны спецыяліст, прафесіянал на сваёй працы. Спяшаецца яна, мабыць, імкнучыся не перабраць адведзенага нам часу. Ёсць у яе і яшчэ рацэі, з якіх яна прытрымліваецца шпаркага рытму, мусіць, слушна лічыць, што на такой хуткасці ніхто не здолее распытваць яе. Анна ледзь не ў трансе ад дапытлівасці нашых — на тую пару — суайчыннікаў. Нехта спытаў у яе з выглядам першага вучня: „Прабачце, а хто жонка папы?” Анна Сандрэцьці захлынулася словамі, а пазней усё неяк тужліва перапытвала:

„Няўжо гэта сапраўды група журналістаў?” Некалі ў Францыі ў нас таксама была рэкардсменка па кур'ёзных пытаннях.

У музеі імпрэсіянізму яна, стоячы перад сусветна вядомай карцінай Клода Манэ „Сняданак на траве”, усё настойліва перапытвала назву, старанна запісваючы яе ў нататнік. А ў адным з музеяў Ватыкана адзін з нашых калег і ўвогуле не пазнаў „Лаакаона”, тыражыраванага ўсімі падручнікамі для сярэдняй школы.

Дарэчы, нас інструктавалі, папярэджвалі, вучылі, зусім паводле традыцый даўніх і нядаўніх часоў — ніякіх стасункаў з чужынцамі-чужаземцамі (а чаго тады ехаць?), ніякіх шпацыраў на адзіноце (парушала гэтае правіла, дзе толькі была магчымасць, не заўсёды ўдала, але пра тое пазней), ніякіх адхіленняў ад групы, ніякіх..., не, не, не... Праўда, чамусьці нікому не стрэліла ў галаў пазначыць, што плады асветы мы часцей за ўсё праглыналі недаспелымі, а часцей — толькі паглядалі на недаступныя плады і змушаныя былі аднеквацца: „зело зелены”. Увогуле ж „учились понемногу чему-нибудь и как-нибудь”... (А з далечыні году выхаду ў свет кнігі, а не моманту публікацыі допісу — з жалем пасведчу: стала яшчэ горш).

...Вяртаючыся ж у музеі Ватыкана... Знакі, стрэлкі... Усе — да Сікстынскай капэлы. Стрэлкі ў галерэі з арасамі, стрэлкі ў галерэі са столлю, дзе роспісы ў стылі рамбулье (рамбалі, як вымаўляла Анна Сандрэцьці) — роспісу, што зрокава стварае ілюзію рэльефу.

Урэшце — капэла Сікстына. Тут прадугледжана ўсё, каб, наколькі гэта магчыма ў натоўпе, пакінуць усю мітусню свету за дзвярыма. Нельга перамаўляцца, нельга весці экскурсіі, нельга фатаграфаваць, нельга здымаць на кінаплёнку.

Закратаваныя вокны капэлы — высока-высока. Алтар: драўлянае разьбярства. Такі ж драўляна-разны амбон. Але ўсё гэта здаецца антуражам, прычым нязначным, галоўнае — роспіс Мікельанджэла. „Урачыстае і змрочнае свята, дзе ўсё нагадвае пра жалобу дня памерлых”. Так згадваў пра гэты — адзіны ў свеце — роспіс Рамэн Ралан. Твор Буанароцьці аднаўлялі — і там, дзе папрацавалі рэстаў-

ратары, усё чамусьці прыгладжваецца, набывае ненатуральна новы выгляд, робіцца спакойна-гарманічным, нібыта гэта ўжо не магутна-трывожны геній Мікельанджэла, а ясны, злагадны талент Філіпо Ліппі.

У Рыме наогул, а ў Ватыкане асабліва, нібыта вандруеш з эпохі ў эпоху. Усё спалучана, усё ў судачыненні. Пачынаеш губляць адчуванне рэальнасці, чуццё істоты ў пэўна пазначаных часе і прасторы, шматвекавы гістарычны час уладна прыцягвае да сябе, пераконвае відавочнасцю мастацтва, шматвекавых рэалій. Вазы, тыя самыя, што мы бачылі ў падручніках, чорныя амфары з вохрыста-бэжавым малюнкам, чарніліца, якой 2500 год, знакаміты Апалон Кановы... І ўжо нават даглядчык з музэя Ватыкана пачынае нагадваць уладарнага прынчыпе (князя) часоў Ларэнцо Медычы (Ларэнцо Цудоўнага). А на знакамітай лесвіцы Скала Рэджа, здаецца, неўзабаве з'явіцца сам Святы Айцец. Аднак відавочна выпрабоўваць эфект калонаў, што паступова змяншаюцца ў памеры, рызыкуюць толькі два фотааматары.

Варта Ватыкана — нязменна ва ўборах яшчэ паводле эскізаў Мікельанджэла, і, падпаўшы пад узвышанае ўздзеянне Ватыкана і пад магічны ўплыў цырыманіялу старадаўніх часоў, са здзіўленнем глядзіш на мулатку ў саборы Святога Пятра — ў найсучаснейшых ружовых нагавіцах, з дзіцем. Дзіця плача. Яны прытуліліся каля калоны, жанчына амаль ляжыць на плітах бажніцы. Чаму яны апынуліся тут? Магчыма, жанчына лічыць, што тут яе жальба будзе хутчэй пачута Усявышнім? Ці спадзяецца на неадкладную дыяканічную дапамогу? А можа, прыйшла глядзець на знакамітую будову Джаванні Берніні? Неверагодна прыгожую грабніцу Святога Пятра? Асабліва глядзіцца яна (грабніца) з сучаснай падсветкай: высакародны абрыс лесвіцы, умеркаванасць пазалоты, мяккасць белага і каляровага мармуру. І нейкая падкрэсленая свецкасць, нават тэатральнасць — і ўсё нагадвае не так пра марнасць зямнога, як сцвярджае адвечнасць Боскай Красы.

Нейкая суцэльная эйфарыя — апошнія метры дзяржавы Ватыкана. Хаця — ў розных людзей, мабыць, свае ўражанні. У некага — узвышаныя, узнёслыя ад дачынення да Боскага Святла, у некага — абумоўленыя выключна рацыянальнымі назіраннямі, у некага — пантэістычныя, ад адчування вечнасці прамяніста яснага сонца, ад якога белая каланада на плошчы Святога Пятра перад саборам здаецца пякуча белай. Ёсць і сакральнае, глыбока асабістае, пра што весці гаворку ў такіх стракатых нагатках немагчыма.

І зноў — мешаніна часоў і эпох. Руіны тэрмаў Каракалы. „In corpore sano mens sana”. Тое, што мы ўсе памятаем з маленства. „У

здаровым деле здаровы дух”. Рымляне ведалі пра гэта. Пасля лазні ішлі ў бібліятэку.

...Віа Алессандро, палацца Фарнезе. Менавіта тут жыла дама барока, шведская каралева Крыстына-Аляксандра, што адмовілася ад прастола, каб прыняць каталіцтва. Тая самая, што адпрэчыла прапанову, каб яе прывезла карэта, зробленая паводле задумы самога Берніні. Яна з’явілася ў вечным горадзе конна. Як сапраўдная каралева Сеічэнта — каралева XVII стагоддзя. Тая, перад якой адчувалі сябе падданымі нават кансакраваныя асобы. Як сведчылі многія, не хто-небудзь, Адзаліні — служка Боскі — кінуў на брукаванку сваю кардынальскую мантыю, каб каралева не сутыкнулася з брудам маставой.

Грабніца Крыстыны-Аляксандры змешчана ў саборы Святога Пятра: vixit Christina Deo annos 63 — (Крыстына, што памерла ва ўзросце 63 гадоў). Тут знайшлі вечны супакой астанкі каралевы, верніцы, што ведала 7 моў, штудыявала класікаў, валодала лепшай бібліятэкай свайго часу. Studia Divina — вывучэнне Боскага — было асноўным яе заняткам. Хаця яна любіла гарэзліва пацвельвацца: „Баўлю час тым, што смачна ем і добра сплю, вяду прыемныя размовы і ўвогуле жыву так, як мне падабаецца”. Век барока... Што ў яе словах — праўда, а што — не? Праўда — яе адрачэнне ад прастола дзеля веры... Мы ведаем — колькі людзей і якімі спосабамі дамагаліся кароны... А яе словы... Век барока... Век складаны. Велікапышны... Век не толькі каралевы Крыстыны, але і вялікіх дойлідаў: Берніні, Бараміні, Гварыні. Век з’яўлення мройлівага цуда фантанаў Рыма. (Дарэчы, вадазборы Рыма дагэтуль бяруць ваду з 12 водаправодаў Старажытнага Рыма. А самыя вядомыя з акведукаў: Аква Паола, Аква Марыя, Аква Фелічэ, Аква Вірга.)

Празрыста-блакітная „архітэктура” водаў фантана Трэві, насцярожаны спакой скульптурнай групы. Нейкае дзівоснае спалучэнне , няўлоўную яго красу не перадаюць ні фотаздымкі, ні нават кіно. Тут бы засяродзіцца наякую гадзіну... Але ж якія гадзіны!

Мы едзем на віа Апіа, знакаміты — хаця што ў Рыме не знакаміта? — Апіевы шлях. Пасля ўладарна-цяжкай антыкі Рыма, магутнага ўплыву Кватрачэнта і Чынквечэнта, пышнасці барока, Апіевы шлях здзіўляе нейкай хатняй утульнасцю сваіх маштабаў (як і Тыбр), негарадскім выглядам віл, што патанаюць у зеляніне. Тут цяпер раскашуе сённяшні патрыцыят і набіліят — фінансавыя каралі, зоркі кіно і сцэны. Цішыня такая, нібыта яе пазычылі з мінулых стагоддзяў. Быццам і няма побач аграмаднага сучаснага Рыма, яго мітусні, шуму, затораў на вуліцах. Яго турыстаў.

...На пляцы Іспаніі славутай лесвіцы амаль што не відно: сядзяць, стаяць, ляжаць — нейкае сяйво з людзей. І якім часам здымалі фільм пра дзяўчат з гэтай плошчы? Там лесвіца заўсёды была амаль што пустая. Ці часы — іншыя?

Сама плошча маленечкая. У Еўропе, здаецца, увогуле за выключэннем антычнага Рыма, няма аграмадных плошчаў, якія так здатныя майстраваць у нас. На савецкай — у сваю пару — і постсавецкай прасторы. Ад плошчы разбягаюцца вулачкі. Здаўна тут, паводле сведчання яшчэ П.В. Аненкава, любілі жыць іншаземцы. Тут была кватэра М. В. Гогаля, на віа дэль Крочэ. Непадалёк, на віа Кандоцьці, улюбёная кавярня пісьменніка. Анфілада невялічкіх пакояў, з люстрамі і канапкамі, а напрыканцы — цёмная, змрочная зала. У ёй — партрэт Гогаля, цытата ягоная, аблямаваная рамкай: факіміле.

Ці ёсць у Рыме сляды нашага Мікалая Гусоўскага? Нават зірнуць на эпітафію ягонага сябра і мецэната Эразма Вітэмуса не ўдалася: мы не былі ў бажніцы Святой Марыі дэль Попала.

Не пабачым, не паспеем, не прадугледжана праграмай. Нібыта прысуд. Асабліва калі ўлічыць, што жылі мы ўсё ж у Остыі.

Хаця нашы чычэроне як маглі спрыялі нам.

Іх было дзве.

Адна, Ніна Аляксандраўна, сустрэла нас у закутках Астанкінскага гасцёўнага комплексу. Калі мы прыехалі ў Італію, яна набыла нейкі асаблівы шарм. Флюіды Рыма? Яна пачала апранацца ярка, з фантазіяй, і высветлілася, што ў ёй нешта ёсць ад жанчыны з Брулоўскага „Італьянскага полудня". Хіба што з таго „полудня" мінулася гадоў дзесяць... У ёй, без асаблівай эклектыкі, адчуваўся водар розных часоў: спраўны рытм нашага часу, крыху загадкавасці часоў Адраджэння і нешта ад вакханкі Старажытнага Рыма.

Другая — Анна-Ліза — без перабольшання магла быць жывой мадэллю для партрэта мадонны. Любога хрысціянскага веку. Гэтаму ўражанню не пярэчылі ні модныя, да шчыкалатак, нагавіцы, ні фацэтная блуза. Гід фірмы „Планетарыё", яна добра валодала рускай мовай. Засяроджана-клапатліва пералічвала нас кожным разам, як мы заходзілі ў аўтобус.

„Анна-Ліза, Анна-Ліза, Анна-Ліза..." Да яе звярталіся з прычыны і без дай прычыны. Прыгажосць прыцягальная... І маладосць...

*Чывіта Век'ё застаецца ў баку*

Калі мы штодня ехалі з Остыі ў Рым, дык сустракалі ваблівую стрэлку: Чывіта-Век'ё. Італьянская фабрыка кінасноў і кінамараў. Але

мы заўсёды паварочвалі ў другі бок. У нас іншая праграма. Рытуал полудняў і вячэраў займаў тут не аношняе месца. У Фларэнцыі, Рэджа-Эміліі і Мілане мы палуднавалі ў рэстаранах гатэляў, у Рыме — у розных лакандах і траторыях. Наведвалі мы, зразумела, рэстараны не самага высокага класа. Прыблізна паводле Купрына — той лічыў, што ў кожным горадзе трэба наведаць царкву, схадзіць на кірмаш і ў не самы шыкоўны рэстаран („средней руки”).

Рэстаран „Да Беніга” ў раёне Трастэвэрэ, сярэднявечным раёне Рыма. Зала з каменнай столлю, набеленымі сценамі. Пад столлю, недзе на адлегласці паўметра, драўляныя бэлькі, ці то з дубу, ці то з грабу. На іх хатнія кветкі. Аграмадны, на ўсю сцяну, буфет, паводле моды пачатку XX стагоддзя — ў ім посуд, віно ў бутэльках і ў плеценых бутлях. Памяшканне нечым нагадвае малдаўскую каса-марэ.

У адной з рымскіх траторый — канапкі, люстры з контуравымі, пуантылісцкімі малюнкамі — бутэлькі к’янці, парк, палац. У рэстаране гатэля „Сан-Марко”, дзе мы жылі ў Рэджа-Эміліі, на люстраной паверхні гольчастым контурам вымаляваны кіназоркі, каля майго месца быў люстраны Ален Дэлон.

Усюды — цішыня. Не выюць магнітафоны, не надрываюцца стэрэасістэмы (усё гэта ў Італіі надзвычай таннае, да ўзору: магнітафон „Sony „ — 30.000 ліраў, рублёў паводле курса 1987 года: 1 даляр — 60 капеек). Рэстаран — для адпачынку, для спакойнай гаворкі, для сустрэчы. Урэшце — дзеля таго, каб паесці ў спрыяльных умовах. Так растлумачылі, дарэчы, усё той жа нястрымнай аматарцы вакалу. Для танцаў ёсць дансінгі, клубы.

Харчавалі ўсюды смачна. І паўсюдна ў Італіі ў рэстаранах, вялікіх і малых, каля ўвахода — горы дымчастых сліваў, аграмадных персікаў колеру сонца, яблык, пра якія гавораць: налiўныя, ігруш, з якіх гатовы пырснуць сок, рудаватых бананаў, вінаграду, нават на выгляд спакусліва-салодкага. Нехта нясмела спытаў ў Анны-Лізы, ці нельга замест шчодрай вячэры атрымаць некалькі гэтых пладоў, на выгляд — ці не з райскага саду. Анна-Ліза ўскінула рукі ў шырачэзных рукавах, нешта ўсклікнула па-італьянску, некуды пабегла... І з таго вечара на нашых сталах шыкоўныя вазы. На той момант з пладамі, якія сярэдні жыхар Беларусі, Расіі, Прыбалтыкі, мякка кажучы, не так часта бачыў на сваім стале. Персікі, апельсіны, бананы.

Увогуле на наш харч штодзённа выдаткоўвалася 50.000-60.000 ліраў (25-30 рублёў усё па тым жа курсе 1987 года). Грунтоўна. І не кожнаму патрэбна. Аднак змяніць нічога нельга. Так вызначана.

(Тады нават уявіць сабе было немагчыма, што неўзабаве нашы былыя суайчыннікі будуць здзіўляць ужо не дазволенай нішчымніцай

— „совеціко морале” — а неверагодным нарабаваным багаццем і роўнай яму безгустоўшчынай.)

Мы з цікавасцю прыслухоўваліся, прыглядаліся, каштавалі мясцовыя наедкі. Тартэліні — мясцовы гатунак пельменяў, пасатэлі — смажаніну з целяціны, фаршыраванай артышокамі... Дарэчы, на італьянскай мове назвы самых звычайных страў гучаць, нібыта імёны оперных герояў. Рызотта — рысавая каша, палента — кукурузная каша, ну, і знаёмая ў нас — кава „капучына” (пышная пена сапраўды нагадвае капюшон манаха-капуцына).

На што нельга было не зважаць, дык на тое, што і ў Італіі, і ў Францыі захаваўся свой стыль у рэстаранах, гатэлях, кавярнях. Своеасаблівы тэатр, са сваімі акторамі. Між іншым, у Францыі ў невялікіх мястэчках, вёсачках можа не быць нават крамы (яна паблізу), але кавярня ёсць заўсёды.

Дык а ў рэстаране „Да Беніта” (тым самым, дзе зала падобная да каса-марэ) ля ўвахода таямніча пасверкваў праз жардзіньеркі ліхтар, афіцыянт быў рэспектабельны не як сэрвіторэ, а ледзь не як ангельскі лорд. Гэткі уніфікаваны міжнародны стыль. Затое ў „Эмбэсі-хаўс” у Фларэнцыі, у гатэлі, насуперак энглізаванай назве, тайстры насіла вясёлая хударлявая італьянка, у фартушку: выкапаная гаспадыня хаты, нібыта толькі што адышла ад печы. І зала рэстарана таксама была пахатняму ўтульная, ці больш справядліва, дзве залы - невялічкія круглыя сталы з бэзавымі абрусамі да падлогі, утульныя крэслы, са спінкамі да самай падлогі. Афіцыянтка з „Эмбэсі-хаўс” заўсёды нешта гаварыла — гучна, працягла, добразычліва. „Пэр фаворэ, пэр фаворэ, пэр фаворэ” — „Калі ласка, калі ласка, калі ласка”.

А я згадвала эксцэнтрычную і вытанчаную француженку з Бардо. Тая нібыта дырыжыравала, энергічна робячы рукой прыгожыя, пластычныя жэсты: «Жю, ва, о» — „Аранжад, віно, вада”. І вальсавала некуды ў глыбіню залы, каб зноў пераможна ўляцець, нешта прыбраць. І зноў пайсці каскадным крокам. „Уі?” — „Так?” Рабэр (імя француженкі) адчувала сябе галоўнай асобай гэтага спектакля — дзейства, феерыі... „Мерсі!” — яна не проста дзякавала, яна запрашала прыняць удзел у сцэнічным дзеянні. Дзе яна выпраменьвала мяккую гарэзію, какетавала, вяла сваю партыю з тайстрамі. Царавала. Зала рэстарана была вялікая і не вельмі ўтульная, падобная на нашы тых гадоў — ці то вагон-рэстаран, ці то вялікая стайня. Але Рабэр валодала ўмельствам падпарадкоўваць сабе прастору. Гэта была яе тэрыторыя, яе манеж, яе сцэна. Рабэр! Ваш выхад!

У Андаі прыносілі мноства страў — халодныя і гарачыя закусі, розныя вышукі баскскага кухарскага майстэрства (Андай — горад на

поўдні Францыі, у краі баскаў, яго некалі вельмі любіў Хэмінгуэй: танныя гатэлі, выдатныя кухары.)

Іх умельству аддавалі належнае і мы. Марнавалі на тую салодкую атруту, здаралася, і гадзіны са тры, хаця, падобна, сапраўдных гурмэ — знаўцаў гастранамічных вышукаў, сярод нас не было, затое ў гурманаў — аматараў пад'есці, ператвараліся нават заклятыя аскеты і прыхільнікі розных дыет. А напрыканцы гасцьбы з'яўляўся кухар. Ён ведаў: галоўны персанаж тут ён, і толькі ён. Загадзя ведаючы адказ, кухар хітравата пытаўся, ці спадабаліся ягоныя стравы.

А калі мы апошнім разам вячэралі ў рэстаране гатэлю "Гарнье" у Парыжы, нам прынеслі торт з бенгальскімі агеньчыкамі... Увогуле французы, нягледзячы на ўсе рэвалюцыі, не згубілі адчування не проста прыгожага і дыстынктоўнага, але і таго, што завецца смакам жыцця — мабыць, гэта мае пэўную назву на французскай мове, але я ці то не ведаю яе, ці то не ідзе на памяць.

Я не знаўца він, але згадваю, на сустрэчы з героямі макі, удзельнікамі французскага Супраціўлення, у Баённе (таксама паўднёва-заходняя Францыя, атабарыліся мы ў гатэлі ў Андаі, а адтуль выязджалі ва ўсе пазначаныя нам пункты маршрута), дык вось у Баённе прыём а ля фуршэт добра здзівіў вока нашых суайчыннікаў: бутэлькі, бутэлечкі, карафкі, фужэры, келіхі — вельмі прыгожыя, выштукаваныя, не тое каб твор мастацтва, але, безумоўна, аздоба — стала, бара, буфета. Тут былі ўсе знакамітыя напоі заходняга поўдня Францыі. Віны Бардо: Савэтэр, Монсэіур, Таргон, Крэон; Вэр, Кот ле Бур, Блай; Сатэрн, модны арманьяк „пус-рапэр". І, і, і...

Тут, у Баённе, я магла зноў уведаць трывіяльную ісціну пра тое, што свет не такі ўжо вялікі. І які штукар — пан Выпадак. Тут я сустрэла дзяўчыну — мала што з Беларусі, мала што з Мінска, а з той вуліцы, на якой я жыла.

Распавяла мне рамантычную, а калі ведаць, адкуль яна, то і незвычайную гісторыю. Яна рабіла экскурсаводкай у адным з музеяў Мінска. Сярод наведвальнікаў аднаечы трапіўся Жан-П'ер. І — ўсё адбывалася па шчаслівым варыянце рамантычнага сцэнарыя. Ён прыехаў яшчэ і яшчэ. І ўрэшце яны пабралі шлюб. Лена разам з мужам з'ехала ў Францыю. Калі ўлічыць, што нашы стасункі з замежжам у тыя часы не вельмі заахвочваліся, нават такія светлыя, учынак быў незвычайны. Леначка набыла французскі шарм і, здавалася, знайшла свае асабістае шчасце.

Але... Я мела магчымасць зноў уведаць, што свет не такі ўжо вялікі, а шчасце — „самая дарагая і няпэўная рэч у свеце." Ад адной маёй знаёмай, што мелася адпачываць улетку на адной дачы з дзе-

цьмі той Лены з Баённы, я даведалася, што рамантычны шлюб пратрымаўся не так ужо і доўга, а дзяўчына з маёй вуліцы пераехала з Баённы ў Парыж і выйшла там другі раз замуж.

Вяртаючыся ж да далёкай Баённы і краю баскаў — тут ва ўсім адчувалася культура традыцыі, традыцыя культуры. Як ва ўсёй Францыі. Кожны падворак — не проста дагледжаны. Не толькі чысціня, а і хараство. Як і ў крамах. І ў крамах кошт — зусім не для крэзаў. Усё разлічана на звычайныя кішэні. І ў Бардо, і ў Баённе, і ў Андаі, і ў Парыжы... І ў Рыме, Рэджа-Эміліі, Фларэнцыі, Мілане...

У вогуле ў нас і да падзей кастрычніка 17-га года, а пасля іх — то найбольш, пра густ да нармалёвага жыцця вялі гаворку не інакш, як іранічна, пра звычкі нямецкіх бюргераў і французскіх буржуа выключна паблажліва і звысоку. Не кажучы пра ацэнку гістарычных падзей — тут размова была звычайна такая, нібыта прамоўцы валодаюць ісцінай у апошняй інстанцыі. З просталінейна-сацыялагічным ухілам.

Цяпер „рэгістр адносін” іншы ці больш правільна, ракурс бачання, але танальнасць, на жаль, тая ж. Калі раней лічылі — вось крымінальны лёс вызначыў нарадзіцца і жыць да 17-га, значыць, амаль усе — царскія сатрапы, усё было пагана, усе вінаватыя, калі не маюць індульгенцыі — рабоча-сялянскага паходжання (ды і тут — з кім меў стасункі, што чытаў, якія думкі меў?), інакш маўляў, на сметнік гісторыі. Мы свой, мы новы свет збудуем. Збудавалі. Агледзеліся. Ні Бога, ні цара, ні героя. Разбурым. Разбурылі. Адшукаем усіх, у каго хаця кропля блакітнай крыві, узновім лепшае з таго, што было да Кастрычніка... Уздымем. Увойдзем.

Наперад, у новую светлую будучыню...

Калі на гэтую будучыню зірнуць сёння, так бы мовіць, з рэалій 2006-га года. Рэчаіснасць пераўзышла чаканні... Толькі, падобна, усё ў рэжыме наадварот. Расія ператварылася ў алігархічную дзяржаву, дзе, мусіць, як і абяцаў галоўны „приватизатор”, 6-ці працэнтам належыць усё багацце краіны, дзікі капіталізм, мільёны беспрытульных дзяцей, большасць насельніцтва — ў нішчымніцы. Сярэдняя Азія ці не вярнулася паводле сацыяльнага і дзяржаўнага статусу да сярэднявечча. У нас — абвясцілі кірмашовы сацыялізм. І, мабыць, ад вялікага набытку зранку каля сметніц — людзі, падбіраюць рэшты ад выкінутага аблашчанымі гандлёвым „сацыялізмам”. (І ва ўсіх постсавецкіх краінах тыя, хто валодае капіталам, у асноўным — былыя крымінальнікі, злодзеі, былыя партакраты, досыць часта ўсе гэтыя паняцці тоесныя.)

У той часавы момант, калі ствараўся гэты матэрыял (1992), і ў блізкія гады (да і пасля), віравала духоўнае жыццё, вярталася духоў-

ная спадчына, выдавалі кнігі забароненых і непажаданых раней аўтараў, а цяпер ці не ўсё культуровае і мастацкае жыццё паглынула камерцыйная плынь, а з ёю — пошласць, адсутнасць этычных норм і арыенціраў, ухвала агрэсіі і звярыных інстынктаў.

У момант напісання эсэ, паводле дэкларацый дзяржаўных кіруючых асоб, павінны быў наступіць ледзь не ўсеагульны мір на планеце Зямля, а сённяшняя рэчаіснасць сведчыць зусім пра іншае: лакальныя войны, тэрарызм у шырокіх маштабах, бунты і закалоты ў самых, здавалася б, спакойных і ўладкаваных краінах Еўропы. Ну, а ў нас, у роднай краіне Беларусь, постфактум і дэ-факта , да ўсяго дадалося ў самым горшым варыянце занядбанне карэннай, сваёй мовы... І не толькі...

Ну, а вяртаючыся ў Італію... Там было рознае... На адной з сустрэч адзін з яе актыўных арганізатараў Рудольфо Курці, што некалі вучыўся ў Маскве і ведаў Саюз не паводле кніг, давёў: вы хочаце жыць, як мы. Дарэчы, кіраўнік групы падчас гаворкі адразу апынуўся побач, некага адпіхнуў, некага адсунуў: камандзёр, як яго называла наша Анна-Ліза, сімпатычна кантамінуючы словы камандзір і командор. Але сіньёр Курці адразу перапыніў нашага начальніка: „Я хачу гаварыць з гэтымі жанчынамі, а не з вамі”. Мы былі ўдзвюх з журналісткай з Эстоніі.

Камандзёр пайшоў шукаць суцяшэння неўнармаванымі дозамі напояў Эміліі-Раманы. (1987 год — разгар антыалкагольнай гарбачоўскай кампаніі.) Не стрымаюся, каб не згадаць, як падчас наведвання фірмы „Рыніта” (вытворчасць він) гэты ахоўнік палітычнай надзейнасці па-гаспадарску прыхапіў з сабой падарунак, зроблены ўсёй трупе: цэлую скрыню трохсотграмовых бутэлечак лёгкага віна з рознымі напаўняльнікамі з садавіны.

Зноў нагадаю — асабіста для мяне паперадзе ўсяго — Дзяржава Божая: Civitas Dei. Што датычыць астатняга — ўсё адносна. А справядлівасць, законы Божыя — вечныя.

Менавіта паводле гэтых законаў цікавіла мяне вандроўка. І яе пуцявіны.

*Area del Sol*

Дарога Сонца — Area ciel Sol. Галоўная магістраль Італіі. Дзяржаўная аўтастрада, але платная. Аплата — ў залежнасці ад працягласці маршруту і цыліндроўкі машын.

Мы ехалі з Рыма па Паўночнай Італіі. Менавіта гэтая Італія займае сваё месца сярод сямі самых развітых краін свету. Менавіта тут —

Фларэнцыя, Венецыя, Верона, Перуджа, Сіена, Парма, Балонья, Мілан... Паўночная і Паўднёвая Італія - гістарычна, эканамічна, сацыяльна — па сутнасці, дзве розныя краіны. Самі італьянцы гавораць: на Рыме заканчваецца Італія, пачынаецца Поўдзень. Сам Рым — у вобласці Лацыё. Поўнач: вядомыя нам Умбрыя, Таскана, Лігурыя, П'емонт, Эмілія-Раманья, Ламбардыя. Усё, што мы ведаем пра Італію па кнігах, па гісторыі, датычыць у асноўным Поўначы. Поўдзень: Кампанья, Базіліката, Апулія, Сіцылія, Сардынія. Гэта тое, што старэйшыя пакаленні ведаюць па фільмах неарэалістаў.

Італьянцы з Поўначы гавораць: „Мілан працуе, Рым спажывае, Неапаль спявае, Сіцылія спіць". Жыхары Поўначы гавораць пра землякоў з Поўдня: гароні — гэта тыя, хто корпаецца ў зямлі. Тыя ж, што жывуць на Поўдзень ад Рыма, таксама ўмеюць сплаціць доўг. Палента — памятаеце, гэта кукурузная каша — такую мянушку яны прыдумалі суседзям.

Мы ехалі ў напрамку да Мілана. Спачатку — ў Фларэнцыю. І Поўдзень са ўсімі сваімі праблемамі, пра якія, дарэчы, у сваю пару распавёў мастацкую размову Лукіно Вісконці ў фільме „Рокко і яго браты", дык вось Поўдзень застаецца там, у нас за спіной.

А мы нібыта глядзім прыгожы відавы фільм. Італійскія пагоркі... Хараство. І „другая прырода" — паводле Гегеля. Арв'ета — горад на скале. Спраўджанае майстэрства дойлідаў Сярэднявечча выкарыстоўваць ландшафт у сваіх задумах. Ці то пабудовы — працяг скалы, ці то наадварот. Хаця — Арв'ета пабудаваны на месцы старажытнага селішча этрускаў.

А ўвогуле ў Італіі шмат паселішчаў, дзе засталася структура гарадоў Старажытнага Рыма: квадраты вуліц, і пераважна лагчына.

Уздоўж аўтастрады — гарады. Згадваеш з удзячнасцю Арэа дэль Соль, едучы па Нямеччыне, дзе аўтабаны — бездакорная дарога і дзве высачэзныя глухія сцяны з двух бакоў. Шэрыя, цьмяныя. Едзеш, як у тунэлю. Затое, мабыць, зручна жыхарам гарадоў побач з аўтабанам.

І — не ведаю, як італьянцам, але нам Дарога Сонца падабалася. Назвы — нібыта пазыўныя вякоў. Гарады, пра якія ў нас традыцыйныя ўяўленні. Крэмона — горад, які ўславіў сябе скрыпкамі вялікага майстра Страдывары. Перуджа... Нашы гіды тут адразу арыентавалі нас на сучаснасць: лепшыя цукерачныя вырабы, унівсрсітэт замежных студэнтаў. У тым годзе, калі мы праязджалі каля яго — самы багаты горад Італіі па колькасці даходаў на душу насельніцтва.

Санта-Крочэ — тут займаюцца вырабам камп'ютэраў. Модэна - вядомая тым, што тут школа карабінераў (афіцэрская школа). Карабінеры — італьянская жандармерыя.Частка карабінераў нясе службу

на аўтамабілях, частка — конна. У гэтым жа горадзе — заводы фірмы „ферары”.

Ніна Аляксандраўна і Анна-Ліза адказваюць на нашы пытанні. Часам не адразу, але абавязкова.

...Анна-Ліза, нязмушана дэманструючы нам свой класічны профіль і не менш класічны фас, распавядае, што ў Італіі існуюць тры віды жылля. Хату або кватэру можна купіць, можна арэндаваць, ёсць і муніцыпальная ўласнасць. Кошт арэнды ў невялікіх гарадах разоў у пяць меншы, як у Мілане або Рыме. Рост кошту арэнды абмежаваны ўладай, таму ўладальнікам жылля часам не выгадна працягваць кантракты, і яны аддаюць перавагу куплі-продажу, але часцяком бывае так, што ў дакументах фігуруюць адны лічбы, а кошт будынка зусім іншы.

Маладым сем'ям падабаюцца кааператывы. Першы ўзнос — ад двух да чатырох сярэдніх заробкаў. Растэрміноўка — 10-20 год. Пра чэргі ніхто не чуў. Ёсць грошы — калі ласка, набывайце жытло.

Землякі Рамэо і Джульеты не спяшаюцца браць шлюб. Звычайна гэта адбываецца, калі ім спаўняецца 26-27год. Падзею прынята адзначаць урачыста. Прыгадваецца зноў-такі кінематаграфічная паралель. Фільм „Дні кахання” — з Марчэло Мастраяньні і Марынай Уладзі. Трагікамічныя перыпетыі іх герояў — усё з-за таго, што няма за што набыць вясельнае ўбранне для нявесты, няма за што банкетаваць. Сукенка для нявесты і сапраўды каштуе не менш як 1.000.000ліраў (500 рублёў паводле курсу 1987 года). Вясельная вячэра або абед у рэстаране — не менш як 50.000 ліраў на чалавека. Вянчаюцца ў бажніцы, потым рэгіструюцца ў муніцыпалітэце.

Нявеста звычайна прыязджае да святыні са сваім бацькам, жаніх чакае яе са сваёй маці. Букет нявесты пасля вянчання кідаюць у натоўп, дзяўчына, якая паспее яго ўхапіць, неўзабаве, паводле павер’я, павінна выйспі замуж. А гальштук маладзёна шматкуюць на дробныя кавалачкі: на шчасце.

Пасля вяселля прынята выпраўляцца ў падарожжа. Паводле італьянскіх законаў даецца 15 дзён з захаваннем заробку, і паехаць можна на працягу месяца пасля рэгістрацыі.

Як і ў большасці краін, калі згадаць народныя звычаі, маладзён павінны мець жытло, нявеста — пасаг. Праўда, як і паўсюдна, цяпер дамаўляюцца так, як зручна абодвум. Але на выпадак разводу — а развод у Італіі ўчынак няпросты, калі гэта шлюб царкоўны, патрэбны дазвол самога Святога Айца — Папы, — дык вось на выпадак разводу закон Італіі абараняе інтарэс жанчыны. Былы муж павінны плаціць ёй аліменты, незалежна ад таго, ёсць у іх дзеці ці не.

Калі ў жанчыны, што працуе, з'яўляецца дзіця, ёй даюць аплочваемы адпачынак: 3 месяцы да нараджэння дзіцяці 3 пасля. Пасля 4-месячнага ўзросту нованароджанага рабочае месца маці захоўваецца, але аплочваецца толькі 30% заробку.

Ёсць у Італіі яслі і садкі. Муніцыпальныя, каталіцкія і прыватныя. Тое ж самае — школы. Абавязковая адукацыя — 8-гадовая. Да 3-га класа навучанне бясплатнае. Пасля 8-га класа працуюць або паступаюць у ліцэй: ёсць ліцэі класічныя, гуманітарныя і так званыя навуковыя, дзе выкладаюць прыродазнаўчыя і фізіка-матэматычныя дысцыпліны.

Тыя, хто працягвае адукацыю ва універсітэце, паступаюць туды пасля ліцэя без экзаменаў, але ёсць гадавы ўзнос — прыблізна трэцяя частка сярэдняга заробку. Гэта заваёва 60-х гадоў, якая дала сябе адчуць, аднак, нерэгулюемым працэсам падрыхтоўкі кадраў: няма куды падзець юрыстаў і медыкаў. Ва універсітэтах ёсць і завочнае аддзяленне, але ў дыпломе гэта адзначаецца, і да завочнікаў ставяцца больш падазрона, калі прымаюць на працу.

...Школа мастацтваў — Порта Рамана. Тут робяць копіі знакамітых карцін і скульптур. І чамусьці менавіта каля яе — не вельмі зразумелая сучасная кампазіцыя: жанчына нясе жанчыну.

Гэта ўжо Фларэнцыя. Фірэнцэ (Firence) — так гучыць назва па-італьянску.

Наш невялікі гатэль у самым цэнтры. Памянёны ўжо „Эмбэсі-хаўс". Тут больш сімпатычны, як у Остыі, нумар там быў доўгі, пусты, і недзе ў куточку хаваліся два ложкі. Тут — утульны стандарт. Два ложкі, столікі з люстрамі, ванная, крэмавыя шторы, крэмавыя пакрывалы. Уначы ў нумары чуцён скрогат — прыбіраюць Фларэнцыю. Потым, у Рэджа-Эміліі, будзе зацішны і амаль такі ж нумар. І ў кожным гатэлі мы наноў вырашалі „рэбус": як „запусціць" душ, кожны раз новае прыстасаванне.

Увогуле ў Італіі ўвесь час быў прыдатны стандарт гатэляў. І як мне падалося, чатырохзоркавы гатэль „Аджып" у Мілане адзіна чым адрозніваўся, дык гэта халадзільнікам з напоямі, натуральна, для нас недаступнымі (згадаем — 31 рубель абмену). І тэлевізарам, які не было часу глядзець. Былі яшчэ аднаразовыя хатнія пантофлі і процьма ручнікоў. А так усё — стандарт.

Магутнай фірме „Аджып" („Agip") на тую пару належалі матэлі каля аўтастрад, крамы, комплексы санпаслуг. У матэлі можна было прыпыніцца, а можна і проста пакарыстацца яго паслугамі: прыняць душ, прывесці сябе да належнага стану і г.д. Усё гэта за грошы. Незадаўга

да Фларэнцыі мы прыпыніліся каля аднаго з такіх комплексаў , адчулі карыснасць і зручнасць яго.

І вось — Фларэнцыя. Перш-наперш доўгая вячэра. Яшчэ адна лукулава гасцьба. Яно і цікава — спіцыката (тушанае, дробна сечанае мяса з грыбамі), салата з садавіны (ананасы, дыня, гарбуз), піцца... Але — не дае спакою думка: раблезіянствуем другую гадзіну, а за вокнамі — Фларэнцыя, дзесяць хвілін хады — і Сайта Марыя дэль Ф'ёрэ. Нейкая дзіўная традыцыя. Ці гэта дадатковыя тэсты на палітычную надзейнасць і ідэалагічную вытрыманасць, ці то псіхоз калектывізму, ці яшчэ нешта. Ну, каб гэта вечар дзе-небудзь каля рэчкі Шчары ці Іслачы: схацеў — і прыехаў. А то ж на беразе Арно...

Высветлілася — такія думкі не ў мяне адной. І мы — некалькі чалавек — ідзем на сустрэчу з Санта Марыя дэль Ф'ёрэ.

*„Улёгкім чаўнаку мастацтва...”*

А Санта Марыя дэль Ф'ёрэ надзвычай прыгожая ўвечары. Сабор падсвечваецца электрычным святлом, вельмі густоўна, здаецца, ружаваты мармур свеціцца сам, выключна Боскай воляй. Санта Марыя дэль Ф'ёрэ... Я ведаю пераклад з італьянскай: Святая Марыя з кветкай, але ў перакладзе назвы губляецца магічнае сугучча галосных і лабіядэнтальных, губляецца хараство гучання, фанетычная гармонія... Як і ў перакладах п'яцца ды Навона — плошча ды Навона, палацца Век'ё — Стары палац, понта Век'ё — Стары мост...

Каля галоўнага храма Фларэнцыі згадваем Рым. Антычны, сярэднявечны, сучасны. А я паглядаю на юнакоў, што вольна атабарыліся непадалёк ад святыні — як і ў Рыме: каля фантанаў п'яцца ды Навона, фантана Трэві, на лесвіцы плошчы Іспаніі... Калі трэба ехаць у Італію? У Рым, у Фларэнцыю, у Венецыю? У семнаццаць — як гэтыя хлопцы з гітарамі? Як Блок — у дваццаць дзевяць, ужо набыўшы сваю долю скепсісу і расчараванасці, але не згубіўшы і рамантычную дзейснасць свядомасці? Як Гётэ — у трыццаць сем? кінуўшы службу (пасаду першага міністра) і на два гады вызначыўшы статус вольнага мастака? Можа, прыязджаць трэба, калі семнаццаць даўно міне і цяжар уласных гадоў адчувальны амаль так, як цяжар стагоддзяў?

Мабыць, трэба прыязджаць сюды неадноечы? І быць тут доўга... Адчуваючы водар старажытнай зямлі, які моцны — па-рознаму — паўсюдна і які не назаляе. Што ў садзе, дзе ўсё выдае цветам у сваю пару, а квецень тая помніцца і ў голую стынь. Відаць, гэта невыпадкова — так часта паўторанае: дэль Ф'ёрэ?

Можа, таму, вяртаючыся з галерэі Уфіцы ў Фларэнцыі, я раблю зусім вар'яцкі крок з пункту погляду нашага бессярэбраніка-турыста: спрабую купіць кветкі. Мабыць, гэта ўздзеянне знакамітага к'яра скуры — спалучэння цёмнага і светлага. Таго самага к'яра скуры, што ёсць на карцінах Батычэлі і якое не пазначаецца нават на самых лепшых рэпрадукцыях. „Прымавэра" — постаці жанчын, ад якіх, здаецца, зыходзіць нейкая флюарэсцэнцыя, на фоне аб'ёміста-цёмнага, таямнічага саду. Здаецца, фізічна адчуваеш яго глыбіню, нейкую ваблівую і вусцішную прастору Сандро, як называлі яго сучаснікі. Таго адзінага, каго ў сваім манускрыпце Леанардо да Вінчы згадаў асабіста: „Наш Батычэлі". Хаця — калі ўглядаешся ў карціну, не згадваеш ні да Вінчы, ні тое, што была жывая мадэль гэтай жанчыны з кветкамі на карціне Батычэлі — Сіманета Катанеа. Ні пра тое, што ў яе быў муж — Марко Веспучы і амант — Юліян Медзічы. Рытм абрысаў і ліній і гэтага зваблівага святла падпарадкоўвае сабе, прыцягвае. Палоніць.

У галерэі Уфіцы можна было заставацца сам-насам з творамі вялікіх. Залы маюць нумарацыю, гатэль — пятнаццаць хвілін хады адсюль. І можна спакойна ўзірацца ў мадоннаў Рафаэля — цікава, ён так бачыў натуру, гэткай высакароднай і мяккай? Ці ў легкадумнай дачкі булачніка, звады і спаісусніцы Фарнарыны, быў такі цнатлівы, хатні, пяшчотны выгляд?

Тыцыян і Кранах, хай мне даруюць знаўцы, нічога да майго ўяўлення іх не дадалі. Так, Тыцыян пачаўна-ўзвышана веляпышны, так, амаль монахромна скупы ў фарбах Кранах. І квяціста-шчодры Рубенс, і таямніча-праніклівы Караваджо... Хаця... Да Караваджо, як і да Батычэлі, цягне вярнуцца, угледзецца, адчуць... Дарэчы, нам пашанцавала — і „Прымавэра", і „Мадонна" незадаўга вярнуліся ў залы пасля рэстаўрацыі...

...Я выходжу на плошчу — гэта побач з палацца Век'ё, знакамітую вежу не відаць, бачная толькі неверагодна высокая сцяна колеру мёду (ці віна?). Тут многа народу, проста на плошчы стаяць столікі, і ідзе мой спакушальнік. Вазок поўны ружаў. Я важна дастаю тысячу лiраў (адзін рубель) і спрабую высветліць: „Чы по фарэ сконта?" („Колькі каштуе?") Але адказу на італьянскай не разумею, пачынаю тлумачыць на валяпюку, які можна лічыць ангельскай, — ён не разумее. Пераходжу на прымітыўнае эсперанта жэстаў, але паспяваю спахапіцца — напярэдадні наша Ніна Аляксандраўна тлумачыла: у італьянцаў свой код жэстаў, кожны жэст мае сваё значэнне. Паказваю гандляру сваю тысячу лiраў і разводжу рукамі. Ён смяецца, дае мне адну ружу — колеру мёду (ці віна?): „Рыкорда ды Фірэнцэ" — „На памяць пра

Фларэнцыю". Я працягваю яму свае ліры: „Грацые". — „Грацые", — ён прымае позу уладарнага сіньёра і вяртае мае ліры. Мусіць, недзе побач флюіды бескарыслівага Данатэла — ён пакідаў каля дзвярэй сваёй майстэрні гамалейку з грашмі: для сяброў і вучняў.

Быў у Фларэнцыі яшчэ адзін выпадак — цяпер ён здаецца смешным, на тую пару мне было не да смеху.

Як і ўсе маламаёмасныя людзі ў Італіі — я зайшла ў UPIM — то самыя танныя універмагі. Да гэтай пары памятаю наборы рондаляў, рондалек, місаў, місачак... На той момант для нас — раскоша, неяк знікла з продажу ўсё самае звычайнае і патрэбнае, а і падчас „кірмашовага сацыялізму" тое, што неабходна, не знойдзеш. Там было ўсё, без чаго не абыдзешся ў побыце. Прыгожае, таннае, даступнае...

Я не аматарка „экскурсій" у крамы — трэба нешта набыць, ідзі, а так... чаго губляць час. Аднак тут было што паглядзець, і я глядзела.

Раптам заўважыла — нейкі маладзён сочыць за мной: універмаг пусты і гэта не можа не кінуцца ў вочы, выпадкова зірнуўшы ў люстра, знаходжу пацвярджэнне таму, што я і так ведаю: узрост Джульеты ў мяне пэўна і надзейна мінуўся і цалкам неверагодна, каб гэты бландзін загарэўся на пяшчотнае пачуццё. Забыты знаёмы? Не выпадала — мяне там ніхто не ведаў. Выйшла з UPIMа - літаральна побач: кірмаш, проста на вуліцы. Развешаныя нейкія кофты, камізэлі, сукенкі, мне падалося, ці то зношаныя, ці то заляжалыя. На тую пару наша мінская „Алеся", Брэсцкая і Баранавіцкая фабрыкі рабілі больш цікавыя рэчы, не кажучы пра фабрыку мастацкіх вырабаў. (Безумоўна, быў адзетак выкшталцоны і дарагі, але не тут, не ў гэтых прылаўках на вуліцы. Затое проста на ходніку — найпрыгажэйшыя куфэркі, куфэрачкі, карабкі, хоўткі, бранзалеткі, камеі — знакамітыя фларэнтыйскія камеі. Лыжачкі з мельхіёру з патоўшчанымі напрыканцы тронкамі з выявамі слынных мясцін Фларэнцыі, у празрыстых футаралах. Усё таннае, даступнае нават мне. Я купіла камею, пару лыжачак, бранзалет. І — ўбачыла таго чалавека. Ён ва ўпор глядзеў на мяне. Што ён хоча? Зайшла ў будынак мясцовага харчовага рынку, снаўдалася каля зеляніны, садавіны, гародніны, каля паляндвіц і вяндліны, каля гораў розных прысмакаў. І гэты чалавек ішоў за мной. Пачалі свідраваць свядомасць словы папярэджанняў: магчымыя правакацыі, нечаканыя выпадкі... Цвярозы розум і логіка падказвалі: каму ты тут патрэбная? Я чамусьці кінулася да понта Век'ё, да яго знакамітых гандлярскіх галаў, замест таго, каб бегчы напрасткі ў гатэль.

Пачала разглядваць аб'ёмісты залаты ланцужок (з надзіманага золата) — не лёгенькая прасцячка, складана-плецены, важкі ланцужок — ланцуг, падобны на тыя, што былі аздобай у фларэнтыйскіх нобіляў

і венецыянскіх дожаў, якіх мы бачылі на старадаўніх партрэтах. Камеі на Понта Век’ё — сапраўдныя творы мастацтва, хаця тыя, што прадаюць на ходніку, таксама вельмі прыгожыя. Разгледзела лёгкае, бліскучае, мройнае кальe. І... пачала адступаць. Да тых гандлёвых шэрагаў, на ходніку. Можа, ёсць хто з нашых? Днём раней тут мая суседка па пакоі хвацка гандлявала надзіманымі калмаценькімі жывёлінамі — цацкамі, а фотакарэспандэнт з Сярэдняй Азіі займаўся таямнічымі фінансавымі аперацыямі. Я, як чалавек законапаслухмяны і суцэльна бязладны ва ўсім, што датычыць камерцыі, не ўзяла з сабой нічога, хаця ўвогуле ведала, што ў Італіі да месца былі б рэчы з ільну (тады іх у нас было-было! і вельмі танных!), і „палех”, і „хахлама”. Але закон — гэта закон. І тыя самыя генетычныя і сацыяльныя карані — яны, мабыць, адчувальныя. Поўная адсутнасць прадпрымальніцкага таленту.

Затое я з задавальненнем спазнавала на справе, што такое dolce far niente (салодкае гультайства) і сузіральнасць. Калі б не гэты суб'ект. Ён зноў узнікаў у полі зроку. Рабілася ніякавата. Я ўжо не проста ішла, а бегла подбегам, ляцела каля тых камізэлек, спадніц, караляў. Недзе зазнавала „смак” біжутэрыі: востранькія пацеркі хвасталі мяне па твары, недзе я скінула на асфальт доўгі стракаты шалік. Мне наўздагон нешта крычалі — мяркуючы па інтанацыях, не самае прыемнае. Але я бегла. Да самай віа Нацыянале, дзе была наша гасцёўня. Зірнула — якая яна вузенечкая, гэтая вулачка. Зараз запіхнуць у машыну... Аднак да гатэлю літаральна некалькі крокаў. І чаму я так доўга сунуся па вуліцы? У „Эмбэсі-хаўс” у вестыбюлі — нікога. Ліфт. Хол паверха, у якім наш нумар. Нікога, акрамя парцье. Доўга разглядаю праспекты турысцкіх бюро Фларэнцыі і іншых фірмаў: ксераксы, камп’ютары (1987-мы!), машыны, інтэр’еры гатэляў. Час палуднаваць. Прыйшлі нашы. І я ўздыхнула з палёгкай.

Так і не ведаю, хто гэта быў. Ці то прыняў мяне за некага іншага, ці то зямляк, што пазнаў „сваіх”, ці то вар'ят. І чаго так раптам збянтэжылася я. Сярод белага дня. У Фларэнцыі, вядомай як „месца, ахоўваемае Богам і ўлюбёнае багамі”. Гэта ўвесь час паўтараў наш гід Лео Гірардоні. Анна-Ліза і Ніна Аляксандраўна з намі, аднак у Фларэнцыі дастачыўся яшчэ экскурсавод. Ён вёў нас у сад Бобалі, дзе любіў шпацыраваць Дастаеўскі. Як і большасць іншаземцаў той пары, ён усіх нас лічыў рускімі. І для яго гэта, можа, і даравальна. Але там, у Фларэнцыі, мне давялося пачуць зусім не ад чужаземца на той гістарычны момант: якія яшчэ беларусы, такой нацыі няма. Даказаць яму, як я зразумела, было складана. Хаця мяне падтрымалі эстонцы і малдаване. І калі ідуць бясконцыя інфармацыі расейскіх СМІ пра ўціск

правоў рускіх у Прыбалтыцы, згадваю і тую спрэчку, і пафасныя сцвярджэнні тых жа СМІ пра вялікаросаў, вялікую Расію, вялікі народ, народ-месію... І робіцца ніякавата... Як і тады, калі адказныя дзяржаўныя асобы абвяшчаюць, што няма розніцы — рускія, беларусы... Чаго там — правінцыя Расіі...

Ну, а наш Лео Гірардоні... ён усё ведаў пра дзяржаву-горад Фларэнцыю. Бажніцы Una citta Firence: Сан-Ларэнца, Сайта Спірыта, Санта Марыя Навэла, Сайта Крочэ, палацы Строццы, Медзічы-Рыкардзі, Ручалаі, Барджэла... Пагоркі Мікельанджэла, святыні Сан Сальваторэ аль Монтэ, Сан Мініятааль Монтэ...

Лео Гірардоні дае згоду — гэтага няма ў афіцыйнай праграме — паехаць на пагоркі Мікельанджэла, дзе тыя самыя святыні — Сан-Мініята і Сан-Сальваторэ і адкуль відаць уся Фларэнцыя. Фларэнцыя — ружова-бэзавая дахоўка, лёгкая, палётная вежа палацца Век'ё (зблізу гэта магутны высачэзны гмах), востры шпіль Санта-Крочэ, ланцужкі мастоў над Арно. Усё гэта нібыта на фоне неабсяжнага блакіту неба. Дзякуючы Лео Гірардоні мы трапляем і ў Ф'езале, прадмесце Фларэнцыі. Уласна — Фларэнцыя пачыналася з Ф'езале. Але — так часта бывае ў жыцці — маёмасная і знакамітая Фларэнцыя паставілася паблажліва-высакамерна да сведкі свайго маленства. Хаця — і тым не менш — Ф'езале пазірае на Фларэнцыю са сваіх пагоркаў з годнасцю і адчуваннем сваіх пераваг: ведаючы, што менавіта ў Ф'езале цішыня, свежае паветра, выдатныя вілы. З нейкае пары якраз тут месцяцца тыя, хто можа набыць дарагое жытло: па-вясковаму зялёная трава, утульныя патыё, кветкі, кветкі, кветкі... Ф'езале... „Сон золотистый и старинный...” Вялікі паэт адчуў перавагі менш знакамітага, як горад, прадмесця...

Лео Гірардоні, дарэчы, удзельнік Супраціўлення, і пра гэта ён мімаходзь, але важка згадвае, увесь час вельмі прафесійна чаргуе цікавыя факты з арыгінальнымі абагульненнямі і не абыдзе ўвагай якую мясцовую гістарычную плётку ці быль. Фларэнтыйскую! У тым ліку і папулярную легенду пра тое, як Напалеон, увайшоўшы ў горад, дзе ягоныя салдаты добра шышавалі, вырашыў папракнуць у нязмысных дзействах гаспадароў: „Італьянцы — ўсе грабежнікі!” А яму адпрэчылі: «Не, сір, толькі буона партэ» (гульяя слоў — „добрая частка”). Фларэнтыйцы! Гонар і кеплівыя хітрыкі — тут яны майстры. І Лео Гірардоні — ветлівы, рэспектабельны наш гід — хто ён? Нашчадак папаланаў — буржуа, або патрыцыяў — феадалаў? Хаця — ў Фларэнцыі папаланы даўно ўжо зведалі смак улады. Яшчэ ў 1293 годзе тут была прынятая антыдваранская канстытуцыя „Устанаўленне справядлівасці”, паводле якой феадалы страчвалі свае прывілеяваныя палітычныя

правы. Гэта час, калі было прынятае і Магдэбургскае права, да якога мы, беларусы, тады жыхары Вялікага княства Літоўскага (гістарычна тымчасам часцей пазначаныя як русіны і ліцвіны), мелі самае непасрэднае дачыненне: ужо ў 1390 годзе прывілей на карыстанне Магдэбургскім правам агрымаў Брэст, а да XVI стагоддзя амаль усе гарады і мястэчкі былі, як цяпер, мабыць, пазначылі б, паўнамоцнымі членамі эканамічнай супольнасці. А як у наш час?

Дарэчы, і тады ў Фларэнцыі, і пазней часта прыходзіла думка, што некаму падасца натуральнай, некаму — непамысным крыміналам. Вось мы прызвычаіліся ў сваю пару да аднолінейнага ўпрымання выказвання Ф. Энгельса: “Межы ранейшага orbis terrarum былі разбітыя; толькі цяпер, па сутнасці, была адкрытая зямля і пакладзены асновы дзеля пазнейшага сусветнага гандлю”. Ён меў, безумоўна, рацыю. Аднак ёсць тут і іншы ракурс. Вось як успрымаў той час аўтар знакамітай кнігі „Образы Италии” Муратаў: „Свет, у якім ён, фларэнтыец Кватрачэнта (XV ст.) жыў, быў невялікі, і далягляд ягоны быў замкнёны лысымі Апенінамі Пістойі з аднаго боку і пакрыты вінаграднікамі пагоркаў К’янці з другога. Яшчэ не надышоў час для турботлівых і сябелюбівых душ, што лічаць Айчынай увесь свет, а па сутнасці ўсім чужых і ўсюды непатрэбных. Айчына — гэта Фларэнцыя, яна — новы Рым і новыя Афіны, яна — храм, майстэрня, месца, ахоўваемае Богам і ўлюбёнае багамі”. „Лічаць сваёй Айчынай свет”, „Мой адрес не дом и не улица, мой адрес — Советский Союз”, „У Брытанскай імперыі ніколі не заходзіць сонца”. Свет зведаў і вялікую, і малую цану гэтых паняццяў. Сапраўды, народы даведаліся, што там, за даляглядам, у эпоху так званых вялікіх адкрыццяў. Але зведалі і іншае: прыніжэнне залежнасці, таму што гэта была эпоха не толькі адкрыццяў, але і заваёў. Калі карыстацца прынятай у раманскіх краінах тэрміналогіяй, эпоха Рэканкісты. Час людзей, „усяму чужых”. Ці не таму Іспанская каланіяльная імперыя вярнулася да проста Іспаніі, і высакамерныя англічане ўжо не маглі дабраць гонару на месцы былой імперыі Габсбургаў узніклі суверэнныя дзяржавы...

Магчыма, таму ў Фларэнцыі так відавочныя знакі прысутнасці тых, для каго яна была не толькі часткай свету, але і светам, светам, які пакідалі і ў які вярталіся, свету, у якім Дантэ „пазнаваў знакі старажытнага полымя”. Гэтыя знакі старажытнага полымя — яны прачытваюцца і ў нас. Тыя адзіныя, сакральныя — што ўваходзяць у сістэму знакаў і вымярэнняў, ведамых і іншым. Людзям чалавечай супольнасці, у іх раз’яднанасці і іх згодзе. Ці зможам мы ў гэтай супольнасці зноў сцвердзіць сябе як дзяржава, як роўныя з роўнымі? Ці зможам пазбавіцца ад фантомаў, комплексаў і варагавання? Ці пабу-

дуем новыя і ці ўзновім старыя палацы? Прыгожыя, на хвалу Богу і хараству? Ці з'явяцца ў нас мецэнаты ўзроўню Медычы, Сапегаў і Радзівілаў? ...

Пра гэта думалася ў Фларэнцыі. Колькі ўжо вякоў па брукаванцы горада заваражана ходзяць турысты, а будынкі трывалыя і дагледжаныя, колер палацца і бажніц застаецца спакойным, але не выцвілым, не бляклым — тэракотава-карычневым, высакародным: „плашч такога колеру быў бы да месца на плячах караля, што хавае свой лёс пад апранахай спадарожніка" (Бернсан). Высакапышна? Мусіць. Але Фларэнцыя настройвае на высокі лад. Тут з'яўляецца патрэба згадаць радкі Дантэ, зразумець, што меў на ўвазе Піко дэла Мірандола, калі разважаў пра тое, што ёсць годнасць, зразумець знаўцу класічнай латыні і аўтара трактата „Пра насалоду" Ларэнцо Валлу.

*„Вякі навылёт..."*

Мы павінны былі ехаць у Балонью, мінаючы Парму, якая літаральна побач. У Балонью і яе прыгарад на свята газеты „Уніта". Але гэты сканцэнтравана сацыялагічны напрамак мы скарэкціравалі. Трапіўшы і ў Балоньню, і ў Парму, ну, і, вядома, на свята, пра якое ўжо згадвалася на старонках допіса.

І ў астральных інстанцыях відавочна спрыялі нам. Мы трапілі не проста ў la grassa (тлустую) і la dotta (вучоную) Балонью — яна заўсёды была вядомая сваім дабрабытам, практыцызмам, цвярозасцю, вучонасцю, але амаль што ў Балонью тых стагоддзяў, якія зрабілі яе знакамітай.

На плошчы каля бажніцы Святога Петронія — трывожны і выразна рытмічны гук. Бубны. І хлопцы, апранутыя ў адзетак сярэднявечных цэхаў. Яны падкідвалі высока два штандары і на меншую вышыню — астатнія. Рытуал? Гульня? Спаборніцтвы? Ні Анна-Ліза, ні наша Ніна Аляксандраўна не ведалі. І ў гэтым была свая акраса. Свой чар. Можна было даць волю фантазіі і дадумваць усё, што заўгодна. Лепш усё ж ведаць? Мабыць, мабыць... Што мы пэўна ведалі — ў Балоны вельмі ганарацца тым, што сабор Святога Петронія большы за Санта-Марыя дэль Ф'ёрэ. Адценне суперніцтва прысутнічае не толькі ў гэтым.

Кожны ў Балоны ведае, што ў іх горадзе ёсць усё, чым знакамітая Італія, або амаль усё: свае пахіленыя вежы Торрэ Азінэллі і Торрэ Гарызенда, ёсць цэлы комплекс раманскіх бажніц — Сан-Стэфано, адпаведны пляц: пяці святыняў. Ёсць свой універсітэт. Ён, праўда, ніколі не быў такі знакаміты, як Падуанскі, але заснавальнікамі яго

былі юрысты, людзі, якія ведалі цану рэчаў і з'яў. Між іншым, у XVIII стагоддзі, напрыкпад, Балонья ўвогуле славілася сваім асяродкам і спосабам жыцця: прыгожымі жанчынамі, разумнымі размовамі, шчодрымі вячэрамі, канцэртамі знакамітых майстроў. Ва ўладаннях Святога Пасада яна лічылася другім горадам пасля Рыма, а мясцовы кардынал быў другой асобай пасля Папы.

З Балоньяй так ці інакш былі сутычныя Рафаэль, Мікельанджэла, Карэджа, Гётэ, Стэндаль, Шэллі. Яна не мае таго рамантычнага мройлівага арэолу, як Фларэнцыя, няма тут манументальнай грунтоўнасці Рыма, але Балонья прыгожая цяжкаватай, устойлівай прыгажосцю — горад у лагчыне, вузкія прамыя вуліцы (планіроўка рымскага ваеннага лагера); будынкі з бясконцымі галерэямі (порцікамі) — тут, відаць, добра рабіць праходкі падчас дажджу. Усё надзейна, трывала, але не ўражвае аграмаднасцю і незвычайнасцю. Галоўны горад вобласці Эмілія-Раманья і правінцыі (раёна) Балонья. З 1943 года — адзін з цэнтраў італьянскага Супраціўлення.

А ў Парме, як і паўсюдна ў Паўночнай Італіі, усё дагледжана, уладкавана. Спакойна. У цэнтры горада можна толькі хадзіць пешшу або ездзіць на веласіпедах. Усё падобна на дэкарацыі са спектакляў паводле п'ес ці то Карло Гоццы, ці то П'етро Арэтына, ці то Джавані Ручалаі. Невераемнага хараства гаўбцы, адмысловыя ліхтары, франтоны — ўсё кідаецца на фотаплёнку. Але засяродзіцца на Рэнесансе, згадаць, параўнаць — гэтага мы сабе дазволіць не маглі. Подбегам — не інакш. Аднак мы паспелі пабачыць казачна прыгожы баптыстэрый (хрысцільню) з цёплага, ружовага мармуру, з венецыянскімі вокнамі, з галерэямі вакол усяго будынка. Брама ў рай, а не баптыстэрый. Бажніца жаўтавата-халоднага тону, вельмі хораша глядзіцца побач з баптыстэрыем, але ўсё ж галоўнае ў ансамблі — хрысцільня і храм. Бажніца, дарэчы, толькі з адной вежай, на другую не хапіла грошай, у італьянскіх папаланаў і нобіляў бывалі нявыкруткі з грашмі: знаёмыя абставіны.

А ўсяму свету вядомую пармскую цытадэль мы не пабачылі, яна на другім канцы горада, а нашы гіды саступалі нам да пэўных межаў.

У вогуле ж у нас пра Італію існуюць (ці да нядаўняга часу існавалі) выключна рамантызаваныя і залітаратураныя ўяўленні: Старажытны Рым, Высокае Адраджэнне, барока, Гарыбальдзі, „Маладая Італія"... Ну, яшчэ абытоўленыя ўражанні паводле неарэалістаў, магнетызм экзістэнцыяльных празарэнняў Антаніёні, праўда і містыфікацыі „фільмаў-эпістал" Феліні, антрапамарфізм і высокі акадэмізм Вісконці... Складаныя псіхалагічныя высновы Васко Праталіні, эксперыменты Таніно Гуэрры... Гэткае карнавальна-святочнае бачанне: тэатр Ла

Скала, фестывалі ў Сан-Рэма, тэатр моды Ніны Рыччы... Менш, і здаецца, не толькі я, мы ўяўляем будзённую Італію, Італію справы. Тую, што заняла апошнім часам устойлівае месца сярод сямі вядучых дзяржаў свету. (Хаця апошнім часам — сумесныя вытворчыя прадпрыемствы, гандлёвыя фірмы, экспарт, імпарт... Час змяняе многае, і змяняе істотна... Сёння вандроўка ў Італію, нягледзячы на чэргі-натоўпы ў італьянскай амбасадзе, зусім рэальная з'ява...)

*Чы по фарэ сконта,*
*альбо што які кошт мае*

А ў Італіі, краіне пераможанай у Другой сусветнай вайне, было сваё эканамічнае дзіва. Як у ФРГ. Як у Японіі. Як сёння ў Кітаі.

Італія... Краіна, якая капітулявала. Краіна пераможаная. Але і краіна-пераможца: магутны рух Супраціўлення.

Прамысловая Поўнач. Адсталы Поўдзень. Высокая ступень манапалізацыі прамысловасці і архаічная аграрная вытворчасць. Пасля вайны — масавае беспрацоўе. Эміграцыя. (Праўда, скажам, на мяжы 50- 60-х гадоў эміграцыя — гэта часовая праца паводле кантрактаў).

Так званая мадэль эканамічнага росту мела на ўвазе тэхнічны прагрэс працазберагаючым шляхам і аднначасова прадухіленне росту заробкаў. Прадукцыйнасць працы павялічвалася хутчэй за капіталаўзброенасць. На 9/10 павышэнне прадукцыйнасці працы было абумоўлена якасным павышэннем выкарыстання рэсурсаў працы і абсталявання і толькі на 1/10 - за кошт якаснага павелічэння тэхнічных сродкаў у разліку на аднаго занятага. Гэта дадзеныя вядомага італьянскага эксперта Руджэро Спесса.

Інтэнсіфікацыя працоўных працэсаў, выкарыстанне найноўшай тэхналогіі ажыццяўляліся ў першую чаргу за кошт набыцця патэнтаў і ліцэнзіяў за мяжой. (Менавіта тое, пра што мы шмат гаворым, але мала робім.)

Абмежаванасць унутранага рынку збыту пераадольвалася за кошт экспарту прамысловай прадукцыі. Мадэль развіцця абапіралася на танную сыравіну і паліва на сусветным рынку. (Гэта тымчасам у СССР гарэлі полымем вогнішчы з газу і білі фантаны з нафты — бяры, усім хопіць да скону веку. А і сённяшняя Расія, дзе столькі людзей гібеюць у нішчымніцы, аддала прыродныя рэсурсы ў рукі некалькіх людзей і плануе газа і нафтапровады, якімі збіраецца ашчаслівіць ледзь не паўсвета...)

Аднак... Як і ў японскім цудзе, як у сённяшнім кітайскім, у італьянскім былі свае шчыліны. Аўтамабілі і мотаролеры з'явіліся шмат у

каго раней за гарачую ваду і каналізацыю. Пра адукацыю і сацыяльнае забеспячэнне таксама асабліва не пякліся. Як і пра медыцынскае абслугоўванне. Да 1969 года 70% насельніцтва было занята ў прамысловасці і ў сферы паслуг (згадаем, турызм у Італіі — гэта развітая гаспадарка, адзін з галоўных спосабаў прыбытку), 14% — у сельскай гаспадарцы.

Увайшоўшы ў агульны рынак і ажыццявўшы так званы план Пандольфі ў 1978 годзе (Пандольфі — на тую пару міністр фінансаў), Італія замацавала эканамічны цуд. Аднак адвечныя праблемы засталіся: адсталы Поўдзень, слабасць навукова-тэхнічнага грунту. Так, прынамсі, сцвярджалі італьянскія і замежныя спецыялісты. Цяпер, пасля ўзнікнення і пашырэння ЕЭС, узніклі свае праблемы. А тады — тое, што мы бачылі ў Паўночнай Італіі, сведчыла пра наяўнасць эканамічнага цуда. Пра крамы, лаканды і траторыі згадвалася, але гаспадары далі нам магчымасць даведацца тое-сёе пра вытворцаў. І мне здаецца, метады працы італьянскіх кааператываў цікавыя і сёння. Для нас у сённяшніх умовах — асабліва.

Сельскагаспадарчы кааператыў „Джыльё” (самая прэстыжная частка ў ім — выраб пармезанскага сыру), завод сельскагаспадарчых машын фірмы „Фергюсон — Ландзіні” і вінаробчая кааператыўная фірма „Рыніта” — такія былі кірункі нашых пазнавальных маршрутаў.

На думку знаўцаў і сапраўдных гурмэ пармезанскі сыр — адзін з самых лепшых у свеце. Робяць яго толькі ў вобласці Эмілія-Раманья, у правінцыі Рэджа-Эмілія. Рэч у тым, што складнікі тутэйшай вады і яшчэ некаторыя мясцовыя кампаненты не маюць аналагаў у свеце. „Джыльё” — самы вялікі кааператыў па вытворчасці гэтага сыру. (Здаецца, і да сённяшняй пары.)

Сябрамі кааператыва „Джыльё” з”яўляюцца 110 сем’яў (звярніце ўвагу — сем’яў). Супольныя землі — 250 га: тут месцяцца і два жывёлагадоўчыя комплексы, па 450 кароў у кожным. Парода — сатанэйра, італьянская. Рацыён мясцовых карміцелек — сена, трава, канцэнтраты. Дарэчы, індывідуальны рацыён яшчэ тады (1987-ы) вызначалі камп’ютары. У кожнай каровы — ашыйнік, індывідуальныя радыёпазыўныя, паводле якіх яны выходзілі на даенне. У ашыйніку ж знаходзіўся індыфікатар, па ім падаваліся дадзеныя на камп’ютар. Праграму набывалі ў шведскай фірмы „ Альфа лаваль”. Гэтая ж фірма забяспечвала і абсталяванне для комплексу.

Хімічныя дадаткі з рацыёну выключаныя, выключаныя і мінеральныя ўгнаенні на палях фірмы. Рэцэпт сыру „Пармезан-рэджана” цалкам выключае ўжыванне хіміі. „Пармезан-рэджана” вельмі далікатны сыр, малако для яго вытворчасці не вытрымлівае транспар-

тыроўку больш як на 10 кіламетраў. Малако для гэтага сыру нельга перавозіць і ў цыстэрнах, таму вырабляюць сыр у асноўным у невялікіх сыраварнях. Марку фірмы, месяц стварэння сыру звычайна выпальваюць — і ніякія іншыя спосабы не ўжываюць, інакш сыр ужо не будзе адпавядаць прынятаму стандарту. (Тут можна згадаць чарнільныя знакі, немаведама калі і кім зробленыя на нашых сырах.) Падчас вытрымкі — на яловых дошках — сыр раз на тры тыдні пераварочваюць. Грузяць пазней выключна з дапамогай робатаў. (Тут я ўжываю цяперашні час, таму што рэцэпт прыгатавання сыру няўхільна нязменны.)

Сыр экспартуюць ва ўсе краіны свету, дзе ёсць італьянскія рэстараны. „Джыльё" забяспечвала і мясцовы рынак: малаком, кефірам, ёгуртам, вяршкамі, маслам. Менавіта „Джыльё" выраблява тыя масла, вяршкі і малако, што карысталіся попытам у кандытарскай прамысловасці Італіі. На той момант у нас не толькі вялі барацьбу з усімі напоямі, што мелі хоць які градус хмелю, і віно было, зразумела, найвялікшым дэфіцытам, але і з малаком і асабліва тварагам былі свае праблемы, то малако фірмы „Джыльё", якое можна было трымаць у пакеце 90 дзён, рабіла ўражанне на нас. Зноў жа ў тым далёкім 87-м, калі камп'ютары былі для нас ужо не дзівам, але і не сталі неад'емнай часткай жыцця, рабіла ўражанне і тое, што і тут, на ферме, усё кантралявалася камп'ютарам, і перфастужка захоўвала дадзеныя.

І ўжо тады фірма сельгасмашын "Фергюсон-Ландзіні" рабіла мінітрактары. І ўжо тады — быў рэальны ўзор разумнага гаспадарання. Недзе ў 1960 годзе дзве фірмы: „Фергюсон" і „Ландзіні" — апынуліся на мяжы банкруцтва. Злучэнне капіталаў, жорсткае ўлічванне кан'юнктуры рынку далі неблагія вынікі. 50% створанага ішло на экспарт, у асноўным у Цэнтральную Афрыку і Паўднёвую Амерыку. На пытанне, як там ставяцца да тамтэйшых заводаў у Саюзе, у фірме адказалі: Мінск ім не канкурэнт, а пра Валгаградскі завод і зусім нічога не ведаюць.

80 % тых, хто рабіў на прадпрыемстве, былі забяспечаныя лікавай сістэмай кіравання, уласна кажучы, ёю забяспечаныя ўсе цэхі, акрамя зборачнага. Давала свае вынікі і „размеркаванне роляў": у зборачным цэху працавалі вопытныя рабочыя, а ў цэхах, дзе новыя тэхналагічныя працэсы, камп'ютэрызацыя — маладыя.

І калі раней у фірме імкнуліся да падвышэння заробку ўсіх, дык з цягам часу сталі заахвочваць прафесійны ўзровень працоўных. Існавала 7 разрадаў для рабочых і службоўцаў і так званая перасоўная шкала заробку, якая не залежала ад змен на рынку: паводле ўмоў кантракту, працоўнага і прафсаюзнага заканадаўства. Адміністрацыя

прадавала ў кантакце з прафсаюзамі, да прыкладу, у сталоўцы харчаванне каштавала 40% рэальнага кошту. Была і свая крама, дзе рэчы больш танныя, як у звычайных магазінах. У фірмы існавалі свае дзіцячыя лагеры на моры і ў гарах. Дзеці ад 4 да 12 гадоў забяспечваліся пуцёўкамі, але аплата — 100%, ні пра якія скідкі гаворкі не было.

Не ведаю, ці сёння мы наблізіліся да таго, каб быць канкурэнтамі такіх фірм, як „Фергюсон-Ландзіні”. А вось кааператыву „Рыніта” мы наўрад ці калі-небудзь будзем канкурэнтамі — нават у самых спрыяльных умовах. Гэта фірма „Рыніта”, як ужо згадвалася, займалася вырабам вінаградных він. На тую пару тут перапрацоўвалася 2.000.000 цэнтнераў вінаграду ў год, 160.000 бутэлек. Гадавы абарот капіталу — 160 міліярдаў.

На прадпрыемстве было занята 400 чалавек. Змены — па 6 гадзін, але аплочваўся 40-гадзінны тыдзень. Члены кааператыву „Рыніта” былі па ўсёй Італіі. 4.000 — у Рэджа-Эміліі.

У кааператыве працавала шмат жанчын. Для іх зручна мець 6-гадзінны рабочы дзень, для адміністрацыі выгадна, жанчыны на такой вытворчасці куды больш надзейныя за мужчын: няма спакусы (ці яна меншая) да дэгустацыі прадукцыі. Тут таксама дзейнічала сістэма аўтаматаў. Дарэчы, сістэму каркавання, прынятую на „Рыніце”, выкарыстоўваюць і для амерыканскай кока-колы.

На „Рыніце” таксама абавязкова правяраюць, ці ёсць хімічныя кампаненты ў зыходнай сыравіне — вінаградзе. Праўда, умовы крыху больш мяккія, як у фірмы „Джыльё”: калі з аграрыем заключаны кантракт, вінаград прымаюць у любым выпадку, аднак калі выкарыстоўваліся хімікаты, аплата стане значна ніжэйшай.

Традыцыйныя віны „Рыніты”: ламбруска, з натуральнай, а не ўведзенай шыпучасцю, віно, якое вырабляюць толькі ў Эміліі-Раманы; б’янка — белае віно „Рыніты”; мальвазія. 80% вырабленага ламбруска ішло на экспарт, асноўны экспарцёр — ЗША.

Усе гэтыя віны прадаюць і ў Італіі, зразумела. Нам у нашым гатэлі „Сан-Марко” ў Рэджо-Эміліі падавалі да абеду віно б’янка і ваду ў бутэлках — тую самую, з Апенінаў, з рымскіх старажытных акведукаў. У гатэль мы звычайна прыязджалі ледзь жывыя... Ва ўсе свае падарожжы — ў Балонью, у Парму, на ўсе прадпрыемствы — мы выязджалі адсюль. І раніцай паспявалі пабачыць з акна гатэля ўтульныя жаўтавата-крэмавыя лоджыі будынка насупраць гатэля і — кветкі, кветкі, кветкі... А калі нам урэшце ўдалася пахадзіць па горадзе, дык пабачылі побач з гатэлем шматпавярховыя дамы з гаражам і, утульныя катэджы — каля аднаго з іх паспелі перакінуць масток прыяз-

насці праз плот прыгажуну-спаніэлю: ён так добра глядзеўся на лужку перад домам — ярка-карычневы на зялёнай траве, пешчана-добразычлівы.

А ў цэнтры горада было ўсё, што павінна быць у старым італьянскім горадзе. Палацца Сакраці, палацца дэль Капітано, палацца дэі Прынчыпе і іншыя палацца. Палацца з венецыянскімі вокнамі, з балконамі і зубчастымі дахамі — кожны зубец нібыта разламаны напалам: Рэджо-Эмілія падчас двухсотгадовага варагавання паміж гібелінамі (прыхільнікамі імператарскай улады) і гвельфамі (прыхільнікамі царкоўнай улады) была горадам гібелінаў, гэта ў іх былі такія знакі-сімвалы ў гарадах. (Крэмль у Маскве таксама будавалі прыхільнікі гібелінаў — прыгадайце зубцы яго вежаў і муроў.)

У Рэджа-Эміліі быў будынак гарадской управы, была плошча — п'яцца Тромбалі, дзе збіраліся мужчыны, каб абмеркаваць праблемы сусветнай і мясцовай палітыкі...

Быў у горадзе і оперны тэатр, які, дарэчы, на рахунку муніцыпалітэта. Гэта ў горадзе, дзе жыве толькі 130.000 жыхароў. Па сучасных маштабах урбанізацыі — зусім мала. Білеты на оперны спектакль каштавалі ліраў (30 рублёў на тую пару). У параўнанні з нашымі цэнамі ў тэатрах тых год — неверагодна дарага, у параўнанні з Міланскім Alla Skala (менавіта так пазначана на афішах знакамітага тэатра, Алла Скала, а не Ла Скала, як прызвычаіліся гаварыць мы) гэта зусім даступная цана. Там, у Мілане, на тую пару, самы танны білет на шэраговы спектакль — 80.000 ліраў. А на адкрыццё сезона (7 снежня) або на прэм'ерныя спектаклі білеты ў партэр роўныя сярэдняму месячнаму заробку — 800.000 ліраў. З таго часу шмат што змянілася, але білеты ў Ла Скала больш таннымі не сталі...

Але гэта ўжо Мілан.

*„За хараством...”*

У гэтым горадзе перш-наперш мы былі ў знакамітым тэатры. Толькі ў будынку. Не на спектаклі. І ў музеі Ла Скала.

Сцэна — і вельмі сімпатычныя лямпы з абажурамі над аркестровай ямай. Багемскі крышталь — у фае. Крышталь з Мурана — ў зале. Фае відавочна разлічана на вечаровыя строі дам, фракі, смокінгі, паважныя праменады. Белы карарскі мармур, матавае святло свяцільняў, высокія, ад падлогі да столі, люстры.

У музеі — бюсты вялікіх: Ліст, Глюк, Шуман, Моцарт, Бетховен, Мендэльсон, Расіні, Керубіні, Меербер, Бах, Гендэль, Гайдн. Але пры-

цягваюць увагу чамусьці не гэтыя парадныя скульптурныя партрэты...

...Злепкі рук... Тонкая, вытанчаная — рука Шапэна. Пухлаватая, цяжкая, працавітая — рука Вэрдзі... Маналог рук. Пра што распавядаюць яны? Пра смутак толькі што створанага вальса або накцюрна? Пра цяжкую працу маэстра, якому заўсёды спрыяў поспех? Пра лёс вялікага па-за сцэнай?

Пасля музея знакамітага тэатра мы настройваліся на пілігрымку — не інакш — да „Тайнай вячэры” Леанардо да Вінчы, але палац Сфорца быў зачынены: выхадны. Так што ні гэты роспіс, у сталавальні кастэла Сфарцэска, ні фрэскаў у зале дэллэ Ассэ па яго ж эскізах мы не пабачылі, паглядзелі толькі на вішнёва-цагляную забудову Джаванні ды Мілана, Філарэтэ і Брамантэ. Замак-фартэцыя нагадвае Трокі. Насупраць яго — прапылены гарадскі сад, не тое каб засмечаны, але недагледжаны, ён нагадваў нашы раённыя, абласныя, сталічныя скверыкі, тыя самыя, дзе зусім незадаўга да таго часу абавязкова бранзавеў або выдаваў літой сталлю які-небудзь правадыр пасляkастрычніцкіх часоў. Пацягнула на гэтыя параўнанні, можа, таму, што прыгадаўся Блок, яго з’едлівыя заўвагі: „Племя ангельскіх турыстаў і турыстак вызначаецца відавочна парасячай пладавітасцю; „Тайная вячэра” Леанардо, напрыклад, ужо недаступная для гледача; пры ўваходзе ў сырую стайню, дзе змешчана карціна, натыкаешся першнаперш на плот з пляскатых дошак: гэта — спіны англічанак, якія сядзяць на седалах, што куры на курасадні”.

Якія словы прамовіў бы ён пра нас, гэты зрэдзьчасу бязлітасны геній? У кожным выпадку, мабыць, меў бы сумнеў, ці здольныя мы “ўхапіць у часу хаця адно імгненне ні з чым не параўнанага захаплення».

Каюся — я добрасумленна глядзела на Міланскі сабор, але ні з чым не параўнанаму захапленню відавочна перашкаджалі будынкі, якія заціснулі з трох бакоў святыню. Відаць, будаўніцтва на працягу пяці стагоддзяў (пачаты ў 1386-м, скончаны на пачатку XIX стагоддзя) нават для готыкі, што стваралася звычайна доўга і грунтоўна, занадта вялікі тэрмін. Не, контрфорсы, аркбутаны, фіялы — ўсё бездакорна, але не хапае „паветра”, прасторы, гістарычнага архітэктурнага і пейзажнага антуражу. Таго, што робіць ансамбль. А сама бажніца — грандыёзная, прыгожая. Велікомная...

І, магчыма, гэта мой рассяроджана-развітальны погляд. З Мілана мы выпраўляліся дадому. І калі пісалася гэтае эсэ, многае ўяўлялася іншым... І на паперы з’яўляліся такія радкі...

Наперадзе — лета... І ў нас, і ў Італіі. І там будуць трымаць свой фантастычны маналог фантаны п’яцца ды Навона, весці глыбакадум-

ныя размовы пахіленыя вежы Балоны і Пізы, перакідвацца рэплікамі масты і масткі Венецыі; будуць трымаць сваю шматзначную паўзу палацца і бажніцы Фларэнцыі; шматгалосы, але не шумны харал Сіены, Пармы, Асізі засведчыць старую, але бессмяротную думку пра архітэктуру — застылую музыку. Арэа дэль Соль будзе ажыўленай і карнавальна-святочнай. І выправяцца куды-небудзь за акіян трактары фірмы „Фергюсон-Ландзіні", пармезанскія сыры і віно ламбруска. І нехта пройдзе ўпершыню абетаванай зямлёй Італіі. Наіўны і захоплены, або скептычна зацікаўлены. Як гэты лірычны герой:

А я все тот же гость усталый
Земли чужой.
Бреду, как путник запоздалый
За красотой.

За хараством...

У звычайныя, неэпахальныя, пазагістарычныя імгненні. Дзе жыццё — „у вокамгненных драбніцах", дзе „гарацць кветкі, запаленыя даждждом", дзе „ ў бурштыновым забыцці паўдзённых тых хвілін урачысты спеў вядуць фанфары Цьепало і флейты Джорджыёне".

*Часоп. „Неман", 1992, № 7. (Карэктывы — снежань 2005 г.)*

P.S. Тады, у 1987-м годзе, я і не спадзявалася, што траплю ў Італію зноў. А надарыўся такі падарунак лёсу. У 2000 годзе. Пілігрымка з нагоды Беатыфікацыі 11 сёстраў-назарэтанак.

І была Венецыя. Сакавіцкая. Ветраная. Знакамітых гандолаў і гандальераў не было відаць. А хуткі параходзік — vaporetto — імчаў нас па лагуне да п'яцца Сан-Марко, да знаёмай да дробязяў па здымках і малюнках аднайменнай святыні. І была незабыўная Імша ў санктуарыі бажніцы, а пазней — набажэнства ў Падуі.

І за вокнамі аўтобуса ўсё ружавела ад толькі што зацвіўшага міндаля, халодным блакітам пракідалася здалёк мора, выпрабоўвалі на дарожную трываласць серпантыны гор Італіі... і быў незабыўны горад Святога Францішка — Асізі...

І быў зноў Рым. Вечны горад. Апостальская сталіца. І тое, сакральнае, на плошчы Святога Пятра. Пра гэта — маё эсэ „Sursum corda" (у часоп. „Наша Вера", у маёй кнізе — „Таямніцы пакутны колер").

І зноў здавалася — нібыта перамаўляюцца яны паміж сабою — бажніцы Італіі. Спеўна і высока. Святыні Фларэнцыі і Пармы, Падуі і Анконы, Сіены і Равенны... А ўрэшце — як велікомны „Магніфікат". Святыня Сан-П'етро ў Рыме. Куды імкліва і натхнёна крочаць пілігрымы... Ad limini Apostołorum...

Да Апостальскіх парогаў...

# ЗМЕСТ